Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt

Digitalisierung von Drucken des 18. Jahrhunderts

Elementa Philosophica De Cive

Hobbes, Thomas

Basileæ, 1782

VD18 11064447

urn:nbn:de:gbv:3:1-702316

K. do 78

10/12

ELEMENTA
PHILOSOPHICA
DE CIVI.

ELEMENTA
PHILOSOPHICA
DE CIVI.

AUCTORE THOM. HOBBS
MALMESBURIENSI.

Editio nova accuratior.

B A S I L E Æ,
Apud JOHAN. JAC. FLICK.

M. DCC. LXXXII.

L 89,

EXCELLENTISSIMO
V I R O,
G U I L I E L M O,
COMITI DEVONIÆ,
DOMINO MEO COLENDISSIMO.

Populi Romani, memoriâ Tarquiniorum, & civitatis instituto, regibus iniqui, vox erat (*Excellent. Domine*) prolata ore *Marci Catonis censoris*, reges omnes de genere esse bestiarum rapacium. Ipse autem populus Romanus, qui per *Africanos*, *Asiaticos*, *Macedonicos*, *Achaïcos*, cæterof-

que à spoliatis gentibus cognominatos ci-
ves, totum fere orbem terrarum diripue-
rat, qualis bellua erat? Non minus ergò
quàm *Cato* sapienter dixit *Pontius Telesi-
nus*. Is prælio ad *Portam Collinam* contra
Syllam circumvolans ordines exercitus sui,
vociferatusque eruendam delendamque
ipsam Romam, adjiciebat, nunquam de-
futuros raptores italicæ libertatis *lupos*,
nisi sylva, in quam refugere solerent,
~~esset~~ ~~esset~~ ~~esset~~ utrumque verè dic-
tum est, *homo homini Deus*, & *homo ho-
mini lupus*. Illud, si concives inter se; hoc,
si civitates comparemus. Illic justitia &
caritate, virtutibus pacis, ad similitudi-
nem Dei acceditur; hîc propter malorum
pravitatem, recurrendum etiam bonis est,
si se tueri volunt, ad virtutes bellicas vim
& dolum, id est, ad ferinam rapacitatem.
Quam etsi homines pro convitio invicem

DEDICATORIA. VII

objiciant, more innato, facta sua in personis aliorum, tanquam in speculo, sinistra dextra; dextra sinistra existimantes; vitium tamen esse non finit profectum à necessitate conservationis propriæ jus naturale. Quod autem *Catoni*, viro sapientiæ celebratissimæ, odium pro judicio, affectus pro ratione imponere in tantum potuit, ut quod æquum in populo suo, idem reges facere iniquum censeret, mirari fortasse alii poterunt: ego sanè in ea opinione jam diu sum, neque egregiam sententiam unquam fuisse quæ placuit populo, neque sapientiam vulgari majorem vulgo agnosci posse; quippe quam vel non intelligunt, vel intelligentes æquant. Græcorum Romanorumque facta & dicta celebria, non ratio, sed magnitudo, & sæpe illud ipsum lupinum, quod mutuo exprobrant historiæ, commendavit, quæ

unà cum publicis actionibus actores per
cursum seculorum devolvit qualescunque.
Sapientia vera nihil aliud est quàm in om-
ni materia veritatis scientia. Ea vero cùm
à memoria rerum per appellationes certas
& definitas excitata derivetur, non animi
acris & repentini impetus, sed rationis rec-
tæ, id est, philosophiæ opus est. Per hanc
enim à rerum singularum contemplatione
ad præcepta universalia via aperitur. Quot
autem genera rerum sunt, in quibus ratio
humana locum habet, in tot ramos se dif-
fundit philosophia, diversè tamen pro di-
versitate subjectæ materiæ nominata. Nam
quæ de figuris tractans, GEOMETRIA; de
motu, PHYSICA; de jure naturali, MORALIS
dicitur, tota PHILOSOPHIA est: quemad-
modum mare, quod hîc Britannicum, illic
Atlanticum, aliàs Indicum, à singulis litto-
ribus appellatum, totum tamen est Ocea-

nus. Et geometræ quidem provinciam suam egregiè administraverunt. Quicquid enim humanæ vitæ auxilii contingit à fiderum observatione, à terrarum descriptione, à temporum notatione, à longinquis navigationibus; quicquid in ædificiis pulchrum, in propugnaculis validum, in machinis mirabile est; quicquid denique hodiernum tempus à prisca barbarie distinguit, totum ferè beneficium est *Geometriae*. Nam quod *Physica* debemus, id debet *Physica* eidem *Geometriae*. Si philosophi morales munere suo pari felicitate functi essent, non video, ad felicitatem suam in hac vita quid amplius contribuere humana industria posset. Cognita enim, pari certitudine, ratione actionum humanarum, qua cognoscitur ratio magnitudinum in figuris, ambitio & avaritia, quarum potentia falsis vulgi circa *jus & injuriam* opinionibus innititur, iner-

mes essent, fruereturque gens humana pace adeò constante, ut non videatur (nisi de loco, crescente scilicet hominum multitudine) unquam pugnandum esse. Nunc quod bellum gladiis vel calamis perpetuum est: quod non sit juris & legum naturalium major scientia hodie quam olim: quod sententiis Philosophorum utraque pars suum jus tueatur: quod alii laudent, alii vituperent eandem actionem: quod idem nunc probet, quæ alio tempore damnat, & sua facta in aliis aliter æstimet: signa manifestissima sunt, nihil profuisse ad scientiam veritatis quæ hætenus scripta sunt à Philosophis moralibus; placuisse verò, non illuminando animum, sed venusta & secunda affectibus oratione, opiniones temerè receptas confirmando. Huic ergo philosophiæ parti idem contigit quod viis publicis, quibus omnes ingrediuntur,

euntque prorsum & retrorsum, alii animi causa inambulant, alii rixantur, sed nihil feritur. Cujus rei unica hæc videtur esse ratio, quod nemo eorum qui materiam hanc tractarunt, commodo usus sit docendi principio. Non enim, ut in circulo, initium scientiæ arbitrio nostro summi potest. Incipit in ipsis dubitandi tenebris filum quoddam rationis, cujus ductu evaditur in lucem clarissimam; ibi principium docendi est; inde ad solvenda dubia converso itinere lux referenda est. Quoties ergo scriptor filum illud, vel inscitiam deferit, vel cupiditatibus abrumpit, non scientiæ, sed errationum suarum vestigia litteris describit. Quapropter, cum cogitationes meas ad inquisitionem justitiæ naturalis convertissem, admonitus sum ab ipsa justitiæ appellatione, qua constans voluntas unicuique *jus suum* tribuendi signi-

ficatur, quærendum prius esse, unde esset quod quis rem aliquam *suam* potius quam *alienam* esse diceret. Quod cum non à natura, sed à consensu hominum profectum constaret; (nam quæ natura in medium protulit, homines postea distribuerunt;) ducebar inde ad quæstionem aliam, nimirum, cui bono, & qua necessitate coacti, cum omnia essent omnium, voverint potius sua cuique esse propria. Videbam autem, ex communitate rerum bellum, atque inde omne genus calamitatis, hominibus de earum usu per vim certantibus, necessario sequuturum esse; id quod omnes natura fugiunt. Nactus ergo duo certissima naturæ humanæ postulata, unum cupiditatis naturalis, qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium; alterum rationis naturalis, qua quisque mortem violentam tanquam

DEDICATORIA. XIII

summum naturæ malum studet evitare. Ab his principiis pactorum & fidei conservandæ necessitatem, atque inde virtutis moralis officiorumque civilium elementa, in hac opella, evidentissima connexione videor mihi demonstrasse. Quod adjectum est de regno Dei, eo consilio factum est, ne quid inter dictata Dei per naturam, & legem Dei traditam in scripturis, repugnantia esse videretur. Operam etiam diligentem per totum cursum orationis meæ dedi, ne quid de legibus cujuscunque nationis civilibus dicerem, id est, ne ad littora accederem, tum scopulis, tum præsentibus procellis periculosa. Quantum laboris diligentiaque in veritate investiganda adhibitum sit, scio. Quid effecerim, nescio; nam inventa nostra omnes præ amore minus rectè æstimamus. Itaque libellum hunc censuræ tuæ quam fa-

XIV EPISTOLA DEDICATORIA.

vori priùs offero , ut apud quem certissimis experimentis exploratum habeam , opiniones neque celebritate autorum , neque novitate sua , neque specie orationis , sed firmitudine rationum favorabiles fieri. Si arrideat , id est , si nervosus , si utilis , si non vulgaris sit , tum demum eum tibi (*excellentissime domine , præsidium & decus meum*) humillimè dico dedicoque ; sin erraverim , testem tamen habes gratitudinis meæ , quòd otium , beneficio tuo concessum , ad gratiam tuam promerendam uti voluerim. Te Deus Opt. Max. in statione hac mortali civem optimum protegat , eaque peractâ , sed longissimâ , civitatis cœlestis gloriâ coronet.

Parisiis Nov. I.
1646.

Excellentiæ tuæ servus
humillimus

THOMAS HOBBIUS.

P R Æ F A T I O

A D

L E C T O R E S.

QUæ res attentam lectionem promissæ efficere maximè posse videntur, rei tractandæ dignitas & utilitas, tractandi recta methodus, causa & consilium in scribendo probum, scribentis denique moderatio, eas, lectores, vobis promitto, atque oculis aliquatenus ex hoc loco prospiciendas exhibeo. Describuntur hoc libello hominum officia, primò ut hominum, deinde ut civium, postremò ut christianorum. Quibus officiis cum juris naturalis gentiumque elementa, justitiæque origo & vis, tum etiam religionis christianæ (quantum patitur instituti modus) essentia continetur.

Quod quidem doctrinæ genus (excepto quod spectat ad religionem christianam)

sapientum antiquissimi non nisi carminibus decoratum, vel allegoriis adumbratum, quasi imperii mysterium quoddam pulcherrimum & sacrosanctum, ne privatorum hominum disputationibus contaminaretur, posteris tradendum esse censuere. Philosophi interea alii cum generis humani comodo rerum figuras & motus, alii sine incommodo rerum naturas & causas contemplantur. Temporibus autem quæ insequuta sunt, scientiam hanc civilem, etsi non penitus perspectam, aliqua tamen ex parte in reipublicæ regimine, tamquam per nubem pelluentem, primus adamasse dicitur Socrates, itaque coluisse, ut despectâ desertâque omni aliâ philosophiæ parte, solam hanc ingenio suo dignam judicaret. Post eum Plato, Aristoteles, Cicero, ceterique philosophi græci, latini, denique omnes omnium gentium non modo philosophi, sed etiam otiosi, quasi facilem, nullo studio ambiendam, cujuslibet ingenio naturali expositam & prostitutam attrectaverunt attrectantque. Quodque ad dignitatem ejus

præcipuè facit, illi qui eam se habere putant, vel eo loco sunt, ut habere debeant, adeò sibi in ejus specie vehementer placent, ut reliquarum scientiarum studiosos haberi & vocari ingeniosos, doctos, eruditos, quidlibet præter prudentes, æquo animo ferant. Nam nomen hoc propter excellentiam peritiæ civilis sibi solis deberi arbitrantur. Sive igitur scientiarum dignitas ex dignitate eorum ad quos pertinent, sive ex numero eorum qui de ipsis scripserunt, sive ex judicio sapientissimorum hominum æstimanda est, dignissima certe scientiarum hæc ipsa est quæ ad principes pertinet, hominesque in regendo genere humano occupatos; cujus etiam falsa specie omnes ferè homines delectantur, & in qua philosophorum excellentissima ingenia maximè versata sunt. Ejusdem utilitatem, sed rectè traditæ, id est, ex veris principiis evidenti nexu derivatæ, sic optime perspiciemus, si, quæ falsam ejus & loquacem speciem humano generi consequuntur, damna consideraverimus. Nam

*in iis rebus quas ingenii exercendi causa
speculamur, si quis error irrepserit, inno-
xius est, neque fit jactura nisi temporis
tantum. In iis verò quæ quisque vivendi
causa meditari debet, non modò ab errore,
sed etiam ab ignorantia, offensiones, rixas,
cædes oriri necesse est. Quanta ergo hæc
damna sunt, tanta est ab officiorum doctri-
na bene tradita utilitas. Quot reges, eos-
demque viros bonos, error unus, posse
regem tyrannum à subdito suo jure occidi,
occidi fecit error hic, posse principem sum-
mum certis de causis à certis hominibus
regno spoliari, quantum hominum jugula-
vit? Quantum hominum interfecit doctrina
hæc erronea, reges summos multitudine
superiores non esse, sed ministros ejus?
Denique illa quot rebellionum causa fuit,
qua docetur, imperata regum utrum justa
an injusta sint, cognitionem ad privatos
homines pertinere, & priusquam fiant,
disputari non modo jure posse, sed etiam
oportere? Præterea in communiter recepta
philosophia morali alia sunt multa non mi-*

nus his periculosa, quæ recitari non est opus. Puto, hæc prospexisse veteres illos, qui iustitiæ scientiam fabulis contectam, quam disputationibus expositam esse maluerunt. Antequam enim quæstiones illiusmodi agitari cæperunt, principes potestatem summam non postulabant, sed exercebant. Imperium suum non argumentis, sed hominum sceleratorum quidem pœna, proborum verò defensione tuebantur. Vicissim cives iustitiam non sermonibus hominum privatorum, sed legibus civitatis metiebantur: nec disputationibus, sed vi imperii in pace continebantur. Imò potestatem summam sive in uno homine, sive in uno consilio ea resideret, tanquam divinitatem quandam visibilem venerabantur. Itaque ambitiosis perditivæ hominibus ad evertendum civitatis statum minimè, ut nunc, se adjugebant. Nam, ut eam rem, per quam conservabantur ipsi conservatam esse nollent, in animum inducere non poterant. Scilicet illorum temporum simplicitas tam doctam stultitiam non capiebat. Itaque pax erat & seculum

aureum, quod non antè finem habuit, quam Saturno expulso contra reges arma ferri posse doceri cœperat. Hæc, inquam, veteres non modo vidisse, sed in una suarum fabularum aptissimè videntur significasse. Dicunt enim, Ixionem, cum esset à Jove adhibitus in convivium, adamasse, atque sollicitasse ipsam Junonem. Illi pro dea, nubem in ejus speciem formatam oblatam esse. Inde genitos esse Centauros, naturæ partim humanæ, partim equinæ, genus pugnax & inquietum. Id quod mutatis nominibus idem est ac si dixissent, homines privatos, ad concilia de summa reipublicæ vocatos, justitiam, imperii summi sororem & conjugem subdicere suæ ipsorum cognitioni cupere, cæterum falsam & inanem ejus speciem quasi nubem amplexantes, dogmata illa philosophorum moralium biformia, partim recta & speciosa, partim bruta & ferina, rixarum omnium & cædium causas, genuisse. Cum tales igitur opiniones quotidie oriantur, si quis discusserit nubes illas, rationibusque firmis-

simis ostenderit, doctrinas de justo & injusto, bono & malo, præter leges in unaquaque civitate constitutas, autenticas esse nullas, & utrum aliqua actio justa vel injusta, bona vel mala futura sit, à nemine inquirendum esse, præterquam ab iis ad quos legum suarum interpretationem demandaverit, is certè non modo pacis viam regiam, sed etiam seditionis opacas & tenebrosas semitas commonstrabit; qua re utilius nihil excogitari potest.

Quod attinet ad methodum, non orationis ordinem, quamquam conspicuus ille sit, solum sufficere, sed à civitatis materia incipiendum, deinde ad generationem & formam ejus, & justitiæ originem primam progrediendum esse existimavi. Nam ex quibus rebus quæque res constituitur, ex iisdem etiam optimè cognoscitur. Sicut enim in horologio automato aliave machina paulo implicatiore, quod sit cujusque partis rotæque officium, nisi dissolvatur, partiumque materia, figura, motus, seorsim inspicitur, sciri non potest: ita in jure civitatis,

civiumque officiis investigandis opus est, non quidem ut dissolvatur civitas, sed tamen ut tanquam dissoluta consideretur, id est, ut, qualis sit natura humana, quibus rebus ad civitatem compaginandam apta vel inepta sit, & quomodo homines inter se componi debeant qui coalescere volunt, rectè intelligatur. Talem ergo methodum secutus, pono primo loco pro principio omnibus per experientiam noto, quodque nemo est qui non confiteatur, nimirum, ingenia hominum ejusmodi esse à natura, ut, nisi metu potentiae alicujus communis coerceantur, fore ut sibi invicem diffidant & sese mutuò metuant, & ut propriis viribus singuli sibi cavere cum jure possint, tum necessario velint. Objicietis fortasse, nonnullos hoc negare. Ita verò est: permulti enim negant. Numnam igitur, qui eosdem idem & fateri & negare dico, mecum ipse pugno? Minimè quidem ego, sed illi qui, quod actionibus confitentur, id ipsum oratione negant. Videmus, civitates omnes, & tiam si cum vicinis pacem habeant, fines

tamen suos præfidiis militum, urbes mœnibus, portis, vigiliis tueri. Quorsum hæc, si à vicinis nihil metuerent; videmus etiam ipsis civitatibus, ubi leges sunt & pœnæ in malos constitutæ, cives tamen singulares neque in itinere esse sine telo sui defendendi causa, neque dormitum ire nisi obseratis non modo foribus contra concives, sed etiam arcis capsulisque contra domesticos. Possintne homines, sibimet invicem omnesque omnibus diffidere sese, apertius significare? Quoniam autem omnes sic faciunt, tam civitates quam homines, metum suum & diffidentiam mutuam confitentur. Inter disputandum autem negant, hoc est, studio contradicendi aliis, contradicunt sibimet ipsis. Objectum porro à nonnullis est, quod admissio hoc principio, continuo sequatur, homines omnes non modò malos, (quod forte etsi durum, concedendum tamen est, cum id clarè dictum videatur in scripturis sacris) sed etiam (quod concedi sine impietate non potest) naturâ malos esse. Illud verò, homines naturâ malos esse, ex hoc

principio non sequitur. Nam etsi pauciores essent mali quam boni, quoniam tamen bonos à malis internoscere non possumus, necessitas diffidendi, cavendi, anticipandi, subjugandi, quoquo modo se defendendi, incumbit perpetuo etiam bonis & modestis. Minus verò sequitur, eos ipsos qui mali sunt, ita factos esse à natura. Quamquam enim à natura, hoc est, ab ipsa nativitate, ex eo quod nascantur, animalia hoc habeant, ut statim omnia quæ sibi placent, cupiant faciantque quantum possunt, ut quæ impendent mala, aut metu fugiant, aut ira repellant, non tamen ob eam causam mali censerì solent: nam affectus animi qui à natura animali proficiscuntur, mali non sunt ipsi, sed actiones inde provenientes, malæ aliquando sunt; nimirum quando & noxiæ sunt, & contra officium. Infantes nisi omnia quæ cupiunt, dederis, plorant atque irascuntur, etiam parentes ipsos verberant, habentque à natura, ut ita faciant; attamen culpâ vacant, neque mali sunt, primò quia nocere non possunt, deinde quia
rationis

rationis usu carentes officiorum omnium immunes sunt. Iidem si adulta ætate, acquisitis viribus quibus nocere possunt, eadem facere pergant, tum verò mali & esse & appellari incipiunt. Ita ut vir malus idem ferè sit, quod puer robustus, vel vir animo puerili, & malitia, idem quod defectus rationis ea ætate, qua per naturam, disciplinâ atque damnorum experientiâ gubernatam, accidere hominibus solet. Nisi ergo homines ideo à natura factos, malos esse dixerimus, quod disciplinam & usum rationis à natura non habent, confitendum est posse homines à natura cupiditatem, metum, iram, ceterosque affectus habere animales, ut tamen mali facti à natura non sint. Immoto igitur quod jeci fundamento, ostendo primo, conditionem hominum extra societatem civilem (quam conditionem appellare liceat statum naturæ) aliam non esse quàm bellum omnium contra omnes, atque in eo bello jus esse omnibus in omnia. Deinde homines omnes ex eo sta-

b

tu misero & odioso, necessitate naturæ suæ, simul atque miseriam illam intellexerint, exire velle. Id autem, nisi initis pactis à jure suo in omnia decedant, fieri non posse. Porro quæ sit pactorum natura, quo modo jura ab alio in alium, ut pacta valida fiant, transferri debeant; item quæ jura & quibus, ad stabiliendam pacem necessario concedenda sunt, id est, quæ sint rationis dictamina ea quæ leges naturales appellari propriè possunt, explico & confirmo. Atque hæc sunt in ea parte libri quæ inscribitur Libertas.

His constitutis ostendo, quid & quotuplex sit, & quo modo fiat civitas, summumque civitatis imperium; quæque à singulis hominibus civitatem constituturis jura in summum imperantem, sive is unus homo sit, sive unus hominum cætus, ita necessario transferenda sint, ut nisi sint translata, civitas nulla fiat, & jus omnium in omnia, id est, jus belli maneat. Deinde civitatum diversas species, monar-

chiam, aristocratiam, democratiam, dominium paternum, & despoticum, distinguo; quomodo constituentur, doceo, & commoda incommodaque singulorum inter se comparo. Præterea quæ res civitatem destruant, & quæ sint summum imperium administrantis officia, expono. Postremò legis & peccati naturas explico, & legem à consilio, à pacto, à jure distinguo; quæ omnia sub titulo imperii continentur.

In parte ultima cui inscribitur Religio, ne jus illud quod in præcedentibus summos imperantes in cives habere rationibus confirmaveram, Scripturis sacris repugnare videretur; ostendo primo loco, non repugnare illud juri divino, quatenus imperantibus imperat Deus per naturam, id est, per dictamina rationis naturalis. Secundo, idem non repugnare juri divino, quatenus imperium habuit Deus in Judæos peculiare per pactum antiquum circumcisionis. Tertio, idem non repugnare juri divino, quatenus Deus imperat

XXVIII P R Æ F A T I O

in christianos per pactum baptismale, adeoque jus illud summorum imperantium, sive jus civitatis, cum religione omnino non pugnare. Postremo, ostendo quæ officia ad introitum in regnum cælorum requiruntur necessario; atque ex illis, obedientiam quam à civibus singulis christianis principi suo christiano deberi affirmaveram, religioni christianæ repugnare non posse, ex Scripturæ sacre testimoniis, secundum receptam ab omnibus interpretationem, evidentissime demonstro & concludo. Methodum vidistis; causam jam & consilium scribendi accipitote. Dabam operam Philosophiæ animi causâ, ejusque in omni genere elementa prima congerebam, & in tres sectiones digesta paulatim conscribebam, ita ut in prima, de corpore, proprietatibusque ejus generalibus; in secunda, de homine & facultatibus affectibusque ejus speciatim; in tertia, de civitate, civiumque officiis ageretur. Itaque sectio prima, Philosophiam primam, & Phy-

sicæ elementa aliquot continet; in ea temporis, loci, causæ, potentiæ, relationis, proportionis, quantitatis, figuræ, motus, rationes computantur. Secunda circa imaginationem, memoriam, intellectum, ratiocinationem, appetitum, voluntatem, bonum, malum, honestum, & turpe, aliaque ejus generis occupatur. Tertia hæc quid agat, jam antè dictum est. Hæc dum compleo, ordino, lentè morosèque conscribo (non enim dissero, sed computo) accidit interea, patriam meam, ante annos aliquot quam bellum civile exardesceret, quæstionibus de jure imperii, & debitâ civium obedientiâ, belli propinqui præcursoribus, fervere. Id quod partis hujus tertię, cæteris dilatis, maturandæ absolvendæque causa fuit. Itaque factum est ut quæ ordine ultima esset, tempore tamen prior prodierit; præsertim cum eam, principiis propriis, experientia cognitis, innixam, præcedentibus indigere non viderem.

Feci tamen non eo consilio ut laudarer, (quamquam si fecissem, excusatione hac uti possem, nisi qui laudem amant, paucos esse qui laudabilia faciunt) sed vestri causa, Lectores, qui cum doctrinam quam offero, cognitam & perspectam haberetis, sperabam fore ut aliqua incommoda in re familiari, quoniam res humanæ sine incommodo esse non possunt, æquo animo ferre quàm reipublicæ statum conturbari malletis. Ut justitiam earum rerum quas facere cogitatis, non sermone vel consilio privatorum, sed legibus civitatis metientes, non amplius sanguine vestro ad suam potentiam ambitiosos homines abuti patere mini. Ut statu præsentem, etsi non optimo, vos ipsos frui, quam bello excitato, vobis interfectis, vel ætate consumtis, alios homines alio seculo statum habere reformatiorem, satius duceretis. Præterea qui magistratui civili subditos sese esse nolunt, ore umque publicorum immunes esse volunt, in civitate tamen esse, atque ab ea

protegi à vi & injuriis postulant, ne illos, cives, sed hostes exploratoresque, esse putaretis, neque omnia, quæ illi pro verbo Dei vobis vel palam vel secreto proponunt, temerè reciperetis. Apertius dicam. Si quis concionator, vel confessor, vel casuista, doctrinam hanc, summum imperantem, imò quemlibet hominem, injussu summi imperantis, jure à cive interfici, aut rebellionem, conjurationem, fædusve quodlibet civium contra civitatem jure iniuri posse, verbo Dei consentaneam esse dixerit, illi ne crederetis, sed nomen ejus denunciaretis. Hæc qui probat, is meum quoque in scribendo consilium probum esse existimabit.

Postremò per totam orationem meam modum talem conservandum mihi proposui, primò ne de justitia singularium actionum quicquam determinarem, sed legibus determinandum relinquerem. Deinde, ne quicquam differerem de cujuscunque civitatis legibus speciatim, id est, ne

quæ sint, sed quid sint leges, dicerem. Tercio, ne civitati aristocraticæ, vel democraticæ, minorem à civibus obedientiam deberi quàm monarchicæ, existimare viderer. Licèt enim monarchiam cæteris civitatis speciebus capite decimo commodiorem esse, argumentis aliquot suadere conatus sim; (quam rem unam in hoc libro non demonstratam, sed probabiliter positam esse confiteor) omni tamen civitati potestatem summam & aequalem tribuendam esse, passim & expresse dico. Quarto, de doctrinis theologorum, præterquam de illis quæ civium obedientiam tollunt, & civitatis statum labefaciunt, ne quid in ullam partem disputarem. Postremò, ne quid per imprudentiam ederem, quod edito opus non esset, id quod conscripseram, publici juris esse illico nolui: itaque exemplaria pauca privatim impressa, amicis distribuenda curavi, ut sententiis aliorum exploratis, si quæ erronea, dura, obscurave esse viderentur, ea emendarem, mollirem atque explicarem.

Acerrimè verò reprehensa hæc reperi, quod potentiam civilem immodicam fecerim, sed ab ecclesiasticis; quod libertatem conscientiae abstulerim, sed à sectariis; quod summos imperantes legibus civilibus exsolverim, sed à legistis. Horum itaque reprehensionibus, ut qui rem suam agunt, nisi ut eos nodos fortius adstringerem, non magnopere commovebar. Cæterum eorum causâ qui circa ipsa principia hæserunt, nempe naturam hominum, jus naturæ, naturam pactorum, & generationem civitatis, quoniam non affectus, sed sensus suos genuinos in reprehendendo sequuti sunt, annotationes quibusdam in locis adjeci, quales dissentientibus satisfacere posse judicavi. Denique, ne quemquam offenderem præter eos quorum inceptis hæc repugnant, eosque quorum animi omnium opinionum dissensione offendi solent, operam ubique diligenter dedi.

Quapropter, si aliqua inveneritis aut minus certa, aut magis quam necesse erat,

b 5

XXXIV PRÆFATIO AD LECTORES.

*acriter dicta, cum non partium, sed pa-
cis studio, & ab eo dicta sint, cuius,
propter patriæ præsentem calamitatem, do-
lori justo aliquid condonari æquum est,
ea ut æquo animo ferre dignemini, Lec-
tores, oro postuloque.*

PER-ERUDITO AC PER-AMICO VIRO

SAMUELI SO RBERIO,

PETRUS GASSENDUS S.

QUOD epistolium ad me Caletto vela mox facturum dedisti, accepisti. Nihil opus fuit excusare, quod vale coram non dixeris; nam præclarus noster Martellus sat declaravit, quam improvisa discedendi occasio fuerit, & quam requisieris me tamen, utcumque non adfuerim domi. Quod addis autem, potuisse te ante discessum extorquere ab eximio illo HOBBIUS id exemplum libri de CIVI, cui ipse manu propria marginales notas apposuit, ut cum isthuc, ubi te voveo incolumem, perveneris, edi iteratò procures, id summopere delectavit. Videlicet tam pauca fuere excusa libri exemplaria, ut illa sui sitim potius fecerint, quam expleverint; siquidem innumeros video, qui librum ardentè, sed frustra requirant. Et liber certè est non vulgaris, dignusque, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur; neque (si illa seposuero, quæ religionem, in qua sumus *ἐρεπώδοξοι*, adiungunt) scriptorem agnosco, qui argumentum scrutetur, quam ille, profundius. Utinam

verò cætera etiam, quæ ille versavit, perinde extorsisses! Quippe & ex ipsis in lucem prolatis, summè beasses nationem totam philosophantium solidè; cùm ego quidem neminem norim, qui sit inter philosophandum magis à præjudiciis liber, quique penitus quicquid rerum edisseruerit, introspiciat. Enimvero tu virum satis nosti; frustra que foret, si quid præterea in commendationem ejus adderetur. Vale, & amicos optimos saluta, imprimisque Curcellium, Heerebordium, Bornium, & alios. Parisiis, IV. Kal. Mai. CIO LCC XLVL

ERUDITISSIMO VIRO
D. SAMUELI SORBERIO

Doctori Medico S. D.

MARINUS MERSENNUS M.

EN audio, doctissime SORBERI, tecum illud egregium opus de CIVE, incomparabilis viri D. HOBBIJ, te Hagam Comitum, hoc est, ingentem thesaurum literarium tulisse, novis auctum cogitationibus, quæ singulis difficultatibus satisfaciunt, planum iter exhibeant. Vide igitur, ut quis egregius typographus librum illum aureum, gemmis auctum & ornatum, in lucem edat, neque diutius patiaris eum à nobis desiderari. Sed autorem pro viribus urgeas, ne totum corpus philosophicum, quod mente premit, & calamo explicat, deinceps arcâ, (nobis fatali) concludat, ne tandem nos ad auctoritatem regiam provocare cogat, quâ ipsius arcam invidiam effringamus. Quantâ autem voluptate à nobis afficeris, quando videris nobilem illam Philophiam, non minus quàm Euclidis elementa demonstrari! Quàm libenter illi tuæ epochæ, & scepticis nævis renuntiaturus es, cum

dogmaticam firmissimis innixam fulcris fateri
 cogeris ! Vale. Ubi verò D. Rivetum, ubi
 Hugenum mirabilem virum videris, millies
 eos meo nomine salutes velim, meque tui
 credas memorem & obsequentem. Aureliæ,
 XXV April. CIOIOCLVI.

V I T A

T H O M Æ H O B B I L.

THOMAS HOBBS *natus est die 5 April. an. 1588, Malmesburiae in agro Wiltoniensi, litteris latinis & grecis initiatus magistro Rob. Latimero, annum agens decimum quartum missus est Oxonium, ubi per quinquennium mansit, operam impendens studio Logicae & Physicae aristotelicae, eodemque aetatis anno Euripidis Medeam in latinos versus reddidit.*

Annum agens vicesimum, Oxonio relicto, recepit se in domum D. Gulielmi Cavendish, baronis de Hardwich, & paulò post comitis Devoniae, cujus filio primogenito sibi ferè coaetaneo servivit, placuitque tum filio, tum patri, temperans, sedulus, hilaris. Anno 1618 cum domino suo in urbe perpetuò ferè degens, quod didicerat graecae & latinae linguae, magnà ex parte amiserat. Deinde per Galliam & Italiam peregrinantem dominum sequutus, gentium illarum linguas eòusque didicit, ut intelligere eas mediocriter potuerit. Interea graecam & latinam paulatim perire sibi sentiens, Philosophiam autem Logicamque (in quibus praeclarè profecisse se arbitrabatur) viris prudentibus derisui esse viciens, abjectà vanà illà Logicà &

XL H O B B I I V I T A.

Philosophiâ, quantum temporis habuit vacuû, impendere decrevit linguis græca & latine. Itaque cum in Angliam reversus esset, historicos & poëtas (adhibitis grammaticorum celebrium commentariis) versavit diligenter; non ut floridè, sed ut latine posset scribere, & vim verborum cogitatis congruentem invenire; itaque verba disponere, ut lectio perspicua & facilis esset. Inter historicos græcos Thucydidem præ cæteris dilexit, quem in sermonem anglicum non sine laude conversum, circa an. 1628, (a) in publicum edidit, eo fine, ut ineptiæ democraticorum atheniensium concivibus suis pateficerent. Eo anno comes Devonix, cui jam viginti annos addictus fuerat, diem obiit, patre ejus biennio ante defuncto. Sequenti anno 1629, ætatis 40, rogatus à nob. viro Gervasio Clifton, ut filium suum in Galliam comitaretur, accepit conditionem. In peregrinatione illâ inspicere cepit in elementa Euclidis; & delectatus methodo illius, non tam ob theoremata illa, quàm ob artem ratiocinandi diligentissimè perlegit. Anno 1631 revocatus est in familiam comitissæ Devonix, ut filium suum annos tredecim natum in litteris instrueret, quem etiam circiter triennio post comitatus est in Galliam &

(a) Ita post Woodium autor ejus vitæ pag. 15. licet in catalogo Operum pag. 122. prima notetur editio Lond. 1634, prout apud Nicersonium & alios.

Italiam, studiorum ejus & itinerum rector. Dum moraretur Parisiis, principia scientiæ naturalis investigare cepit, suaque cogitata cum rev. P. Marino Mersenno Ord. Minimorum, in omni genere Philosophiæ versatissimo, viroque optimo communicabat. Anno 1637, cum patrono suo in Angliam rediit, & apud illum mansit, unde de rebus naturalibus commercia cum Mersenno per litteras continuavit. Convocato autem 3 Nov. 1640 Parlamento, cum ex iis quæ in illo consulta videret, bellum civile ingruere, & tantum non adesse sentiens, retulit se rursus in Galliam, scientiarum studio Parisiis tutius vacaturus cum Mersenno, Gassendo, aliisque viris, propter eruditionem & vim in ratiocinando celeberrimis. Ibidem libellum scripsit de Cive, ediditque anno 1646 (b), quo tempore prevalentibus Parliamentariis multi eorum qui partes regias sequuti erant, (& in illis princeps Walliæ) Parisios confluerunt. Statuerat circa idem tempus migrare in Occitaniam, & jam quæ sibi necessaria erant, præmiserat; sed commendatus principi ut elementa Mathematica illi prælegeret, substitit Lutetia. Quod in isto munere reliquum temporis habuit, consumpsit in scribendo opere notissimo sub titulo Leviathan,

(b) Non 1642, ut mendose legitur in ejus Vita pag. 119, licet pag. 17 recte 1746.

quem in Anglia edendum curavit, Parisiis adhuc degens, anno 1651, etat. 63. Hujus cum aliquot exemplaria in Galliam transmissa fuissent, ubi theologi quidam Angli doctrinas quasdam in eo contentas, tum ut hereticas, tum ut partibus regis adversas criminati sunt, in tantum, ut domo regia prohibitus fuerit, quo factum est ut protectione regia destitutus, metuensque ne à clericis Romanis, quos precipue laeserat, male tractaretur, in Angliam refugere coactus sit. Stantem inter amicos & inimicos quasi in æquilibrio, fecerunt illi ne ob doctrinam opprimeretur; hi, ne augetur. Itaque fortunâ tenui, famâ doctrinæ ingenti, in patroni sui comitis Devonix hospitio per ceterum vitæ tempus perpetuò delituit, studio vacans Geometriæ & Philosophiæ naturalis, ediditque jam senex librum de Corpore, continentem fundamenta Logicæ, Geometriæ, Physicæ, (tum sublunaris, tum cælestis.)

Carolo II anno 1660 in regiam dignitatem restituto, Hobbius, qui ejus partes pro virili semper sustinuerat, incredibili gaudio affectus est. Itaque relicto rure, Londinum advolavit, ubi quod tantoperè expetierat & casus inopinatus ipsi ultrò detulit. Rex enim ades Sarisburienses, in quibus tunc cum patrono moratus est Hobbius, curru prætervectus, illum forte conspicatus, ad se accersi jussit, manum osculandam præbuit, de valetudine ac rebus suis

sciscitari dignatus est; ipso interim favorem regium, cultu obsequia excipiente.

Sub illud tempus, regiis auspiciis, fundata est societas regia londinensis promovendæ Philosophiæ naturalis causâ, de cujus instituto honorificè sensit Hobbius, ita ut veram Philosophiam relictis academiis Londinum transmigrasse affirmaret; illud tamen improbare visus est, quod de generali motûs doctrinâ excolendâ minùs solliciti, proletariis experimentorum minutiis se addicerent nimis. Tunc verò Mathematica ulterius promovendæ studium impensè intendit; Geometriam ab ipsis fundamentis restituere aggressus.

Anno 1664 ab amico quodam, qui πολιτικὸς δατορ ejus ingenium expoliendis reipublicæ legibus summè accommodatum judicavit, ad legum anglicanarum studium impulsus est; causatus licet jam ætatem grandiore, & materiæ tam incultæ, tantisque difficultatibus implexæ, vix suffecturam. Usque adeo tamen perspicacissimæ mentis acies rerum interiora penetravit, ut de legibus anglicanis commentarium scriberet, doctissimis Jctis in pretio habitum, quem reliquit MStum.

Anno 1669 Cosmus Mediceus Etruriæ princeps, tanti philosophi famâ permotus, illum sæpius convenire dignatus est, & insignem scientiam quamplurimum admiratus, iconem ejus & universos libros inter rarissima bibliothecæ

XLIV H O B B I I V I T A.

medicæ κειμήλια reponendos, domum secum reportavit.

Tunc etiam in academiis aliquantum obtinere cepit philosophia Hobbiana, & juvenus academica in publicis scholarum velitationibus opiniones Hobbianas haud rarò defendere solita est. Inter alios Daniel Scargil artium baccalaureus, vir fervidi & præcoci ingenii, ac vite paulò solutioris, theses quasdam incautiùs forsan, & nimia cum acrimonia propugnavit. Theologi verò illum pro senatu academico gravissimorum criminum postulabant; quare summâ cum vehementia increpitus, magistratûs academici authoritate carceri inclusus est; postea gradu privatus, sodalitate exutus, academiâ expulsus, priùs tamen summâ cum ignominiâ coactus est pro concione in templo publico, theses suas ad Stygem damnare; easque erga summum Numen impias, omnique humane societati perniciosissimas pronunciare. Hobbius autem nominis sui existimationem laesam faciliè sentiens, dogmatibus suis tum in sequiorem sensum detortis, tum etiam cum opprobrio damnatis, ipsoque tanquam atheorum antesignano publicè descripto, per litteras ad amicos graviter conquestus est, sed incassum, cum id temporis vindicias suas publico dare ipsi liberum non esset.

Anno 1670 Antonius à Wood historiam & antiquitates universit. Oxoniensis anglico

sermone in lucem edidit; quod eximium opus placuit summis viris ut exterorum in gratiam Latio donaretur, studiosis nonnullis ad hanc operam delectis, qui tamen auctori in cogitatis suis vertendis non fecerunt satis. Inter hos Joannes Fellus Oxoniensis tum decanus (postea episcopus) quum & operis vertendi, & typorum sumptus maximam partem sustentaret, multa ab auctoris mente aliena passim interseruit, multa immutavit; quod fatum incredibili dolore Woodium affecit, qui contaminatam historiae fidem gravissimè conquestus nihil interim remedium impetravit. Inter alia autem deformatum est elogium Hobbianum, detractis quæ ab auctore adscriptæ sunt laudibus, earumque in locum vituperiis substitutis. Quæ cum ita essent, Woodius rem agrè ferens, veniam solummodo obtinere potuit, Hobbium de eo quod factum erat, certiolem faciendi, ne in libro sub nomine suo prodeunte, Hobbius se notatum sentiens, in ipsum postea durius animadvertet. Hobbius verò injuriâ affectus, sese debito laudis præconio spoliatum, & insignem nomini suo inustam contumeliam non dissimulavit. Itaque ad regem detulit querimoniam, à quo ipsis libera contra adversarios suos defensio relicta est. Quare epistolam apologeticam ad Woodium datam, circa comitia Oxoniensia an. 1674. publicavit, quam cum legisset editor, Woodium acribus compellavit verbis,

*tanquam malâ fide secum agentem, qui ipso inscio clanculam rerum notitiam Hobbio sug-
gesserat, quin & acerbiori sermone in Hob-
bium inuectus est, adjectâ ad calcem operis
Woodiani epistolâ ad lectorem, ut publicâ
etiam reprehensione Hobbium corriperet.*

*Hobbius autem tum conscientia propriâ pro-
pria, tum doctorum testimoniis satis fretus,
cum decano contentionis funem ducere recusa-
vit, alteriore responso dedignatus. Suspiciendi
tamen ansam arripuerunt nonnulli, Hobbium
à decano tam duriter habitum, eò minus in
libro de Bello civili Anglicano suam de doc-
trinâ & regimine academico sententiam dissi-
mulasse.*

*Mense Junio anni 1674 Londinum reliquit,
cum animo nunquam revertendi, quibus hac-
tenus se oblectaverat studiis, quoad vita suppe-
teret, vacaturus. Summo ceteroquin ingenii
vigore & sensibus integris ad obitum usque in
Philosophiâ & Mathesi assiduò exercitavit, &
quod magis mirum, Poësin exercuit, quâ pro-
priis animi conceptibus exprimendis, quâ alio-
rum transferendis.*

*Anno 1678 prodiit ejus Dialogus de Bello
civili Anglicano, ipso minime conscio, quam
in rem scripsit ad librarium, ei significans non
potuisse facultatem imprimendi à rege impe-
trare.*

*Circa medium Oct. An. 1679 urinae suppres-
sione correptus est, quâ sensim ingravescente è*

vivis excessit die 4 Decemb. atat. 91. (c).
 Conditus fuit juxta tumulum comitissæ Devo-
 niæ, sub nigro marmore, cujus inscriptio so-
 lummodo patriam, tempus natale & emortua-
 le præ se fert.

Nunc autem operæ pretium videtur, nonnul-
 la paulò specialius describere, quæ ad corporis
 habitum, præcipuè verò ejus animi mores, &
 ingenii studia attinent, cognitu forsàn haud
 ingrata.

Temperamento præditus erat sanguineo-me-
 lancholico, ad virtutis & sapientiæ excellen-
 tiam maxime proprio. Primis annis invaletu-
 dinarius fuit, sed progressu ætatis & circa an-
 num 40 valetudine usus est satis confirmata.
 Cælibatum tenuit, tanquam Philosophiæ studiis
 maxime commodum.

Quoad ingenium & mores, de religione pri-
 mò dicendum. Deum autem agnovit, eumque
 rerum omnium originem, intra angustos tamen
 humanæ rationis cancellos nullatenus circumscri-
 bendum. Quare (inquit autor ejus vitæ) for-
 titer calumpniati sunt, qui ipsum atheismi reum
 detulerunt; quod inde forsitan profectum quia
 scholasticorum aliorumque isto de grege morem
 rejecerat, qui otiosi in museis suis sedentes,
 juxta imbecillem ingenii sui captum, naturæ

(e) Malè 94 in *Bibl. Juris imperantium* p. 71, ubi
 perperam natus dicitur anno 1585 pro 1588.

XLVIII H O B B I I V I T A.

divina incomperta affingunt attributa. Nec minus falsò à nonnullis insimulatus est tanquam solitudinem fugeret, spectra metuens & phantasmata, vana stultorum terriculamenta, quæ Philosophiæ suæ lumine dissipaverat. Non injuriâ tamen forte subveritus est, ne ab illis ad plures mitteretur, quorum commodis adversatus, ipsorum artificia ac versutias publico apertè conspiciendas præbuisset. Religionem christianam, quatenus in ecclesiâ anglicanâ, resectis superstitionis ineptiis, regni legibus stabilitur, ex animo amplexus est; quam etiam contra pontificiorum simul & sectariorum insultus strenuè propugnavit. Controversias quidem theologicas maximè aversatus est. Quicquid autem ad pietatis exercitia aut bonos mores conferret, plurimi fecit. Sanctius illi & reverentius visum, de Deo credere quàm scire. Sacerdotes interim inculpare solitus est, qui christianam religionem absolutam ac simplicem vel superstitione macularent, vel inanibus interdum profanis speculationibus implicarent.

Hæc compendiosè ex vitâ Hobii partim per se ipsum, & reliqua per R. B. conscripta, cum elencho authorum qui pro & contra ipsum scripsere, & catalogo librorum per eundem editorum & scriptorum, quæ edita est Carolop. 1681, & recusa apud Batavos 1682, 12°. Hanc vitam anglicâ linguâ conscriptam à Joh. Alberico (vulgò Aubrey,) qui intimam cum Hobbio amicitiam coluit, latinitate

nitate donavit Richardus Blackburnius, non Rad. Bathurstius (d), ut aliqui crediderunt (e).

Sed ut pauca de hisce Hobbii elementis adjiciam (cetera enim ejus scripta recensere non est animus) notabimus tantummodo primum prodisse Lat. Paris. 1642. 4°. cujus pauca excudi fecit exemplaria; at non multò post illud opus recensuit, & auxit; quo in statu recusum est, Amst. 1647, 12°. apud Elzevirium, curis Sorberii. Notantur & alia 1657, 1669, 1673, in 8°. rursus ibidem, apud Blavium 1696. 12°. atque inter ejus Opera Philosophica, ibidem 1668 in 4°, denique Hala 1704, 12°. Sorberius gallicè eundem vertit, ediditque hoc titulo: *Elémens philosophiques du Citoyen. Traité de Politique, ou les fondemens de la Societé civile découverts par Thomas Hobbes, & traduits en françois par un de ses amis.* Amst. Blaeu 1649, in 8°. Extat etiam Gallicè la Politique de Hobbes, Paris. 1660, 8°. chez Gras. Anglicè lucem vidit Londini 1651, 8°.

(d) Vid. *Acta Erud.* An. 1722, p. 551, ubi de Alberici Miscellaneis Anglicè editis.

(e) Inter hos Cl. *Struvius*, *Kortholtus*, alique, ut observavit *Jo. Christ. Colerus* in *Analectis ad Struvii Notitiam Rei Litter.* p. 173. Vid. *Acta Erud.* Ann. 1723. p. 375. Eundem postea secutus est error Autor *Biblioth. juris imperantium*, Norib. 1727. 4. p. 70.

L HOBBI VITA.

JUDICIA DE HOBBI DOCTRINA.

Thomas Hobbes in Operibus suis ad Civilem Scientiam spectantibus plurima habet quantitatis pretii, & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsum Societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et quâ à vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse aliàs nemini in mentem venissent..... Neque rarò contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnentur; à quibus minimè lectus fuit aut intellectus. Sam. Puffendorf. de Jure nat. & gentium, in Præf. ad Lect.

Neque parùm nos debere profiteri Thomæ Hobbes, cujus hypothesis in libro de Cive, etsi quid profani sapiat, tamen cætera satis arguta & sana. Puffendorf. Præf. in Elem. jurispr. univers.

Liber de Cive certè est non vulgaris, dignusque, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur; neque (si illa seposuero, quæ religionem, in quâ sumus εἰσέροδοξοι, adtinent) scriptorem agnosco, qui argumentum scrutetur, quàm ille profundius. Petrus Gassendus in Epist. ad Sam. Sorberium.

Thomas Hobbes magnam ingenii profunditatem ostendit, ut etiam inter postremorum ho-

rum seculorum Epicureos audacissimus est, eorumque in omnibus principia, nequaquam sibi temperans, sectatur. Rapini Animadv. in vet. & novam Philos. Sect. 18.

Si dicendum quod res est, neque dum fame & existimationi Hobbianæ satisfactum est, & omnino operæ pretium foret, ejusdem saniora, licet forsan primo intuitu paradoxa dogmata, ulterius vindicatum ire, ne cum exoso Hobbii nomine, cuncta ejus, sive bona, sive mala sint, proscripta cupiamus. Biblioth. Juris imperantium, p. 76.

Qui enim ipsi ab aliis tribuitur atheismus, ad ea pertinet, quæ vulgò quidem, sed & perperam & falso ipsi affinguntur. Suo etiam loco relinquimus, quantum tribuerit Philosophiæ Epicureorum, quam Gassendi amicitia ductus, in Moralibus, sicut ille in Physicis, secutus dicitur..... Ab his itaque si discedas nevis, qui hominem fuisse Hobbium arguunt, non poteris non immortalī eum laude dignum prædicare. Sine eo enim nunquam Puffendorffium in tanto fame atque honoris, naturæ autem jura in tanto, quo nunc sunt, perfectionis fastigio conspexissemus. Idem, p. 79.

Plura de Hobbio judicia legas apud Thom. Pope Blount in Censura celebr. autor. p. 1043, & Morhof. Polyhist. Litter. De ejus verò scriptis præcipuè agunt Niceronius, Mémoires pour l'hist. des hommes illustres, Tom. 4 ex vitâ jam citatâ & Woodio. Consuli etiam

LII H O B B I I V I T A.

*meretur Biblioth. juris imperantium, ubi
distinctè agitur de Hobbii adversariis ac de-
fensoribus. Videndi etiam sunt Bælius & Mo-
reri in Diction. Lipenius in Biblioth. jurid.
& philos.*

INDEX CAPITUM.

Sub titulo LIBERTATIS.

- C**AP. I. *De hominum statu extra societatem civilem.* pag. I
CAP. II. *De Lege naturæ circa contractus.* 19
CAP. III. *De legibus naturæ reliquis.* . 38
CAP. IV. *Quod lex naturalis est lex divina.* 66

Sub titulo IMPERII.

- CAP. V. *De causis & generatione civitatis.* 81
CAP. VI. *De jure ejus sive concilii, sive hominis unius, qui in civitate cum summa potestate est.* 92
CAP. VII. *De tribus civitatum speciebus democratiâ, aristocratiâ, monarchiâ.* 123
CAP. VIII. *De jure dominorum in servos.* 144
CAP. IX. *De jure parentum in liberos, & de regno patrimoniali.* 152
CAP. X. *Specierum trium civitatis, quoad incommoda singularum, comparatio.* 167
CAP. XI. *Loca & exempla scripturæ sacre de jure regni, quæ secunda videntur antedictis.* 189
CAP. XII. *De causis internis civitatem dis-*

<i>solventibus.</i>	pag. 197
CAP. XIII. <i>De officiis eorum qui summum imperium administrant.</i>	217
CAP. XIV. <i>De legibus & peccatis.</i>	239

Sub titulo RELIGIONIS.

CAP. XV. <i>De regno Dei per naturam.</i>	268
CAP. XVI. <i>De regno Dei per pactum vetus.</i>	299
CAP. XVII. <i>De regno Dei per pactum novum.</i>	330
CAP. XVIII. <i>De necessariis ad introitum in regnum cælorum.</i>	393

E L E M E N T A
PHILOSOPHICA
D E C I V E.

L I B E R T A S.

C A P U T I.

De statu hominum extra societatem
civilem.

I. *Introductio.* II. *Societatis civilis initium esse à mutuo metu.* III. *Homines naturâ æquales inter se esse.* IV. *Unde nascitur mutuò se lædendi voluntas.* V. *Discordia à comparatione ingeniorum.* VI. *Ab appetitu plurium ad eandem rem.* VII. *Definitio juris.* VIII. *Jus ad finem dat Jus ad media necessaria.* IX. *Jure naturali, unumquemque judicem esse medi-
diorum ad sui conservationem.* X. *Jure naturali omnia esse omnium.* XI. *Jus omnium ad omnia inutile esse.* XII. *Statum hominum extra societatem bellum*

A

esse. Belli & Pacis definitiones. XIII. Bellum conservationi hominum adversum esse. XIV. Jure naturali licere cuique, alium in sua potestate existentem cogere ad cautionem præstandam futuræ obedientiæ. XV. Naturam dictare, quaerendam esse pacem.

*Introduc-
tio.*

I. **N**ATURÆ humanæ facultates ad quatuor genera reduci possunt, Vim corpoream, Experientiam, Rationem, Affectum. Ab his sequentis doctrinæ initium capientes dicemus primo loco, quid animi habeant homines illis facultatibus præditi, alteri adversus alteros: & an, & qua facultate, apti nati sint ad societatem, & ad conservandum se adversus mutuam vim: deinde progredientes, quid consilii in eam rem necessario capiendum fuit, & quæ sint societatis sive Pacis humanæ conditiones, hoc est, mutato tantum nomine, quæ sint *natura leges* fundamentales, ostendemus.

*Societatis
civilis ini-
tium esse à
mutuo me-
tu.*

*Annot.
pag. 7.*

II. Eorum qui de rebus publicis aliquid conscripserunt, maxima pars vel supponunt, vel petunt, vel postulant, Hominem esse animal (*a*) aptum natum ad societatem, Græci dicunt Ζῶον πολιτικόν, eoque fun-

damento ita superædificant doctrinam civilem, tanquam si ad conservationem pacis, & totius generis humani regimen, nihil aliud opus esset, quam ut homines in pacta & conditiones quasdam, quas ipsi jam tum leges appellant, consentirent. Quod axioma, quamquam à plurimis receptum, falsum tamen; errorque à nimis levi naturæ humanæ contemplatione profectus est. Causas enim, quibus homines congregantur, & societate mutuâ gaudent, penitus inspec- tantibus facile constabit, non ideo id fieri, quod aliter fieri naturâ non possit, sed ex accidente. Nam si homo hominem amaret naturaliter, id est, ut hominem; nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non æque amaret, ut æquè hominem; aut cur eos frequen- taret potius, in quorum societate ipsi potius quàm aliis defertur honor & utilitas. Non socios igitur, sed ab illis honore vel commodo affici, naturâ quærimus; hæc primariò, illos secundariò appetimus. Quo autem consilio homines congregentur, ex iis cognoscitur quæ faciunt congregati. Si coeant enim còmmercii causa, unusquisque non socium, sed rem

suam colit. Si officii causâ, nascitur forensis quædam amicitia, plus habens mutui metûs quàm amoris; unde factio aliquando nascitur, sed benevolentia nunquam. Si animi & hilaritatis causâ, solet maximè perplacere sibi unusquisque iis rebus quæ risum excitant, unde possit, (prout est natura ridiculi) comparatione turpitudinis vel infirmitatis alienæ, ipse sibimet commendatior evadere. Etiam si autem hoc innocuum aliquando & sine offensâ fit, manifestum tamen est, delectari eos non prius societate quàm gloriâ suâ. Cæterum plerumque in hujusmodi congressibus læduntur absentes, eorum tota vita, dicta, facta, examinantur, judicantur, condemnantur, & dictæ traducuntur; neque parçitur ipsi sicut confabulantibus, quin idem patiantur simul atque è confessu exierint; adeò ut non absurdum fuerit consilium ejus, qui à scena confabulantium exire novissimus solebat. Atque hæ veræ sunt deliciæ societatis, ad quas naturâ, id est, ab affectibus omni animanti inest ferimur, donec nocumentis vel præceptis fiat (quod in multis nunquam fit) ut appetitus præsentium memoriâ præ-

teritorum retundatur : sine quibus plurimorum hominum in materiâ hac facundissimorum, frigida & jejuna est oratio. Quodsi accidat confidentes historiolas narrare, unus autem eorum de se aliquam proferat, unusquisque cæterorum cupidissimè quoque de se loquitur: si unus mirabile aliquod narret, cæteri miracula, si habent, referunt; si non habent, fingunt. Denique ut loquar de iis qui profitentur præ cæteris sapere, si Philosophiæ gratia coëatur, quot homines, tot sunt qui cæteros docent, nempe tot volunt Magistri haberi; alioqui socios non modo, ut alii, non se amant mutuò, sed odio prosequuntur. Clarum adeò est experientia omnibus qui res humanas paulo attentius considerant, quod congressus omnis spontaneus vel egestate mutuâ conciliatur, vel captandâ gloriâ: unde referre student congregantes vel commodum aliquod, vel illud *ὑπόμνησιν*, existimationem & honorem apud socios. Idem quoque ratione colligitur ex ipsis definitionibus *Voluntatis, Boni, Honoris, Utilis*. Cum enim societas voluntariò contrahatur, in omni societate quæritur voluntatis objectum, hoc est, id quod

videtur unicuique congregientium Bonum sibi. Quicquid autem videtur Bonum, jucundum est, pertinetque ad organa, vel ad animum. Animi autem voluptas omnis, vel gloria est, (sive bene opinari de se ipso) vel ad gloriam ultimò refertur; cætera sensualia sunt, vel ad sensuale conducentia, quæ omnia commodorum nomine comprehendendi possunt. Omnis igitur societas vel commodi causa, vel gloriæ, hoc est, sui, non sociorum amore contrahitur. Gloriæ autem studio nulla iniri neque multorum hominum, neque multi temporis, societas potest; propterea quod gloriatio, sicut & honor, si omnibus adsit, nulli adest; quippe quæ comparatione & præcellentiâ constant: neque ut quis causam gloriandi in se habeat, adjumentum ullum accedit ex aliorum societate. Tanti enim quisque est, quantum sine aliorum ope ipse potest. Quamquam autem commoda hujus vitæ augeri mutuâ ope possunt, cum tamen id fieri multo magis dominio possit quàm societate aliorum, nemini dubium esse debet quin avidius ferrentur homines naturasua, si metus abesset, ad dominationem quàm ad societatem. Statuen-

dum igitur est, originem magnarum & diuturnarum societatum non à mutua hominum benevolentia, sed à mutuo (b) metu exstitisse.

ANNOTATIONES.

(a) Aptum natum] *Cum societa-* Annot.
ad pag. 2.
tem inter homines actu jam constitu-
tam; cum extra societatem vivere
neminem; cum appetere congressum &
colloquia mutua omnes videamus; mira
quedam videri potest stupiditas in ipso
doctrinae civilis limine, huiusmodi offen-
diculum legentibus opponere: Homi-
nem ad societatem aptum natum non
esse. Itaque explicatius dicendum est:
Verum quidem esse homini per naturam,
sive quatenus est homo, id est, statim
atque est natus, solitudinem perpetuam
molestam esse. Nam infantes ad viven-
dum, adulti ad bene vivendum alio-
rum ope indigent. Itaque homines al-
terum alterius congressum natura co-
gente appetere non nego. Societates au-
tem civiles non sunt meri congressus,
sed fœdera, quibus faciendis fides &
pacta necessaria sunt. Horum, ab in-
fantibus quidem & indoctis, Vis; ab
iis autem qui damnorum à defectu so-
cietatis inexperti sunt, Utilitas igno-
ratur: unde fit ut illi, quia quid sit

A. 4

Annot. *societas non intelligunt, eam inire non possint; hi quia nesciunt quid prodest, non curent. Manifestum ergo est, omnes homines (cum sint nati infantes) ad societatem ineptos natos esse, permultos etiam (fortasse plurimos) vel morbo animi, vel defectu disciplina, per omnem vitam ineptos manere. Habent tamen illi tam infantes quam adulti naturam humanam. Ad societatem ergo homo aptus, non naturâ, sed disciplinâ factus est. Porro tametsi ea conditione natus esset homo ut societatem appeteret, non sequitur eundem ita natum esse ut societati ineunda sit idoneus. Alia res est appetere, alia capacem esse. Appetunt enim illi, qui tamen conditiones æquas, sine quibus societas esse non potest, accipere per superbiam non dignantur.*

Annot.
ad pag. 7.

(b) A mutuo metu]. Objectum est, tantum abesse ut homines in societatem civilem coalescere propter metum possent, ut si mutuo se metuissent, ne conspectum quidem mutuum ferre potuissent. Sentiunt, opinor, nihil aliud esse metuere, præterquam perterreri. Ego ea voce futuri mali prospectum quemlibet comprehendendo. Neque solam fugam, sed etiam diffidere, suspicari, cavere, ne metuant providere, metuen-

zium esse judico. Qui dormitum eunt, Annot.
fores claudunt; qui iter facit, cum
telo est, quia metuunt latrones. Civi-
tates fines suos praesidiis, urbes mœnibus,
tueri solent, metu vicinarum civitatum,
etiam fortissimi exercitus, comparatique
ad pugnam, de pace tamen colloquia
habent aliquando, metuentes vim mu-
tuam, & ne vincantur. Per metum
est quod homines sibi cavent: fugâ
quidem & latebris, si caveri aliter
posse non putant: sæpiissime verò armis
atque instrumentis defensionis, quo fit,
ut prodire audentes, alter alterius
cognoscere ingenium possit. Tunc au-
tem, sive pugnant, ex victoriâ: sive
consentiunt, ex consensione civitas nasci
solet.

III. Causa metûs mutui consistit, *Homines*
partim in naturali hominum æqua- *naturâ æ-*
litate, partim in mutua lædendi volun- *quales es-*
tate. Ex quo fit, ut neque ab aliis *se inter se.*
exspectare, neque nobismet ipsis se-
curitatem præstare valeamus. Si spec-
temus enim maturos homines, at-
que animadvertamus, quàm fragilis
sit compages humani corporis: (quo
ruente, corrui omnis ejus vis, ro-
bur, & sapientia) quamque facile sit
infirmissimo cuique robustiorem oc-
cidere, non est quod quis viribus

A 5

10 LIBERTAS.

fidens superiorem se aliis factum putet à natura. Æquales sunt, qui æqualia contra se invicem possunt. At qui maxima possunt, nimirum occidere, æqualia possunt. Sunt igitur omnes homines naturâ inter se æquales. Inæqualitas quæ nunc est, à lege civili introducta est.

Unde nascitur mutuo se lædendi voluntas.

IV. Voluntas lædendi omnibus quidem inest in statu naturæ, sed non ab eadem causa, neque æquè culpanda. Alius enim secundum æqualitatem naturalem permittit cæteris eadem omnia, quæ sibi: (quod modesti hominis est, & vires suas rectè æstimatoris.) Alius superiorem se aliis existimans, omnia licere sibi soli vult, & præ cæteris honorem sibi arrogat; (quod ingenii ferocis est.) Huic igitur voluntas lædendi est ab inani gloria & falsa virium æstimatione: Illi ex necessitate res suas & libertatem contra hunc defendendi.

Discordia à comparatione ingeniorum.

V. Præterea cum maximum sit certamen ingeniorum, necesse est oriri ex ea contentione maximas discordias. Etenim non modo contrà contendere, sed etiam hoc ipsum non consentire, odiosum est. Nam non consentire alicui in re aliqua, est eum erroris in ea re tacitè accusare, sicut

in valde multis dissentire, idem est atque pro stulto eum habere; quod ex eo apparere potest, quòd nulla acrius gerantur bella quàm inter ejusdem religionis sectas, & ejusdem rei-publicæ factiones, ubi certamen est vel de doctrinis, vel de prudentia politica. Cumque omnis animi voluptas omnisque alacritas in eo sita sit, quod quis habeat, quibuscum conferens se possit magnificè consentire de se ipso; impossibile est quin odium & contemptum mutuum ostendant aliquando vel risu, vel verbis, vel gestu, vel aliquo signo; qua quidem nulla major animi est molestia, neque ex qua lædendi libido major oriri solet.

VI. Frequentissima autem causa, quare homines se mutuò lædere cupiunt, ex eo nascitur, quod multi simul eandem rem appetant, quâ tamen sæpissime neque frui communiter, nec eam dividere possunt; unde sequitur, fortiori dandam esse: quis autem fortior sit, pugnâ judicandum est.

VII. Inter tot pericula igitur, quæ quotidie à cupiditate hominum naturali unicuique eorum intenduntur, *Definitio Juris & Jure facti.* cavere sibi adeo vituperandum non

est, ut aliter velle facere non possimus. Fertur enim unusquisque ad appetitionem ejus quod sibi bonum, & ad fugam ejus quod sibi malum est, maximè autem maximi malorum naturalium, quæ est mors; idque necessitate quadam naturæ non minore quam quâ fertur lapis deorsum. Non igitur absurdum neque reprehendendum, neque contra rectam rationem est, si quis omnem operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat conservetque. Quod autem contra rectam rationem non est, id justè & *Jure* factum omnes dicunt. Neque enim *Juris* nomine aliud significatur quàm libertas, quam quisque habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi. Itaque *Juris* naturalis fundamentum primum est, ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueatur.

*Jus ad finem dat
jus ad media neces-
saria.*

VIII. Quoniam autem *jus* ad finem frustra habet cui *jus* ad media necessaria denegatur, consequens est, cùm unusquisque se conservandi *jus* habeat, ut unusquisque *jus* etiam habeat *utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest.*

IX. Utrum autem media quibus *Jure natu-*
 usurus quispiam est, & actio quam *rali unum-*
 acturus est, ad conservationem vitæ *quemque*
 vel membrorum suorum necessaria *judicem*
 sint nec ne, *ipse* jure naturali *esse medio-*
est. Si enim contra rectam rationem *rum ad sui*
 sit, ut de proprio periculo ipse judi- *conserva-*
 cem, judicet alius. Quoniam ergo *tionem.*
 alius judicat de iis rebus quæ ad me
 spectant, eâdem ratione, quia æqua-
 les naturâ sumus, judicabo ego de iis
 rebus quæ ad ipsum spectant. Itaque
 rectæ rationis, hoc est, juris natu-
 ralis est, ut ego de illius judicem sen-
 tentiâ, scilicet an ad conservationem
 meam conducat, nec ne.

X. Natura dedit *unicuique jus in* *Jure natu-*
omnia. (Hoc est, in statu (c) merè *rali omnia*
 naturali, sive antequàm homines ullis *esse om-*
 pactis sese invicem obstrinxissent, uni- *nium. pag.*
 cuique licebat facere quæcunque & *14.*
 in quoscunque licebat, & possidere,
 uti, frui omnibus quæ volebat &
 poterat.) Quoniam enim, quæcun-
 que quis voluerit, ideò bona sibi
 videntur quia ea vult, possuntque vel
 conducere ad sui conservationem,
 vel saltem conducere videri: (judi-
 cem autem an verè conducant nec
 ne, præcedente articulo ipsum con-
 stituimus, ita ut habenda sint pro

14 LIBERTAS.

necessariis, quæ ipse talia judicat:)
& per articulum 7 *jure naturæ* fiunt
& habentur, quæ necessariò condu-
cunt ad tuitionem propriæ vitæ &
membrorum: sequitur, omnia habere
& facere in statu naturæ omnibus li-
cere. Et hoc est quod vulgo dicitur,
Natura dedit omnia omnibus. Ex quo
etiam intelligitur, in statu naturæ
mensuram juris esse Utilitatem.

Annot.
pag. 13.

(c) In statu merè naturali, &c.]
*Hoc ita intelligendum est, quod quis
fecerit in statu mere naturali, id in-
jurium homini quidem nemini esse. Non
quod in tali statu peccare in Deum,
aut Leges Naturales violare impossi-
bile sit: Nam injustitia erga homines
supponit Leges Humanas, quales in
statu naturali nullæ sunt. Propositionis
autem sic intellectæ veritas ex articulis
immediate præcedentibus Lectori me-
mori satis demonstrata est. Sed quia in
quibusdam casibus conclusionis duritas,
præmissarum memoriam expellit, con-
trahere argumentum volo, unoque in-
tuitu oculis conspiciendum subjicere.
Unicuique jus est se conservandi, per
Art. 7. Eidem ergo jus est omnibus
uti mediis ad eum finem necessariis,
per Art. 8. Media autem necessaria
sunt, quæ ipse talia esse judicabit, per*

Art. 9. Eidem ergo jus est omnia facere & possidere, quæ ipse ad sui conservationem necessaria esse judicabit. Ipsius ergo facientis judicio id quod fit, jure fit, vel injuria; itaque jure fit. Verum ergo est in statu mere naturali, &c. Quod si quis ad sui conservationem pertinere prætendit, quod ne ipse quidem pertinere putat, peccare potest contra Leges Naturales; ut capite tertio fusè explicatum est. Objectum est à quibusdam: Si filius patrem interfecerit, utrum patri injuriam non fecerit. Respondi; Filium in statu naturali intelligi non posse, ut qui simul atque natus est, in potestate & sub imperio est ejus cui debet conservationem sui: scilicet, Matris, vel Patris, vel ejus qui præbet ipsi alimenta; ut capite nono demonstratum est.

XI. Minime autem utile hominibus fuit, quod hujusmodi habuerint in omnia jus commune. Nam effectus ejus juris idem penè est, ac si nullum omnino jus exstiterit. Quamquam enim quis de re omni poterat dicere, hoc meum est; frui tamen eâ non poterat propter vicinum, qui æquali jure & æquali vi prætendebat idem esse suum.

Jus omnium ad omnia inutile esse.

*Statum
hominum
extra so-
cietatem
bellum es-
se.* XII. Ad naturalem hominum pro-
clivitatem ad se mutuo laceffendum,
quam ab affectibus, præsertim vero
ab inani sui æstimatione derivant,
si addas jam jus omnium in omnia,
quo alter *jure* invadit, alter *jure* re-
sistit, atque ex quo oriuntur omnium
adversus omnes perpetuæ suspiciones
& studium, & quam difficile sit præ-
cavere hostes parvo numero & appa-
ratu, cum animo nos prævertendi
opprimendique invadentes, negari
non potest, quin status hominum na-
turalis antequam in societatem coi-
retur, Bellum fuerit; neque hoc sim-
pliciter, sed bellum omnium in om-
nes. BELLUM enim quid est, præter
tempus illud in quo voluntas certandi
per vim verbis factisve fatis declara-
tur? Tempus reliquum PAX vocatur.

*Belli &
Pacis de-
finitiones.*

*Bellum
conserva-
tioni homi-
num ad-
versum es-
se.* XIII. Sempiternum autem *Bellum*
quam parum idonea res sit ad con-
servationem vel humani generis, vel
uniuscujuscunque hominis, facile ju-
dicatur. At sua natura sempiternum
est, quod præ certantium æqualitate
victoriâ nullâ potest finiri; in eo enim
ipsis victoribus periculum semper
adeò imminet, ut pro miraculo ha-
beri debeat, si quis, quamquam for-
tissimus, annis & senectute conficien-

dus sit. Exemplum huic rei sæculum præsens Americanos exhibet; sæcula antiqua cæteras gentes, nunc quidem civiles florentesque, tunc verò paucos, feros, brevis ævi, pauperes, fœdos, omni eo vitæ solatio atque ornatu carentes, quem *pax* & societas ministrare solent. Quicumque igitur manendum in eo statu censuerit, in quo omnia liceant omnibus, contradicit sibi met ipsi. Nam unusquisque naturali necessitate bonum sibi appetit, neque est quisquam qui *bellum* istud omnium contra omnes, quod tali statui naturaliter adhæret, sibi existimat esse bonum. Atque ita evenit, ut mutuo metu è tali statu exeundum & quærendos socios putemus; ut si *bellum* habendum sit, non sit tamen contra omnes, nec sine auxiliis.

XIV. Quærantur socii vel vi, vel consensu: vi, quando pugna victor victum servire sibi cogit metu mortis, vel vinculis inditis; consensu, quando societas initur mutuæ opis causa, consentiente utraque parte sine vi. Potest autem victor victum, vel fortior debiliorem (ut sanus & robustus infirmum, vel maturus infan-
Jure naturali, licere cuique alium in sua potestate existentem cogere ad cautionem præstandam futuræ obedientiæ.

futurae obedientiae, ni velit potius mori, *jure* cogere. Cum enim *jus* protegendum nosmet ipsos nostro arbitrio à periculo nostro, atque periculum ab æqualitate profectum sit, magis rationi consentaneum est, certiusque ad conservationem nostram, utendo præsentis commodo comparare nobis ipsis securitatem quæsitam, accepta cautione, quam cum adoleverint, convaluerint, & è nostra potestate se receperint, eandem dubio certamine postea repetere conari. Contraque absurdius cogitari nihil potest, quam ut quem debilem in potestate tenes, eum amittendo, fortem simul & hostem facias. Ex quo intelligitur etiam, tanquam corollarium, in statu hominum naturali, *potentiam certam & irresistibilem, jus conferre regendi, imperandique in eos qui resistere non possunt*; adeo ut omnipotentiae, ab eâ causâ, omnium rerum agendarum, *jus essentialiter & immediatè adhæreat.*

*Naturam
dictare,
quæren-
dam esse
pacem.*

XV. Propter tamen æqualitatem illam virium, cæterarumque facultatum humanarum hominibus in statu naturæ, hoc est, in statu *belli* constitutis, conservatio sui diuturna expectari non potest. *Quare quærendam*

esse pacem, quatenus habenda ejus spes aliqua affulserit: ubi haberi ea non potest, querenda esse belli auxilia, recte rationis dictamen est, hoc est, lex Naturæ, ut proximè ostendetur.

CAPUT II.

De lege Naturæ circa contractus.

- I. Legem naturalem non esse consensum hominum, sed dictamen rationis. II. Legem naturæ fundamentalem esse, Quærendam esse pacem, si haberi potest; si haberi non potest, defensionem. III. Lex naturæ specialis prima, Jus in omnia non esse retinendum. IV. Quid sit jus relinquere, quid transferre. V. Ad translationem Juris necessariam esse voluntatem acceptantis. VI. Verba non transferunt Jus, nisi de præsentis. VII. Verba de futuro, si alia signa voluntatis adsint, valere ad Jus transferendum. VIII. In libera donatione, verbis de futuro Jus non transit. IX. Definitio Contractus & Pacti. X. In Pactis transit Jus per verba de futuro. XI. Pacta mutue fidei, in statu naturæ frustra & invalida sunt; in civitate non item. XII. Pacifici cum belluis neminem posse; neque cum Deo, sine revelatione. XIII. Neque Deo vovere. XIV. Pacta ultra

summum conatum non obligant. XV. Quibus modis Pactis liberemur. XVI. Promissa metu mortis extorta in statu naturæ valida esse. XVII. Pactum posterius priori contradictorium invalidum est. XVIII. Pactum de non resistendo inferenti damnum corpori, invalidum est. XIX. Pactum de se accusando invalidum est. XX. Jurisjurandi definitio. XXI. Jusjurandum concipiendum esse ea formula, qua utitur is qui accipit. XXII. Jusjurandum nihil superaddit obligationi, quæ est ex Pacto. XXIII. Juramentum non exigendum, nisi ubi pactorum violatio vel latere potest, vel non potest puniri nisi à Deo.

Legem Naturalem non esse consensum hominum, sed dictamen rationis.

I. *DE definitione legis Naturalis non consentiunt autores, qui eâ voce frequentissimè tamen in scriptis suis usi sunt. Methodus scilicet qua incipitur à definitionibus & exclusionem æquivoci, propria eorum est qui locum contra disputandi non relinquunt. Cæterorum si quis quid factum dicat contra legem naturalem, ex eo probat alius, quòd contra consensum factum sit omnium, vel sapientissimum, vel eruditissimum gentium. Quis autem de sapientiâ, eruditione, & moribus omnium gentium judicabit, id minime docet. Alius, quod factum sit contra consensum totius generis hu-*

mani. Quæ definitio nullo modo recipienda est; alioquin enim impossibile esset cuiquam, exceptis infantibus & mente captis, contra talem legem peccare. Nam voce illa *genus humanum* comprehendunt certè omnes homines ratione actu utentes. Illi igitur contra eam vel non faciunt, vel faciunt non consentientes, ideòque excusandi sunt. Naturæ autem leges ab eorum consensu recipere, qui eas violant sæpius quàm observant, fane iniquum est. Præterea homines eadem in aliis damnant, in se ipsis probant; contrà publicè laudant quod secretò spernunt, & consuetudine audiendi, non propria speculatione sententiam ferunt, consentiuntque odio, metu, spe, amore, vel aliqua alia animi perturbatione magis quàm ratione. Ideòque non rarò accidit totos populos summo consensu & contentione ea agere, quæ scriptores illi contra *legem esse naturalem* libentissimè confitentur. Sed cum concedant omnes *jure* fieri, quod non sit contra rectam rationem, *injuriâ* factum censere debemus, quod rectæ rationi repugnat, (hoc est, quod contradicit alicui veritati à veris principiis rectè ratioci-

nando collectæ). Quod autem *injuria* factum est, contra *legem* aliquam fieri dicimus. Est igitur *lex* quædam *recta ratio*, quæ (cum non minùs sit pars naturæ humanæ, quàm quælibet alia facultas vel affectus animi) naturalis quoque dicitur. Est igitur *lex naturalis*, ut eam definiam, Dictamen rectæ (a) rationis circa ea quæ agenda vel omittenda sunt ad vitæ membro-
rumque conservationem, quantum fieri potest, diuturnam.

ANNOTATIONES.

Annot. (a) Rectæ rationis.] Per *rectam rationem* in statu hominum naturali intelligo, non ut multi facultatem infallibilem, sed *rationandi actum*, id est, *rationationem* uniuscujusque propriam, & veram circa actiones suas, quæ in utilitatem vel damnum cæterorum hominum redundare possint. Propriam dico, quia quamquam in Civitate, ipsius Civitatis ratio (hoc est, *Lex civilis*) à singulis civibus pro recta habenda sit; tamen extra Civitatem, ubi *rectam rationem* a falsa distinguere nisi *comparatione* factâ cum sua nemo potest, sua cujusque ratio non modo pro actionum propriarum, quæ suo periculo fiunt, regulâ, sed etiam

in suis rebus pro rationis alienæ mensurâ censenda est. Veram dico, id est, ex veris principiis recte compositis concludentem. Propterea quod in ratiocinatione falsâ, sive in stultitia hominum officia sua erga ceteros homines ad conservationem propriam necessaria non videntium, omnis consistit Legum Naturalium violatio. Principia autem recte ratiocinationis circa ejusmodi officia, ea sunt quæ Capitis primi articulis 2, 3, 4, 5, 6 & 7, explicata sunt.

II. Prima autem & fundamentalis *Legem naturæ fundamēta-* lex naturæ est, quærendam esse pacem, *lem esse,* ubi haberi potest; ubi non potest, quærendam esse belli auxilia. Ostendimus *Quærendam esse pacem, si haberi potest: si haberi non potest, defensionem.* enim articulo ultimo præcedentis capitis, præceptum hoc dictamen esse rectæ rationis. Esse autem dictamina rectæ rationis leges naturales, id proximè supra definitum est. Prima autem est, quia cæteræ sunt ab hac derivatæ, præcipiuntque vias vel pacis vel defensionis acquirendæ.

III. Legum autem Naturalium à *Lex naturæ specialis prima:* fundamentali illâ derivatarum una *Jus in omnia non esse, sed jura quædam transferenda, vel relinquenda esse. Nam si retineret unusquisque suum jus in om-*

nia, necesse est sequi ut *jure* alii invaderent, alii defenderent; (quisque enim & corpus suum, & ea quæ corpori tuendo necessaria sunt, necessitate naturæ conatur defendere.) *Bellum* ergo sequeretur. Facit itaque contra rationes pacis, hoc est, contra *legem naturæ*, si quis de *jure* suo in omnia non decedat.

Quid sit
decedere
de jure
suo: quid,
illud trans-
ferre.

IV. *Decedere* autem de *jure* suo dicitur, qui juri suo vel simpliciter renunciat, vel in alium transfert. *Simpliciter renunciat*, qui signo vel signis idoneis declarat, velle se non licitum sibi amplius fore certum aliquid facere, quod *jure* antea fecisse poterat. *Transfert* autem in alterum, qui signo vel signis idoneis illi alteri, id *juris* volenti ab eo accipere, declarat velle se, non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum aliquid agenti, prout ei resistere *jure* antea poterat. *Juris* autem *translationem* in solâ non resistantia consistere, ex eo intelligitur, quod ante *juris translationem*, is in quem transfertur *jus* habebat jam tum in omnia; unde novum *jus* dare non potuit, sed *justa* transferentis resistantia, propter quam *jure* suo alter frui non potuit, extinguitur. Quicunque igitur *jus* acquirit in statu hominum

hominum naturali, id agit tantum ut securè & sine justâ molestiâ *jure suo primo* frui possit. Exempli causâ, si quis fundum suum alteri vel venum vel dono dederit, sibi soli *jus* in eum fundum, non aliis item, adimit.

V. Requiritur autem ad *juris translationem* voluntas non modo transferentis, sed etiam acceptantis. Si utraque absit, *jus* manet. Non enim si quod meum est accipere recusanti dare voluerim, propterea simpliciter juri meo renunciavi, sive ad quemlibet id transtuli. Nam causa propter quam uni dare volui, in eo uno est, in cæteris non item.

Ad translationem juris necessariam esse voluntatem acceptantis.

VI. Voluntatis autem in jure vel relinquendo, vel transferendo, si signa nulla alia extiterint præter verba, verba ea *de præsentis* vel *præterito* esse oportet. Nam si *de futuro* sint, nihil transferunt. Qui enim, exempli causâ, de futuro sic dicit, *cras dabo*, apertè significat se non dedisse. Toto itaque hodie *jus* immotum est, manetque etiam crastino die, nisi interea actu dederit. Quod enim meum est, meum manet, nisi post dederim. Quod si *de præsentis* loquar, puta hoc modo, *dabo*, vel *dedi*, habendum *cras*, illis

Verba non transferunt nisi de præsentis.

verbis significatur, me *dedisse*, & *jus* habendi *cras*, transstulisse *hodie*.

Verba de futuro, si alia signa voluntatis adsint, valere ad jus transferendum.

VII. Veruntamen, quoniam verba sola ad voluntatis declarationem signa sufficientia non sunt verba de futuro, si alia adsint signa voluntatis, valere possunt, tanquam dicta essent de presenti. Siquidem enim propter alia signa constiterit, ipsum de futuro loquentem velle valere verba sua ad perfectam *juris sui translationem*, valere debent. Dependet enim *juris translatio*, non à verbis, sed, ut dictum est articulo 4 hujus capituli, a declaratione voluntatis.

In libera donatione, verbis de futuro jus non transferat.

VIII. Si quis jus aliquod suum ad alterum transferat, neque id faciat propter bonum mutuo acceptum, vel propter pactum, ejusmodi translatio **DONUM** vocatur, sive *Donatio libera*. In donatione autem liberâ, obligant ea verba sola, quæ *de presenti* sunt, vel *de præterito*. Nam si *de futuro* sint, non obligant *ut verba*, propter rationem articulo proximè superiore adductam. Oportet igitur ut ab aliis signis voluntatis nascatur obligatio. Quoniam autem quicquid fit *voluntariò*, propter *bonum* aliquod sit *volentis*, nullum signum voluntatis dandi assignari potest, præter aliquod *bo-*

num tali donatione acquisitum, vel acquirendum. Supponitur autem, nullum tale *bonum* acquisitum esse, neque pactum exsistere, quia sic non esset *donatio libera*. Restat igitur ut *bonum mutuum* sine pacto expectandum sit. Signum autem nullum dari potest, quare is qui verbis de futuro usus est, adversus eum qui ad mutuum beneficium non teneretur, sic vellet verba ejus intelligi, ut obligaretur ipse. Neque rationis est, ut qui aliis facile bene volunt, omni promisso præsentem affectum testante obligentur. Et propterea promissor talis deliberare intelligendus est, & mutare affectum posse quemadmodum & is cui promittitur mutare meritum potest. Qui deliberat autem, eâ tenus liber est, neque donasse dicitur. Quodsi promittat sæpe, donet autem raro, levitatis condemnari debet, nec vocari Donans, sed *Dofon*.

IX. Duorum autem, vel plurium *jura sua mutuò transferentium* actio Definitio contractus & pacti. vocatur CONTRACTUS. In omni autem contractu, vel uterque statim præstat id de quo contractum est, ita ut alter alteri nihil concedat; vel alter præstat, alteri creditur; vel neuter præstat. Ubi uterque statim

præstat, ibi *contractus* simul ac præstitum est finitur. Ubi verò vel alteri vel utrique creditur, ibi is cui creditur promittit se præstiturum postea, appellaturque hujusmodi promissum PACTUM.

*In pactis
transit jus
per verba
de futuro.*

X. *Pactum* autem quod fit ab eo cui creditur, cum eo qui jam præstitit, etiam si promissio facta sit verbis de futuro, non minus futuri temporis *jus* transfert, quam si facta esset verbis de præsentis vel præterito. Præstatio enim signum manifestissimum est, eum qui præstitit, ita intellexisse orationem alterius cui credebatur, tanquam volentis præstare condictione tempore; eoque signo cognovit is, sic se intelligi; quod quia non correxit, voluit fieri. *Promissa* igitur quæ fiunt propter *bonum* acceptum (quæ & pacta sunt) signa sunt voluntatis, hoc est, ultimi actûs deliberandi, quo libertas non præstandi tollitur, & per consequens sunt obligatoria. Ubi enim libertas desinit, ibi incipit obligatio.

*Pacta mutuæ fidei,
in statu naturæ, frustra & invalida
sunt, in*

XI. Pacta autem quæ fiunt in contractu ubi fides mutua est neutro quicquam statim præstante, in statu naturæ, si justus ex utraque parte metus (*b*) oriatur, sunt invalida. Nam

qui prior præstat, propter pravum ingenium maximæ partis hominum, commodum suo jure & injuriâ juxta studentium, cupidini se prodit illius quocum contrahit. Rationis enim non est, ut aliquis præstet prior, si verisimile non sit, alterum esse præstiturum post. Quod utrum verisimile sit necne, is qui metuit, judicabit: ut ostensum est capite præcedente, articulo 9. Hæc, inquam, ita se habent in statu naturali. Cæterum in statu civili, ubi est qui utrumque cogere potest, is qui per contractum prior est ad præstandum, prior præstare debet; quoniam cum alter cogi potest, cessat ratio, propter quam, ne non præstaret, metuebat.

*civitate
non item.*

Annot.
pag. 29.

(b) Oriatur, &c.] *Nam nisi causa metus nova exsistat, ex facto, vel alio signo voluntatis non præstandi à parte alterâ, metus justus censeretur non potest. Causa enim quæ impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum præstet.*

Annot.
ad P. 28.

XII. Ex eo autem quod in omni donatione, & pactis omnibus, requiritur acceptatio juris quod transferatur, sequitur pacisci neminem posse cum eo qui acceptationem illam non significat. Neque igitur pacisci cum

*Pacisci cum bel-
luis nemi-
nem posse:
neque cum
Deo, sine
revelatio-
ne.*

belluis, neque jus ullum illis tribuere aut auferre possumus, propter defectum sermonis & intellectus. Neque *pacta* inire quisquam cum divinâ maiestâte potest, neque illi *voto* obligari, nisi quatenus visum illi est per scripturas sacras substituere sibi aliquos homines, qui auctoritatem habeant, *vota* & *pacta* ejusmodi expendendi & acceptandi, tanquam illius vicem gerentes.

*Neque
Deo vovente.*

XIII. Qui igitur in statu naturæ constituti sunt, ubi nullâ tenentur lege civili, (nisi illis certissima revelatione voluntas Dei, *votum* vel *pactum* suum accipientis, cognita sit), frustra vovent. Siquidem enim id quod *vovent*, contra legem naturæ sit, non tenentur *voto*, quia illicitum præstare tenetur nemo; si verò id quod vovent, lege aliquâ naturæ præceptum sit, *non voto*, sed ipsa tenentur *lege*; si liberum ante *votum* sit, facere vel non facere, libertas manet; propterea quod, ut obligemur *voto*, requiritur voluntas obligantis apertè significata, quæ in casu proposito supponitur non haberi. *Obligantem* autem voco illum, cui aliquis tenetur vel obligatur: *obligatum* verò eum qui tenetur.

XIV. Pacta fiunt de actionibus *Pacta ultra summum conatum non obligant.*
 illis solis, quæ cadunt sub deliberationem. Pactio enim non fit sine voluntate paciscentis. Voluntas autem ultimus actus est deliberantis. *Sunt ergo de possibilibus tantum & futuris.*
 Nemo igitur pacto suo obligat se ad impossibile. Quoniam autem paciscimur sæpissimè eas res, quæ possibles tum videntur cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles, non ideo omni obligatione liberamur. Ratio cujus rei ea est, quod is qui futurum incertum promittit, beneficium præsens ea lege accipit ut mutuum reddat. Voluntas enim ejus qui præsens beneficium præstat, pro objecto simpliciter habet *bonum sibi*, quanti erat res promissa; ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest. Verum si accidat neque id possibile esse, præstandum est quantum præstari potest. Obligant igitur *pacta* non ad ipsam rem pactam, sed ad summum conatum: hoc enim solum, non res ipsæ, in nostra potestate sunt.

XV. *Pactis* liberamur duabus rebus, *Quibus modis pactis liberemur.*
 vel si præstitum, vel si condonatum sit. Si præstitum, quia ultra id nos non obligavimus. Si condonatum, quia is

cui obligamur, condonando intelligitur facere, ut *jus* à nobis in eum translatum, ad nos denuo redeat: est enim condonatio, *donatio*, hoc est, per articulum 4 capitis hujus, juris translatio ad eum cui donatio ad eum cui donatio facta est.

Promissa metu mortis extorta, in statu naturæ valida non esse.

XVI. Quæri solet, an *pacta* ea quæ metu extorquentur obligatoria sint necne. Exempli causa, si ad vitam à latrone redimendam *pactus* ei fuero; traditurum me illi mille aureos postero die, neque facturum quicquam quo comprehensus in jus duci possit, utrum tenear necne. Quamquam autem aliquando *pactum* ejusmodi invalidum censi debeat, non tamen eo nomine invalidum erit, quod à metu processerit; propterea quod inde sequeretur, *pacta* ea quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, invalida esse: (procedit enim à metu mutæ cædis, quòd alter alterius regimini se submittat): neque cum ratione eum facere, qui captivo *paciscenti* pretium redemptionis suæ fidem adhibet. Universaliter verum est, obligare *pacta*, quando acceptum est bonum, & promittere, & id quod promittitur, licitum est. Licitum au-

tem est & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam, etiam latroni. Obligamur ergo pactis, à metu profectis, nisi lex civilis aliqua prohibeat, per quam id quod promittitur fiat illicitum.

XVII. Qui uni facturum se vel omisurum aliquid pactus ante fuerit, & postea alteri paciscitur contrarium, facit, ut *pactum* non prius, sed posterius illicitum sit. Nam qui prioribus *pactis* *jus* suum in alterum transfulerat, faciendi vel non faciendi *jus* non amplius habet. Quare posterioribus *pactis* *jus* nullum transfert; & quod promissum est, sine jure promissum est. Tenetur igitur prioribus tantum *pactis*; quæ violare est illicitum.

XVIII. Mortem, vel vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo *pactis* suis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in unoquoque gradus quidam timiditatis summus, per quem, malum quod infertur apprehendit ut maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest, fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus cum perventum fuerit, non est

Pactum posterius priori contrarium, invalidum est.

Pactum de non resistendo inferenti damnum corporis, invalidum est.

expectandum, quin vel fugâ, vel pugnâ sibi consulat. Cum igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus *mors* (quod maximum naturæ malum est), vel quibus vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda constantes satis sunt, ea ferre non obligantur. Præterea, ei qui pacto tenetur, creditur: (pactorum enim vinculum sola fides est): qui verò ad supplicium ducuntur, sive capitale, sive capitali mitius, constringuntur vinculis, vel satellitibus custodiuntur. Quod signum certissimum est, non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse. Aliud est, si sic paciscor: nisi fecero constituta die, interfice. Aliud, si sic, nisi fecero, interficienti non resistam. Primo modo paciscuntur omnes, si opus est; opus autem est aliquando: secundo modo nemo, nec unquam opus est. Nam in statu merè naturali, si occidere cupis, jus habes ex ipso statu; ita ut opus non sit prius credere, ut fallentem post interficias. In statu verò civili, ubi jus vitæ & necis, omnisque poenæ corporalis penes civitatem est, illud ipsum jus interficiendi privato concedi non potest. Neque ipsi civitati opus est, ut

aliquem puniat, postulare pacto, ut patientiam præstet, sed tantum, ne quisquam defendat alios. Si in statu naturæ, velut inter duas civitates, fieret pactum de interficiendo ni fecerit, intelligitur præcessisse aliud pactum de non interficiendo ante præstitutum diem. Itaque eo die si præstitum non sit, redit jus belli, hoc est, status hostilis, in quo omnia licent, ideoque etiam resistere. Postremo, pacto non resistendi obligamur, duorum malorum præsentium eligere illud quod majus videbitur. Nam mors certa majus malum est, quàm pugna. Sed duorum malorum impossibile est non eligere minus. Tali ergo pacto teneremur ad impossibile, quod naturæ pactorum repugnat.

XIX. Similiter neque tenetur quisquam pactis ullis ad se accusandum, *Pactum de se accusando invalidum* vel alium cujus damnatione vita sibi acerba futura est. Itaque neque pater est. in filium, neque conjux in conjugem, neque filius in patrem, neque quisquam in eum sine quo ali non potest, testimonium dicere obligatur: frustra enim est testimonium, quod a natura corrumpi præsumitur. Quamvis autem pacto ad se accusandum aliquis non teneatur, in quæstione

tamen publica ad respondendum cruciati cogi potest. Responsiones autem illæ facti testimonium non sunt, sed investigandi veritatis adjumenta. Ita ut sive verum sive falsum cruciatus respondeat, sive non omnino respondeat, jure faciat.

Jurisjurandi definitio.

XX. *Jusjurandum* oratio est promissioni adjecta, qua significat promissor, nisi præstiterit, renunciare sese misericordiæ divinæ. Quæ definitio ex ipsis colligitur verbis, quibus essentia *jurisjurandi* continetur, nimirum, *Ita me adjuvet Deus*, vel aliis æquipollentibus, ut apud Romanos: *Tu Jupiter macta eum qui fefellerit, ut ego hanc macto porcā*. Neque obstat, quod *jusjurandum* non solum promissorium, sed aliquando affirmatorium dici possit: nam qui affirmationem *juramento* confirmat, promittit se vera respondere. Quamquam autem quibusdam in locis moris erat subditis, per reges suos jurare, id ex eo natum est quòd reges illi divinos sibi honores haberi volebant. Nam *jusjurandum* ideò introductum est, ut major metus violandæ fidei, quàm is quo homines (quos facta nostra latere possunt) timemus, divinæ potentiae consideratione atque religione incuteretur.

XXI. Ex quo sequitur, *jusjurandum* concipi debere ea formula, qua utitur is qui accipit. Frustra enim adigitur aliquis ad *jusjurandum* per Deum quem non credit, ideòque neque metuit. Etsi enim lumine naturali sciri possit Deum esse, nemo tamen per illum se jurare arbitratur alia formula, vel alio nomine, quàm quod suæ ipsius, hoc est (ut existimat is qui jurat) veræ religionis præceptis continetur.

Jusjurandum concipiendum esse ea formula, qua utitur is qui accipit.

XXII. Ex allata *jurisjurandi* definitione intelligi potest, *pactum* nudum non minus obligare, quàm in quod juravimus. *Pactum* enim est, quo adstringimur; *juramentum* ad punitionem divinam attinet, quam provocare ineptum esset, si pacti violatio non esset per se illicita. Illicita autem non esset, nisi *pactum* esset obligatorium. Præterea qui renunciat misericordiæ divinæ non obligat se ad poenam: quia semper licitum est, poenam utcumque provocatum deprecari, atque divina, concedatur, frui indulgentia. Effectus ergo *juramenti* is solus est, ut hominibus natura pronis ad violationem datæ fidei major juratis causa sit metuendi.

Jusjurandum nihil superaddit obligationi quæ est ex pacto.

XXIII. *Juramentum* exigere, ubi *Juramentum*

tum non neque violatio pactorum, si qua fiat, exigendum, nisi latere potest, neque ei cui fit sponsio, ubi pactorum violatio vel latere potest, deest potestas poenas exigendi, est facere amplius aliquid quàm ad sui defensionem sit necesse; significatque animum cupiendi non tam ut sibi bene, quam ut illi male sit. *Juramentum* enim ex formula jurandi, pertinet ad iram Dei provocandam, hoc est, *omnipotentis* in eos qui fidem ideo violant, quia potentia sua poenam humanam effugere se posse sentiunt, & *omniscii* in eos qui fidem violare idè solent, quia oculos hominum latere se posse sperant.

CAPUT III.

De Legibus Naturæ reliquis.

- I. *Lex naturæ secunda. Pactis standum.*
- II. *Fides cum omnibus servanda sine exceptione.* III. *Injuria quid.* IV. *Injuria ei soli fieri potest, quocum contrahimus.*
- V. *Justitiæ distinctio in justitiam hominum & actionum.* VI. *Distinctio justitiæ in commutativam & distributivam examinata.* VII. *Volenti non fit injuria.*
- VIII. *Lex naturæ tertia, de ingratitude.* IX. *Lex naturæ quarta, ut quisque se præstet commodum.* X. *Lex na-*

tura quinta, de misericordia. XI. *Lex naturæ sexta*, quod pœnæ futurum tantum spectant. XII. *Lex naturæ septima*, contra contumeliam. XIII. *Lex naturæ oclava*, contra superbiam. XIV. *Lex naturæ nona*, de modestia. XV. *Lex naturæ decima*, de æquitate, *sive contra acceptionem personarum*. XVI. *Lex naturæ undecima*, de habendis in communi. XVII. *Lex naturæ duodecima*, de sorte dividendis. XVIII. *Lex naturæ decima tertia*, de primogenita & prima occupatione. XIX. *Lex naturæ decima quarta*, de incolumitate mediatorum pacis. XX. *Lex naturæ decima quinta*, de constituendo arbitro. XXI. *Lex naturæ decima sexta*, neminem esse arbitrum causæ suæ. XXII. *Lex naturæ decima septima*, arbitros debere esse sine spe præmii ab iis referendi quorum causa judicatur. XXIII. *Lex naturæ decima oclava*, de testibus. XXIV. *Lex naturæ decima nona*, nullum cum arbitro pactum fieri. XXV. *Lex naturæ vigesima*, contra crapulam & ea quæ rationis usum impediunt. XXVI. *Regula per quam statim cognosci potest, an quod faciuri sumus sit contra legem naturæ, nec ne*. XXVII. *Leges naturæ obligant in foro interno tantum*. XXVIII. *Violantur leges naturæ quandoque, facto legibus consentaneo*. XXIX. *Leges naturæ sunt immutabiles*. XXX. *Qui leges naturæ conatur implere, justus est*. XXXI. *Lex naturalis eadem cum morali*. XXXII. *Unde fiat, quod quæ dicta*

sunt de lege naturali non sint eadem quæ traduntur à philosophis circa virtutes. XXXIII. Lex naturalis non est, propriè loquendo, lex, nisi quatenus traditur in scriptura sacra.

Lex naturæ secundæ pactis standum.

I. **L**EGUM naturalium derivatarum altera est, *pactis standum esse*, sive fidem observandam. Ostensum enim est capite præcedente, Legem naturæ præcipere tanquam rem conciliandæ paci necessariam, unumquemque *jura* quædam sua mutuò transferre, atque hoc vocari *pactum*, quoties futurum sit quod transfertur. Hoc autem ad pacem conciliandam conducibile est, quatenus quæ paciscimur facienda vel omittenda, ea re ipsa facimus vel omittimus; frustra que essent pacta, nisi illis staretur. Quoniam ergo *pactis stare*, sive *fidem servare*, necessarium est ad pacem conciliandam, erit per articulum 2 cap. 2 præceptum *legis naturalis*.

Fides cum omnibus servanda sine exceptione.

II. Neque personarum quibuscum paciscimur ulla datur hac in re exceptio, puta, si illi fidem cum aliis nec servant, nec servandam putent, aut aliud quodlibet habeant vitium. Nam qui paciscitur, eo quòd paciscitur, frustraneam eam esse actionem

negat. Et contra rationem est, scientem frustra facere. Idem si præstandum pactum non putet, eo quòd sic putat, pactionem eandem frustraneam esse affirmat. Qui ergo paciscitur cum eo, quocum fidem servare se teneri non putat, simul *pactionem* esse rem frustraneam, & non frustraneam, quod est absurdum. Cum omni igitur homine, vel servanda est fides, vel non paciscendum, hoc est, vel declaratum bellum, vel certa & fida habenda est pax.

III. *Pacti-violatio*, sicut & dati re-
 petitio, (quæ semper sita est in ali-
 qua actione, vel omissione) vocatur
 INJURIA. Actio autem illa vel omis-
 sio, *injuria* dicitur; ut idem signifi-
 cent *injuria*, & actio vel omissio *in-*
justa, atque utraque idem quod pacti
 vel *fidei violatio*. Videturque *injurie*
 nomen inde actioni vel omissioni tri-
 bui, quia *sine jure* est, utpote quod
 ab eo qui agit vel omittit translatum
 antea in alium fuerat. Et est simili-
 tudo quædam inter id quod in vita
 communi vocatur *injuria*, & id quod
 in scholis solet appellari *absurdum*.
 Quemadmodum enim is qui argu-
 mentis cogitur ad negationem asser-
 tionis quam prius sustinuerat, dici-

*Injuria
quid.*

tur redigi ad *absurdum*; eodem modo is qui præ animi impotentia facit vel omittit id quod se non facturum, vel non omissurum *pacto suo* antè promiserat, *injuriam* facit: neque minus in contradictionem incidit, quam qui in scholis reducitur ad absurdum. Nam futuram actionem paciscendo, vult fieri; non faciendo, vult non fieri: quod est velle fieri & non fieri idem eodem tempore; quæ contradictio est. Est itaque *injuria*, *absurditas* quædam in conversatione, sicut *absurditas injuria* quædam est in disputatione.

Injuria ei soli fieri potest, quocum contrahimus.
pag. 43.

IV. Ex his sequitur, *injuriam* (a) nemini fieri posse, nisi ei quocum inter *pactum*, sive cui aliquid dono datum est, vel cui *pacto* aliquid est promissum. Ideoque *damnum* & *injuria* sæpissime disjunguntur. Nam si dominus servo, qui obedientiam sibi *pactus* est, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat; is si non faciat, *damnum* quidem tertio, *injuriam* autem domino soli facit. Sic quoque in civitate, si quis alicui noceat, quocum nihil *pactus* est, *damnum* ei infert cui malum; *injuriam* soli illi qui totius civitatis potestatem habet. Etenim si is dam-

num recipit, injuriam expostularet, is qui fecit, sic diceret, quid tu mihi? quare facerem ego tuo potius quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio? in qua oratione, ubi nulla intercesserunt pacta, non video quid sit quod possit reprehendi.

(a) Injuriam nemini, &c.] *In-* Annot. 1
ad p. 42.
justitia nomen significat relative ad legem, injuria tum ad legem, tum ad personam certam. Nam injustum, omnibus injustum est; injuria verò potest esse, nec tamen mihi vel illi, sed alii; Et quandoque nemini privato, sed civitati tantum; etiam nec homini cuiquam nec civitati, sed soli Deo. Nam pacto, Et juris translatione, fit, ut injuria in hunc vel illum fieri dicatur. Hinc est, (quod in omni civitate fieri videmus) quæ privati homines inter se verbo vel scripto contrahunt, exigi vel remitti arbitrio obligantis. Damna verò quæ inferuntur contra leges civitatis, ut furtum, homicidium Et similia, non ad voluntatem ejus cui damnum est illatum, sed arbitrio civitatis, id est, juxta leges constitutas vindicari. Itaque injuria in hunc, nisi post juris in hunc translationem exsistere non potest.

*Justitiæ
distinctio
in justitiam homi-
num, &
actionum.*

V. Nomina hæc, *justum* & *injustum*, sicut & *justitia* & *injustitia*, æquivoca sunt: aliud enim significant cum personis, aliud cum actionibus tribuuntur. Cum actionibus tribuuntur, idem significat *justum*, quod jure factum; & *injustum*, quod *injuriâ*. Ille autem qui fecit *justum* aliquid, ideo *insons*, non *justus* dicitur: eum autem qui fecit aliquid *injustum*, non ideo *injustum*, sed *fontem* dicimus. Quando verò de personis usurpantur, *esse justum* significat idem quod justè faciendo delectari, justitiæ studere, vel conari facere in omni re id quod justum est. Et *esse injustum*, est negligere justitiam, vel eam non pacto suo, sed præsentì commodo mensurandam existimare. Ita ut alia sit animi, instituti, sive hominis, alia unius actionis vel omissionis *justitia* & *injustitia*; possintque hominis *justi* actiones innumeræ *injustæ*, & *injusti* *justæ* esse. *Justus* autem homo dicendus est, qui justa facit propter præceptum legis; *injusta* non nisi per infirmitatem; *injustus* qui justa facit propter pœnam legi adjunctam; *injusta* per animi iniquitatem.

*Distinctio
justitiæ in*

VI. Justitia actionum distingui vulgò solet in duas species, *commu-*

tativam & distributivam; quarum commutativam & distributivam exami-
 priorem sitam esse ajunt in propor-
 tione arithmetica, posteriorem in geo-
 metrica. Illamque versari in permu-
 tatione, venditione, emtione, mu-
 tatione, mutui redditione, locatione,
 conductione, cæterisque, si qui sunt,
 actibus inter se contrahentium; ubi
 si æquale pro æquali reddatur, nas-
 ci inquit *justitiam commutativam*.
 Hanc verò circa dignitatem & me-
 rita hominum, ita ut si cuique tri-
 buatur *παρὰ τὴν ἀξίαν*, majus ei qui di-
 gnior, minus ei qui minus dignus,
 idque proportionatè, oriatur *justitia*
distributiva. Agnosco hinc distinctio-
 nem quandam æqualitatis: nempe ut
 una sit æqualitas simpliciter, veluti
 quando comparantur inter se duæ res
 æqualis pretii, ut libra argenti, cum
 12 unciis ejusdem argenti: altera
 æqualitas secundum quid, ut cum
 centum hominibus distribuendæ sint
 mille libræ, sexcentæ dentur sexa-
 ginta hominibus, & quadringentæ
 quadraginta; ubi non est æqualitas
 inter 600 & 400; sed cum eandem
 contingit æqualitatem esse inter nu-
 merum eorum quibus distribuuntur,
 unusquisque æqualem partem auferet;
 unde dicitur, æqualitas eadem res est

cum proportione geometrica. Sed quid hæc ad justitiam? nam neque si res nostras vendamus quanti possumus injuria ulla fit emtori qui id voluit, & petiit; neque si de meo distribuero plus merenti minus, modo id dederò quod pactus sum, neutri fit injuria. Id quod testatur ipse Servator noster Christus Deus in Evangelio. Non igitur est ea justitiæ distinctio, sed æqualitatis. Negari tamen fortè non potest quin justitia sit æqualitas aliqua; nimirum quæ in eo tantum sita sit, ut cum æquales naturâ omnes simus, alter non arroget sibi plus *juris*, quàm alteri concedat, nisi id *juris* sibi pactis acquisitum sit. Atque hæc contra distinctionem illam *justitiæ*, quamquam ab omnibus penè receptam, dicta sint: ne quis *injuriam* aliud esse putet, quàm fidei, sive pactorum violationem; prout supra definitum est.

*Volenti
non fit in-
juria.*

VII. Vetus est, *volenti non fit injuria*. Veritatem tamen dicti liceat ex principiis nostris derivare. Factum enim sit id, quod quis injuriam sibi putet volenti: ergo, volente eo, fit id quod per pactum non licuit. Sed volente eo fieri, id quod pacto non licebat, pactum *ipsum* (per articulum

minibus ad societatem ineundam, diversitatem ingeniorum ortam à diversitate affectuum, haud dissimilem illi quæ reperitur in lapidibus ad ædificandum comportatis à diversitate materiæ & figuræ. Nam ut lapis qui præ figura aspera & angulosa, plus loci cæteris aufert quàm ipse implet, neque præ materiæ duritie comprimi vel secari facile potest, nec compaginari ædificium sinit, tanquam *incommodus* abjicitur: ita homo qui præ ingenii asperitate, retentis superfluis sibi, necessaria aliis adimit, neque præ affectuum contumacia corrigi potest, cæteris *incommodus* molestusque dici solet. Quoniam jam unusquisque non *jure* modo, sed etiam *necessitate naturali* totis viribus in id incumbere supponitur, ut necessaria ad sui conservationem consequatur; si quis velit pro superfluis contrà contendere, illius culpâ orietur bellum: propterea quòd illi soli nulla certandi incumberebat necessitas. Facit ergo contra *legem naturæ fundamentalem*. Unde sequitur, (quod ostendendum erat) præceptum naturæ esse, ut unusquisque se cæteris præstet commodum. Qui verò *legem* hanc violat, *incommodus* & molestus dici potest. Cicero
tamen

tamen commodo opponit inhumanum, tanquam ad hanc ipsam legem adspectans.

X. Legis naturæ quintum præceptum est, oportere alterum alteri, sumta cautione futuri temporis, præteriti veniam, petenti & pœnitenti, concedere. *Lex naturæ quinta, de misericordia.*
Venia (præteriti) sive remissio offensæ, nihil aliud est quàm illi qui cùm laceggerit ad bellum, facti pœnitens pacem orat, pax concessa. Pax autem concessa non pœnitenti, hoc est, animum hostilem retinenti, vel futuri temporis cautionem non danti, hoc est, non pacem, sed opportunitatem captanti, non est pax, sed metus: neque igitur à natura præcipitur. Cæterum qui pœnitenti & de futuro cautionem adhibenti nolit ignoscere, ei pax ipsa non placet; quod est contra legem naturalem.

XI. Sextum legis naturalis præceptum est, in ultione, sive pœnis, spectandum esse, non malum præteritum, sed bonum futurum: hoc est, infligere pœnam nullo alio fine licitum esse, nisi ut ipse qui peccavit corrigatur, vel alii supplicio ejus moniti fiant meliores. Hoc autem ex eo primùm confirmatur, quod unusquisque lege naturali teneatur alteri ignos-

cere; modo cautum prius sit de futuro tempore, ut articulo præcedente ostensum est. Præterea, quia *ultio*, quatenus solum præteritum consideratur, nihil aliud est præter triumphum & gloriam animi, quæ ad nullum finem dirigitur; (nam præteritum tantum contemplatur, finis autem futura res est:) quodque ad nullum finem dirigitur *vanum* est: ultio, ut quæ futurum non spectat, à vana gloria proficiscitur, ideòque præter rationem est. At lædere alium præter rationem, introducit bellum, & est contra *legem naturæ fundamentalem*. Est igitur *legis naturæ* præceptum, in ultione non esse respiciendum, sed prospiciendum. Violatio autem legis hujus, CRUELITAS solet appellari.

Lex naturæ septima, contra contumeliam.

XII. Quoniam autem signa omnia odii & contemtionis, ad rixam & pugnam maximè omnium provocant, adeo ut plerique vitam, nedum pacem amittere, quàm contumeliam pati malint; sequitur septimo loco, *lege naturali* præscriptum esse, *nequis vel factis, vel verbis, vel vultu, vel risu, alteri ostendat se illum vel odisse, vel contemnere*. Cujus legis violatio CONTUMELIA nominatur. Quamquam autem nihil frequentius sit quàm potentiam

erga minus potentes, & nominatim judicium adversus reos scommata atque opprobria, quæ neque ad rei crimen, neque ad judicis pertinent officium; hujusmodi tamen homines contra *legem* faciunt *naturalem*, & pro *contumeliosis* habendi sunt.

XIII. Quæstio uter duorum hominum dignior sit, non ad statum naturæ, sed ad statum civilem pertinet. *Lex naturæ octava, contra superbiam.* Ostensum enim antea est, cap. I, articulo 3, naturâ omnes homines æquales inter se esse, ideoque inæqualitatem quæ nunc est, puta à divitiis, à potentia, à nobilitate generis, profectam esse à *lege civili*. Scio *Aristotelem*, libro primo Politicorum, tanquam fundamentum totius scientiæ politicæ affirmare, hominum alios à natura factos esse dignos qui imperent, alios qui serviant, tanquam Dominus & servus non consensu hominum, sed aptitudine, hoc est, scientia vel inscitia naturali distinguenter. Quod fundamentum non modo contra rationem (ut ostensum est supra) sed etiam contra experientiam est. Nam neque penè quisquam ingenio ita stupido est, ut non rectius arbitretur sibi se, quam aliis regendum tradere. Neque si contendant

inter se sapientiores, & robustiores, sunt illi his semper aut sæpe superiores. Sive igitur natura homines æquales inter se sint, agnoscenda est æqualitas; sive inæquales, quia certaturi sunt de imperio, necessarium est ad *pacem consequendam*, ut pro *æqualibus habeantur*, & propterea legis naturalis octavo loco præceptum est, *ut unusquisque naturâ unicuique æqualis habeatur*. Cui legi contraria est SUPERBIA.

Lex naturæ nona, de modestia.

XIV. Sicut necessarium erat ad uniûscuiusque conservationem, ut de quibusdam *juribus* suis cederet; ita non minus necessarium est ad eandem conservationem, ut *jura* quædam retineat, nimirum *Jus* corporis tuendi, *jus* fruendi aëre libero, aqua, & cæteris omnibus vitæ necessariis. Cum igitur à *pacem* ineuntibus multa *jura* retineantur communia, multa etiam acquirantur propria, dictamen *legis naturalis* nonum oritur, nempe *ut quacumque jura unusquisque sibi met ipsi postulat, eadem etiam unicuique concedat cæterorum*. Alioquin æqualitatem præcedente articulo agnitam frustraneam facit. Quid enim aliud est æqualitatem personarum agnoscere in societate ineunda, quàm æqua-

lia ipsis tribuere, quos alioqui societatem inire ratio nulla exigit? *Æqualia autem aequalibus*, idem est quod *proportionalia proportionalibus* tribuere. Vocatur observatio hujus legis *modestia*; violatio autem *πλεονεξία*: violantes latinis *immodici* & *immodesti* nuncupantur.

XV. Decimo loco, imperatur lege *Lex naturalis*, ut unusquisque in jure aliis *undecima, de æquitate, sive contra acceptionem personarum.* distribuendo utrique parti æqualem se præbeat. Lege præcedente prohibitum est, ne nobis plus juris per naturam arrogemus, quàm cæteris concedimus. Possumus minus, si volumus; etenim id aliquando *molestia* est. Sed si quando *jus* aliis distribuendum à nobis sit, prohibemur hac lege, ne uni plus vel minus indulgeamus quàm alteri. Nam qui uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non observat, facit in eum qui posthabitus est *contumeliam*. Est autem supra ostensum, *contumeliam* esse contra *leges naturales*. Præcepti hujus observatio *ÆQUITAS*, violatio *acceptio personarum*, Græcis uno vocabulo *προσωποληψία* appellatur.

XVI. Ex lege præcedente colligitur *Lex naturalis undecima, de hac* *undecima, que dividi non possunt communiter (si fieri potest) utenda*

*bendis in
communi.* esse, idque (si quantitas rei permittat) quantum quisque velit. Sin quantitas rei non permittat, tum præfinitò, & proportionatè ad numerum utentium. Aliter enim nullo modo fervari potest æqualitas illa, quam præcedente articulo à lege naturali imperatam esse demonstravimus.

*Lex natu-
ræ duode-
cima, de
sorte divi-
dendis.* XVII. Item; si neque dividi, neque communiter haberi potest, *lege natu-
rali* institutum est (quod sit præcep-
tum duodecimum) ut ejus rei usus vel alternus sit, vel uni tantum sorte adjudicandus, utque in alterno usu sorte quoque, quis ad utendum prior sit, judicetur. Nam hic quoque æqualitas spectanda est, alia autem inveniri præter sortem non potest.

*Lex natu-
ræ decima
tertia, de
primoge-
nitura, &
prima oc-
cupatione.* XVIII. Sors autem duplex est: vel *arbitraria*, vel *naturalis*. Arbitraria illa est, quæ fit consensu contendenti-
um. Et sita est in casu mero, & fortè, quod ajunt, fortunâ. Naturalis est, *primogenitura*, (græcè κληρονομία, quasi sorte tributum) & *prima occupa-
tio*. Itaque quæ neque dividi, neque communiter haberi possunt, cedunt primo occupanti; item primogenito, ea quæ patris fuerunt, nisi pater ipse jus illud transfulerit prius. Sit igitur ea *lex naturæ decima tertia*.

XIX. Legis naturalis decimum quartum præceptum est, *pacis mediatoribus præstandam esse incolumitatem.* Ratio enim quæ jubet finem, jubet etiam media necessaria. Primum autem rationis dictamen, *pax* est, cætera sunt ad *pacem* media, sine quibus *pax* esse non potest, sed nec sine mediatione *pax*, nec sine incolumitate mediatio haberi potest; est ergo dictamen rationis, hoc est, *lex naturæ*, *pacis mediatoribus præstandam esse incolumitatem.*

Lex naturæ decima quarta, de incolumitate mediatorum pacis.

XX. Porrò, quoniam, etsi homines in omnes has, & si quæ aliæ sunt, *naturæ leges* consentirent, easque studerent observare, dubia tamen, & controversiæ quotidie orientur, de legum harum ad facta applicatione: nimirum an quod *factum* sit, sit contra *legem* necne, (quæ quæstio juris dicitur:) ex quibus sequetur pugna inter partes, utrimque se læsos esse existimantes. Ad *pacis* igitur conservationem (quia aliud in hoc casu remedium æquum excogitari non potest) necessarium est, ut ambo diffidentes in tertium aliquem consentiant, cujus sententiæ de re controversa statutos esse, *pactis mutuis* se obligent. Atque is in quem sic consensum est, *Arbi-*

Lex naturæ decima quinta, de constituendo arbitro.

ter vocatur. Est igitur *legis naturalis* præceptum decimum quintum, *Oportere utrumque, de jure inter se disceptantium, submittere se alicujus tertii*

Lex natura- arbitrio.

*ra decima
sexta, ne-
minem esse
arbitrum
causæ suæ.*

XXI. Ex eo autem quòd *Arbiter* sive *Judex* à disceptantibus electus sit ad determinandum controversiam, colligitur, oportere Arbitrum non esse unum ex ipsis disceptantibus. Nam unusquisque præsumitur, *bonum sibi* naturaliter, *Justum* propter *pacem* tantum, & per accidens quærere; ideòque non posse æqualitatem illam, à *lege naturali* præceptam, tam accurate observare quàm faceret tertius. Continetur itaque in *lege natura* decimo sexto loco, *neminem judicem vel Arbitrum esse debere suæ ipsius causæ.*

*Lex natura-
ra decima
septima.*

*Arbitros
debere esse
sine spe
præmi ab
iis referen-
di, quorum
causa ju-
dicatur.*

XXII. Ex eodem sequitur decimo septimo loco, *Neminem arbitrum esse oportere, cui commodi vel gloria spes aliqua apparet major ex victoriâ unius partis, quàm alterius.* Par enim ratio militat hic, atque in lege præcedente.

*Lex natura-
ra decima
octava, de
testibus.*

XXIII. Quando verò de ipso facto controversia oritur, nempe an factum sit necne, quod factum esse dicitur, *legis naturalis* est (per articulum 15) ut *Arbiter* æquè utrique, id est (quia contradictoria affirmant) neutri cre-

dat. Tertio igitur, vel tertio & quarto, vel pluribus credere oportet; ut de facto, quoties aliis signis sciri non potest, sententiam ferat. *Lex* igitur decima octava naturalis, *arbitris* & *judicibus* facti injungit, ut ubi signa certa facti non apparent, ibi secundum testes, qui utrique parti videntur equi, sententiam regant.

XXIV. Ex supra adducta *arbitri* *Lex* naturae definitione intelligi porrò potest, nullum pactum vel promissum intercedere, inter ipsum & partes quorum arbiter constitutus est, cujus vi teneatur in gratiam alterutrius partis pronunciare; neque cujus vi teneatur, ad id pronunciandum, quod æquum est, vel æquum esse censeat. Obligatur quidem arbiter sententiam illam ferre, quam censet esse æquam per *legem naturæ*, quæ recensetur articulo 15. Cujus legis obligationi nihil est quod addi possit ex pacto. Frustra igitur esset pactum tale. Præterea si sententiam iniquam ferens, æquam eam esse contenderet, nisi pactum tale invalidum sit, maneret controversia post sententiam latam; quod est contra *Arbitri constitutionem*, qui ab eis ita electus est, ut invicem obligaverint se, pro ratâ habere sententiam, quam ille pronun-

ciaverit. *Arbitrium* ergo *lex naturæ* liberum jubet esse id, quod sit secundum præceptum ejus decimum nonum.

Lex naturæ vigesima contra crapulam, & ea quæ rationis usum impediunt.

XXV. Porro quandoquidem *leges naturæ* nihil aliud sunt, præter dictata rectæ rationis, ita ut nisi quis rectè ratiocinandi facultatem conservare conetur, *leges naturæ* observare non possit, manifestum est eum qui volens sciensque ea fecerit quibus facultas rationalis destruat vel labefactetur, volentem scientemque legem naturæ violare. Nihil enim interest, utrum præter officium faciat quis, an id faciat volens, quo minus officium implere possit. Ratiocinandi autem facultatem destruunt vel labefactant homines qui faciunt ea, quibus mens de statu suo naturali deturbatur, id quod manifestissime contingit *ebriis & crapulâ gravatis*. Peccatur ergo vicesimo loco contra legem naturalem *Ebrietate*.

Regula per quam statim cognosci potest, an quod futurum sit contra legem naturæ, necne.

XXVI. Dicet fortasse aliquis, qui viderit præcedentia *præcepta naturæ* artificio quodam ab unico rationis, nos ad nostri conservationem & incolumitatem hortantis, dictamine derivata, adeo difficilem esse deductionem harum legum, ut expectandum non sit, eas vulgo cognitæ fore; ne-

que ideo obligare. Etenim leges nisi cognitæ, non obligant, immò non sunt leges. Huic respondeo, verum esse, *spem, metum, iram, ambitionem, avaritiam, gloriam inanem, & cæteras perturbationes animi impedire*, ne quis leges naturæ pro eo tempore quo passionibus istis prævalent, cognoscere possit. Cæterum nemo est qui non aliquando sedato animo est. Eo igitur tempore nihil illi quamquam indocto & rudi, scitu est facilius; unicâ scilicet hac regulâ, *ut cum dubitet, id quod facturum in alterum sit, jure facturum sit naturali*, necne, putet se esse in illius alterius loco. Ibi statim perturbationes illæ, quæ instigabant ad faciendum, tanquam translatae in alteram trutinæ lancem, à faciendo dehortabuntur. Atque hæc regula non modo facilis, sed etiam dudum celebrata his verbis est, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*.

XXVII. Quoniam autem plerique homines, præ iniquo præsentis commodi appetitu, prædictas leges quantumvis agnitas observare minimè apti sunt; si forte aliqui, cæteris modestiores, illam æquitatem commoditatemque, quam ratio dicat, exercerent, cæteris non idem facientibus,

Leges naturæ obligant in foro interno tantum.

nihil minùs quàm rationem sectarentur. Neque enim pacem, sed certum & maturius exitium sibi compararent, cederentque observantes non observantibus in prædam. Non est igitur existimandum, natura, hoc est, ratione obligari homines ad exercitium (c) earum omnium, in eo statu hominum, in quo non exercentur ab aliis. Interea tamen obligamur ad animum eas observandi, quodcumque ad finem ad quem ordinantur, earum observatio conducere videbitur. Ideoque concludendum est, legem naturæ semper & ubique obligare in foro interno, sive conscientia, non semper in foro externo: sed tum solummodo, cum securè id fieri possit.

Annot. (c) Exercitium earum omnium, &c.] Imò inter has leges aliqua sunt, quorum in statu naturali omissio, (modo id pacis, vel sui conservandi causâ fiat) legis naturalis adimpletio potius videtur quàm violatio. Nam qui omnia facit contra omnia facientes, eripitque rapientibus, æquum facit. Contra autem, id facere quod in pace modus est & modesti hominis, in bello ignavia est, & sui proditio. Sunt autem leges aliquæ naturales, quarum ne in bello quidem exercitium desinit. Nam

quid ebrietas, quidve crudelitas (id est, vindicta quæ futurum bonum non respicit) ad pacem vel conservationem cujusquam hominis conferre possit, non intelligo. Breviter, in statu naturæ, justum & injustum non ex actionibus, sed ex consilio & conscientia agentium æstimandum est. Quod necessario, quod studio pacis, quod sui conservandi causâ fit, rectè fit. Alioquin omne damnum homini illatum, legis naturalis violatio atque in Deum injuria est.

XXVIII. Quæ verò leges conscientiam obligant, violari possunt facto, non solum iis contrario, sed & consentaneo: siquidem qui facit, contrarium putet. Quamquam enim actio ipsa secundum leges sit, conscientia tamen contra est.

Violantur leges naturæ quandoque, facto legibus consentaneo.

XXIX. *Leges naturæ immutabiles* & æternæ sunt; quod vetant, nunquam licitum esse potest: quod jubent, nunquam illicitum. Numquam enim superbia, ingratitude, pactorum violatio, (sive injuria) inhumanitas, contumelia licitæ, nec contrariæ his virtutes illicitæ erunt, quatenus pro animi dispositionibus intelliguntur, hoc est, quatenus in foro conscientie spectantur, ubi solum obligant, &

Leges naturæ sunt immutabiles.

sunt leges. Actiones tamen ita diversificari possunt circumstantiis, & lege civili, ut quæ uno tempore æquæ, alio iniquæ, & quæ uno tempore cum ratione, alio contra rationem sint. Ratio tamen eadem neque finem mutat, quæ est *pax & defensio*, neque media; nempe animi virtutes eas, quas supra declaravimus, quæque nullâ vel consuetudine vel lege civili abrogari possunt.

Qui leges naturæ conatur implere, justus est.

XXX. Patet ex hæcenus dictis quàm faciles observatu sint *naturæ leges*, quippe quæ conatum solum (sed verum & constantem) requirunt, quem qui præstiterit, eum rectè possumus *JUSTUM* appellare. Nam qui toto conatu ad id tendit, ut omnes actiones suæ sint secundum *præcepta naturæ*, clarè ostendit, animum se habere leges eas omnes adimplendi, quod est omne id ad quod obligamur à natura rationali. Qui verò totum id præstitit ad quod obligatus erat *justus* est.

Lex naturalis eadem cum moralis est.

XXXI. *Legem naturalem* eandem esse cum *lege morali*, consentiunt omnes scriptores. Id quare sit verum, videamus. Sciendum igitur est, *bonum & malum* nomina esse rebus imposita ad significandum appetitum, vel

aversionem eorum à quibus sic nominantur. Appetitus autem hominum pro diversis eorum temperamentis, consuetudinibus, opinionibusque, diversi sunt; ut videre est in iis rebus quas sensu percipimus, puta gustu, tactu, olfactu: sed multo magis in iis rebus quæ pertinent ad actiones vitæ communes, ubi quod hic *laudat*, id est, appellat *bonum*, alter *vituperat* ut *malum*; immò sæpissime idem homo diversis temporibus idem & *laudat* & *culpat*. Hæc dum faciunt, necesse est oriri discordiam & pugnas. Sunt igitur tamdiu in statu belli, quàm *bonum* & *malum* præ appetituum præsentium diversitate, diversis mensuris metiuntur. Hunc statum facile omnes, dum in eo sunt, agnoscunt esse malum; & per consequens, *pacem* esse *bonam*. Qui igitur de bono præsentī convenire non poterant, conveniunt de futuro; quod quidem opus rationis est, nam *præsentia* sensibus, *futura* non nisi ratione percipiuntur. Præcipiente ratione pacem esse bonam, sequitur eadem ratione, omnia media ad pacem necessaria bona esse, ideòque *modestiam*, *equitatem*, *fidem*, *humanitatem*, *misericordiam*, (quas demonstravimus ad pa-

cem esse necessarias) *bonos esse mores*,
sive habitus, hoc est, *virtutes*. *Lex*
ergo eo ipso, quod præcipit media
ad pacem, præcipit *bonos mores*, sive
virtutes. Vocatur ergo *moralis*.

Unde fiat,
quod quæ
dicta sunt
de lege na-
turali non
sint eadem
quæ tra-
duntur à
philosophis
circa vir-
tutes.

XXXII. Quia verò homines exuere
non possunt appetitum illum irratio-
nalem, quo bona præsentia (quibus,
arctâ consequentiâ, multa adhærent
improvisa mala) præ futuris appe-
tunt, factum est, ut quanquam con-
sentiant omnes in laude dictarum vir-
tutum, tamen dissentiant adhuc de
earum naturâ, in quo nempe unaquæ-
que earum consistat. Quoties enim
cuiquam displicet aliena bona actio,
ei actioni imponitur nomen alicujus
vitii vicini; similiter nequitia quæ
placent, ad virtutem aliquam referun-
tur. Unde evenit, eandem actionem
ab his laudari & virtutem appellari,
ab illis culpari & vitio verti. Neque
huic rei remedii quicquam à philo-
sophis hætenus inventum est. Cùm
enim non observarent, bonitatem
actionum in eo sitam esse, quod in
ordine ad pacem; malitiam in eo,
quod in ordine ad discordiam essent:
moralem philosophiam condiderunt, à
moralis lege alienam, & sibi non con-
stantem. Voluerunt enim, naturam

virtutum in mediocritate quadam inter duo *extrema* sitam esse, vitia verò in ipsis *extremitatibus*: quod est aperte falsum, nam audere, laudatur, & nomine *fortitudinis* pro virtute habetur, quamquam extremum sit, si causa approbatur. Quantitas item rei quæ dono datur, siue magna, siue parva, siue media sit, non facit *liberalitatem*, sed donandi causa. Neque *injustitia* est, si cui de meo plus dederò quàm debitum est. Sunt igitur *leges naturales* summa Philosophiæ *moralis*: cujus præcepta hoc loco ea tantum tradidi, quæ pertinent ad conservationem nostram, contra pericula quæ à discordiâ oriuntur. Sunt autem alia præcepta naturæ rationalis, ex quibus aliæ nascuntur virtutes, nam & *Temperantia* præceptum rationis est, quia intemperantia tendit ad morbos & interitum. Item fortitudo, hoc est, facultas valde resistendi in periculis præsentibus, quæque difficilior declinantur quàm superantur; quia medium est ad conservationem illius qui resistit.

XXXIII. *Naturæ* autem quas vocamus *leges*, cùm nihil aliud sint, quàm conclusiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis; lex

Lex naturalis non est propriè loquendo lex, nisi

*quatenus
traditur in
Scriptura
sacra.*

autem, propriè atque accuratè loquendo, sit oratio ejus qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: non sunt illæ propriè loquendo leges, quatenus à naturâ procedunt. Quatenus tamen eadem à Deo in scripturis sacris latæ sunt, ut videbimus capite sequente, legum nomine propriissimè appellantur. Est enim *scriptura sacra* in omnia maximo jure imperantis Dei oratio.

C A P U T IV.

Quod lex naturalis est lex divina.

Lex naturalis & moralis est lex divina.

I. **Q**UÆ naturalis, & moralis, eadem & divina lex appellari solet. Nec immeritò, tum quia *ratio*, quæ est ipsa *lex naturæ*, immediatè à Deo unicuique pro suarum actionum regula tributa est, tum quia vivendi præcepta quæ inde derivantur, eadem sunt quæ à divina majestate, pro *legibus regni cælestis*, per Dominum nostrum *Jesum Christum*, & per sanctos *Prophetas & Apostolos* promulgata sunt. Quæ igitur de *lege naturali* ratiocinando suprà intellecta sunt, ea

hoc capite ex scripturâ sacrâ confirmare conabimur.

II. In primis autem ea loca indicabimus, in quibus legem divinam in recta ratione sitam esse declaratur. *Id quod generatim confirmatur ex scriptura.*
 Psalm. 36, 30, 31. *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur justitiam. Lex Dei in corde ipsius.* Jerem. 31. 33. *Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Psalm. 18. 8. *Lex Domini immaculata, convertens animam.* Vers. 9. *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.* Deut. 30. II. *Mandatum hoc, quod ego precipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, &c.* Vers. 14. *Sed juxta te est sermo valde, in ore tuo, & in corde tuo.* Psalm. 118. v. 34. *Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam.* Vers. 105. *Lucerna pedibus meis tuum verbum, & lumen semitis meis.* Prov. 9. 20. *Scientia sanctorum, prudentia.* Joan. I. 1. ipse legis promulgator Christus appellatur λόγος. Vers. 9. vocatur idem Christus lux vera, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Quæ omnia, descriptiones sunt rectæ rationis, cujus dictamina leges esse naturales, antè ostensum est.

Speciatim, respectu legis naturæ fundamentalis, de quaerenda pace.

III. Quod autem ea quam posuimus pro *naturæ lege fundamentali*, nempe *quaerendam esse pacem*, sit etiam *summa legis divinæ*, ex his locis manifestum erit. Rom. 3. 17. *Justitia* (quæ est *summa legis*) vocatur *via ad pacem*. Psalm. 84. vers. 11. *Justitia & pax osculate sunt*. Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur*. Et postquam Sanctus Paulus ad Hebr. cap. 6, versu ultimo, *Christum* (legis de qua agitur, legislatorem) dixerat esse, *secundum ordinem Melchisedec Pontificem in æternum*, addit capite sequenti, versu primo, *hic Melchisedec erat Rex Salem, Sacerdos Dei summi, &c.* vers. 2. *Primum quidem qui interpretatur Rex justitiæ; deinde autem & Rex Salem, quod est Rex pacis*. Ex quo constat, *Christum Regem in regno suo justitiam cum pace colligare*. Psalm. 33. 15. *Diverte à malo, & fac bonum; inquire pacem, & persequere eam*. Isaïæ 9. 6. 7. *Parvulus enim est natus nobis, & filius datus est nobis; & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis*. Isaï. 52. 7. *Quam pulchri super montes pedes prædicantis*

Et annunciantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, regnabit Deus tuus. Luc. 2. 14. in nativitate Christi vox laudantium Deum & dicentium, gloria Deo in altissimis, Et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis. Et Isai. 53. 6. vocatur Evangelium, disciplina pacis. Isai. 59. 8. vocatur justitia, via pacis. Viam pacis nescierunt, Et non est iudicium in gressibus eorum. Michæas 5. 5. loquens de Messia, sic ait, stabit Et pascet in fortitudine Domini, &c. quia magnificabitur usque ad terminos terræ, Et erit iste pax. Prov. 3. 1. Fili mi, ne obliviscaris legis meæ; Et præcepta mea cor tuum custodiat; longitudinem enim dierum, Et annos vitæ, Et pacem apponent tibi.

IV. Quod attinet ad legem primam, de communitate omnium rerum Item primæ legis naturalis, de communitate omnium rerum abolenda. abolendâ, sive de introductione mei & tui, habemus primum, quam ad- versa sit paci communitas illa, ex verbis Abrahami ad Lothum, Gen. 13. 8. Ne queso sit iurgium inter me Et te, Et inter pastores meos Et pastores tuos. Ecce universa terra est coram te, recede à me obsecro. Et legem de distinctione nostri & alieni confirmant omnia illa scripturæ sacræ loca, qui-

bus invasio in alienum prohibetur, ut, non occides, non furaberis, non mæchaberis. Supponunt enim, jus omnium in omnia sublatum esse.

Item secundæ legis naturalis, de servanda fide.

V. Eadem præcepta stabiliunt legem naturalem secundam de servanda fide. Quid enim aliud est, non invades in alienum, quàm, non invades in id quod pacto tuo tuum esse desiit? Expresse autem, Psalm. 14. vers. 5, quærenti, Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? responsum est, qui jurat proximo suo, & non decipit. Et Proverb. 6. 1. Fili mi, si sponderis pro amico tuo, laqueatus es verbis oris tui.

Item tertiæ legis naturalis, de gratitudine.

VI. Tertiam legem de gratitudine afferunt hæc loca. Deut. 25. 4. non obturabis os bovis trituantis. Id quod Sanctus Paulus, 1 Cor. 9. 9, de hominibus dictum interpretatur, non de bobus tantum. Prov. 17. 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum à domo ejus. Et Deut. 20. 10. 11. Si quando accesseris ad expugnandam civitatem, offeras ei primum pacem: si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, salvabitur, & serviet tibi sub tributo. Prov. 3. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam.

VII. Quartæ de exhibendo se com- *Item quar-*
modo, conformia sunt divina præ- *tæ legis na-*
cepta hæc, Exod. 23. 4. 5. Si occur- *turalis, de*
reris bovi inimici tui aut asino erranti, *exhibendo*
reduc ad eum. Si videris asinum odien- *se comma-*
tis te jacere sub onere, non pertran- *do.*
sibis, sed sublevabis cum eo, vers. 9.
Peregrino molestus non eris. Prov. 3.
30. Ne contendas adversus hominem
frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit.
Prov. 12. 26. Qui negligit damnum
propter amicum justus est, 15. 18.
Vir iracundus provocat rixas; qui
patiens est, mitigat suscitatas. Prov.
18. 24. Vir amabilis ad societatem,
magis amicus erit quam frater. Idem
confirmatur, Luc. 10, parabola Sama-
ritani, qui Judæi à latronibus vulne-
rati misertus est. Et præcepto Christi,
Matth. 5. 39. Ego autem dico vobis,
non resistere malo: sed si quis te per-
cusserit in dextram maxillam tuam,
præbe illi & alteram, &c.

VIII. Quæ legem quintam pro- *Item quin-*
bant, inter infinita alia loca hæc *tæ legis*
sunt, Matth. 9. 15. Si enim dimi- *naturalis,*
seritis hominibus peccata eorum, dimit- *de miseri-*
tet & vobis pater vester cælestis pec- *cordia.*
cata vestra: si autem non dimiseritis
hominibus, nec pater dimittet vobis
peccata vestra, &c. Matth. 18. 21.

Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? usque septies? Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies; hoc est, toties quoties.

*Item
Sextæ legis
naturalis,
quod pœnæ
futurum
tantum
spectent.*

IX. Ad sextam legem confirmandam pertinent omnia ea loca quæ jubent fieri *misericordiam*. Qualia sunt: Matth. 5. 7. *Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Levit. 19, v. 18. *Non queras ultionem, neque memor eris injuriæ civium tuorum.* Sunt autem qui hanc legem non modo non confirmatam, sed & infirmatam scripturis putant, ex eo quod impiis post mortem, ubi nullus emendationi neque exemplo locus est, pœna tamen maneat æterna. Solvunt objectionem hanc aliqui, dicendo, Deum nullâ obstrictum lege omnia referre ad^{te} gloriam suam, sed homini non licere idem facere. Quasi Deus gloriam quæreret, hoc est, placeret sibi, in morte peccatoris! Rectius respondetur, institutionem pœnæ æternæ fuisse ante peccatum, & respexisse hoc tantum, ut metuerent homines peccare in futurum.

*Item septimæ legis
naturalis,*

X. Septimam comprobant verba Christi, Matth. 5. 22. *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo,*

suo, reus erit iudicio; qui autem ^{contra con-}
dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. ^{tumeliam.}

Prov. 10. vers. 18. Qui profert con-
tumeliam insipiens est. Proverb. 14.

21. Qui despicit proximum suum, pec-
cat. 15. 1. Sermo durus suscitatur furo-
rem. 12. 10. Ejice derisorem; & exi-
bit cum eo iurgium, cessabuntque causæ
& contumelia.

XI. Legem octavam de agnoscenda ^{Idem oc-}
æqualitate naturæ, hoc est, de hu- ^{tavæ legis}
mitate, stabiliunt hæc loca. Matth. ^{naturalis,}
5. 3. Beati pauperes spiritu, quoniam ^{contra su-}
ipsorum est regnum cælorum. Proverb. ^{perbiam.}
6. 16. 19. Sex sunt quæ odit Domi-
nus, & septimum detestatur anima
ejus: oculos sublimes, &c. Proverb.
16. 5. Abominatio Domini est omnis
arrogans: etiam si manus ad manum
fuerit, non est innocens. Prov. 11.
vers. 2. Ubi fuerit superbia, ibi erit
& contumelia; ubi autem est humili-
tas, ibi & sapientia. Item Isai. 40. 1.
(Ubi adventus Messæ annunciat,ur,
pro præparatione ad regnum ejus)
vox clamantis in deserto hæc est:
parate viam Domini, rectas facite in
solitudine semitas Dei nostri. Omnis
vallis exaltabitur, & omnis mons col-
lis humiliabitur. Quod absque dubio

D

non ad montes, sed ad homines refertur.

Item nonæ legis naturalis de modestia.

XII. *Æquitas* autem, quam posuimus nono loco, esse *legem naturæ*, quâ unicuique præcipitur cæteris eadem jura permittere, quæ sibi permitti cupit, quæque cæteras omnes leges in se complectitur, eadem est quam & Moses ponit. Levit. 19. 18. *Diliges amicum tuum sicut te ipsum: & Servator noster*, summam ait esse *legis moralis*, Matth. 22. vers. 36. *Magister*, quod est *mandatum magnum in lege?* Ait illi *Jesus: diliges Dominum Deum tuum*, &c. hoc est maximum & primum *mandatum*; secundum autem simile est huic, *diliges proximum tuum, sicut te ipsum*, in his duobus mandatis universa *lex pendet*, & *propheta*. Diligere autem proximum sicut se ipsum, nihil aliud est quàm ei omnia permittere quæ nobismet ipsis permittenda esse postulamus.

Item decimæ legis naturalis, contra acceptionem personarum.

XIII. *Lege decima vetatur acceptionio personarum*; quemadmodum etiam locis sequentibus, Matth. 5. 45. *Ut sitis filii Patris vestri, qui facit Solem suum oriri super justos & injustos. Coloss. 3. 11. Non est Gentilis & Judeus, Barbarus & Scythæ, servus*

Et liber; sed omnia, Et in omnibus Christus. Actor. 10. 34. In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus. 2. Paralip. 19. 7. Non est apud Dominum nostrum iniquitas, neque acceptio personarum. Ecclesiastic. 35. 16. Dominus iudex est, non apud illum gloria personæ. Rom. 2. 11. Non enim acceptio personarum apud Deum est.

XIV. Undecima lex, quæ jubet communiter habenda esse quæ dividi non possunt, nescio an expresse habeantur in sacris scripturis, necne; praxis autem passim occurrit in communi usu puteorum, viarum, fluminum, rerum sacrarum, &c. aliter enim fieri non poterat ut homines viverent.

XV. Loco duodecimo legem naturæ esse diximus, ea quæ neque dividi, neque communiter possideri possunt, forte tribuenda esse; id quod cum exemplo Moysis confirmatur, qui ex præcepto Dei, num. 34, partes terræ promissionis tribubus sorte possidendas dedit: tum Actor. 1. exemplo Apostolorum, qui in numerum suum, (sic præfati, tu Domine ostende quem elegeris, &c.) Matthiam præ Justo, sorte adscripserunt. Idem

colligitur ex Prov. 16. 33. *Sortes mittuntur*. Et, quæ decima tertia est lex, successio debebatur *Esauo*, scilicet primogenito *Isaaci*, ne ipse eam (Genes. 25. 43.) vendidisset, vel pater aliter statueret.

Item decima quintæ legis naturalis, de constituendo arbitro.

XVI. Sanctus Paulus, scribens ad Corinthios, epist. 1. cap. 6, corripit illius civitatis christianos, quod iudiciis forensibus apud iudices infideles (suos hostes) inter se contenderent. Delictum esse inquiens, quod non malint injuriam accipere & fraudem pati. Est enim illud contra legem illam, qua jubemur *mutuo commodi esse*. Sed si accidat controversiam esse de rebus necessariis, quid faciendum est? Itaque Apostolus vers. 5. sic loquitur: *ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui potest judicare inter fratres suos?* Confirmat igitur illis verbis legem naturæ, quam numeravimus decimam quintam, nimirum ubi controversiæ vitari non possunt, constituendum esse ex consensu partium aliquem arbitrum, eumque tertium, ita ut (quæ est lex decima sexta) neuter litigantium iudex sit in causâ propriâ.

Item decima

XVII. Quod autem *iudex* sive

arbiter præmium pro sententiâ accipere non debeat, (quæ lex decima ^{mae septi-} septima est) constat. Exod. 23. 8. ^{mae legis} *Nec accipies munera, quæ etiam ex-* ^{naturalis,} *cacant prudentes, & subvertunt ver-* ^{arbitros} *ba iustorum. Et Ecclesiastic. 20. 31.* ^{præmium} *Xenia & dona excæcant oculos judi-* ^{pro senten-} *cum. Ex quo sequitur, neque obli-* ^{tiâ accipe-} *gari eum parti uni magis quàm al-* ^{re non de-} *teri; quæ est lex decima nona: con-* ^{bere.} *firmaturque etiam Deuter. 1. 17.* *Nulla erit distantia personarum; ita parvum audietis ut magnum; & omnibus eis locis, quæ addicta sunt contra personarum-acceptationem.*

XVIII. Quod in iudicio *facti* ^{Item deci-} *testes* ^{ma octavæ} *adhibendi sint, (quæ est lex de-* ^{legis natu-} *cima octava)* ^{ralis, de} *non modò confirmat* ^{testibus.} *scriptura, sed requirit plures. Deuter. 17. 6. In ore duorum aut trium testium peribit, qui interficietur. Idem repetitur Deuter. 19. 15.*

XIX. Ebrietas, quam ideò inter ^{Item vi-} *violationes legis naturalis* ^{gesimæ le-} *ultimo loco numeravimus, quia rectæ rationis* ^{gis natura-} *usum impedit, prohibetur in scriptu-* ^{lis, contra} *ris sacris etiam propter eandem.* ^{ebrieta-} *Proverb. 20. 1. Luxuriosa res vinum,* ^{tem.} *& tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur non erit sapiens, & cap. 31. vers. 4 & 5. Noli regibus dare*

vinum, ne forte bibant, & obliviscantur judiciorum, & mutant causam filiorum pauperis. Ut autem sciamus malitiam hujus vitii consistere formaliter, non in quantitate vini quod bibitur, sed in eo quod iudicium & rationem labefactet, sequitur proximo versu, *date siceram merentibus*, & vinum his qui amaro sunt animo. Bibant & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius. Eadem ratione in prohibenda ebrietate utitur Christus, Lucae cap. 21. vers. 34. *Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula & ebrietate.*

Item respectu ejus quod dictum est, *Legem naturæ esse æternam.* XX. Quod diximus superiore capite, *legem naturæ esse æternam*, probatur ex Matth. 5. 18. *Amen dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota unum, aut apex unus, non præteribit à lege.* Ps. 118. 160. *in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.*

Item, leges naturæ pertinere ad conscientiam. XXI. Diximus quoque, *naturæ leges pertinere ad conscientiam*; hoc est, *justum esse* qui omni conatu eas implere nititur. Et quamquam quis omnes actiones fecerit tales (quod attinet ad externam obedientiam) quales lex jubet, sed non ob legem ipsam, sed propter pœnam adjunctam,

vel gloriæ causâ; tamen eum *injustum* esse. Utrumque confirmatur scripturis sacris. Primum, Isai. 55. 7. *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & revertatur ad Dominum, & miserebitur ejus.* Ezech. 18. 31. *Projicite à vobis omnes pravaricationes vestras, in quibus pravaricati estis, & facite vobis cor novum, & quare moriemini, domus Israël?* Ex quibus, & similibus locis, satis intelligi potest, non puniturum Deum facta eorum quorum cor rectum est. Secundum, ex Is. cap. 29. vers. 13. *Et dixit Dominus: eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labiis glorificat me, cor autem ejus longe est à me, ideo ecce addam, &c.* Matth. 5. 20. *Dico enim vobis, nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Et in sequentibus explicat Servator noster, mandata Dei violari, non factis modo, sed etiam voluntate. Scribæ enim & Pharisei externis factis observabant legem quàm maximè; sed gloriæ tantum causa, alter eandem violaturi. Occurrunt præterea innumera passim scripturæ sacræ loca, quibus manifestissimè dicitur, Deum voluntatem

accipere pro facto; idque tam in bonis quàm in malis actionibus.

Item leges naturæ faciles esse observatu.

XXII. Quod lex naturæ facilis observatu sit, declarat *Christus*, Matth. 11. v. 28, 29, 30. *Venite ad me omnes qui laboratis, &c. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.*

Denique respectu regulæ per quam statuimus,

an aliquid sit contra legem naturæ, necne.

XXIII. Regula denique illa, quâ dignoscere unumquemque posse dixi, utrum id quod facturum sit, contra legem naturæ, necne, nempe, *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*, totidem penè verbis enunciatum à nostro Servatore, Matth. 6. 12. *Omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis.*

Christi lex est naturæ lex.

XXIV. Sicut lex naturæ omnis divina est; ita lex Christi è converso (quæ tota explicatur Matthæi capitibus 5, 6, 7) tota quoque (excepto uno mandato de non ducendâ eâ quæ propter fornicationem est dimissa, quod pro divinæ legis positivæ explicatione adduxit Christus, contra Judæos, qui *legem Mosaicam* non rectè interpretabantur:) naturæ doctrina est. Tota, dixi, lex Christi in

dictis capitibus explicatur, non tota Christi doctrina. Nam doctrinæ Christianæ pars est *fides*, quæ sub *legis* nomine non comprehenditur. Leges enim feruntur de *actionibus* quæ voluntatem sequuntur nostram, non de *opinionibus*, neque de *fide*; quæ extra potestatem nostram existentes, voluntatem nostram non sequuntur.

CAPUT V.

De causis & generatione Civitatis.

- I. Leges naturales non sufficere ad pacis conservationem. II. Leges naturæ, in statu naturæ filere. III. Securitatem vivendi secundum leges naturæ consistere in concordia multorum. IV. Concordiam multorum non esse satis constantem ad pacem diuturnam. V. Cui brutorum quorundam animantium regimen solâ sit concordia; hominum non item. VI. Requiri ad pacem hominum, non modo consensionem, sed etiam unionem. VII. Quid sit unio. VIII. In unione, jus omnium in unum transfertur. IX. Quid sit civitas. X. Quid sit persona civilis. XI. Quid sit summum habere imperium, & quid subditus. XII. Duo genera civitatum, naturale & institutum.

I. MANIFESTUM est per se ac- *Leges na-*
tiones hominum à voluntate, volun- *turales non*

D 5

*sufficere, ad pacis
conservationem.*

tatem à spe & metu proficisci, adeo ut quoties *bonum majus*, vel *malum minus* videtur à violatione legum sibi proventurum, quàm ab observatione, volentes violant. Spes igitur unicuique securitatis conservationisque suæ in eo sita est, ut viribus artibusque propriis, proximum suum, vel palam, vel ex insidiis præoccupare possit. Ex quo intelligitur, *leges naturales* non statim, ut cognitæ sunt, securitatem cuiquam præstare ipsas observandi: & proinde, quamdiu cautio ab invasione aliorum non habeatur, cavendi sibi quibuscunque modis voluerit, unicuique manere *jus primævum*, hoc est, *jus in omnia*, sive *jus belli*; sufficitque ad impletionem *legis naturalis*, ut quis paratus animo sit ad pacem habendam, ubi haberi potest.

Leges naturæ in statu naturæ silere.

II. Tritum est, *inter arma silere leges*; & verum est, non modo de *legibus civilibus*, sed etiam de *lege naturali*, si non ad animum, sed ad actiones referatur, per cap. 3. artic. 27, & bellum tale intelligatur, ut sit omnium contra omnes, qualis est *status naturæ mæ*, quamquam in bello nationis contra nationem modus quidam custodiri solebat. Ideò-

que priscis temporibus vitæ institutum, & quasi œconomia quædam erat, quam vocabant λησιμὴν, *raptò vivere*; quæ neque contra legem naturæ erat, rebus sic stantibus, neque sine gloriâ illis qui eam fortiter, nec crudeliter exercebant. Mos erat illis, cætera rapientibus, & vitæ parcere, & à bobus aratoribus, omnique instrumento agriculturæ abstinere. Quod tamen non ita est accipiendum, tanquam ad id adstringerentur lege naturæ, sed quod gloriæ suæ consulerent, & ne nimîa crudelitate, metûs arguerentur.

III. Cum ergo ad pacem conservandam necessarium sit *legis naturalis* exercitium; & ad *legis naturalis* exercitium necessaria sit *securitas*, Securita-
tem viven-
di secun-
dum leges
naturæ,
consistere
in concor-
dia multo-
rum. considerandum est quid sit quod talem securitatem præstare possit. Ad hanc rem excogitari aliud non potest, præterquam ut unusquisque auxilia idonea sibi comparet, quibus invasio alterius in alterum adeò periculosa reddatur, ut satius sibi esse uterque putet, manus cohibere quàm conferere. Primum autem manifestum est, quod duorum vel trium consensio securitatem talem minimè præstare possit propterea quòd additio ex alte-

ra parte unius, vel paucorum hominum, sufficit ad certam & indubitatam victoriam, datque animum adversario ad aggrediendum. Necessarium itaque est ad securitatem quam quærimus obtinendam, ut numerus eorum qui in mutuam opem conspiciunt tantus sit, ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspiciui momenti ad victoriam.

Concordiam multorum non esse satis constantem ad pacem diuturnam.

IV. Deinde, quantuscumque sit numerus eorum qui ad se defendendum coeunt, si tamen non consentiant inter se optima ratione quâ id fieri debeat, sed unusquisque suo modo suis viribus utatur, nihil efficietur; propterea quod distracti sententiis, impedimento invicem erunt; aut si in unam actionem spe victoriæ, vel prædæ, vel vindictæ, satis consentiant, postea tamen diversitate ingeniorum consiliorumque, vel simulatione & invidiâ, quibus naturaliter homines inter se contendunt, ita divellentur, ut neque mutuam opem conferre, neque pacem inter se habere velint, nisi communi aliquo metu coërceantur. Ex quo sequitur, *consensionem* plurium, (quæ consistit in eo tantum, quod actiones suas, omnes ad eundem finem, & *bonum com-*

mune dirigant) hoc est, societatem mutui tantum auxilii, non præstare consentientibus, sive sociis, securitatem quam quærimus, exercendi inter se ipsos *leges naturæ* supra dictas; sed oportere amplius quiddam fieri, ut qui semel ad pacem, & mutuum auxilium, causâ *communis boni* consenserint, ne postea, cum *bonum* suum aliquod *privatum* à *communi* discrepaverit, iterum dissentiant, metu prohibeantur.

V. Numerat Aristoteles inter animalia, quæ politica appellat, non modo *hominem*, sed etiam multa alia, ut *formicam*, *apem*, &c. quæ, quamquam ratione destituantur, per quam pacta facere, & submittere se regi-
mini possint, nihilominus, consentiendo, id est, eadem cupiendo, & eadem fugiendo, ita actiones suas dirigunt ad finem communem, ut coetus eorum nullis seditionibus sint obnoxii. Non sunt tamen coetus eorum *civitates*, neque ideò ipsa animalia *politica* dicenda sunt; quippe quorum regimen consensio tantum est; sive multæ voluntates ad unum objectum; non (ut in civitate opus est) una voluntas. Verum est, in creaturis illis solo sensu & appetitu

Cur brutorum quorundam animalium regimen solâ stet concordia: hominum non item.

viventibus *consensionem* animorum ita esse durabilem, ut nullâ aliâ re opus sit ad eam, & (ex consequenti) ad pacem inter se conservandam, præterquam naturali eorum appetitu. In hominibus autem aliter res se habet. Nam primò inter homines certamen est honoris & dignitatis: inter bestias non est: unde *odium* & *invidia*, ex quibus nascitur seditio & bellum, inter homines est, inter illas non est. Secundò, appetitus naturalis apum & similium creaturarum conformes sunt, & feruntur ad bonum commune, quod inter illas non differt à privato: homini autem nihil penè pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid præcipui & eximii præ eo quod possident cæteri. Tertio, animantia quæ rationem non habent, nullum defectum vident, vel videre se putant, in administratione suarum rerumpublicarum: sed in multitudine hominum plurimi sunt qui præ cæteris sapere existimantes, conantur res novare; & diversi novatores, innovant diversis modis: id quod est distractio, & bellum civile. Quartò, animantia bruta, utcumque possint vocis suæ usum aliquem habere, ad significandum inter se affectus suos,

carent tamen illâ verborum arte, quæ necessariò requiritur ad perturbationes animi concitandas, nimirum, quæ bonum, melius; malum, pejus repræsentatur animo, quàm revera est: hominis autem lingua tuba quædam belli est & seditionis; diciturque *Pericles* suis quondam orationibus, tonuisse, fulgurasse, & confudisse totam *Græciam*. Quintò, non distinguunt illa *injuriam* à *damno*. Inde accidit, ut dum bene ipsis sit, socios non culpent. Homines autem maximè rei publicæ molesti sunt, quibus maximè licet esse otiosi: non enim antè certare de dignitate publica solent, quam in certamine contra famem & frigus victoriam reportaverint. Postremò, consensio creaturarum illarum brutarum naturalis est; hominum pactitia tantùm, hoc est, artificiosa est, non igitur mirandum est, si hominibus ad vivendum in pace aliquid amplius opus sit. *Consensio* itaque, sive *societas* contracta sine potestate aliquâ communi, per quam metu pœnæ singuli regantur, non sufficit ad securitatem, quæ requiritur ad exercitium *justitiæ naturalis*.

VI. Quoniam igitur *conspiratio* Requiri ad pacem hominum non plurium voluntatum ad eundem finem

*modò con-
fensionem,
sed etiam
unionem.*

nem non sufficit ad conservationem pacis & defensionem stabilem, requiritur ut circa ea quæ ad pacem & defensionem sunt necessaria, *una* omnium sit *voluntas*. Hoc autem fieri non potest, nisi unusquisque *voluntatem* suam, alterius *unius*, nimirum *unius hominis*, vel *unius concilii voluntati* ita subjiciat, ut pro *voluntate* omnium & singulorum habendum sit, quicquid de iis rebus, quæ necessariae sunt ad pacem communem, ille *voluerit*. CONCILIUM autem voco, cœtum plurium hominum deliberantium de eo quod agendum, vel non agendum est, ad commune omnium bonum.

*Quid sit
unio.*

VII. *Voluntatem* hæc *submissio* omnium illorum, *unius hominis voluntati*, vel *unius concilii*, tunc fit, quando unusquisque eorum unicuique cæterorum se pacto obligat ad non resistendum *voluntati* illius *hominis*, vel illius *concilii* cui se *submit*erit, id est, ne usum opum & virium suarum (quoniam jus se ipsum contra vim defendendi retinere intelligitur) contra alios quoscumque illi deneget. Vocaturque UNIO. *Voluntas* autem *concilii* ea intelligitur esse, quæ est *voluntas majoris partis*

eorum hominum, ex quibus concilium consistit.

VIII. Quamquam autem *voluntas* *In unione,*
non sit ipsa voluntaria, sed tantum *jus om-*
actionum voluntarium principium, *nium in u-*
(non enim volumus velle, sed *facere*) *num trans-*
fertur.
ideoque minimè cadat sub delibera-
tionem & pacta; tamen qui subjicit
voluntatem suam alterius voluntati,
transfert in illum alterum *jus virium*
& *facultatum* suarum: ut cum cæ-
teri idem fecerint, habeat is cui sub-
mittitur tantas vires, ut terrore ea-
rum, singulorum voluntates ad uni-
tatem & concordiam possit confir-
mare.

XI. Unio autem sic facta appel- *Quid sit*
latur *civitas*, sive *societas civilis*, at- *civitas.*
que etiam *persona civilis*: nam cum
una sit omnium *voluntas*, pro *unâ*
personâ habenda est; & nomine *uno*
ab omnibus hominibus particularibus
distinguenda & dignoscenda, habens
jura sua, & res sibi proprias. Ita ut
neque civis aliquis, neque omnes si-
mul, (si excipiamus eum cujus vo-
luntas sit pro voluntate omnium)
pro *civitate censenda* sit. CIVITAS
ergo (ut eam definiamus) est *per-*
sona una, cujus *voluntas*, ex pactis
plurium hominum, pro *voluntate*

habenda est ipsorum omnium ; ut singulorum viribus & facultatibus uti possit , ad pacem & defensionem communem.

*Quid sit
persona ci-
vilis.*

X. Quanquam autem *civitas* omnis *persona civilis* sit, non tamen, è converso, omnis *persona civilis* est *civitas* : fieri enim potest ut cives plures , permittente civitate suâ , coëant in *unam personam* , certamen rerum agendarum causâ. Hæ jam *personæ civiles* erunt , ut sodalitates mercatorum , & conventus alii quamplurimi , *civitates* tamen non sunt , quia non subjecerunt se voluntati conventus simpliciter , & in omnibus , sed in certis rebus à civitate determinatis ; atque ita ut cuilibet eorum contra ipsum *corpus sodalitatis* , contendere iudicio licitum sit apud alios ; quod *civi* contra *civitatem* licitum non est. Hujusmodi igitur *societates* sunt *personæ civiles* , *civitati* subordinatæ.

*Quid sit
summum
habere im-
perium, &
quid subdi-
tus.*

XI. In omni civitate, *Homo* ille , vel *Concilium* illud , cujus voluntati singuli voluntatem suam (ita ut dictum est) subjecerunt, SUMMAM POTESTATEM , sive SUMMUM IMPERIUM, sive DOMINIUM habere dicitur. Quæ *potestas* & *jus imperandi* in eo consistit , quod unusquisque civium

omnem suam vim & potentiam, in illum *hominem*, vel *concilium* transtulit. Quod fecisse, (quia vim suam in alium transferre naturali modo nemo potest) nihil aliud est, quàm de jure suo resistendi decessisse. *Civium* unusquisque, sicut etiam omnis *persona civilis subordinata*, ejus qui *summum imperium* habet, **SUBDITUS** appellatur.

XII. Ex ante dictis satis ostensum est, quo modo, & quibus gradibus *multæ personæ naturales* in unam *personam civilem*, quam *civitatem* appellavimus, studio sese conservandi, mutuo metu coaluere. Cæterum qui se subjiciunt alteri propter metum, vel ipsi quem metuunt se subjiciunt, vel alicui alii, cui confidunt, ut ab eo protegantur. Priore modo faciunt bello victi, ne occidantur; posteriore, nondum victi, ne vincantur. Prior modus initium habet à *potentiâ naturali*, & dici potest civitatis *origo naturalis*; posterior à *consilio & constitutione* coeuntium, quæ *origo ex instituto* est. Hinc est quod duo sint genera *civitatum*: alterum *naturale*, quale est *paternum & despoticum*; alterum *institutivum*, quod & *politicum* dici potest. In primo *dominus* acquirit sibi

Duogenera civitatum, naturale & institutivum.

cives sua voluntate ; in altero *cives* arbitrio suo imponunt sibi met ipsis *dominium*, sive is sit *unus homo*, sive *unus cætus hominum*, cum *summo imperio*. Dicemus autem primo loco de *civitate institutiva*, deinde de *naturali*.

C A P U T VI.

De jure ejus, sive concilii, sive hominis unius, qui in civitate cum summa potestate est.

- I. *Multitudini extra civitatem non potest attribui jus aliquod, neque actio aliqua, in quam non sigillatim consenserunt.*
- II. *Initium civitatis est jus majoris numeri consentientis.*
- III. *Unumquemque jus retinere protegendum se arbitrio proprio, quamdiu securitati suæ non sit prospectum.*
- IV. *Potestatem coactivam necessariam esse ad securitatem.*
- V. *Quid sit gladius justitiæ.*
- VI. *Gladium justitiæ penes eum esse qui habet summum imperium.*
- VII. *Gladium belli penes eundem esse.*
- VIII. *Judicia penes eundem esse.*
- IX. *Legislationem penes eundem esse.*
- X. *Magistratum & ministrorum civitatis nominationem penes eundem esse.*
- XI. *Doctrinarum examinationem penes eundem esse.*
- XII. *Quicquid is fecerit,*

impune esse. XIII. *Eidem à civibus imperium absolutum concessum esse: quantaque ei debeatur obedientia.* XIV. *Eundem legibus civitatis non teneri.* XV. *Nemini proprium esse quicquam contra illum qui habet summum imperium.* XVI. *Quid sit furtum, homicidium, adulterium & injuria, cognosci ex legibus civilibus.* XVII. *Opinio eorum qui civitatem constituere vellent, ubi non esset quisquam cum potentiâ absolutâ.* XVIII. *Notæ imperii summi.* XIX. *Si conferatur civitas cum homine, is qui habet summum imperium est ad civitatem in eâ ratione, in qua est anima humana ad ipsum hominem.* XX. *Summum imperium non posse jure dissolvi consensu eorum, quorum pactis est constitutum.*

I. **C**onsideranda imprimis est ipsa *Multitudo* hominum (coëuntium in unam civitatem suo ipsorum arbitrio) *Multi-* *dini extra* *civitatem* *non potest* *attribui* *jus aliquod* *neque actio* *aliqua, in* *quam non* *sigillatim* *consens-* *runt.* *tudo* (*) quid sit; nimirum quòd non sit unum aliquid, sed plures homines, quorum unusquisque suam habet sibi voluntatem, & suum circa omnia proponenda judicium. Et siquidem per contractus particulares singuli suum sibi habeant *jus & proprietatem*, ut alter hoc, alter illud dicat esse suum, nihil erit de quo tota multitudo, ut *persona* à singulo quoniam distincta, possit rectè dicere, hoc *meum* est,

magis quam *alienum*. Neque est actio ulla quæ multitudini attribui debet, ut *sua*; sed (si omnes vel plures consenserint) actio non erit, sed tot actiones, quot homines. Quamquam enim in magnâ aliquâ seditione vulgo dici soleat *populum* illius civitatis cepisse arma; verum tamen est de illis solis qui in armis sunt, vel qui iis consentiunt. *Civitas* enim, quæ *una persona* est, capere arma in se ipsam non potest. Quicquid igitur à multitudine factum est, intelligendum est factum esse ab unoquoque eorum ex quibus illa conflatur. Atque is qui in multitudine illa existens, tamen iis quæ facta sunt non consenserit, neque opem tulerit, non fuisse censendus est. Præterea in multitudine nondum in unam personam, eo modo quo dictum est, coalitâ, manet ille *naturæ status*, in quo *omnia omnium sunt*; neque locum habet illud *meum & tuum*; quod vocatur *dominium*, & *proprietas*; propterea quod nondum exstat securitas illa, quam suprà ad exercitium *legum naturalium* requiri ostendimus.

Annot.
ad p. 93.

(*) Multitudo, &c.] *Doctrina de civitatis in cives potestate, tota ferè dependet à cognitione differentie, quæ*

est inter multitudinem hominum quæ Annot.
regit, & eam quæ regitur. Ea enim
civitatis natura est, ut civium multi-
tudo sive aggregatum, non modo im-
peret, sed etiam imperanti subjiciatur;
sed alio atque alio sensu. Quam diffe-
rentiam in primo hoc articulo satis
explicatam esse credideram. Verum, ex
multorum contra ea quæ sequuntur
objectionibus, aliter esse sentio. Itaque
uberioris explicationis causâ pauca hæc
adjicere visum est.

Multitudo, quia vox collectivæ est,
significare intelligitur res plures, ut
hominum multitudo idem sit quod multi
homines. Vox eadem quia numeri est
singularis, unam rem significat, nempe
unam multitudinem. At neutro modo
intelligitur multitudo habere unam vo-
luntatem à natura datam, sed alius
aliam. Neque ergo attribuenda illi est
una actio, quæcunque ea sit. Itaque
promittere, pacisci, jus acquirere, jus
transferre, facere, habere, possidere, &
similia, multitudo non potest, nisi sigilla-
tim sive viritim, ut sint promissa, pacta,
jura, actiones, tot quot sunt homines.
Quapropter multitudo, persona natu-
ralis non est. Ceterum eadem multitu-
do, si viritim paciscantur, fore ut unius
alicujus hominis voluntas, vel majoris

Annot. *partis ipsorum voluntates consentaneæ, pro voluntate omnium habeantur, tunc persona una fit: voluntate enim prædita est, ideoque actiones facere potest voluntarias, quales sunt, imperare, leges condere, jus acquirere & transferre, & cætera; & populus sæpius quam multitudo dicitur. Distinguen- dum itaque sic est; per populum vel multitudinem, quoties ipsam aliquid velle, imperare, vel facere dicimus, intelligitur civitas quæ imperat, vult & agit per voluntatem unius hominis, vel per voluntates plurium hominum consentaneas: quod nisi in conventis fieri nequit. Quoties autem à multitu- dine hominum, sive magna sive parva, aliquid fieri dicitur sine voluntate illius hominis vel conventus; id factum esse à populo subdito, id est, à multis simul civibus singularibus, neque ex una voluntate, sed ex pluribus provenire plurium hominum; qui cives sunt, & subditi, civitas non sunt.*

*Initium
civitatis
est jus ma-
joris nume-
ri consen-
tientis.*

II. Considerandum deinde est, unumquemque ex multitudine (quo constituendæ civitatis principium fiat) debere consentire cum cæteris, ut in iis rebus quæ à quopiam in cœtu pro- ponentur, pro voluntate omnium habeatur

habeatur id, quod voluerit eorum major pars. Alio enim modo multitudinis hominum, quorum ingenia & vota inter se tam variè differunt, nulla omnino erit voluntas. Quod si quis nolit consentire, cæteri sine eo civitatem nihilominus inter se constituent. Ex quo fiet ut civitas in dissentientem jus suum primævum retineat, hoc est *jus belli*, ut in hostem.

III. Quoniam autem capite præcedente, articulo 6, requiri ad securitatem hominum diximus, non modo consensionem, sed etiam subjectionem voluntatum, circa eas res quæ ad pacem & defensionem sunt necessariae; & in ea *unione*, sive *subjectione*, consistere naturam civitatis: videndum hoc loco est, ex iis rebus quæ in cætu hominum (quorum voluntates omnes in majoris partis voluptate continentur) proponi, discutiri, & statui possunt, quænam res ad pacem & defensionem communem sint necessariae. Imprimis autem *paci necessarium* est, ut unusquisque in tantum protegatur contra cæterorum violentiam, ut possit securè vivere, hoc est, ne habeat causam justam metuendi à cæteris, quamdiu

*Unumquemque
jus retinere
protegendum
se arbitria
proprio,
quamdiu
securitati
ejus non est
prospectum.*

E

ipse alios injuriâ nullâ affecerit. Tutos quidem reddere homines à mutuis damnis, ita ut lædi, vel occidi injuriâ non possint, impossibile est; neque ergo cadit in deliberationem. Sed ne sit metuendi causa justa, prospici potest. Securitas enim finis est propter quem homines se subjiciunt aliis: quæ si non habeatur, nemo intelligitur se aliis subjecisse, aut jus se arbitrio suo defendendi amisisse. Neque antè intelligendus est quisquam se obtrinxisse ad quicquam, vel jus suum in omnia reliquisse, quàm securitati ejus sit prospectum.

Potestatem coactivam necessariam esse ad securitatem.

IV. Ad securitatem hanc non sufficit, ut unusquisque eorum qui in civitatem coalituri sunt, cum cæteris paciscatur, vel verbis, vel scripto, de non occidendo, non furando, & similibus legibus observandis. Manifesta enim omnibus est ingenii humani pravitas, & experienciâ nimis cognitum, quàm parùm, amotâ poenâ, conscientia promissorum homines in officio contineantur. Securitati itaque, non *pactis*, sed *pœnis* providendum est. Tunc autem satis provisum est, cum poenæ tantæ in singulas injurias constituuntur, ut apertè majus malum sit fecisse quàm non fecisse.

Omnes enim homines necessitate naturæ id eligunt, quod *sibimet ipsis apparenter bonum* est.

V. Jus autem pœnas sumendi tunc intelligitur datum esse alicui, quando unusquisque paciscitur, se non auxiliaturum esse ei qui pœnas daturus est. Vocabo autem *jus hoc gladium justitiæ*. Hujusmodi autem pacta satis plerumque observant homines, nisi ubi ipsi vel illorum proximi puniendi sunt.

VI. Quoniam ergo ad securitatem singulorum, atque adeò ad pacem communem *necessarium* est, ut *jus utendi gladio ad pœnas, in aliquem hominem vel concilium*, transferatur; is homo, vel illud *concilium*, necessario intelligitur *summum* in civitate *imperium* jure habere. Qui enim pœnas suo arbitrio jure sumit, jure omnes cogit ad omnia quæ ipse vult; quo imperium majus excogitari nullum potest.

VII. Frustra autem pacem inter se colunt, qui se contra externos tueri non possunt; neque possibile est iis se tutari contra externos, quorum vires unitæ non sint: ideoque *necessarium* est ad singulorum conservationem, ut sit *concilium aliquod unum, vel homo unus* qui jus habeat arman-

di, congregandi, & uniendi tot cives in omni periculo, vel occasione, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus erit; rursusque cum hostibus quoties expediet pacem faciendi. Intelligendum ergo est, singulos cives, in *unum* vel *hominem* vel *concilium*, totum hoc *jus belli* & *pacis* transtulisse: atque *jus* hoc (quod *gladium belli* appellare possumus) esse ejusdem *hominis* vel *concilii*, cujus est *gladius justitiae*. Nemo enim ad arma & ad belli sumtus cives potest jure cogere, nisi qui jure punire eum potest qui non obedierit. *Summo* itaque *imperio* uterque *gladius*, tam *belli* quam *justitiae*, ex ipsa civitatis constitutione & essentialiter adhæret.

*Judicia
penes eun-
dem esse.*

VIII. Quoniam autem *jus gladii* nihil aliud est quam jure posse, suo arbitrio, gladio uti; sequitur, *arbitrium* sive *judicium* de recto ejus usu ad eundem pertinere. Si enim *potestas judicandi* penes unum esset, & *potestas exsequendi* penes alterum, nihil efficeretur: frustra enim judicaret, qui mandata exsequi non posset; aut si exsequatur per *jus* alterius, non ipse *jus gladii* habere dicitur, sed alter, cujus ille minister tantum est.

Omne igitur *judicium* in *civitate* est illius qui *gladios* habet, hoc est, ejus cuius est *imperium summum*.

IX. Porro, cum non minus, imò *Legislatio-*
multò magis ad pacem conducatur, *nem penes*
prævenire ne rixæ oriantur, quam *eundem*
ortas compescere: controversiæ au- *esse.*
tem omnes nascantur ex eo quod differunt inter se opiniones hominum de *meo & tuo*, *justo & injusto*, *utili & inutili*, *bono & malo*, *honesto & inhonesto*, & similibus, quæ quisque proprio æstimat *judicio*: ejusdem *summi imperii* est, communes omnibus exhibere regulas, sive *mensuras*, & publicè eas declarare, quibus unusquisque sciat quid *suum*, quid *alienum*, quid *justum*, quid *injustum*, quid *honestum*, quid *inhonestum*, quid *bonum*, quid *malum*, appellandum sit: hoc est *summatim*, quid *agendum* & quid *fugiendum* sit in *vita communi*. Regulæ autem, sive *mensuræ* illæ, vocari solent *leges civiles* sive *leges civitatis*, ut quæ ejus qui *summum* in *civitate imperium* obtinet, sunt *mandata*. Et LEGES CIVILES (ut eas definiamus) nihil aliud sunt, quam ejus qui in *civitate summâ potestate* præditus est, de *civium futuris actionibus* *mandata*.

*Magistra-
tum &
ministro-
rum civi-
tatis nomi-
nationem
penes eun-
dem esse.* X. Præterea cum civitatis negotia,
belli & pacis, ab uno homine, vel
concilio uno, absque ministris & ma-
gistratibus subordinatis omnia admi-
nistrari, impossibile sit, pertineatque
ad pacem & defensionem, ut quibus
de controversiis justè judicare, vici-
norum consilia pervidere, bella pru-
denter gerere, utilitati civitatis undi-
quaque prospicere incumbit, rectè
suis officiis fungantur, rationi con-
sentaneum est, ut ab eo dependeant
& eligantur, qui habet *summum im-
perium* tam in bello quàm in pace.

*Doctrina-
rum exa-
minatio-
nem penes
eundem es-
se.* XI. Manifestum quoque est, actio-
nes omnes voluntarias initium habere
& necessariò dependere à voluntate;
voluntatem autem faciendi vel non
faciendi dependere ab opinione *boni*
vel *mali*, *præmii* vel *pænæ*, quam sibi
quisque conceperit ex facto vel omisso
sequeuturam esse; ita ut actiones om-
nium à suis cujusque opinionibus re-
gantur. Quare illatione necessaria &
evidenti intelligitur, pacis communis
interesse plurimum, ut nullæ opinio-
nes vel doctrinæ civibus proponan-
tur, quibus putent, vel se jure non
posse *legibus* civitatis, hoc est, man-
datis illius *hominis*, vel *concilii*, cui
summum civitatis *imperium* commis-

sum est, obtemperare; vel licitum sibi esse ei resistere; vel maiorem poenam manere sibi neganti, quam præstanti obsequium. Si enim unus imperet aliquid facere sub poena mortis naturalis, alius vetet sub poenâ mortis æternæ, uterque jure; sequetur, non tantum cives, etsi innocentes, puniri jure posse: sed penitus dissolvi civitatem. Neque enim servire quisquam duobus dominis potest, neque is cui obediendum esse credimus metu damnationis, minus dominus est, quam is cui obeditur metu mortis temporalis, sed potius magis: Sequitur ergo, illum *unum* sive *hominem*, sive *curiam*, cui commissum est à civitate *summum imperium*, hoc quoque habere juris, ut (*) & judicet quæ opiniones & doctrinæ paci inimicæ sunt, & vetet ne doceantur.

(*) Et judicet quæ opiniones, Annot.
&c.] *Dogma fere nullum est, neque circa cultum Dei, neque circa scientias humanas, unde dissensiones, deinde discordiæ, convitia, & paulatim bellum oriri non possit. Neque accidit hoc propter dogmatis falsitatem sed propter ingenium hominum, qui sapientes sibi.*

Annot. *visi, idem videri volunt omnibus. Verum hujusmodi dissensiones quamquam impediri non possunt, ne oriantur, attamen ne impediant pacem publicam, imperii summi exercitio coerceri possunt. De opinionibus itaque istiusmodi loquutus hoc loco non sum. Sunt doctrinae quaedam, quibus imbuti cives obedientiam civitati negari, & contra principes summos summasque potestates pugnari, idque jure posse, imò oportere, arbitrantur. Quales sunt quae sive directe & aperte, sive obscurius per consequentiam, hominibus aliis præter eos quibus imperium summum traditum est, obedientiam postulant. Spectare hoc ad potestatem, quam in aliena civitate ecclesiae romanae principi multi attribuunt, & ad potestatem etiam quam alicubi extra ecclesiam romanam episcopi in civitate sua sibi postulant; denique ad libertatem quam prætextu religionis sumunt sibi etiam cives infirmi, non dissimulo. Nam quod bellum civile in orbe christiano unquam exstitit, quod ab hac radice ortum aut alitum non fuerit? Doctrinarum igitur judicium, utrum obedientiae civili repugnent necne, & siquidem repugnent, potestatem prohibendi ne doceantur, imperio civili hic attribuo. Nam cum*

nemo sit qui earum rerum quæ ad pacem Annot.
 & defensionem civitatis pertinent, judi-
 cium civitati non concedat, & mani-
 festum sit, opiniones quales jam reci-
 tavi, pertinere ad pacem civitatis, se-
 quitur necessario, opinionum examen,
 an tales sint nec ne, ad civitatem, id
 est, ad eum penes quem est summum
 civitatis imperium, referri oportere.

XII. Postremò, ex eo quod civium Quicquid
is fecerit,
impune
esse.
 unusquisque voluntatem suam volun-
 tati ejus subjecit, qui summum in
 civitate imperium habet, ita ut viri-
 bus propriis contra eum uti non possit;
 sequitur manifestè, impune debere
 esse quicquid ab eo factum erit. Nam
 ut punire naturaliter eum nemo po-
 test, qui satis virium non habet; ita
 neque jure punire, qui satis virium
 non habet.

XIII. Ex his quæ dicta jam sunt, Eidem a
civibus im-
perium ab-
solutum
concessum
esse quan-
taque eide-
beatur
obedien-
tia.
 manifestissimum est, in omni civitate
 perfectâ (hoc est, ubi nulli civium jus
 est, viribus suis ad propriam conserva-
 tionem suo arbitrio utendi, sive ubi
 gladii privati jus excluditur) esse sum-
 mum in aliquo imperium, quo majus
 ab hominibus jure conferri non po-
 test, sive quo majus nemo mortalium
 habere potest in se ipsum. Imperium

autem quo majus ab hominibus in hominem transferri non potest, vocamus (†) ABSOLUTUM. Quicunque enim voluntatem suam ita voluntati civitatis subjecit, ut quidlibet possit *impunè facere*, *leges condere*, *lites judicare*, *pœnas sumere*, *viribus & opibus* omnium suo arbitrio uti, atque hæc omnia jure; sanè imperium ei maximum quod concedi potest, concessit. Idem experienciâ per omnes civitates quæ sunt, vel fuerunt unquam, confirmari potest. Quamquam enim quandoque dubitetur, *quis homo*, vel *quod concilium*, *summum* in civitate *imperium* habeat, existit tamen semper & exercetur tale imperium, nisi tempore seditionis & belli civilis, & tunc duo fiunt *summa imperia* ex uno. Seditiosi verò qui contra absolutam potentiam differere solent, non tam tollere eam, quàm in alios transferre fatagunt. Sublatâ enim hac potentiâ, unâ tollitur civitas, & redit confusio omnium rerum. Cum jure absoluto summi imperantis, tanta connectitur civium obedientia, quanta ad civitatis regimen necessario requiritur, id est, tanta ut jus illud frustra non sit concussum. Hujusmodi autem obedientiam, licet ea ali-

quibus de causis aliquando negari jure possit, quia tamen præstari major non potest, SIMPLICEM vocabimus. Nascitur autem ad eam præstandam obligatio non immediatè ex eo pacto, in quo jus nostrum omne ad civitatem transtulimus; sed mediatè, nempe ex eo quod sine obedientia jus imperii frustra esset, & per consequens omnino constituta civitas non fuisset. Aliud enim est, si dico, jus tibi do quidlibet imperandi; aliud, si dico, faciam quicquid imperabis. Potestque tale esse mandatum, ut interfici malim quàm facere. Siquidem ergo teneri nemo potest, ut velit interfici, multo minus tenetur ad id quod morte est gravius. Si jubear ergo interficere me ipsum, non teneor. Nam etsi negavero, nec jus imperii frustra est, cum alii haberi possint qui id facere jussi non recusabunt, neque id recusò quod facere pactus sum. Similiter si is qui summum habet imperium, se ipsum, imperantem dico, interficere alicui imperet, non tenetur: quia intelligi non potest, ut id pactus fuerit. Neque parentem, sive is innocens, sive nocens sit, & jure condemnatus; cùm & alii sint qui id facere jussi volunt, & filius

mori quàm vivere infamis atque ex-
 fus malit. Multi alii casus sunt, in
 quibus, cùm mandata aliis quidem
 factu inhonesta sunt, aliis autem non
 sunt, obedientia ab his præstari, ab
 illis negari jure potest: atque id salvo
 jure, quod imperanti concessum est
 absolutum. Nam illi in nullo casu,
 eos qui obedientiam negabunt in-
 terficiendi jus adimitur. Cæterum qui
 sic interficiunt, etsi jure concessio ab
 eo qui habet, tamen eo jure aliter
 atque recta ratio postulat utentes,
 peccant contra leges naturales, id est,
 contra Deum.

Annot.
 ad p. 106. (†) ABSOLUTUM.] *Imperium
 absolutum status popularis aperte sibi
 postulat: nec repugnant cives. Nam
 in conventu multorum hominum civi-
 tatis faciem agnoscunt, & consilio res
 geri intelligunt etiam imperiti. Civitas
 tamen non minus est monarchia, quam
 democratia, habentque reges absoluti
 consiliarios suos, à quibus moneri &
 imperia sua in rebus omnibus majoris
 momenti expendi quidem, etsi non revo-
 cari, volunt. Sed civitatem in persona
 regis contineri, minus manifestum est
 plerisque. Itaque contra imperium abso-
 lutum objiciunt primò, quod si quisquam*

tali jure esset, civium conditio misera esset. Sic enim cogitant, rapiet, spoliabit, occidet. Et tantum non jam spoliatum & occisum se quisque putat. Quare autem faceret? non quia potest; nam nisi vult, non faciet. An in unius vel paucorum gratiam ceteros omnes spoliare vult? Primò etsi jure, id est, sine injuriâ sibi illatâ, non tamen juste, id est, sine violatione legum naturalium & injuriâ in Deum faciet. Itaque à jurejurando principum securitas subditis oritur nonnulla. Deinde si justè id facere posset, vel si jusjurandum nihili penderet, ratio quare spoliare cives suos vellet, cum id sibi bonum non sit, nulla apparet. Quin princeps aliquando ini- que faciendi animum habere possit, negandum non est. Sed fac te dedisse ei imperium non absolutum, sed quantum ad te ipsum ab injuriis aliorum defendendum satis sit, quod ut des si salvus esse vis, necesse est; nonne eadem omnia sunt timenda? Nam qui satis habet virium ad omnes protegendos, satis quoque habet ad omnes opprimendos. Nihil ergo hic duri est, præterquam quod res humane sine incommodo aliquo esse non possunt. Atque hoc ipsum incommodum à civibus, non ab imperio est. Nam si homines propriis singulorum

Annot.

Annot. *imperiiis regere se possent, hoc est, vivere secundum leges naturales, opus omnino civitate non esset, neque communi imperio coerceri.*

Objiciunt secundo, imperium in orbe christiano absolutum nullum esse. Quod certè non est verum. Nam omnes monarchiæ, omnesque alii status civitatum tales sunt. Quamquam enim illi qui summum imperium habent, non omnia faciunt quæ vellent, & quæ civitati utilia esse sciunt, causa ejus rei non est defectus juris, sed consideratio civium, qui privata rei attenti, & earum rerum quæ ad publicum spectant ignari, ad officium quandoque sine periculo civitatis cogi non possunt. Itaque principes ab exercitio juris sui abstinere aliquando, prudenterque de re aliquid, de jure autem nihil remittunt.

Eundem legibus civitatis non teneri.

XIV. Neque sibi dare aliquid quicumque potest, quia jam habere supponitur quod dare sibi potest; neque sibi obligari. Nam cum idem esset obligatus & obligans, obligans autem obligatum possit liberare, frustra esset sibi obligari, quia liberare se ipsum potest arbitrato suo; & qui hoc potest, jam actu liber est. Ex quo constat, legibus civilibus non teneri ipsam civi-

6

tatem. Nam leges civiles sunt leges civitatis; quibus si obligaretur, ipsa obligaretur sibi. Neque obligari potest civitas civi. Quoniam enim hic illam, si voluerit, potest obligatione liberare, & vult quoties ipsa vult, (quia civis cujusque voluntas in omnibus rebus, comprehenditur in voluntate civitatis) libera est civitas quando vult, hoc est, actu jam libera est. Concilii autem, sive hominis cui *summum imperium* commissum est, voluntas, est voluntas civitatis. Complectitur ergo voluntates singulorum civium: neque igitur tenetur is, cui *summum imperium* commissum est, *legibus civilibus*; hoc enim est obligari sibi, neque cuiquam civium.

XV. Quoniam autem, ut supra *Nemini proprium esse quicquam contra illum qui habet summum imperium.* ostensum est, ante constitutionem civitatis *omnia omnium* sunt, neque est quod quis ita *suum* esse dicat, quod non alius quilibet idem eodem jure vendicet pro *suo*, (ubi enim *omnia communia* sunt, nihil cuiquam *proprium* esse potest) sequitur, *proprietatem* initium sumpsisse (a) cum ipsis civitatibus, atque esse id cuique *proprium*, quod sibi retinere potest per leges, & potentiam totius civitatis, hoc est, per eum cui *summum* ejus

imperium delatum est. Ex quo intelligitur, singulos cives *suum* sibi *proprium* habere in quod nemo concivium suorum jus habet, quia iisdem legibus tenentur; non autem *proprium* ita habere quicquam, in quod non habeat jus ille qui habet *imperium summum*, cujus mandata sunt ipsæ leges, cujus voluntate voluntas singulorum continetur, & qui à singulis constituitur iudex supremus. Quamquam autem multa sint, quæ civitas civibus permittit, ideoque aliquando contra habentem *summum imperium* lege agi possit: actio tamen ea non est *juris civilis*, sed *æquitatis naturalis*; neque agitur de eo (b) quod jure possit is qui *summum imperium* habet, sed de eo quod *voluit*; ideoque ipse erit iudex, tanquam si cognita æquitate non posset inique judicare.

Annot. (a) Proprietatem initium sumpsisse
ad p. 111. cum civitatibus, &c.] Quod ab aliquibus objectum est, bonorum proprietatem etiam ante constitutas civitates in partibus familiarum exstitisse, id, quoniam familiam civitatem parvam esse dixeram, frustra objectum est. Nam filii familias proprietatem rerum suarum à patre concessam habent, distinc-

tam quidem à cæteris filiis ejusdem familie, sed non à proprietate ipsius patris. Patres verò diversarum familiarum, qui nec patri nec domino communi subjiciuntur, jus commune in omnia habent.

(b) Neque agitur de eo quod jure possit, &c.] Quoties actio legis civi ^{Annot. ad p. 112.} contra summum imperantem, id est, contra civitatem conceditur; ea actione non queritur, an civitas rem de qua agitur possidere jure possit, sed an legibus ante latis eam possidere voluerit. Est enim lex summi imperantis voluntas declarata. Cum itaque pecuniam duobus nominibus civitas à cive petere possit, nimirum ut tributum, vel ut debitum, in priore casu actio legis non conceditur; nam queri non potest: an civitas tributi exigendi jus habeat: in secundo conceditur, propterea quod nihil vult auferre civitas à cive per calliditatem; & tamen, si opus est, omnia aperte. Itaque quod reprehendit quidam hunc locum, dicens, facile ex hac doctrina, esse principibus ære alieno se liberare, ineptè reprehendit.

XVI. Furtum, homicidium, adul- ^{Quid sit} terium, atque injuriæ omnes legibus ^{furtum,}

*homici-
dium, a-
dulterium,
& injuria,
cognosci ex
legibus ci-
vilibus.*

naturæ prohibentur. Cæterum quid in cive *furtum*, quid *homicidium*, quid *adulterium*, quid denique *injuria* appellandum sit, id non *naturali*, sed *civili lege* determinandum est. Non enim omnis ablatio rei quam alter possidet, sed rei *alienæ* tantum, *furtum* est. Quid autem *nostrum* est, quid *alienum*, *legis civilis* quæstio est. Similiter non omnis occisio hominis *homicidium* est, sed ejus tantum quem occidere vetat *lex civilis*; neque omnis concubitus *adulterium* est, sed is tantum quem *leges civiles* prohibent. Denique promissi violatio *injuria* est, ubi ipsum promissum licitum est; ubi verò *jus* non est paciscendi, ibi nullum *jus* transit; ideòque nulla sequitur *injuria*, ut dictum est capite 2. artic. 17. Quæ autem pacisci possumus, & quæ non possumus, à *lege civili* pendent. Rectè igitur sanxit civitas *Lacedæmoniorum*, impune fore adolescentibus, si quasdam res ita aliis auferrent, ut non deprehenderentur: nihil enim aliud erat, quàm legem facere, ut *suum*, non *alienum* esset, quod sic acquireretur. Rectè item ibique occiditur, quem bello vel necessitate propriæ defensionis occidimus. Simili-

ter qui concubitus in una civitate *matrimonium* est, in aliâ *adulterium* judicabitur, & è converso. Item ea pacta quæ faciunt *matrimonium* in uno cive, non idem faciunt in alio, quamquam ejusdem civitatis; propterea quod qui prohibetur à civitate, (hoc est, ab eo vel *homine* vel *concilio*, cujus est *summum* in civitate *imperium*) quidpiam pacisci, non habet jus paciscendi. Neque ergo pactum ejus validum est; non sit ergo *matrimonium*. Ejus autem pactum, qui minimè prohibebatur, ideo validum est, & *matrimonium*. Neque addit quibuscunque pactis illicitis validitatem ullam, quod facta fuerint cum jurejurando (*) aut sacramento. Nihil enim addunt hæc pactorum firmitati, ut dictum supra est cap. 2. articulo 22. Quid igitur *furtum*, quid *homicidium*, quid *adulterium*, & in universum, quid sit *injuria*, cognoscitur ex *lege civili*, hoc est, ex mandatis ejus qui in civitate cum *summo imperio* est.

(*) Quod facta fuerint cum jure-
jurando aut sacramento, &c.] *Utrum* Annot. ad p. 115.
matrimonium sacramentum sit, (quo
sensu ea vox à theologis usurpatur) an
non sit, non est hujus instituti disputare.

Tantum dico, viri & mulieris ad cohabitationem contractum legitimum, id est, lege civili concessum, sive sacramentum idem sit, sive non sit, certè esse matrimonium legitimum. Cohabitationem autem qualem aut inter quos civitas fieri prohibet, matrimonium non esse, cum sit de essentia matrimonii, ut sit contractus legitimus. Matrimonia fuerunt legitima permultis in locis, ut apud Judæos, Græcos, Romanos, quæ tamen solvi poterant, apud eos autem qui non permittunt hujusmodi contractus, nisi ea lege ut nunquam dissolvantur, matrimonium solvi quidem non potest; & ratio est quod civitas illud solubile fieri vetuit, non quod matrimonium sit sacramentum. Itaque circa matrimonium nuptiarum ceremonias, quæ in templo peragenda sunt, peragere, conjugibus benedicere, vel, si ita dicendum est, eos consecrare, ad ecclesiasticos fortasse solos pertinebit; cetera omnia, nempe qui, quando, quibus pactis matrimonia fiant, penes leges civitatis sunt.

Opinio eorum qui civitatem constituere vellent, ubi XVII. Adeò durum maximæ partim hominum videtur esse summum hoc imperium & potentia absoluta, ut ipsa etiam nomina oderint. Id quod ac-

cidit maxime per inscitiam *humane* non esset
naturæ & legum naturalium, partim quisquam
autem etiam per eorum culpam, qui cum poten-
cū in tali imperio constituti sint, tia absolu-
potestate sua ad propriam libidinem
abutuntur. Ut fugiant igitur hujus-
modi *summam potestatem*, quidam
eorum civitatem satis recte constitu-
tam volunt, si illi qui cives futuri
sunt, coeuntes, de certis articulis
propositis & in cœtu agitatis proba-
tisque consentiant, jubeantque eos
observari, pœnasque præscriptas de
iis sumendas esse qui eos violaverint.
Ad quam rem, atque etiam ad pro-
pulsionem externorum hostium,
præscribunt reditum certum & limi-
tatum, ea lege ut si non sufficiat,
redeundum sit ad novam cœtus con-
ventionem. Quis non videt in civitate
sic constitutâ, cœtum illum qui hæc
præscripsit, habuisse *potestatem abso-*
lutam? si manet igitur *cœtus*, vel de
tempore in tempus ad certum diem
& locum conventus celebret, erit
perpetua *potentia* illa. Sin penitus se
dissolvant, vel unâ dissolvitur civitas,
atque ita revertuntur ad *statum belli*,
vel relinquitur alicubi potestas pu-
niendi eos qui leges transgredientur,
quicumque demum & quocumque illi

fuerint; quod fieri non potest sine *potestate absolutâ*. Nam qui *jure* tantum sibi concessum virium habet, ut possit quotlibet cives pœnis coërcere, habet potentiam tantam, ut à civibus major contribui non possit.

*Notæ im-
perii sum-
mi.*

XVIII. Manifestum est igitur, esse in omni civitate aliquem *hominem unum*, vel *concilium* sive *curiam unam*, quæ potentiam in cives singulos jure habet tantam, quantam extra civitatem unusquisque habet in se ipsum: id est, *summam* sive *absolutam*, viribus civitatis, neque ullâ alia re limitandam. Si enim potestas ejus limitaretur, necesse est ut id fiat à majori potestate: oportet enim eum qui limites præscribit, majorem potentiam habere quam is qui limitibus cohibetur. Potentia itaque illa cohibens, vel sine limite est, vel iterum cohibetur ab aliâ majori; & sic tandem devenietur ad potestatem, sine alio limite præter eum qui terminus ultimus est virium civium simul omnium. Eadem dicitur quoque *imperium summum*, & siquidem *concilio* id commissum sit, vocatur illud *concilium supremum*; si verò homini uni datum sit, vocatur ille homo, *supremus civitatis dominus*. *Imperii* autem

summi notæ sunt hæ, *leges condere* & *abrogare*, *bellum & pacem decernere*, *controversias omnes per se vel per iudices à se constitutos cognoscere*, & *dijudicare*; *magistratus*, *ministros*, *consiliarios omnes eligere*. Denique si quis sit qui unam quamcunque actionem jure agere potest, quæ nulli civi, neque civibus, præterquam ipsi sollicita est, is *summum imperium* in civitate obtinet. Nam ea quæ fieri neque à cive ullo, neque à pluribus civibus jure possunt, civitas sola potest facere. Is igitur qui ea facit, jure utitur civitatis, quod est *imperium summum*.

XIX. Qui civitatem & cives cum homine & membris ejus comparare solent, dicunt penè omnes, eum qui *summum imperium* obtinet in civitate, esse ad civitatem totam id quod caput est ad totum hominem. Cæterum ex antedictis apparet, eum qui tali imperio præditus est, (sive homo sit, sive *curia*) habere ad civitatem, rationem non capitis, sed animæ. Nam anima est, per quam homo habet voluntatem, hoc est, potest velle & nolle. Ita per eum qui *summum* habet *imperium*, & non aliter, voluntatem habet, & potest velle & nolle civitas.

Si conferatur civitas cum homine, is qui habet summum imperium, est ad civitatem in ea ratione, in qua est anima humana ad ipsum hominem.
Per cap. 6. art. 1.

Cum capite conferendus potius est cœtus consiliariorum, sive consiliarius unus, cujus solius consilio (si alicujus solius) is qui habet *summum imperium* in regenda civitate, in rebus maximi momenti utitur. Capitis enim officium consulere est, sicut animæ imperare.

Summum imperium non posse jure dissolvi consensu eorum, quorum pactis est constitutum.

XX. Siquidem *imperium summum*, vi pactorum, quæ cives sive subditi inter se singuli cum singulis mutuò ineunt, constitutum sit; pacta autem omnia, ut à voluntate contrahentium vim suam sortiuntur, ita consensu eorundem vim suam perdant, & dissolvantur? inferet forte aliquis, *summum imperium* consensu omnium simul subditorum posse tolli. Quod etsi verum esset, non video tamen quid periculi inde *summis imperantibus* oriri jure posset. Quoniam enim supponitur, unumquemque unicuique se obligasse, si quilibet unus civium id fieri nolit, cæteri omnes utcumque consenserint, tenebuntur. Nec potest quisquam eorum sine *injuriâ* facere, quod pacto mecum inito non facere se obligavit. Non est autem putandum, accidere unquam, ut omnes simul cives, ne uno quidem excepto, contra *summum imperium* consentiant.

consentiant. Non ergo periculum est *summīs imperantibus*, ne *jure* possit autoritate sua spoliari. Si tamen concederetur, jus eorum dependere à solo pacto, quod unusquisque init cum unoquoque suo concive, facile accidere posset ut imperio spoliarentur, prætextu *juris*. Subditis enim sive convocatis imperio civitatis, sive feditiosè concurrentibus, plurimi arbitrantur consensum omnium contineri in consensu majoris partis. Quod quidem falsum est. Non enim à natura est, quod consensus majoris partis habeatur pro consensu omnium, neque verum est in tumultibus; sed procedit ab institutione civili, & verum est tunc tantum, quando is *homo* vel *curia* illa quæ summum habet imperium, cives convocans, propter numerum magnum electis esse vult potestatem loquendi pro eligentibus, & loquentium majorem partem, circa eas res quæ ab eo discutiendæ proponuntur, haberi pro omnibus. Non autem intelligitur is qui habet *summum imperium*, convocasse cives ad disputandum de ipsius jure, nisi pertæsus rerum, disertis verbis, imperium abjiciat. Quoniam autem plurimi, per inscitiam, pro consensu

F

civitatis habent, non modo consensum majoris partis civium, sed etiam valde paucorum, si secum sentiant, posset iis videri, *imperium summum* jure abrogari modò id fiat in magno aliquo conventu civium per suffragia majoris numeri. Sed quamquam imperium per pacta singulorum cum singulis constituatur, non tamen ab ea sola obligatione dependet imperii jus. Accedit obligatio erga habentem imperium. Civis enim unusquisque cum unoquoque paciscens, sic dicit, *ego jus meum transfero in hunc, ut tu tuum transferas in eundem*. Unde jus quod unusquisque habebat utendi viribus suis ad proprium beneficium, totum translatum est in aliquem hominem vel consilium ad beneficium commune. Itaque intercedentibus pactis, quibus singulis singuli obligantur, & juris donatione, quam ratam habere obligantur imperanti, duplici obligatione civium munitur imperium, ea quæ est ad concives, & ea quæ est ad imperantem. Non ergo cives quotcunque fuerint, sine consensu etiam ipsius imperantis, eum spoliare imperio jure possunt.

CAPUT VII.

De tribus civitatum speciebus, democratiâ, aristocratiâ, monarchiâ.

- I. Civitatis tres esse tantum species, democratiâ, aristocratiâ, monarchiâ.
- II. Oligarchiam non esse statum civitatis diversum ab aristocratiâ, neque anarchiam esse statum omnino.
- III. Tyrannidem non esse statum civitatis diversum à legitimâ monarchiâ.
- IV. Non dari statum civitatis mixtum ex speciebus dictis.
- V. Democratiâ, nisi certa tempora & loca conveniendi constituentur, dissolvi.
- VI. In democratiâ, temporum conveniendi intervalla oportet esse parva, vel summi imperii usum pro intervallis uni alicui esse concedendum.
- VII. In democratiâ singuli cum singulis obedituros se populo paciscuntur, populus ipse nemini obligatur.
- VIII. Aristocratiâ quibus actibus constituta.
- IX. In aristocratiâ, optimates nihil paciscuntur; neque civi cuiquam, aut toti populo obligantur.
- X. Optimatibus necessaria est conditio conventuum.
- XI. Monarchiâ quibus actibus constituta.
- XII. Monarchiâ nemini ob receptum imperium pactis obligatur.
- XIII. Monarchiâ semper in potentiâ proximâ est ad exercendum omnes actus qui ad imperium

requiruntur. XIV. Quid genus peccati, & quorum hominum sit, quando civitas adversus civitatem officio suo non funguntur. XV. Monarcha factus sine temporis limitatione, potest successorem suum eligere. XVI. De monarchis ad tempus. XVII. Monarcha, retento jure imperii, non intelligitur ullo promisso transfuisse jus in media ad imperium necessaria. XVIII. Quibus modis civis subjectione liberetur.

Civitas I. **D**ICTUM jam est de *civitate* per tres tantum esse species, *Democratiam, Aristocratiam, Monarchiam.* institutionem in genere. Dicendum est de ejus speciebus. Differentia autem civitatum sumitur à differentiâ personarum, quibus commissum est summum imperium. Committitur autem summum imperium, vel uni homini, vel concilio sive curiæ uni multorum hominum. Rursus concilium multorum hominum, vel est omnium civium, (ita ut quilibet eorum jus habeat suffragii, possitque interesse rebus discutiendis, si voluerit) vel partis tantum est. Unde tres nascuntur civitatis species. Una ubi summum imperium est penes concilium, in quo quilibet civis jus habet suffragii, & vocatur DEMOCRATIA. Altera, ubi summum imperium penes concilium est, in quo non omnes,

sed certa aliqua pars suffragium habet; & dicitur ARISTOCRATIA. Tertia, ubi summum imperium penes unum est, & appellatur MONARCHIA. In primâ, is qui rerum potitur, ἄνθρωπος, POPULUS. In secundâ, OPTIMATES. In tertiâ, MONARCHA nominatur.

II. Quod autem introduxerunt antiqui rerum politicarum scriptores tres alias species his oppositas, nempe *democratiae anarchiam*, sive confusionem; *aristocratiae oligarchiam*, hoc est, imperium paucorum; *monarchiae tyrannidem*, non sunt illæ tres aliæ species civitatis, sed tria nomina diversa, quæ illis indidere iis quibus vel regimen, vel regentes displicuerunt. Solent enim homines per nomina, non res tantum, sed & proprios affectus, puta *amorem*, *odium*, *iram*, &c. unâ significare; ex quo fit ut quod ab altero *democratia*, idem ab altero *anarchia*; quod his *aristocratia*, illis *oligarchia*, soleat nominari; & quem alius *regem*, alius *tyrannum* esse dictitet. Ita ut his nominibus non designentur *diversæ species* civitatis, sed civium *diversæ sententiæ* de imperante. Primum autem quis non videt, *anarchiam*

Oligarchiam non esse statum civitatis diversum ab Aristocratia, neque Anarchiam esse statum omnino.

opponi æquè omnibus dictis speciebus? significat enim ea vox, nullum omnino regimen esse, hoc est ne civitatem quidem esse. Quomodo autem fieri potest, ut *non-civitas* sit *civitatis* species? Deinde, quæ differentia est inter *oligarchiam*, qua significatur imperium *paucorum* vel *magnatum*, & *aristocratiam*, quæ est imperium *optimatum* sive *meliorum*, præterquam quod homines inter se ita differunt, ut non eadem omnibus bona sint; quo fit ut qui aliis *optimi*, aliis *pestimi* videantur.

Tyrannidem non esse statum civitatis diversum à legitima Monarchia.

III. Quod autem *regnum* & *tyrannis* non sint diversæ species civitatis, haud facile persuadebitur propter affectus hominum, qui etsi civitatem *uni* subjecta esse mallent quàm *pluribus*, non tamen rectè eam gubernari putant, nisi gubernetur ad arbitrium suum. Sed quid differat *rex* à *tyranno*, ratione investigandum est, non affectu. Primum autem non in eo differunt, quod major sit potentia hujus quam illius; quia *summo imperio* majus dari non potest. Neque quod alter potentiam habeat præscriptam, alter non. Cujus enim potentia præscripta est, non est *rex*, sed *subditus* præscribentis. Deinde

neque modo acquirendi differunt; si quidem enim in civitate *democraticâ*, vel *aristocraticâ*, *summum imperium* civis aliquis vi occuparet, habito civium consensu, legitimus fit *monarcha*; eo consensu non habito, *hostis* est, non *tyrannus*. Differunt ergo solo imperii exercitio, ut *rex* sit qui rectè regit, *tyrannus* qui aliter. Huc igitur res redit, ut cives *regem* legitime in *summo imperio* constitutum, si imperium ipsis rectè videbitur exercere, tum *regem*, aliter *tyrannum* appellandum censeant. Non sunt igitur diversi civitatis status *regnum* & *tyrannis*, sed eidem *monarchæ* nomen *regis* pro honore, *tyranni* pro convicio datur. Quæ autem passim contra *tyrannos* dicta in libris reperiuntur, originem à Græcis & Romanis scriptoribus traxerunt, qui partim à *populo*, partim ab *optimatibus* regebantur, ideòque non modo *tyrannos*, sed etiam *reges* exosi sunt.

IV. Sunt qui necessarium quidem *Non dari* esse putant, ut *summum imperium* *statum civitatis* alicubi in civitate existat; sed si *mixtum ex* illud penes *unum* esset, sive *hominem* *speciebus dictis* sive *concilium*, sequeretur, inquiunt, cives omnes esse servos. Hanc con-

ditionem fugientes, posse esse statum quendam civitatis arbitrantur, *mixtum* ex dictis tribus speciebus, diversum tamen à singulis, quam *mixtam* vocant *monarchiam*, vel *mixtam aristocratiam*, vel *mixtam democrati- am*, prout aliqua trium specierum præ cæteris emineat. Exempli causa, si nominatio magistratuum, & arbitrium belli & pacis, penes *regem* esset, judicia apud *magnates*, pecuniarum contributio penes *populum*, & legum ferendarum potentia penes *omnes* simul: hujusmodi statum vocarent *monarchiam mixtam*. Quod si fieri posset ut hujusmodi status existeret, nihilo magis civium libertati consultum esset. Quamdiu enim omnes consentiunt inter se, subjectio singulorum civium tanta est, ut major esse non possit; sed si dissentiant, bellum civile reducitur, & jus *gladii privati*, quod est omni subjectione pejus. Sed fieri hujusmodi *imperii summi* (a) divisionem non posse, satis demonstratum est capite præcedente, articulis 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Annot. (a) Sed fieri hujusmodi summi imperii divisionem non posse, &c.]

Imperium dividi non oportere, plerique dicunt; sed temperari, & limite aliquo contineri volunt. Ita sane æquum est, sed illi tum cum temperari & limitari dicunt, si dividi intelligunt, inepte distinguunt. Vellem quidem ego, non modo reges, sed etiam cætus illos qui sunt cum imperio summo, velle temperare sibi à maleficio, cogitantesque de officiis suis, intra legum naturalium & divinarum limites se ipsos continere. At illi qui sic distinguunt summos imperantes ab aliis limitari & coerceri volunt: quod quia fieri non potest, quin illi limitatores potestatis partem aliquam qua id facere possint, habere debeant, dividitur imperium, non temperatur.

V. Videamus jam in unaquaque civitatis specie constituendâ, quid faciant constituentes. Qui coierunt ad civitatem erigendam, penè eo ipso quod coierunt, *democratia* sunt. Nam ex eo quod volentes conveniunt, intelliguntur obligati ad id quod consensu majoris partis decerneretur. Id quod quamdiu conventus durat, vel in certos dies & loca differtur, *democratia* est. Nam conventus is, cujus voluntas est voluntas

Democratiam, nisi certa tempora & loca conveniendi constituentur, dissolvi.

omnium civium, *summum imperium* habet. Et quia in conventu hoc supponitur, unumquemque habere jus suffragii: sequitur eam esse *democratiam*, per definitionem traditam articulo I capitis hujus. Quod si discedant solvaturque conventus, neque quicquam antè constitutum sit de tempore & loco se denuò congregandi, redit res ad *anarchiam*, & statum illum in quo erat, antequam convenissent, hoc est ad statum belli omnium contra omnes. *Populus* igitur *summum imperium* non amplius retinet, quam dies & locus certus, cognitus & constitutus palam sit, ad quem convenire quicumque volent, possint. Nisi enim id cognitum & statutum sit, possunt vel diversis temporibus & locis, hoc est, in factiones, vel non omninò convenire. Neque est amplius *Δῆμος*, id est, *populus*, sed multitudo dissoluta, cui nulla neque *actio* neque *jus* attribui potest. Duæ igitur res constituunt *democratiam*, quarum una (nempe conditio perpetua conventuum) *Δῆμον*, altera (quæ est pluralitas suffragiorum) τὸ πρῶτον sive potestatem constituit.

In Demo- VI Præterea, non sufficit *populo*
cratia, ad *summum imperium* retinendum,

ut tempora & loca certa convenien-
 di cognita sint, nisi etiam vel tem-
 porum intervalla minùs inter se dif-
 ferent, quam ut interea quicquam pos-
 sit intervenire, quo (propter defec-
 tum *summi imperii*) civitas in disci-
 men adducatur, vel saltem usum
 summi imperii alicui homini *uni*,
 vel concilio *uni* pro tempore inter-
 medio concedant. Hoc enim nisi fiat,
 non satis cautum est defensionì & pa-
 ci singulorum. Neque igitur civitas
 dicenda erit; quippe in quâ propter
 defectum securitatis redit unicuique
 jus se ipsum proprio arbitratu de-
 fendendi.

VII. *Democratia* non constituitur
 per acta singulorum cum *populo*,
 sed mutuis pactis singulorum cum
 singulis cæteris. Primum autem ex eo
 patet, quod prius debent in omni
 pacto existere personæ paciscentes,
 quàm ipsum pactum; sed ante con-
 stitutionem civitatis, *populus* non
 existit, ut quæ non erat persona
 aliqua, sed multitudo personarum sin-
 gularium; non potuit igitur inter
populum & *civem* pactum ullum inter-
 cedere. Postquam autem civitas con-
 stituta est, civis cum *populo* pacisci-
 tur, frustra est; quia *populus* volun-

*temporum
conve-
niendi in-
tervalla
oportet es-
se parva,
vel summi
imperii u-
sum pro in-
tervallis
uni alicui
esse conce-
dendum.*

*In Demo-
cratia sin-
guli cum
singulis
obedituros
se populo
paciscun-
tur; popu-
lus ipse ne-
mini obli-
gatur.*

tate suâ voluntatem civis illius (cui supponitur obligari) complectitur, ideòque liberare se potest arbitrio suo; & per consequens, jam actu liber est. Secundum autem, quod singuli cum singulis paciscuntur, ex eo inferri potest, quod frustra esset constituta civitas, si cives nullis obstringerentur pactis, ad facienda omittendaque ea quæ civitas facere & omittere imperaret. Quoniam ergo pacta talia intercedere in civitate constituendâ intelliguntur ut necessaria, nulla autem, ut jam ostensum est, intercedant inter *civem & populum*, sequitur fieri ea inter cives singulos: scilicet ut unusquisque civium paciscatur voluntatem suam se subjecturum esse voluntati majoris partis, eâ lege ut reliqui quoque idem faciant; tanquam si unusquisque sic diceret, *ego jus meum ad populum transfero, in tuam gratiam; ut tu tuum, in gratiam meam, transferas ad eundem.*

*Aristocrata
tia quibus
actibus
constituta.*

VIII. *Aristocratia* sive *curia optima* cum summo imperio, originem habet à *democratia*, quæ jus suum in illam transfert. Ubi intelligendum est, certos homines nominibus, vel genere, vel aliquâ aliâ

notâ ab aliis dignoscendos proponi ad *populum*, & pluralitate suffragiorum eligi, in electos autem transferri jus omne totius *populi*, sive civitatis, ita ut quod jure *populus* prius poterat, id nunc jure possit *curia electorum optimatum*. Quo facto patet *populum*, ut personam unam, *summo imperio* ad hos translato, non amplius existere.

IX. Sicut in *democratiâ* *populus*, In Aristocratiâ, optimates nihil paciscuntur; neque civi cuiquam aut toti populo obligantur. ita in *aristocratiâ* *curia optimatum* omni obligatione libera est. Quoniam enim cives non paciscentes cum populo, sed mutuis inter se pactis tenebantur ad omnia quæ *populus* faceret, aut toti populo transferentis jus civitatis in *optimates*. Neque enim *curia optimatum* potuit, quamquam electa à populo, ad quicquam ab eo obligari, nam eâ erectâ *populus* simul dissolvitur, ut proximè supra dictum est, peritque ratio illa quam habebat ut *persona*. Quare perit quoque unâ & dissolvitur, quæ facta erat ad *personam* obligatio.

X. Hæc quoque cum *democratiâ* *Optimatus* communia habet *aristocratiâ*. Primum *tibus necessaria est conditio conventuum* quòd sine constitutione certorum temporum & locorum, ad quæ *curia optimatum* possit convenire, non am-

plius sit *curia*, neque persona una, sed dissoluta multitudo, sine summo imperio. Secundum, quod tempora conventuum longis intervallis, salvo summo imperio, nisi usus ejus in unum aliquem hominem transferatur, non possit disjungi. Rationes autem quare hoc contingit, eadem sunt, quas adduximus articulo quinto.

Monarchia quibus actibus constituta.

XI. Ut *aristocratia*, ita quoque *monarchia* à potestate *populi* derivatur, scilicet *jus suum*, hoc est *summum imperium*, in unum hominem transferentis. Hic quoque intelligendum est, *unum* certum hominem, nomine, vel aliâ notâ à cæteris omnibus dignoscendum, proponi, atque in eum *jus omne populi* pluralitate suffragiorum transferri; ita ut quicquid potuerat *populus*, antequam eligeretur, id omne postea jure possit facere electus. Quod cum factum est, *populus* non amplius est *persona* una, sed dissoluta multitudo, quippe quæ una erat virtute tantum *summi imperii*, quod jam à se in hunc transtulerunt.

Monarchia nemini ob receptum imperium

XII. Neque ergo *monarcha* ullis se pactis cuiquam ob receptum imperium obstringit. Recipit enim imperium à *populo*; sed ut proximè supra

ostensum est, *populus* statim atque id *pactis obli-*
factum est, *persona* esse definit; pere- *gatur.*
unte autem *personâ*, perit omnis ad
personam obligatio. Tenentur itaque
cives ad obedientiam *monarchæ* præ-
tandam, pactis illis tantum, quibus
mutuo se obligaverant ad ea omnia
quæ *populus* censeret, facienda, hoc est,
ad obediendum *monarchæ*, si à *populo*
constitueretur.

XIII. Differt autem *monarchia*, *Monar-*
tum ab *aristocratia*, tum à *democratia* *cha sem-*
in hoc, quod hîc ut deliberari & de- *per in po-*
cerni, hoc est, ut imperium actu *tentia pro-*
exerceri possit, temporibus quibus- *xima est ad*
dam & locis condictis opus est; illic *exercen-*
omni tempore & loco deliberatur & *dum omnes*
decernitur. *Populo* enim, ut & opti- *actus, qui*
matibus, quia non sunt *unum natu-* *ad impe-*
râle, congressu opus est. *Monarcha*, *rium re-*
qui unus natura est, semper in po- *quirun-*
tentiâ proximâ est ad actus imperii *tur.*
exercendos.

XIV. Quoniam ostensum est supra, *Quod ge-*
articulis 7, 9, 12, eos qui *sumum in* *nus pecca-*
civitate *imperium* adepti sunt, nullis *ti, & quo-*
cuiquam pactis obligari, sequitur *rum homi-*
eosdem nullam civibus posse facere *num sit,*
injuriâ. *Injuria* enim, per defini- *quando ci-*
tionem supra allatam capite tertio, *uitas ad-*
articulo tertio, nihil aliud est quam *versus ci-*
cives ad-

versus ci-
vitatem
officio suo
non fun-
guntur.

pactorum violatio, ideòque ubi nulla pacta præcedunt, ibi nulla sequi potest injuria. Potest tamen & *populus*, & *curia optimatum*, & *monarcha*, multis modis peccare contra cæteras leges naturales, ut *crudelitate*, *iniquitate*, *contumeliâ*, aliisque vitiis, quæ sub hac strictâ & accuratâ *injuriæ* significatione non veniunt. Cæterum civis si obedientiam summo imperio non præstiterit, *injurius* & in cæteros concives omnes etiam propriè loquendo dicetur, propterea quod unusquisque cum unoquoque pactus est obedientiam præstare, atque etiam in *summum imperantem*; quod jus quod ei dederant, sine consensu ejus resumunt. Et in *populo* quidem, vel *curiâ optimatum*, si quid decretum sit contra *legem* aliquam *naturalem*, non peccat ipsa civitas, hoc est, persona civilis, sed cives illi quorum suffragiis decretum est. Peccatum enim sequitur voluntatem naturalem, & expressam, non politicam, quæ artificiosa est; quia si hoc esset, peccarent & illi quibus decretum displicuit. In *monarchiâ* autem, *monarcha* si quid decreverit contra *leges naturales*, ipse peccat: quia in ipso voluntas civilis eadem est cum naturali.

XV. Populus qui *monarcham* facturus est potest ei summum imperium tradere, vel simpliciter sine temporis limitatione, vel pro tempore certo & determinato. Si simpliciter, intelligitur ita esse imperium ejus cui traditur, sicut erat *populi* qui tradidit. *Monarcha factus sine temporis limitatione, potest successorem suum eligere.*

Quâ igitur ratione *populus jure monarcham illum*, eâdem ille monarcham *alium* facere potest; ita ut *monarchæ* cui simpliciter traditum est imperium, competat *jus* non modo *possessionis*, sed etiam *successionis*, ut possit suo arbitrio declarare *successorem suum*.

XVI. Quod si imperium pro tempore determinato tantum traditum sit, alia præter ipsam traditionem *De Monarchis ad tempus.* spectanda sunt. Primum, utrum *populus*, cum in eum imperium contulerit, reliquerit sibi *jus* ad tempora & loca præfinita coeundi, necne. Secundum, si reliquerit sibi potestatem illam, utrum reliquerit sibi potestatem conveniendi antequam tempus illud exspiraret, quod *monarcha* ad habendum imperium summum præscripserat. Tertium, utrum convocari voluerit ad arbitrium *monarchæ* illius temporarii, & non aliter. Supponamus jam, *populum* tradidisse

summum imperium alicui uni homini, habendum pro tempore tantum vitæ suæ; quod cum fecisset, putemus primo, è coetu unumquemque ita discessisse, ut de loco, ubi (post mortem ejus) ad novam electionem congregarentur, nihil omnino ordinatum sit. In hoc casu manifestum est, per articulum quintum hujus capituli, *populum* non esse amplius *personam*, sed multitudinem dissolutam, quorum cuilibet cum quibuslibet convenire diverso tempore, & loco quo libuerit, vel imperium sibi rapere si potuerit, æquo jure, nimirum naturali, licitum est. Quicumque igitur *monarcha* tali conditione imperium habet, tenetur *lege naturali*, quæ habetur capite tertio, articulo octavo, *de non reddendo malo pro bono*, cavere ne per mortem suam civitas dissolvatur, nimirum vel statuendo diem & locum certum, quo cives qui voluerint, convenire possint, vel successorem ipse nominando, prout sibi ad civium communem utilitatem conducere videbitur. Is igitur qui *summam potestatem* pro tempore vitæ accepit, eo modo quo dictum est, absolutè eam habet, & potest disponere de successione. Secundo, si ponatur po-

pulus ab electione *monarchæ temporarii* ita discessisse, ut decretum prius factum sit de conveniendo ad diem & locum certum post mortem ejus, tunc mortuo monarcha, consolidatur imperium in *populo*, nullo novo actu civium, sed jure priore. Toto enim medio tempore, *summum imperium* (ut *dominium*) in *populo* erat, *usus* autem, sive *exercitium* ejus tantum in *monarchâ temporario*, ut *usufructuario*. Quod si *populus* electo *monarchâ temporario* ita discesserit è curia, ut tempora & loca certa conveniendi habiturus sit, durante termino illi præscripto, (quemadmodum apud populum Romanum facti sunt olim *dictatores*) non habendus est talis pro *monarcha*, sed primo *populi* ministro; potestque *populus*, si videbitur, eum administratione sua privare, etiam ante tempus, ut fecit *populus Romanus*, qui *Minutio* magistro equitum æqualem dedit potestatem cum *Quinto Fabio Maximo*, quem antè fecerat *dictatorem*. Ratio cujus rei ea est, quod cogitari non potest, eum sive hominem, sive cœtum, qui in potentiâ proximâ & immediatâ est ad agendum, ita imperium retinere, ut non possit actu imperare. Impe-

rium enim nihil aliud est, quam jus imperandi quoties per naturam possibile est. Postremò, si *populus*, declarato *monarchâ temporario*, ita discedat à curia, ut injussu declarati non sit licitum iterum convenire, intelligitur *populus* statim dissolvi; imperiumque ejus esse absolutè, qui sic declaratur: propterea quod non est in potestate civium, ut civitas renascatur, nisi velit is qui imperium solus habet. Neque refert quod potuerit promittere, se cives certis temporibus convocaturum, cum non exstet jam, nisi arbitrio ejus, *persona* cui promissum est. Quæ diximus de quatuor prædictis casibus *populi*, *monarcham temporarium* eligentis, plenius explicabuntur, per comparisonem cum *monarchâ absoluto*, cui nullus apparet hæres. *Populus* enim *dominus* civium talis est, ut hæredem, nisi quem nominant ipse, habere non possit. Præterea, intervalla inter tempora conventus civium, comparari possunt ad tempora dormiendi in *monarchâ*. Utrobique enim *actus* imperandi cessant, *potentia* retinetur. Denique ita dissolvi conventum, ut non possit iterum convenire, mors populi est: sicut ita dor-

mire, ut nunquam vigilare possit, mors hominis est. Quemadmodum igitur rex cui hæres ullus est, dormiturus ita ut nunquam possit expergiscere, hoc est moriturus, si tradit alicui summum imperium exercendum donec evigilaverit, tradit ei quoque *populus*, qui monarcham temporarium eligens simul aufert sibi potestatem conveniendi, tradit ipsi dominum civitatis. Porro, ut rex qui dormiturus in tempus aliquod, summum imperium alii dat administrandum, idem expergefactus recipit; sic *populus*, *monarcha temporario electo*, retinens jus coeundi ad certum diem & locum, eo die recipit imperium suum. Et sicut rex qui imperium administrandum alii dedit, ipso interea evigilante, potest idem revocare quando vult; ita *populus* qui per tempus *monarchæ temporario* præscriptum jure convenit, potest eundem imperio, si velit, spoliare. Denique rex qui imperium administrandum alii tradit dum ipse dormit, nec evigilare potest, nisi is cui traditum est voluerit, unà perdidit imperium cum vita; sic *populus*, qui *monarchæ temporario* imperium commisit, ita ut injussu ejus non possit iterum con-

venire, penitus dissolutus est, manetque imperium penes electum.

Monarcha, retento jure imperii, non intelligitur ullo promisso transtulisse jus in media ad imperium necessaria.

XVII. *Monarcha* si quid *promiserit* civi, vel pluribus simul civibus, propter quod per consequens, summum imperium exerceri non potest, *promissum* illud, sive *pactum* juratò vel injuratò factum, irritum est. *Pactum* enim est juris translatio, quæ per ea quæ capite secundo, articulo 4, dicta sunt, requirit signa idonea voluntatis in transferente. Qui verò sufficienter significat voluntatem retinendi finem, sufficienter declarat, se non decedere de jure ad media ad eum finem necessaria. Jam verò qui promisit aliquod necessarium ad *summum imperium*, ipsum tamen *imperium* retinet, satis idonea signa dat, se non aliter promississe, nisi quatenus *summum imperium* sine eo retineri potest. Quandocunque igitur apparuerit, id quod promissum est præstari non posse, salvo *summo imperio*, promissum pro non promisso, id est, invalidum censi debet.

Quibus modis civis subjectione liberatur.

XVIII. Videmus quo modo cives naturâ dictante obligarunt se mutuis pactis ad obediendum *summo imperio*. Videndum porrò est, quibus modis fieri potest, ut obedientiæ hujus-

modi vinculis liberentur. Primo autem id fit *abdicatione*, id est, si quis *jus imperii* non in alium transfert, sed abjicit, sive derelinquit: nam quod abjicitur, in medium æquè omnibus rapiendum projicitur: unde iterum jure naturali unusquisque civium suæ conservationi suo providere arbitrio potest. Secundò, si civitas venerit in potestatem hostium, ita ut resisti eis non possit, intelligitur is qui priùs *summam* habebat *potestatem*, eam jam amisisse. Cives enim cùm omnem conatum fecerint, ne in manus hostium venirent, pacta quæ inierunt singuli cum singulis de obedientiâ præstandâ adimplerunt. Et quæ promiserint postea victi, necis vitandæ causâ, ea quoque ut præstent, omni conatu laborandum est. Tertio, in *monarchiâ* (nam *Δῆμος* & *curia optimatum* deficere non possunt) si successor nullus omnino appareat, omnes cives obligationibus suis liberantur. Nemo enim teneri intelligitur, qui, cui tenetur, nescit; quia præstatio in tali casu esset impossibilis. Atque his tribus modis à subjectione civili, in libertatem omnium ad omnia, hoc est, naturalem & belluinam, (nam status naturæ ad statum

civilem, hoc est, libertas ad subjectionem, eam habet proportionem, quam cupiditas ad rationem, vel belua ad hominem) simul se recipiunt cuncti cives. Præterea vero, singuli cives liberari subjectione jure possunt, voluntate ejus penes quem summum est imperium; nimirum si solum verterint; quod duobus modis accidere potest; vel permissione, ut si quis veniam impetratâ aliò volens habitatum abit; vel jussu, ut *exsul*. Utroque casu, liber erit legibus prioris civitatis, propterea quod obstringitur legibus posterioris.

C A P U T VIII.

De jure Dominorum in servos.

- I. Dominus & servus quid sint. II. Distinctio servorum in eos qui fide habitâ, libertate fruuntur naturali, & ergastulos sive eos qui carcere vel compedibus vincti serviunt. III. Obligatio servi nascitur ex concessâ ei à domino libertate corporis. IV. Servi vincti dominis non tenentur pacto. V. Servi non habent proprietatem in bonis contra dominum. VI. Dominus servum potest vendere, vel testamento alienare. VII. Dominus in servum injurius esse non potest. VIII. Dominus

Dominus domini est dominus servorum.

IX. Quibus modis servi liberantur. X.

Dominium in bestias juris naturalis est.

DUobus capitibus proximò superioribus dictum est de *civitate institutivâ*, nempe quæ multorum consensione, qui se invicem pactis & fide mutuò data obstrinxerunt, inita est. Sequuntur jam quæ dicenda sunt de *civitate naturali*, quæ & *acquisita* dici potest, quippe quæ acquiritur potentiâ & viribus naturalibus. Sciendum autem in primis est, quibus modis jus *dominii* acquiri potest in *personas* hominum. Ubi tale jus acquisitum est, ibi *parvum* quoddam *regnum* est. *Regem* enim esse nihil aliud est quàm *dominium* habere in *personas* multas, atque adeò *familia magna*, *regnum*; & *regnum parvum*, *familia* est. Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines tanquam si essent jam subito è terrâ (fungorum more) exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione, tres tantum modi sunt, quibus alter in alterius *personam* *dominium* habere potest. Quorum primus est, si volentes (pacis & mutue defensionis causâ) in ditionem

*Dominus
& servus
quid sint.*

G

& *dominium* alicujus hominis, vel cœtus hominum, ipsi sese pactis mutuis inter se initis tradiderint. Atque de hoc modo dictum jam est. Secundus modus est, si quis bello captus, vel victus, aut viribus diffidens (ut mortem declinet) victori vel fortiori promittit, se ei *servitutum*, hoc est, omnia facturum quæ imperabit. In quo contractu bonum quidem quod victus, vel viribus inferior accipit, est vitæ condonatio, quæ jure belli in statu hominum naturali tolli poterat: bonum autem quod promittit, ministerium & obedientia est. Hujus ergo promissi vi debetur à victo victori ministerium, & obedientia absoluta, quantum fieri potest, nisi quæ repugnet legibus divinis. Nam qui mandatis cujusquam obedire, antè obligatur, quàm quid imperaturus sit sciat, tenetur ad omnia mandata simpliciter & sine restrictione. Jam qui sic tenetur, *SERVUS*, is cui tenetur, *DOMINUS* appellatur. Tertiò, acquiritur jus in personam per generationem; de quo acquisitionis modo dicetur capite sequenti.

*Distinctio
servorum
in eos qui
fide habi-*

II. Non omnis bello captus, cujus vitæ parci tum est, pacisci cum domino intelligitur: quia non omni ita

creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, ut vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari domino malum aut damnum aliquod, si cupiat, possit. Et serviunt quidem hi, sed intra ergastula, vel compedibus vincti, ideoque vocabantur non modo *servi* communi nomine, sed etiam peculiari appellatione *ergastuli*; sicut & hodie diversa significant, *un serviteur*, & *un serf*, vel *un esclave*.

tâ, libertate fruuntur naturali, & ergastulos sive eos qui carcere vel compedibus vincti serviunt.

III. Obligatio igitur *servi*, adversus *dominum*, non nascitur ex simplici vitæ condonatione, sed ex eo quod non vinctum eum, vel incarceratum teneat. Obligatio enim ex pacto oritur, pactum autem nisi fide habitum nullum est, ut patet ex cap. 2, articulo 9, ubi definitur, pactum esse promissum ejus cui creditur. Cum beneficio ergo vitæ condonatae conjuncta est fiducia, qua *dominus* eum in libertate corporali relinquit, ita ut nisi intervenissent obligatio & vincula pactitia, non modo aufugere, sed etiam *dominum* conservatorem vitæ ejus vitâ spoliare possit.

Obligatio servi nascitur ex concessu eî à domino libertate corporis.

IV. *Servi* itaque hujusmodi, qui carceribus, ergastulis, vinctisve cohibentur, non comprehenduntur de-

Servi vincti domini non tenentur pacto.

definitione *servorum* supra traditâ, quia serviunt hi, non pacto, sed ne vapulent. Ideoque si aufugerint, vel *dominium* interfecerint, nihil faciunt contra leges naturales. Etenim vinculis ligare, signum est, illum qui qui ligat supponere, ligatum nullâ aliâ obligatione satis teneri.

*Servi non
habent
proprieta-
tem in bo-
nis suis
contra do-
minum.*

V. Non minus igitur juris & domini habet *dominus* in *servum non vinctum* quàm in *vinctum*: summum enim habet in utrumque; potestque de *servo* non minus quàm de qualibet aliâ re, sive inanimatâ, dicere, *hoc meum est*. Ex quo sequitur, quicquid *servi* erat ante servitutem, id postea *domini* esse, & quicquid *servus* acquisierit, id *domino* acquisitum esse. Qui enim jure disponit de *personâ* hominis, de omnibus rebus disponit, de quibus disponere potuit *persona*. Nihil igitur est, quod *servus* possit ut *suum* retinere contra *dominum*. Est tamen ei, *domini* distributione, *proprietas* & *dominium* in res *suas*, ita ut eas retinere & defendere possit *servus* contra *conservum*; eo modo quò antè ostensum est, civi nihil esse propriè *suum*, contra voluntatem *civitatis*, sive ejus qui habet summum imperium; esse

autem *sua* cuique civi contra concivem.

VI. Quoniam ergo & *servus* ipse *Dominus* & ea quæ habet, omnia *domini* sunt, *servum* disponere autem de suo unusquisque *potest vendere vel* jure naturali potest eo modo quo voluerit, poterit *dominus* dominium *testamento alienare.* suum in *servum* vendere, oppignorare, vel testamento transferre, arbitrio suo.

VII. Præterea id quod antè de subditis in *civitate institutivâ* demonstratum est, nimirum, quod is qui summum civitatis imperium habet, nullam iis *injuriam* facere potest, verum quoque de *servis* est, propterea quod voluntatem suam, *domini* voluntati subjecere. Quare quicquid iste fecerit, ipsis volentibus fit: volenti autem injuria fieri non potest. *Dominus in servum injurius esse non potest.*

VIII. Si vero accadat, ut *dominus* *Dominus* sive captivitate, sive subjectione voluntariâ, *servus* vel *subditus* alterius *domini, est dominus servorum.* fiat, ille alter non modo ipsius, sed etiam *servorum* ejus, *dominus* erit; horum quidem *dominus supremus*, illius *immediatus*. Quoniam enim non modò *servus*, sed etiam ea quæ habet, *domini* sunt, ideo & *servi* illius hujus sunt; neque potest *dominus medius* de iis aliter disponere, quàm

domino supremo visum fuerit. Et propterea in civitatibus, si quando dominis in servos potentia absoluta fuerit, ea à jure naturæ orta esse censetur, & lege civili non constituta, sed præterita.

*Quibus
modis ser-
vi liberen-
tur.*

IX. *Servus* iisdem modis *servitute* liberatur, quibus *subditus* in *civitate* *institutivâ* liberatur subjectione. Primo, si *dominus* eum libertate donaverit. Nam quod jus in se *servus* *domino* transtulit, idem potest *dominus* *servo* rursus reddere. Atque libertatis donatio talis, MANUMISSIO dicitur. Quod simile est, ac si civitas civi permiserit in aliam civitatem se transferre. Secundo, si *dominus* *servum* à se abigat; id quod in civitate *exsilium* est. Neque differt quoad affectum à *manumissione*, sed quoad modum. Libertas enim hic in pœnam, illic in gratiam data est. Utrobique autem *dominio* renunciatur. Tertio, *servus* si captus fuerit, *veterem* *servitutem* *nova* abolet. Nam sicut & res cæteræ omnes, ita quoque & *servi* bello acquiruntur, quos æquum est ut *dominus* protegat, si suos esse velit. Quartò, liberatur *servus* ignorance successoris, puta moriente *domino* sine testamento, & sine hærede. Nemo enim obligari intelli-

gitur, nisi scire possit cui præstandum sit quod debetur. Postremò, *servus* qui in vincula conjicitur, vel quoquo modo libertate corporali privatur, alterâ illâ obligatione pactitiâ liberatur. Non enim existit pactum, nisi ubi paciscenti creditur; nec violari potest fides, quæ non est habita. *Dominus* autem qui ipse alii servit, *servos* suos non potest ita liberare, quin semper sint in potestate *domini supremi*. Nam ut supra ostensum est, sunt tales *servi*, non sui, sed *domini supremi*.

X. Eodem modo acquiritur jus in animalia ratione carentia, quo in *personas* hominum; nimirum viribus & potentiis naturalibus. Siquidem enim in statu naturali, propter bellum omnium in omnes, subjugare, vel etiam occidere homines, cuique licitum fit, quoties id suo bono conducere videbitur; multo magis idem licitum erit adversus belluas, hoc est, arbitrato suo eas in servitutem subigere, quæ per ingenium cicurari & usui sibi esse possunt, cæteras bello perpetuo, ut noxias persequi & destruere. *Dominium* igitur in bestias originem habet à *jure naturæ*, non à *jure divino positivo*. Nam si non

Dominium in bestias, juris naturalis est.

existisset tale jus ante promulgationem scripturæ sacræ, nemo jure potuisset bestias ad cibum jugulare, durissimâ sanè hominum conditione, quos bestiae devorare sine injuriâ possent, illi bestias non possent. Siquidem ergo à jure naturali sit, quod bestia hominem occidat, ab eodem jure erit, quod homo jugulet bestiam.

C A P U T IX.

De jure parentum in liberos, & de regno patrimoniali.

I. Dominium paternum non oritur à generatione. II. Dominium in infantes ejus est, qui primus eos in potestate sua habet. III. Dominium in infantes originaliter matris est. IV. Infans expositus ejus est, à quo conservatur. V. Natus ex cive & habente summum imperium, imperantis est. VI. In conjunctione maris & foeminæ, ita ut neuter alteri imperet, nati matris sunt, nisi pacto vel lege civili aliter statuatur. VII. Liberi subjiciuntur patribus, non minus quam servi dominis, & cives civitati. VIII. De honore parentum & dominorum. IX. In quo consistat libertas,

Et differentia civium Et servorum. X.
 Idem est jus in cives in regno pa-
 trimonialibus, quod in institutivis. XI.
 Quæstio de jure successionis in sola
 monarchia locum habet. XII. Monar-
 cha potest summum imperium civitatis
 testamento disponere. XIII. Vel dona-
 re vel vendere. XIV. Monarcha intes-
 tatus, semper intelligitur velle fore sibi
 monarcham successorem. XV. Et ali-
 quem ex suis liberis. XVI. Et mascu-
 lum potius quam feminam. XVII. Et
 filiorum natu maximum, quam mino-
 rem. XVIII. Et fratrem, si prole ca-
 reat, præ omnibus aliis. XIX. Eodem
 modo quo succeditur in imperium, suc-
 ceditur etiam in jus successionis.

I. Socrates est homo, ergo & ani-
 mal, recta argumentatio est, eadem-
 que evidentissima, propterea quod
 nihil opus est ad consequentiæ ve-
 ritatem agnosendam, nisi ut vox,
 homo, intelligatur, quia animal est in
 ipsa hominis definitione; suppletque
 unusquisque propositionem quæ de-
 siderabatur, nempe hanc, homo est
 animal. Et hæc, Sophroniscus Socra-
 tis pater est, ergo Et dominus, recta
 forte illatio est, cæterum non evi-
 dentissima, quia dominus non est in
 definitione patris; itaque opus est
 ad evidentiam, ut patris & domini

Domi-
 nium pa-
 ternum
 non oritur
 à genera-
 tione.

connexio explicetur. Qui hactenus dominium *patris* in *liberos* asserere conati sunt, argumentum nullum attulere præter *generationem*; quasi per se evidens sit, quod à me genitum est meum esse; similiter facientes, ac si quis putet si triangulum sit, statim apparere, sine aliâ ratiocinatione angulos ejus esse æquales duobus rectis. Præterea, cum *dominium*, hoc est *imperium supremum* indivisibile sit, ita ut nemo duobus dominis servire possit, ad generationem autem duæ personæ concurrant, *mas & femina* impossibile est ut *dominium* omnino acquiratur sola generatione. Quare origo *dominii paterni* diligentius hoc loco quærenda est.

Dominium in infantes ejus est qui primus eos in potestate sua habet.

II. Redeundum igitur est ad statum naturalem, in quo propter æqualitatem naturæ, omnes homines naturæ ætatis inter se æquales habendi sunt: ibi *jure naturæ* victor victi *dominus* est: *jure* igitur *naturæ* *dominium infantis* ad eum primum pertinet, qui primus in potestate suâ ipsum habet. Manifestum autem est, *eum* qui modo nascitur, prius esse in potestate *matris* quàm cujusquam alterius, ita ut illum vel

educare, vel exponere, suo arbitrio & jure possit.

III. Siquidem ergo educet (quoniam status naturæ status belli est) <sup>Domini-
nium in in-
fantes ori-
ginaliter
matris est.</sup> ea lege educare intelligitur, ne adultus hostis fiat, hoc est, ea lege ut ipsi obediat. Cum enim necessitate naturali *velimus* omnes id quod *nobismet ipsis* apparet *bonum*, intelligi non potest, quemquam ita vitam dedisse cuiquam, ut possit simul, & vires ætate acquirere, & jure hostis esse. Hostis autem est quisque cuique, cui neque paret neque imperat. Atque hoc modo, in statu naturæ, omnis puerpera simul & *mater* fit & *domina*. Quod verò quidam aiunt, non *matrem*, in hoc casu, sed *patrem* fieri *dominum*, propter præstantiam sexus, nihil est; nam & ratio in contrarium est, quia inæqualitas virium naturalium minor est, quam ut *mas* in *feminam* imperium sine bello acquirere possit. Et consuetudo in contrarium non est; quia *fæminæ*, nimirum *Amazones*, quondam bella contra hostes gesserunt, & de *prole* suâ suo libitu statuerunt; hodièque pluribus in locis *fæminæ* sunt cum *summo imperio*. Neque de harum *liberis* statuunt *mariti*, sed *ipsæ*; quod

fanè *jure naturæ* faciunt, siquidem qui summum habent imperium, legibus civilibus, ut supra ostensum est, non tenentur. Adde quod in statu naturæ sciri non potest, cujus *patris filius* est, nisi indicio *matris*: ejus igitur est quem *mater* vult enim esse, & proinde *matris* est. Originale igitur in *liberos* dominium, *matris* est; & apud homines non minùs quam cætera animantia, partus ventrem sequitur.

*Infans
expositus
ejus est à
quo conser-
vatur.*

IV. *A matre* autem ad alios transit *dominium* diversis modis. Primo, si jus suum dereliquerit, sive abjecerit, *filium exponendo*. Is igitur qui expositum educaverit, idem habebit dominium, quod habebat *mater* (non *generando*, sed *alendo*) dederat, *exponendo* tollit; quare & obligatio, quæ orta est ex vitæ donatione, per *expositionem* sublata est. Ei autem qui ipsum *alendo* conservavit, omnia debet conservatus, & nomine *alumni*, tanquam *matri*, & nomine *servi*, tanquam *domino*. Etsi enim *mater* *filium* in statu naturæ ubi omnia sunt omnium, repetere possit, (eodem scilicet jure, quo quilibet alius) tamen *filius* jure non potest ad matrem se transferre,

V. Secundo, si *mater* bello capta sit, *natus* ex ea capientis est, propterea quod qui *dominium* in *personam* habet, *dominium* habet in omnia quæ sunt ejus: quare & in *filium*, ut capite præcedente, articulo 5, dictum est. Tertiò, si *mater* civis sit cujuscunque civitatis, is qui in ea civitate habet summum imperium, *dominium* habebit ejus qui ab ea nascetur: nam & *matris* dominus est, quæ habenti summum imperium in omnibus tenetur obedire. Quarto, si *mulier* viro se tradiderit in vitæ societatem, eâ lege ut imperium apud *virum* sit, qui nascitur ex ambobus, *patris* est, propter imperium in *matrem*. Sed si *fœmina* imperium habens, *filios* ex *subdito* susceperit, suscepti *matris* sunt. Aliter enim, salvo imperio, *mulier* *filios* habere non potest. Atque universaliter, si *maris* & *fœminæ* societas *unio* sit, ut alter alterius imperio subjiciatur, *liberi* sunt *imperantis*.

VI. Cæterum in statu naturæ, si quidem *mas* & *fœmina* societatem contrahant, ita ut alter alterius imperio non subsit, *nati* ex iis *matris* sunt propter rationes adductas supra articulo tertio, nisi aliter pactis pro-

Natus ex
cive & ha-
bente sum-
um im-
perium,
imperantis
est.

In con-
junctione
maris &
fœminæ,
ita ut neu-
ter alteri
imperet,
nati ma-

tris sunt, visum sit, pactis enim *mater* de jure suo disponere potest prout velit, *nisi pacto vel lege civili aliter statuatur*. *Amazonibus*, quæ ex vicinis susceptos liberos, *mares* quidem illis remiserunt, *fæminas* sibi met ipsis pacto retinuerunt. In civitate vero, si contractus sit inter *marem* & *fæminam* ad cohabitationem, liberi geniti, *patri* sunt; quia in omnibus civitatibus, scilicet constitutis à *patribus*, non à *matribus-familias*, imperium domesticum viri est: vocatur autem talis contractus, si fiat secundum leges civiles, MATRIMONIUM; si verò contrahant concubinatum tantum, *fili* sunt vel *matris*, vel *patri*, variè, prout in diversis civitatibus leges civiles diversæ sunt.

*Liberi
subjiciun-
tur patri-
bus, non
minus
quam ser-
vi domi-
nis, & ci-
ves civi-
tati.*

VII. Quoniam, per articulum tertium, *mater originaliter liberorum domina* est, & ab illa *pater*, vel alius quipiam jure derivato; manifestum est, non minus *liberos* illis esse subjectos à quibus aluntur & educantur, quam *servi dominis*, vel *subditi* illi qui summum habet imperium in civitate; neque posse *parentem*, quamdiu in ejus potestate est, *filio* injurium esse. Etiam subjectione iisdem modis *filius* liberatur, quibus *subditus* & *servus*.

Eadem enim res est *emancipatio* cum *manumissione*, & *abdicatio* cum *exilio*.

VIII. *Patrem-familias emancipatus* De hono-
filius, vel *manumissus servus*, priva- re paren-
 tum jam patriâ & herili potestate tum & do-
 minus metuunt, & (si quidem verus minorum.
 & internus spectetur *honor*) minus
honorant quàm antè. Est enim *honor*
 nihil aliud, quàm potentiæ alienæ
 æstimatio; ideoque cui minus poten-
 tiæ est, minus semper est *honoris*. Non
 est autem putandum, *manumittentem*
manumissum, vel *emancipantem eman-*
cipatum, ita voluisse sibi æquare, ut ne
 beneficii quidem reus esset, sed in om-
 nibus se gereret, tanquam si æqualis
 sibi esset. Intelligendum igitur sem-
 per est, eum qui liberatur subjectione,
 sive sit *servus*, sive *filius*, sive *co-*
lonia aliqua, promittere saltem ex-
 terna signa omnia, quibus superiores
 ab inferioribus solent *honorari*. Ex
 quo sequitur, præceptum illud de *pa-*
rentibus honorandis esse *legis naturalis*,
 non modo sub titulo *gratitudinis*, sed
 etiam *pactionis*.

IX. Quænam ergo est, quæret ali- In quo
 quis, inter *liberum*, vel inter *civem*, consistat li-
 & *servum* differentia? neque enim bertas, &
 quod sciam, à quoquam scriptore differentia
 explicatum est, quid sit *libertas*, & civium &
 quid *servitus*. Vulgo omnia nostro servorum.

arbitratu facere, atque id impunè, *libertas*; id non posse, *servitus* judicatur: quod in civitate, & cum pace humani generis fieri non potest; quia civitas sine imperio & jure coercendi nulla est. LIBERTAS, ut eam definiamus, nihil aliud est quàm *absentia impedimentorum motus*; ut aqua vase conclusa ideo non est *libera*, quia vas impedimento est ne effluat; quæ fracto vase *liberatur*. Et est cuique *libertas* major vel minor, prout plus vel minus spatii est in quo versatur; ut majorem habeat *libertatem* qui in amplo carcere quam qui in angusto custoditur. Et potest esse homo *liber* versus unam partem, nec tamen versus alteram; ut qui iter faciens sepibus & maceriis, ne vineas & segetes viæ vicinas conterat, hinc & inde cohibetur. Et hujusmodi quidem impedimenta externa & absoluta sunt: quo sensu omnes *servi* & *subditi liberi* sunt, qui non sunt vincti, vel incarcerati. Alia sunt arbitraria, quæ non absolute impediunt motum, sed per accidens, nimirum per electionem nostram, ut qui in nave est, non ita impeditur quin se in mare præcipitare possit, si velle possit. Atque hic quoque

que, quo quis pluribus viis movere se potest, eo majorem habet *libertatem*. Atque in hoc consistit *libertas* civilis, nemo enim sive *subditus*, sive *filius* familias, sive *servus*, ita *civitatis* vel *patris* vel *domini* sui, utcunque severi, pœnis propositis impeditur, quin omnia facere, & ad omnia se convertere possit quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria. Non igitur reperio quid sit, de quo vel *servus* quisquam conqueri possit eo nomine quod *libertate* careat, nisi miseria sit, ita cohiberi ne ipse sibi noceat, & vitam, quam bello, vel infortunio, vel demum inertia suâ amiserat, unâ cum omnibus alimentis, & omnibus rebus ad vitam & sanitatem necessariis, ea lege recipere ut regatur. Qui enim ita cohibetur pœnis propositis, ne omnia quæ vult faciat, non opprimitur *servitute*, sed regitur & sustentatur. Hoc autem (in omni civitate & familia, ubi servi existunt) *cives liberi*, & *fili* familias præ *servis* eximium habent, ut & ministeria civitatis, vel familiæ obeant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Atque in hoc sita est differentia inter *civem liberum*, &

servum, quod LIBER quidem is sit qui soli civitati, SERVUS autem qui etiam concivi servit. Libertas alia omnis, exemptio est à legibus civitatis, & propria imperantium.

*Idem est jus in ci-
ves in re-
gno patri-
moniali,
quod in in-
stitutivo.* X. *Pater-familias, liberi servique* ejus, virtute imperii paterni, in unam personam civilem coaliti, *FAMILIA* dicitur. Eadem, si multiplicatione *prolis, & servorum* acquisitione, numerosa fiat, ita ut sine belli incertâ aleâ subjugari non possit, appellabitur *REGNUM PATRIMONIALE*. Quod quamquam vi acquisitum differat à *monarchiâ institutivâ* origine & modo constituendi, constitutum tamen omnes easdem habet proprietates, & idem est utrobique imperii jus, ut non sit opus cuilibet de iis seorsum dicere.

*Questio de
jure suc-
cessionis in
sola mo-
narchia lo-
cum habet.* XI. Quo jure summa imperia constituta sunt, dictum est: breviter jam, quo jure continentur, dicendum est. Jus autem quo continentur, illud est quod appellatur jus *SUCCESSIONIS*. Quoniam autem in *democratiâ* summum imperium apud *populum* est, quamdiu cives existunt, tamdiu penes eandem est personam. Populus enim *successorem* non habet. Similiter in *aristocratiâ*, moriente uno optimatum, aliquis alius in ejus

locum à cæteris substituitur; ideoque nisi simul deficient, quod suppono nunquam accidere, *successio* nulla est. Quæstio igitur de jure *successionis* in solâ *monarchiâ absolutâ* locum habet. Nam qui ad tempus tantum summum exercent imperium, non sunt ipsi *monarchæ*, sed *ministri* civitatis.

XII. Primum autem, si *monarcha* *Monarcha potest summum imperium civitatis testamento disponere.* *successorem* sibi testamento instituerit, institutus *succedet*; nam si a *populo* instituat, habebit omne jus in civitatem quod *populus* habebat; ut ostensum est cap. 7, art. II. Sed *populus* potuit ipsum eligere, ergo eodem jure ipse alium. Sed in *regno* etiam *patrimoniali* eadem sunt jura, quæ in *institutivo*. Quare monarcha omnis potest *successorem* sibi testamento facere.

XIII. Quod autem quis testamento transferre in alium potest, id eodem jure donare, vel vendere, vivens potest: cuicunque ergo is summum imperium tradiderit, sive dono, sive pretio, jure traditur. *Vel donare, vel vendere.*

XIV. Quod si neque testamento, neque aliter, voluntatem suam de *Monarcha intestatus, semper intelligitur, vel le fore sibi* *successore* vivens declaraverit, intelligitur, primum, noluisse eum redire civitatem ad anarchiam, sive statum

*monar-
cham suc-
cessorem.*

belli, id est, ad perniciem civium: tum quia non potuit id facere sine violatione legum naturalium, quibus in foro conscientiae obligatus erat ad omnia quæ ad pacem necessario conducunt: tum etiam quia si voluisset, non erat difficile id aperte declarasse. Deinde, quia jus transit secundum voluntatem patris, censendum est de *successore* per signa voluntatis ejus. Intelligitur ergo, voluisse eum, subditos suos sub regimine esse *monarchico*, potius quam alio, propterea quod & ipse eum statum exemplo suo, regnando commendavit antè, nec alio facto aut verbo post damnavit.

*Et ali-
quem ex
suis libe-
ris.*

XV. Porro quoniam naturali necessitate omnes homines bene illis esse malunt, per quos sibi honor & gloria est quam aliis; honor autem & gloria unicuique post mortem per liberorum potius quam per aliorum quorumcumque hominum potentiam contingit: colligitur, patrem melius velle liberis suis quam quibuscumque aliis. Intelligitur itaque voluntas patris intestati ea fuisse ut *successor* ei aliquis esset ex liberis suis. Hoc tamen ita intelligendum est, si alia signa apertiora in contrarium non exis-

tant; cuius generis, post *successionis* plures, potest esse consuetudo: qui enim de *successione* tacet, intelligitur consuetudini regni consentire.

XVI. Inter liberos, masculi foemini præferuntur; principio quidem forte quod plerumque (licet non semper) aptiores sunt ad rerum magnarum, præsertim verò bellorum administrationem; post autem, ubi in consuetudinem abiit, quod consuetudini non sit contradictum; ideòque voluntas *patris* in eorum favorem, nisi consuetudo alia vel signum aliud apertius repugnet, interpretanda est.

XVII. *Filiorum* autem, quia æquales sunt, nec dividi imperium potest, is *succedat*, qui maximus natus est. Nam si differentia sit aliqua propter ætatem, dignior maximus est, nam naturâ iudice annis provectior (quia solet esse) prudentior est. Alius autem iudex dari non potest. Si verò fratres omnes pro æqualibus habendi sint, forte fiet *successor*. Est autem fors naturalis, *primogenitura*; eâ vero jam præfertur natus maximus; neque est qui potestatem habeat iudicandi, utrum eo, an alio genere sortium res decidenda sit. Quæ autem ratio

Et masculum potius quam foeminam.

Et filiorum natum maximum, quam minorem.

pro primogenito, eadem pro primogenita militat.

Et fratrem, si prole careat, præ omnibus aliis.

XVIII. Quod si liberi nulli sint, tunc ad fratres & sorores imperium transibit, propter eandem rationem, qua liberi *succederent*, si essent; nam naturâ proximi, benevolentia proximi esse supponuntur; & in fratres prius quam in sorores; item in majores natu prius quam in minores. Ratio enim hic eadem est, quæ in liberis.

Eodem modo quo succeditur in imperium, succeditur etiam in jus successionis.

XIX. Porrò qua ratione *succeditur* ad imperium, eadem quoque succeditur ad jus *successionis*; nam primogenitus, si ante patrem moriatur, censebitur, nisi pater aliter statuerit, jus suum *successionis* transtulisse ad liberos suos; ideoque nepotes & neptes priores ad *succedendum* erunt quàm ipsorum avunculi. Hæc, inquam, omnia ita se habent, si consuetudo loci (cui pater non contradicendo censebitur consentire) non impediat.

CAPUT X.

Specierum trium civitatis, quoad incommoda singularum, comparatio.

- I. Comparatio status naturalis cum statu civili. II. Imperantis & civium eadem sunt commoda & incommoda. III. Commendatio monarchiæ. IV. Regimen unius non esse eo nomine iniquum, quod unus plus possit ceteris omnibus. V. Rejectionis opinionis eorum qui dicunt, dominum cum servis non posse esse civitatem. VI. Exactiones graviores esse sub populo imperante quam sub monarchâ. VII. Cives innocentes minus obnoxios esse pænis sub monarchâ quam sub populo. VIII. Libertatem civium singulorum non minorem esse sub monarchâ quam sub populo. IX. Non esse civibus incommodum, quod non omnes ad publicas deliberationes admittantur. X. Deliberationes civiles magnis cætibus male committuntur, propter plurimorum imperitiam. XI. Propter eloquentiam. XII. Propter factionem. XIII. Propter instabilitatem legum. XIV. Propter defectum taciturnitatis. XV. Ea incommoda democratiæ adherere, quatenus homines naturaliter delectantur estimatione ingenii. XVI. Incommoda civitatis ex rege puero. XVII. Monarchicæ

*præstantiæ signum, potestas ducum
castrensis. XVIII. Optimus status civi-
tatis est, ubi cives imperantis sunt hære-
ditas. XIX. Aristocratia tanto melior
est, quanto monarchiæ propior; peior,
quanto ab eâ remotior.*

*Compara-
tio status
naturalis
cum statu
civili.* I. **D**emocratia, aristocratia & mo-
narchia quid sint, dictum est. Utra
autem ad civium pacem conservan-
dam, & commoda eorum procuranda,
aptior sit, earum comparatione vi-
dendum est. Primum autem com-
moda & incommoda civitatis in uni-
versum conferamus, ne quis forte
satius esse ducat, vivere unumquem-
que arbitrio suo, quàm civitatem om-
nino constituere. Extra statum civi-
tatis, unusquisque libertatem habet
integerrimam quidem, sed infructuo-
sam; propterea quod qui propter li-
bertatem suam omnia agit arbitrio
suo, propter libertatem aliorum om-
nia patitur arbitrio alieno. At civitate
constitutâ, unusquisque civium tan-
tùm libertatis sibi retinet, quantum
sufficit ad bene & tranquillè viven-
dum, tantum item aliis adimitur, ut
non sint metuendi. Extra civitatem,
unicuique ita jus est ad omnia, ut
tamen nulla re frui possit. In civi-
tate

tate verò unusquisque finito jure securè fruitur. Extra civitatem, quilibet à quolibet jure spoliari & occidi potest. In civitate ab uno tantum; extra civitatem, propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem, fructus ab industriâ nemini certus; in civitate omnibus. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in civitate, imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, ornatus, societas, elegantia, scientiæ, benevolentia.

II. *Aristoteles*, *Politicorum* lib. 7, *Imperantis & civium eadem sunt commoda & incommoda.* cap. 14, duo esse ait genera regiminum, quorum alterum ad *imperantis*, alterum ad *subditorum* commodum dirigitur. Quasi ubi cives durius tractantur, ibi *una*; ubi mitius, ibi *alia* species esset civitatis; quod ei minimè concedendum est. Sunt enim *imperantis & subditorum*, eadem & communia commoda & incommoda omnia, quæ ex regimine oriuntur; incommoda quæ civi alicui, infortunio, stultitiâ, negligentia, ignaviâ, vel luxuria suâ accidunt, à regentis incommodis separari possunt: sed non sunt illa regiminis incommoda, ut

H

quæ in qualibet civitate accidere possunt. Eadem si accidunt à primâ civitatis institutione, dicentur quidem regiminis incommoda, sed ipsi imperanti cum civibus communia erunt, sicut communia etiam sunt eorum commoda. Primum autem & maximum commodum, pax & defensio, idem utriusque est. Nam & is qui imperat, & is cui imperatur, ad vitæ suæ defensionem, viribus utitur simul omnium concivium. Et maximo incommodo quod in civitate contingere potest, nimirum cæde civium, quæ ab anarchiâ oritur, & is qui summum imperium habet, & quilibet unus civium æquè obruitur. Secundò, si is qui summum imperium obtinet, pecuniarum tantum à civibus exegerit, ut se & familias suas alere, & vires corporum suorum conservare non possint, incommodum non magis illorum est quam imperantis, qui quantiscunque divitiis sine corporibus civium, imperium suum & divitias tueri non potest. Si verò tantum exegerit, quantum ad imperii administrationem sufficit, id commodum æquè est & ipsi & civibus ad communem pacem & defensionem. Neque imaginabile est, quomodo divi-

tiæ publicæ civibus *privatis* incommodo esse possunt, modo privati non ita exhauriantur, ut per industriam suam necessaria ad corporis & animi vires sustentandas acquirere sit impossibile. Nam sic incommodum & ad ipsum imperantem pertineret, nec oriretur ab institutione vel ordinatione pravâ, (quia in omni genere civitatis cives opprimi possunt) sed à bene ordinatæ civitatis pravâ administratione.

III. Quod autem dictarum specierum civitatis, *democratia*, & *aristocratia*, & *monarchia*, optima sit *monarchia*, ex comparatione commodorum & incommodorum in singulis ostendendum est. Hæc igitur, quod *universum* ab uno Deo regitur; quod *antiqui* statum *monarchicum* cæteris prætulerunt, regimen Deorum uni *Jovi* adscribentes; quod principio rerum, nationumque, arbitria principum pro legibus fuerint; quod imperium *paternum* institutum à Deo in creatione, *monarchicum* fuerit; quod regimina cætera ex *monarchia* per seditiones dissolutæ ruderibus artificio hominum (*) post conglutinata sint; quodque populus Dei sub regibus fuerit; quamquam *monarchiam* commendatiorem

Commentatio monarchia.

nobis exhibeant, tamen quia id non rationibus, sed exemplis & testimoniis faciunt, omitemus.

Annot.

(*) Artificio hominum conglutinata sint, &c.) *Videntur huc spectasse antiqui, qui fabulam nobis confinxerunt de Prometheo. Narrant Prometheus surrepto à Sole igne, ex luto fecisse hominem; atque ob id factum perpetua jecoris laceratione irato Jovi dedisse pœnas. Hoc est, ingenio humano (id quod significatur per Prometheus) leges, & justitiam à monarchia per imitationem sumtas esse, quarum vi (tanquam igne à fonte suo naturali surrepto) multitudo (quasi lutum & fœx hominum) in unam personam civilem animata & conflata est, quæ aristocratia vel democratia appellatur. Inventi autem autores & fautores, qui cum secure atque otiose sub imperio regum naturali vivere potuissent, hanc pœnam dant, ut perpetuis curis, suspicionibus dissensionibusque alio loco expositi crucientur.*

Regimen
unius non
esse eo no-
mine ini-
quum;

IV. Sunt quibus unius regimen eo nomine displicet, quia unius est; quasi iniquum esset inter tam multos tantâ potestate eminere unum ali-

quem, ut arbitrio suo possit de cæteris <sup>quod unus
plus possit
ceteris om-
nibus.</sup> omnibus statuere. Hi sanè subtrahere se ab imperio *unius* Dei, si possent, vellent. Sed exceptionem hanc contra *unum* suggerit invidia, dum vident unum habere quod omnes cupiunt: idem iniquum esse censerent eadem ratione, si *pauci* imperarent, nisi ipsi vel essent, vel esse sperarent ex eorum numero; nam si iniquum sit non esse jus æquale omnibus, iniquum etiam est regimen optimatum. Quoniam autem ostensum est, statum æqualitatis esse statum belli: ideoque inæqualitatem introductam esse consensu omnium, inæqualitas illa non est amplius habenda pro re iniquâ, ubi plus habet is, cui plus volentes dedimus. Incommoda igitur quæ sequuntur *unius hominis* imperium, sequuntur *hominem*, non *unitatem*. Videndum igitur est, utrum imperium *hominis*, an *hominum*, plura civibus adferat incommoda.

V. Sed primum amolienda est sententia eorum, qui negant omnino, <sup>Rejectio
opinionis
eorum qui
dicunt, do-
minum
cum ser-
vis non
posse esse
civitatem.</sup> civitatem esse, quæ conflatur ex quantovis numero servorum sub communi domino. Cap. 5, articulo 9, definitur *civitas* esse *persona una* facta ex pluribus hominibus, cujus volun-

tas, ex ipsorum pactis, pro ipsorum omnium voluntatibus habenda est, ut singulorum viribus & facultatibus uti possit, ad pacem & defensionem communem. *Persona* autem una est, per ejusdem capitis articulum eundem, quando plurium voluntates unius voluntate continentur. Sed voluntas uniuscujusque servi continetur in voluntate domini, ut ostensum est capite 8, articulo 5, ita ut possit eorum viribus & facultatibus uti, prout voluerit. Sequitur ergo, civitatem esse quæ constituitur ex *domino* & pluribus *servis*. Neque potest ulla ratio in contrarium adduci, quæ non æque militet contra civitatem constitutam à *patre* & *liberis*. Nam apud *dominum*, cui *liberi* non sunt, *servi liberorum* rationem subeunt. Sunt enim & honor & præsidium ejus: neque magis subjiciuntur *servi dominis*, quam *liberi patribus*, ut supra ostensum est capite 8, articulo 5.

Exactiones graves
maiores esse
sub populo
imperante,
quàm
sub monarcha.

VI. Inter incommoda imperii summi unum est quod imperans præter pecunias ad sumtus publicos, hoc est, ad ministros publicos alendos, præsidia ædificanda & tuenda, bella gerenda, rem domesticam honorificè sustentandam necessarias, possit etiam, si

velit, alias exigere per libidinem, quibus *filios, cognatos, gratiosos*, atque etiam *adulatores* ditare possit. Confitendum est, incommodum quidem hoc esse, sed ex numero eorum quæ in omni genere civitatis reperiuntur; in *monarchiâ* autem tolerabiliora, quàm in *democratia*. Nam & si velit *monarcha* illos locupletare, pauci sunt, quia unius sunt. Sed in *democratiâ*, quot sunt *demagogi*, id est, potentes apud populum *oratores*, (qui & simul plures sunt, & quotidie novi suboriuntur) tot sunt qui *liberos, cognatos, amicos, adulatoresque* ditandos habent. Cupiunt enim singuli, non modo familias suas divitiis potentes illustresque reddere, quantum possunt, sed etiam alios sui muniendi causâ beneficiis devincire. *Monarcha* ministros & amicos suos, quia non sunt numerosi, sine civium dispendio, deferendo scilicet illis belli pacisque munia, magna ex parte explere potest; in *democratiâ*, ubi multi satiandi sunt, & semper novi, fieri id sine oppressione civium non potest. *Monarcha* quamquam possit indignos promovere, sæpe tamen id facere non vult; *oratores* autem in *democratia* semper hoc omnes velle intelligun-

tur, ideo quia opus est. Aliter enim potentia eorum qui id soli facerent ita cresceret, ut non modo sibi, sed & civitati formidanda esset.

*Cives in-
nocentes
minus ob-
noxios esse
pœnis sub
monar-
cha, quàm
sub populo.*

VII. Summi imperii incommodum aliud est, metus ille mortis perpetuus, in quo unumquemque versari necesse est dum reputat secum, posse eum qui imperat, non modo pœnas quas velit, in quæ velit peccata constitutuere, sed etiam cives innocentes, & qui nihil contra leges commiserunt, irâ & libidine jugulare. Atque magnum hoc reverâ in omni civitatis specie incommodum est, ubi fit: (incommodum enim ideo est quia fit, non quia fieri potest:) sed vitium est regentis, non regiminis: non enim *Neronis* facta *monarchiæ* sunt omnia essentialia. Minus tamen sæpe damnantur cives immeritò, regnante *homine*, quàm *populo*. Nam reges sæviunt in eos tantum, qui vel consiliis intempestivis molesti, vel verbis contumeliosis, vel voluntate adversi ipsis solis sunt. Faciunt autem ut potentiæ excessus, quem habere unus civis supra alium possit, innoxius sit. Itaque *Nerone* vel *Caligulâ* aliquo regnante, pati immerito nemo potest, nisi qui ipsi cogniti sunt, nimirum

aulici, vel munere aliquo conspicui; neque omnes, sed illi soli, quibus est quod is habere cupit; nam qui molesti aut contumeliosi in eum sunt, merito plectuntur. In *monarchia* igitur, is qui latere vult, qualiscunque sit qui regnat, extra periculum est. Patiuntur enim soli ambitiosi, cæteri ab injuriis potentiorum defenduntur. Sed in *dominatione populari* tot possunt esse *Nerones*, quot sunt *oratores* qui *populo* adulantur: tantum enim potest unusquisque eorum, quantum ipse *populus*; atque in subtrahendis à pœna iis qui per libidinem & odia privata concives immeritò occiderunt, quasi tacito quodam inter se pacto, *hodie mihi, cras tibi*, alter alterius cupidini mutuò cedunt. Præterea potentiae privatae terminus quidam est, ultra quem civitati perniciofa futura est, & propter quam *monarchis* aliquando necessarium est providere, ne quid inde respublica capiat detrimenti. Illam igitur potentiam, quando in divitiis sita erat, divitiarum diminutione diminuerunt; si quando vero consisteret in aura *populari*, ipsum potentem sine alio crimine sustulerunt. Idem in *democratiis* fieri solet. Nam *ostracismo* exsulabant

H 5

potentes *Athenienses* sine crimine, propter potentiam solam, & necabantur Romæ tanquam regnum affectaverint, qui plebis favorem captabant beneficiis. Pares in hoc *democratia* & *monarchia*, impares tamen fama fuerunt: quia fama à populo est; & quod à multis fit, à multis laudatur. Ideoque invidiâ in virtutem eorum factum esse dicitur, si faciunt *monarchæ*, quod si factum esset à populo, politia esset.

Libertatem singulorum non minorem esse sub monarcha, quam sub populo.

VIII. Sunt qui ideo *monarchiam* *democratia* incommodiorem putent, quod illic minus libertatis sit quam hic. Si per *libertatem* intelligant exemptionem à subjectione, quæ legibus, hoc est, mandatis debetur *populi*, neque in *democratia*, neque in alio statu civitatis quocunque ulla omnino *libertas* est. Si *libertatem* in eo sitam esse intelligant, ut paucæ sint leges, pauca vetita, & ea talia quæ nisi vetentur, non sit pax, tunc nego plus esse *libertatis* in *democratia* quam in *monarchia*: potest enim non minus hæc quam illa cum tali libertate recte consistere. Etsi enim portis turribusque civitatis cujuscunque, characteribus quantumvis amplius *libertas* inscribatur, non est ea

cujuscunque *civis*, sed *civitatis* libertas; neque meliori jure verbum illud civitati inscribitur, quæ à *populo*, quam quæ à *monarcha* regitur. Sed quando cives privati, id est, subditi libertatem poscunt, nomine libertatis non *libertatein*, sed *dominium* poscunt? quod tamen præ inscitia minime animadvertunt. Si enim quam libertatem quisque sibi expetit, eandem prout lege naturæ præceptum est, aliis concederet, rediret ille status naturalis, in quo omnes jure possunt omnia; quem ut omni subjectione civili pejorem, si scirent, respuerent. Sed si quis liberum esse solum poscat, cæteris obstrictis, quid aliud quam *dominium* poscit? Nam qui solutus est omni vinculo, victorum omnium, quotquot sunt, *dominus* est. Non est ergo major libertas civium in statu *populari*, quam *monarchico*. Id quod imponit, est *participatio* æqualis munerum publicorum & imperii. Nam ubi imperium *populi* est, cives eatenus imperium singuli *participant*, quatenus *populi* imperantis partes sunt. Munera autem publica æqualiter participant, quatenus in magistratibus & ministris publicis eligendis æqualia habent suffragia.

Atque hoc est quod voluit *Aristoteles*, ipse quoque consuetudine temporis libertatem pro imperio nominans. Lib. 6 *Politicorum*, cap. 2. *In statu populari libertas est ex suppositione. Quod vulgo dicunt, tanquam extra statum hunc liber esset nemo.* Ex quo obiter colligere licet, cives eos qui in monarchiâ sublatam libertatem plorant, hoc tantum stomachari, quod non adhibeantur ad reipublicæ gubernacula.

Non esse civibus incommodum, quod non omnes ad publicas deliberationes admittantur.

IX. Sed ob hoc ipsum fortasse aliquis *statum popularem* maximo intervallo *monarchiæ* anteferendum esse dicet quod illic, ubi scilicet negotia publica omnes tractant, prudentiam, scientiam, eloquentiamque suam in deliberationibus circa res maximæ difficultatis & momenti publicè ostentandi potestas omnibus facta sit; id quod propter naturæ humanæ innatam laudis cupiditatem, omnibus iis qui vel talibus virtutibus antecellunt; vel sibi videntur cæteris antecellere, omnium rerum est jucundissimum: hic vero via illa ad laudem & dignitates obtinendas, maximæ parti civium præclusa est. Quid autem est, si hoc non est incommodum? Dicam. Sententiam ejus quem contemnimus,

nostræ prælatam videre; sapientiam nostram in conspectu nostro negligi; incerto certamine inanis gloriæ, certissimas suscipere inimicitias; (hoc enim declinari non potest, siue vicerimus, siue vincamur;) odisse & odio esse ob dissimilitudinem opinionum; concilia & vota nostra ubi non est opus, sine fructu omnibus patefacere; rem domesticam negligere; hæc, inquam, incommoda sunt. Abesse verò à certamine ingeniorum, quamquam ea certamina facundis jucunda sint, non est ideo illis incommodum, nisi etiam viris fortibus incommodum dicemus esse pugnâ prohiberi, propterea quod eâ delectantur.

X. Præterea multæ causæ sunt, quare minus rectè in magnis *Deliberationes civiles magnis catibus male committuntur, propter plurimorum imperitiam.* con-ventibus deliberatur, quam ubi consilarii sunt pauci. Quarum una est, quod ad recte deliberandum de omnibus quæ ad salutem civitatis conducunt, cognitu necessaria sunt, non modo ea quæ intus, sed etiam ea quæ foris sunt, intus quidem quibus rebus, & unde quæsitis, civitas alitur & defenditur; quæ loca præsidiis habendis apta; unde milites & habendi & alendi sint; quis sit civibus animorum habitus versus principem, vel

civitatis gubernatores, & multa similia. Foris autem, quanta & in quibus rebus sita sit potentia singularum civitatum vicinarum; quid nobis ab illis commodi & incommodi proveniat; qui affectus eorum & erga nos, & se invicem; & quid quotidie apud eos consilii capiatur. Hæc autem quia paucissimi cognoscunt in numeroso cœtu hominum, maxima ex parte talium rerum imperitorum, ne dicam incapacium, quid numerus ille deliberantium ineptis sententiis contribuere ad consilia, aliud quam impedimentum potest.

*Propter
eloquen-
tiam.*

XI. Alia causa, quare magnus cœtus ad deliberationem minus idoneus sit, ea est, quod unusquisque eorum qui sententiam suam explicant, necesse habet perpetuâ & longâ uti oratione; eamque, existimationis causâ, audientibus, quantum potest, ornatam gratamque eloquentiâ reddere. Eloquentiæ autem munus est, *bonum & malum, utile & inutile, honestum & inhonestum*, facere apparere majora vel minora, quam revera sunt, & *justum* videri, quod *injustum* est, prout ad finem dicentis videbitur conducere. Hoc enim est persuadere; & quamquam ratiocinentur,

non procedunt tamen à principiis veris, sed ab *ἐνδοξοῖς*, id est, opinionibus jam vulgo receptis, quæ maxima ex parte erroneæ esse solent, neque orationem suam naturæ rerum, sed affectibus animorum convenientem esse student. Unde accidit, non recta ratione, sed impetu animi sententias ferri. Neque est hoc *hominis*, sed ipsius *eloquentia* vitium, cuius finis (ut magistri rhetoricæ omnes docent) non veritas est, (nisi per accidens) sed victoria; & munus, non docere, sed suadere.

XII. Tertia causa, quare in magno *Propter*
cœtu minus utiliter deliberatur, ea *factiones.*
est, quod inde *factiones* in civitate
oriantur, & ex *factionibus* seditio &
bellum civile. Quando enim contra-
riis sententiis orationibusque pugnant
æquales oratores, victus victorem,
eosque una omnes qui illius senten-
tiam sequuti sunt, tanquam consilium
& sapientiam suam contempsissent,
odit, studetque quomodo faciat, ut
consilium adversarii exitum sortiatur
civitati damnosum; sic enim sibi resti-
tutum, illi ademtum gloriam iri vi-
det. Præterea ubi suffragia non sunt
ita inæqualia, quin spes victis sit,
posse se in conventu alio, accessione

paucorum hominum sibi consentientium, partes habere superiores, ibi præcipui eorum cæteros convocant; seorsum deliberant, quomodo sententiam ante latam abrogare possint; statuunt inter se ad proximum conventum frequentes & primi adesse; disponunt quid quisque, & quo ordine dicere debeat, ut res denuo agitur, & quod frequentibus adversariis ratum, id iisdem, aliqua ex parte, per negligentiam absentibus, fiat irritum. Atque hujusmodi industria diligentiaque, qua utuntur ad *faciendum* populum, *factio* appellari solet. Quando autem *factio* suffragiis minor, viribus major vel non multo minor est, tunc quod eloquentiâ & arte obtinere non potuere, id armis tentant, & bellum nascitur civile. Sed hæc, dicet aliquis, non necessario, nec sæpe accidunt. Idem dicere posset, oratores non esse necessario cupidos gloriæ, & non sæpe in magnis rebus magnos oratores dissentire.

*Propter
instabilitatem
legum.*

XIII. Sequitur ex his, ubi legum ferendarum potestas summa ad conventus tales defertur, leges instabiles esse, mutarique, non ad mutationem status rerum, neque ad mutationem animorum, sed prout major numerus

hominum nunc ex hac, nunc ex illâ *factione* confluerit ad *curiam*; ita ut leges ibi, tanquam super undas, huc illuc fluctuent.

XIV. Hoc etiam quarto loco deliberationes magnorum cœtuum incommodi habent, quod civitatis consilia, quæ tacita esse sæpissimè permagni interest, antè ad inimicos proferantur, quam possint perducì ad effectum; & quid possit, quid non possit, quid velit, quid nolit, exploratum externis sit, non minus quam ipsi *imperanti populo*.

Propter defectum taciturnitatis.

XV. Incommoda hæc quæ in deliberationibus magnorum conventuum reperiuntur, eatenus *monarchiam* *democratiam* meliorem esse evincunt, quatenus in *democratia* res maximi momenti, talibus conventibus discutiendæ sæpius committuntur, quam in *monarchia*; nec enim aliter fieri facile potest. Nihil enim est propter quod non malit quisquam *rei familiari* potius, quam *publicæ* vacare, præterquam quòd locum esse videt facundiæ suæ, qua possit ingenii & prudentiæ existimationem acquirere, & domum reversus apud amicos, parentes, uxoresque, re bene gesta, triumphare; sicut olim *Marco Coriolano* omnis à

Ea incommoda democratiae adherere, quatenus homines naturaliter delectantur existimatione ingenii.

factis bellicis jucunditas in eo sita erat, quod videret laudes suas placere matri. Quod si in *democratia* *populus* deliberationes de bello & pace & de legibus ferendis ad unum tantum, vel valde paucos deferre vellet, contentus nominatione magistratuum & ministrorum publicorum, hoc est, auctoritate sine ministerio, tunc fatendum est, *democratiam* & *monarchiam* hac in re æquales fore.

*Incom-
moda ci-
uitatis ex
rege pue-
ro.*

XVI. Neque commoda vel incommoda, quæ magis in una quam in alia civitatis specie reperiuntur, ex eo procedunt, quod ipsum imperium, seu imperii negotia administranda melius uni quam pluribus, vel contra, pluribus quam paucioribus committuntur. Nam imperium *potentia*, administratio gubernandi *actus* est; *potentia* autem in omni civitatis specie æqualis est; soli *actus* differunt, hoc est, *motus* atque *actiones* civitatis, prout proveniunt à plurium vel paucorum, peritorum vel imperitorum deliberationibus. Ex quo intelligitur, regiminis commoda & incommoda, non illum in quo residet civitatis auctoritas, sed imperii ministros sequi; ideoque nihil impedire, quin civitas recte gubernari possit, quamquam mo-

narcha femina vel puer vel infans sit, modo ii negotiis pares sint, qui ministeriis & muneribus publicis præfecti sunt. Atque id quod dicitur, *væ regno cuius rex puer est*, non significare *monarchiæ* conditionem statu populari inferiorem esse, sed contra nimirum incommoditatem regni per accidens esse, quod *rege puero* accidat quandoque, ut multis per ambitionem & vim in consilia publica sese intrudentibus, civitas administretur *democratice*; atque ex eo nasci infelicitates illas, quæ *imperium populi* maxima ex parte comitantur.

XVII. Signum autem quod *monarchia* absolutissima, civitatis sit optimus omnium status, manifestissimum illud est, quod non solum reges, sed etiam civitates illæ quæ *populo & optimatibus* subjectæ sunt, non nisi uni soli totum belli imperium deferunt, idque ita absolutum, ut nihil possit esse amplius: (in quo obiter notandum quoque hoc est, quod rex nullus duci plus imperii in exercitum concedere, quam ipse in cives omnes exercere jure possit.) *Monarchia* itaque omnium optimum in castris regimen est. Quid autem aliud sunt plures republicæ, quam totidem castra præsidiis

Monarchiæ præstantiæ signum, potestas dum cum castris.

& armis contra se invicem munita?
 quorum status (quia nulla communi
 potentia coercentur, utcunque incerta
 pax tanquam induciæ breves, inter-
 cedat) pro statu naturali, hoc est, pro
 statu belli habendus est?

*Optimus
 status ci-
 vitatis est,
 ubi cives
 imperan-
 tis sunt
 hæreditas.*

XVIII. Postremò quoniam ad con-
 servationem nostram, subditos nos
 esse alicui *homini* vel *concilio* necessa-
 rium erat, optimâ conditione illi
 subjicimur, cujus interest, ut salvi
 & sani simus. Atque hoc fit, quan-
 do imperantis hæreditas sumus; unus-
 quisque enim sponte suâ hæreditatem
 suam conservare studet. Sunt autem
 civium non fundi & pecuniæ, sed
 corpora & animi vegeti, principum
 divitiæ: id quod facile concedetur
 ab iis qui animadvertunt, quam ma-
 gnis pecuniis parvarum civitatum
 dominia æstimantur, & quanto faci-
 lius homines pecuniam, quam pecu-
 nia homines acquirit. Neque exem-
 plum facile occurrit subditi alicujus à
 principe suo, vitâ vel bonis, sine
 culpa propria, per solam licentiam
 imperii spoliati.

*Aristocra-
 tia tantò
 melior est,
 quantò
 monar-*

XIX. Huc usque facta est compa-
 ratio inter statum *monarchicum* &
popularem; de *aristocratiâ* tacitum est.
 De hac, ex iis quæ de illis dicta sunt,

videtur concludi posse, quæ hære- *chiæ pro-*
 ditaria est, & quæ contenta magistra- *pior; pe-*
 tuum electione, deliberationes ad *jor, quan-*
 paucos, & maximè idoneos trans- *tò ab ea*
 mittit, & simpliciter quæ *monarcha-*
rum regimen maximè, *populi* mini-
 mè imitatur, eam civibus singulis
 & meliorem, cæteris & diuturnio-
 rem esse.

CAPUT XI.

*Loca & exempla scripturæ sacræ de
 jure regni, quæ secunda videntur
 antedictis.*

*I. Initium civitatis institutivæ, à consensu
 populi. II. Judicia & bella dependere
 ab arbitrio imperantium summorum. III.
 Eos qui summum imperium habent,
 jure puniri non posse. IV. Sine summo
 imperio non esse civitatem, sed anar-
 chiam. V. Servos & filios debere domi-
 nis & parentibus simplicem obedien-
 tiam. VI. Absolutum imperium eviden-
 tissimis tam novi quam veteris Testa-
 menti locis comprobatum.*

I. *Initium civitatis institutivæ, sive* *Initium*
politiciæ, cap. 6, art. 2, à consensu *civitatis*
multitudinis ita derivavimus, ut om- *instituti-*
væ à cen-

sensu
populi.

nes consentire, vel pro hostibus censeri oportere appareat. Tale fuit initium regni Dei super Judæos institutum per Moysen. *Si audieritis vocem meam, &c. eritis mihi in regnum sacerdotale, &c. Venit Moyses, & convocatis majoribus natu populi, &c. responditque omnis populus simul: cuncta quæ loquutus est Dominus faciemus.* Tale quoque fuit initium potestatis Moysis sub Deo, sive potestatis proregiæ. *Cunctus populus videbat voces, & lampades, &c. dicentes Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus.* Simile erat initium regni Saulis. *Videntes autem, quod Naas rex filiorum Ammon venisset adversum vos, dixistis mihi; Nequaquam, sed rex imperabit nobis, cum Dominus vester regnaret in vobis. Nunc ergo præsto est rex vester, quem elegistis & petiistis.* 1. Sam. 12. vers. 12. Contentientibus autem non omnibus, sed majore parte, (nam erant filii Belial, qui dixerunt, *Num salvare nos poterit iste; & despexerunt eum.* 1. Sam. 10. vers. 27.) illi qui non consenserunt, tanquam hostes ad necem quærebantur. *Quis est (ait populus ad Samuelem) qui dixit, Saul non regnabit super nos: date vi-*

ros, & interficiemus eos? 1. Sam. 11. vers. 12.

II. Eodem capite 6, articulis 6 & 7, ostensum est, tum *judicia*, tum *bella*, ab arbitrio dependere ejus qui summum habet in civitate imperium; id est, in *monarchiâ* unius *monarchæ*, sive *regis*. Id autem confirmatur *judicio* ipsius populi. *Erimus nos quoque sicut omnes gentes, & JUDICABIT nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit BELLA nostra pro nobis.* 1. Sam. 8. vers. 20. Et testimonio regis Salomonis, quod attinet ad *judicia* & ad omnia de quibus disputari potest, an sint *bona* an *mala*. *Dabis ergo servo tuo cor docile, ut populum tuum JUDICARE possit, & discernere inter BONUM & MALUM.* 1. Reg. 3. vers. 9. Et Absalonis, *non est qui te audiat constitutus à rege.* 2. Sam. 15. vers. 3.

III. Quod reges puniri à subditis non possint, sicut ostensum est supra, cap. 6, art. 12, confirmat rex David, qui cum quæreretur à Saule ad mortem, abstinuit tamen à cæde ejus, prohibuitque Abisaium dicens, *ne interficias eum; quis enim extendet manum suam in Christum Domini, & innocens erit?* 1. Sam. 22 vers. 9. Et cum præcidisset oram chlamydis ejus,

*Judicia
& bella
dependere
ab arbitrio
imperan-
tium sum-
morum.*

*Eos quæ
summum
imperium
habent ju-
re puniri
non posse.*

propitius (inquit) mihi sit Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo, Christo Domini, ut mittam manum meam in eum. 1. Sam. 24. vers. 7. Et Amalekitam qui Saulem, quamquam in ipsius gratiam, interfecerat, iussit tamen interfici. 2. Sam. 1. vers. 15.

Sine summo imperio non esse civitatem, sed anarchiam.

IV. Quod habetur Judic. cap. 17, vers. 6. *In diebus illis non erat rex in Israël, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat, tanquam ubi non sit monarchia, ibi sit anarchia, (feu confusio omnium rerum) adduci posset ad probandum excellentiam regni supra omnes alias civitatis formas; nisi quod per vocem rex, possit forte intelligi non modo unus homo, sed etiam una curia, modo summum in ea resideat imperium. Quod si sic accipiatur, hoc tamen inde efficitur, ut sine summo & absoluto imperio (quod toto capite sexto probare conati sumus) cuilibet licebit quicquid libebit, sive quicquid sibi rectum videbitur; quod stare non potest cum conservatione generis humani, ideòque imperium summum ex lege naturæ in omni civitate intelligitur existere alicubi.*

V.

V. *Servos dominis simplicem debere obedientiam diximus, cap. 8, art. 7, 8, & filios patribus, cap. 9, art. 7.* Idem dicit sanctus Paulus. Nimirum de servis, *servi, obedite per OMNIA dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Deum.* Col. 3. vers. 20. De filiis, *Filii obedite parentibus per OMNIA; hoc enim placitum est in Domino.* Col. 3. vers. 22. Sicut autem nos per simplicem obedientiam intelligimus OMNIA quæ non sunt contra leges Dei, ita in locis illis sancti Pauli citatis, post vocem OMNIA, subintelligendum est, *præter ea quæ sunt contra leges Dei.*

VI. Sed ne jus principum minutatim persequar, ea jam producam quæ totam potestatem eorum (nempe deberi iis à subditis suis obedientiam simplicem & absolutam) simul stabiliunt. Et primum ex novo Testamento: *super cathedram Moysis sederunt Scribæ & Pharisei. OMNIA ergo quæcunque dixerint vobis, servate & facite.* Matth. 22. vers. 2. *Omnia, inquit, facite, hoc est, obedite simpliciter.* Quare? quia sedent super cathedram Moysis, nimirum, *principis civilis, non Aaronis sacerdotis.* Omnis

Servos & filios debere dominis & parentibus simplicem obedientiam.

Absolutum imperium evidentissimis tam novi quam veteris testamenti locis comprobatur.

anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt à Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt, &c. Rom. 13. vers. 1. &c. Quoniam ergo potestates quæ erant tempore sancti Pauli, à Deo ordinatæ fuerint, omnes autem reges eo tempore requirebant à subditis suis integram obedientiam, sequitur, talem potestatem à Deo fuisse ordinatam. Subjecti igitur estote omni humane ordinationi propter Deum, sive regni quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum: quia sic est voluntas Dei. 1. Pet. 2. vers. 13. Rursus sanctus Paulus ad Titum; Admone illos, principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire. Cap. 3. vers. 1. Quibus principibus? nonne principibus temporum illorum, qui obedientiam exigebant simplicem? Deinde, ut veniamus ad exemplum ipsius Christi, cui jure hæreditario à Davide derivato, debebatur regnum Judæorum, is cum more subditi viveret, tributum Cæsari & pendebat, & Cæsaris esse pronuntiabat: Reddite (inquit) quæ sunt Cæsa-

ris, *Cæsari*, & *quæ sunt Dei*, *Deo*. Matth. 22. vers. 21. Idem, cum placuisset ei regem agere, obedientiam integram requirebat. *Ite* (inquit) *in castellum quod contra vos est*, & statim *invenietis asinam alligatam*, & pullum cum ea; *solvite* & *adducite mihi*: & *si quis aliquid dixerit, quod Dominus his opus habet*. Matth. 21. vers. 2. Fecit igitur hoc jure Domini, sive regis judæorum. Tollere vero subdito bona sua, eo nomine quod *Dominus opus habet*, imperium absolutum est. Loca Testamenti veteris in eandem sententiam evidentissima hæc sunt. *Tu accede*, & *audi CUNCTA quæ dixerit Dominus Deus noster tibi*, *loquerisque ad nos*, & *nos audientes faciemus ea*. Deut. 5. vers. 27. At sub vocem illam *cuncta*, integra continetur obedientia. Rursus ad *Josuen*: *Responderuntque ad Josuen, atque dixerunt; OMNIA quæ præcepisti nobis, faciemus, & quocunque miseris, ibimus; sicut obedivimus in CUNCTIS Moyse, ita obediemus & tibi; tantum sit Dominus Deus tuus tecum sicut fuit cum Moyse. Qui contradixerit ori tuo, & non obedierit CUNCTIS sermonibus, quos præceperis ei, moriatur*. Josu. vers. 16. Et parabola Rhamni: *Dixe-*

runtque omnia ligna ad Rhamnum, Veni & impera super nos; quæ respondit iis, si vere me regem constituitis, venite, & sub umbra mea requiescite; sin autem non vultis, egrediatur ignis de Rhamno, & devoret cedros Libani. Jud. 9. vers. 14. Quorum verborum sententia est, acquiescendum esse dictis eorum quos vere reges in nos constituimus, ni velimus incendio belli civilis consumi. Particularius autem describitur potentia regia à Deo ipso per Samuelem. *Prædic iis jus regis, qui regnaturus est super eos, &c. Hoc erit jus regis qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, &c. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias, &c. Oliveta optima tollet, & dabit servis suis, &c.* 1. Sam. 8. vers. 8. &c. Nonne est potentia hujusmodi absoluta? veruntamen ab ipso Deo appellatur **JUS REGIS**. Neque videtur quisquam, ne sacerdos quidem summus apud Judæos, ab obedientia hac exemptus fuisse. Ubi enim Abiatharo sacerdoti dixit rex, nimirum Salomon) *Vade in Anathot ad agrum tuum, equidem vir mortis es: sed hodie te non interficiam; quia portasti arcam Domini Dei coram David patre meo, & susti-*

nuisti laborem in omnibus, in quibus laboravit pater meus: & ejecit Salomon Abiatharum, ut non esset sacerdos Domini: 1. Reg. 2. vers. 26. Nullo argumento colligi potest, factum illud Deo displicuisse; neque enim reprehendi Salomonem, aut personam ejus eo tempore parum Deo acceptam fuisse legimus.

CAPUT XII.

De causis internis civitatem dissolventibus.

I. Judicationem boni & mali ad singulos pertinere, seditiosa opinio. II. Peccare subditos obediendo principibus suis, seditiosa opinio. III. Tyrannicidium esse licitum, seditiosa opinio. IV. Subiectos esse legibus civilibus etiam eos qui habent summum imperium, seditiosa opinio. V. Imperium summum posse dividi, seditiosa opinio. VI. Fidem & sanctitatem non studio & ratione acquiri, sed semper supernaturaliter infundi & inspirari, seditiosa opinio. VII. Civibus singulis esse rerum suarum proprietatem, sive dominium absolutum, seditiosa opinio. VIII. Ad seditionem disponit, nescire differentiam

inter populum & multitudinem. IX. Ad seditionem disponit exactio nimia pecuniarum, quamvis iusta & necessaria. X. Ad seditionem disponit ambitio. XI. Ad seditionem disponit spes successus. XII. Virtus qua opus est ad seditiones excitandas, sola eloquentia est sine sapientiâ. XIII. Quomodo stultitia vulgi, & eloquentia ambitiosorum, concurrunt ad rempublicam dissolvendum.

Judicationem boni & mali ad singulos pertinere, seditiosa opinio.

I. **H**Actenus quibus causis, & quibus pactis civitates constitutæ sint, & quæ sint imperantium in cives iura, dictum est. Jam quibus causis eadem dissolvantur, sive de causis seditionum, breviter dicendum est. Quemadmodum autem in motu corporum naturalium, considerata tria sunt, nimirum, *dispositio interna*, ut sint producendi motus susceptibilia: *agens externum*, quo motus certus & determinatus actu producat; *et ipsa actio*: Ita etiam in civitate, ubi cives tumultuantur, tria considerata occurrunt; primum *doctrinæ & affectus paci contrarii*, quibus singulorum animi disponuntur; secundum, quales sunt qui jam dispositos ad successionem & arma sollicitant, convocant, diriguntque; tertium,

modus quo id fit, sive ipsa *factio*. Doctrinarum autem quæ ad seditio-
nem disponunt, una & prima hæc
est; *Cognitionem de bono & malo per-*
tinere ad singulos. In statu quidem
naturali, ubi jure æquali singuli vi-
vunt, nec se per pacta sua aliorum
imperio submiserunt, veram eam esse
concedimus, imo cap. I, art. 9, pro-
bavimus. Sed in statu civili, falsa est.
Ostenfum enim est, cap. 6, art. 9,
regulas *boni & mali, justi & injus-*
ti, honesti & inhonesti, esse leges ci-
viles, ideòque quod legislator præce-
perit, id pro *bono*; quod vetuerit,
id pro *malo* habendum esse. Legisla-
tor autem semper is est, cujus est
in civitate imperium summum, hoc
est, in monarchiâ monarcha. Idem
confirmavimus cap. II, art. 6, ex
verbis *Salomonis*. Siquidem enim se-
quendum ut bonum, & fugiendum ut
malum esset id quod singulis visum
fuerit, quorsum spectant verba ejus,
Dabis servo tuo cor docile, ut populum
tuum judicare possit, & discernere inter
bonum & malum. Quoniam ergo re-
gum est discernere inter *bonum & ma-*
lum, iniquæ sunt illæ, quamquam
quotidianæ voces: *regem esse qui*

recte facit. Et regibus non esse obtemperandum, nisi iusta praeceperint; & aliae similes. Ante imperia, iustum & iniustum non exstiteret; ut quorum natura ad mandatum sit relativa; actioque omnis suâ naturâ adiaphora est. Quod iusta vel iniusta sit, à iure imperantis provenit. Reges igitur legitimi quæ imperant, iusta faciunt imperando, quæ vetant vetando iniusta. Privati autem homines dum cognitionem boni & mali ad se trahunt cupiunt esse sicut reges; quod salva civitate fieri non potest. Omnium Dei præceptorum antiquissimum est, Gen. cap. 2. vers. 15. De ligno scientiæ boni & mali ne comedas; & antiquissima tentationum diabolicarum, cap. 3. vers. 5. Eritis sicut dii, scientes bonum & malum. Et prima Dei cum homine expostulatio, vers. 11. Quis indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo praeceperam tibi ne comederes, comedisti? Quasi diceret, unde iudicasti nuditatem, in qua visum est mihi te creare, inhonestam esse, nisi quod cognitionem honesti & inhonesti tute tibi arrogasti?

*Peccare
subditos*

II. Peccatum est quicquid quis fecerit contra conscientiam; nam qui

id faciunt, legem spernunt. Sed dis- ^{obediendo}
tinguendum est; peccatum meum est; ^{principl-}
quod faciens, peccatum meum esse ^{bus suis,}
puto; quod vero peccatum alienum ^{seditiosa}
esse puto possum quandoque sine pec- ^{opinio.}
cato meo facere. Nam si jubeat facere
quod peccatum jubentis est, modo
qui jubet, jure dominus meus sit,
id si facio, non pecco: non enim
si militavero jussu civitatis, putans
bellum injustè susceptum esse, idcir-
co injustè fecero, sed potius si mi-
litare recusavero, cognitionem justī
& injustī, quæ pertinet ad civita-
tem, mihi arrogans. Qui distinctio-
nem hanc non observant, quoties-
cunque eis aliquid imperatum erit,
quod illicitum vel est, vel videtur
esse, incident in peccandi necessita-
tem. Nam facient contra conscien-
tiam, si obediverint; contra jus, si
non obediverint. Si fecerint contra
conscientiam, monstrant se non me-
tuere pœnas futuri seculi; si fecerint
contra jus, tollunt quantum in se
est, societatem humanam, & vitam
civilem seculi præsentis. Opinio igi-
tur eorum qui docent, *peccare sub-*
ditos, quoties mandata principum suo-
rum, quæ sibi injusta videntur esse,
exsequuntur; & erronea est, & in-

ter eas numeranda quæ obedientiæ civili adversantur. Dependet autem ab originali illo errore quem supra præcedente articulo notavimus. Nam per judicium nostrum *boni & mali* facimus ipsi, ut tam obedientia nostra, quam inobedientia sit peccatum.

Tyrannicidium esse licitum, seditiosa opinio.

III. Tertia doctrina seditiosa ab eâdem radice orta est, *tyrannicidium esse licitum*. Imò hodie à nonnullis theologis, & olim ab omnibus philosophis, *Platone, Aristotele, Cicerone, Seneca, Plutarcho*, cæterisque Græcæ & Romanæ anarchiæ fautoribus, non modo licitum, sed etiam maximâ laude dignum existimatum est. *Tyrannorum* autem nomine intelligunt non solum monarchas, sed omnes eos qui imperium summum in quocunque genere civitatis administrant. Non enim Athenis *Pisistratus* tantum, qui solus imperium habuit, sed post eum triginta-viri, qui simul dominati sunt, singuli *tyranni* appellabantur. Sed is quem occidi, ut *tyrannum*, volunt, vel jure imperat, vel absque jure; si absque jure, hostis est, & jure occiditur: sed dici debet hoc non *tyrannicidium*, sed *hosticidium*; si jure imperium obtinet, locum habet interro-

gatio divina, *quis indicavit tibi, quod tyrannus esset, nisi quod ex ligno de quo praeceperam tibi, ne comederes, comedisti?* Quare enim appellas tu *tyrannum*, quem Deus *regem* fecit; nisi tu privatus existens, cognitionem ad te trahas *boni & mali*? Quam perniciofa verò civitatibus, præsertim vero *monarchiis*, opinio hæc sit, ex eo facile intelligitur, quod per eam quilibet *rex*, sive malus, sive bonus, unius *ficarii & iudicio* condemnandus, & manu jugulandus exponitur.

IV. Quarta societati civili adversa opinio eorum est, qui censent, *legibus civilibus subjectos esse etiam eos qui habent summum imperium.* Quam veram non esse satis ostensum est supra, c. 6, art. 14, ex eo quod civitas, neque sibi ipsi, neque civi cuiquam obligari potest: non sibi, quia nemo obligatur nisi alii; non civi, quia civium voluntates singulæ in voluntate civitatis continentur, ita ut si civitas se liberam à tali obligatione esse velit, etiam cives velint, & proinde libera sit. Quod autem de civitate verum est, id verum esse intelligitur de eo homine, vel cœtu hominum, qui sum-

Subjectos esse legibus civilibus etiam eos qui habent summum imperium, seditiosa opinio.

nam habet potestatem ; illi enim civitas sunt , quæ nisi per summam eorum potestatem non existit. Quod autem opinio hæc cum essentia civitatis consistere non possit , ex eo patet , quod per eam *cognitio justii & injusti* , hoc est , quid sit , quid non sit , contra leges civiles , definire , ad singulos rediret. Cessabit ergo obedientia , quoties imperatum aliquid videbitur contra leges , atque unà omnis potestas coactiva , quod salvâ civitatis essentiâ fieri non potest. Magnos tamen habet error hic fautores , *Aristotelem* & alios , qui propter impotentiam humanam , civitatis potestatem summam , solis legibus deferendam esse arbitrantur. Videntur autem in naturam civitatis parum profunde inspexisse , qui potestatem coactivam , legum interpretationem , & legum lationem (quæ necessariæ civitati potestates sunt) ipsis legibus relinquendas esse existimaverint. Quamquam autem cives singuli cum ipsa civitate contendere iudicio , & lege agere interdum possint , id tamen locum habet tunc solum , quando quæstio non est de eo quod civitas possit , sed de eo quod certâ quâdam lege voluit. Ut,

cum de capite civis agitur quacunque lege, quæstio non est, an civitas jure suo absoluto vitam ejus tollere possit, sed an per legem illam tollendam esse voluerit. Voluit autem, si legem violavit, alioqui noluit. Quod igitur civitas suis ipsius legibus obstricta sit, non satis argumenti est, quod actio legis competat civi adversus civitatem. In contrarium, patet, civitatem suis ipsius legibus non teneri, quia nemo obligatur sibi. Ponuntur ergo leges *Titio & Caio*, non civitati: utcunque ambitione jurisconsultorum factum sit, ut leges non ab auctoritate civitatis, sed ab eorum prudentia dependere, imperitis videantur.

V. Quinto, *imperium summum dividi posse*, exitiosissima civitatis doctrina est. Alii autem aliter dividunt. Sunt enim qui ita dividunt, ut summum imperium in iis rebus quæ ad pacem & commoda hujus vitæ pertinent, potestati civili concedant; in iis vero quæ ad salutem animæ spectant, in alios transferant. Contingit autem, quia justitia ad salutem maximè omnium rerum necessaria est, ut cives justitiam metientes, non fisci debent, per leges civiles, sed

*Imperium
summum
posse divi-
di, seditio-
sa opinio.*

per mandata & doctrinas eorum qui respectu civitatis vel privati sunt, vel externi, superstitioso metu obedientiam principibus debitam præstare nolint; ipso metu in id quod metuunt, incidentes. Quid autem perniciosius civitati esse potest, quam ut homines ne principibus, hoc est, ne legibus obediant, seu, ne justi sint, æternorum cruciatuum intimatione deterreantur? Sunt etiam qui summum imperium ita dividunt, ut potestatem summam belli & pacis, uni (quem *monarcham* vocant) sed pecuniam imperandi jus, non illi, sed aliis tribuunt. Quoniam autem & belli & pacis nervi sunt pecuniæ, qui sic dividunt, aut non rem ipsam dividunt, sed imperium quidem illis dant, in quorum potestate est pecunia, nomen vero alteri; vel si dividunt, civitatem dissolvunt: neque enim bellum si opus est geri, neque pax publica sine pecunia conservari potest.

Fidem & sanctitatem non studio & ratione naturali acquiri, sed semper supernaturaliter VI. Vulgo docetur, *fidem & sanctitatem non studio & ratione naturali acquiri, sed semper supernaturaliter* hominibus infundi vel inspirari. Quod si verum esset, non video quare rationem fidei nostræ reddere jubere.

mur, aut cur is non sit propheta, *valiter in-*
 quisquis verè christianus est; aut de- *fundi &*
 nique quare non unusquisque quid *inspirari,*
 faciendum, & quid fugiendum sibi *seditiosa*
 sit, ex propria potius inspiratione, *opinio.*
 quàm ex præceptis imperantium, aut
 recta ratione æstimaret. Reditur igitur
 ad *cognitionem privatam boni &*
mali, quæ concedi non potest sine
 civitatum dissolutione. Opinio hæc
 adeo latè per orbem christianum dif-
 fusa est, ut numerus apostatarum à
 ratione naturali penè infinitus sit.
 Nata autem est ab insanis homini-
 bus, qui scripturarum lectione co-
 piam verborum sacrorum nacti, ita
 ea concionando connectere soliti sunt,
 ut eorum oratio nihil significans,
 imperitis tamen hominibus divina
 videatur: cujus enim ratio nulla,
 oratio divina apparet, is necessariò
 divinitus videbitur inspiratus.

VII. Septima civitatibus adversa *Civibus*
 doctrina est, *civibus singulis earum* *singulis es-*
rerum quas possident, absolutum esse *se rerum*
dominium. Hoc est, *proprieta-* *suarum*
tem, quæ jus cæterorum omnium, *proprietatem,*
non modo concivium, sed etiam ipsius *sive*
civitatis in easdem res excludit. *dominium*
Id *absolutum,*
quod verum non est. *seditiosa*
Nam qui do- *opinio.*
minum habent, dominium non ha-

bent, ut probatum est c. 8, art. 5. Civitas autem civium omnium domina est, ex constitutione. Ante susceptum jugum civile, nemini erat quicquam *juris proprii*, omnia omnibus *communia* erant; dic ergo, unde tibi *proprietas* hæc, nisi à civitate? Unde autem civitati, nisi quod unusquisque jus suum in civitatem transtulisset? Et tu ergo tuum jus civitati quoque concessisti. *Dominium* ergo & *proprietas* tua tanta est, & tamdiu durat, quanta & quamdiu ipsa vult. Sicut in familia filiorum singulorum *propria* sunt bona, quæ & quamdiu vult pater. Sed multo maxima pars hominum, qui prudentiam civilem profitentur, rationem aliter colligunt. *Æquales*, inquiunt, natura sumus; nulla causa est quare quis rem meam mihi meliore jure auferat, quam ego illi suam; scimus, ad defensionem publicam pecuniâ aliquando opus esse, sed qui eam exigunt, opus esse monstrent, & à volentibus, accipient. Nesciunt qui sic loquuntur, ea quæ fieri volunt, jam ab initio in ipsa civitatis constitutione facta esse; ideòque loquentem tanquam in multitudine dis-

soluta & nondum facta civitate, factam dissolvunt.

VIII. Ultimo loco regimini civili adversatur, præsertim vero monarchico, quod homines non satis distinguant inter *populum* & *multitudinem*. *Populus* est unum quid, unam habens voluntatem, & cui actio una attribui possit. Nullum horum de multitudine dici potest. *Populus* in omni civitate regnat; nam & in monarchiis *populus* imperat, vult enim *populus* per voluntatem unius hominis. *Multitudo* vero cives sunt, hoc est, subditi. In *democratia* & *aristocratia*, cives sunt *multitudo*; sed *civitas* est *populus*. Et in *monarchia*, subditi sunt *multitudo*, & (quamquam paradoxum sit) *rex* est *populus*. Vulgus hominum, & alii qui hæc ita esse minimè animadvertunt, de magno numero hominum semper loquuntur tanquam de *populo*, hoc est, de *civitate*; dicuntque rebellasse *civitatem* contra *regem* (quod est impossibile) & *populum* velle & nolle, quod volunt & nolunt molesti & mustitantes subditi, sub prætextu *populi*, cives contra *civitatem*, hoc est, *multitudinem* contra *populum* animantes. Atque hæc ferè sunt opiniones, qui-

Ad seditionem disponit necesse differentiam inter populum & multitudinem.

bus imbuti cives faciles sunt ad tumultuandum; & si quidem majestas in omni civitate, ei vel eis conservanda sit, qui summum habet, vel habent imperium, his opinionibus crimen læsæ majestatis adhæret naturaliter.

Ad seditionem disponit exactio nimia pecuniarum, quamvis justa & necessaria.

IX. Animum humanum ægritudine afficit maximè omnium rerum *egestas*; sive earum rerum quæ ad vitam & dignitatem tuendam necessariae sunt, *inopia*. Et quamquam nemo sit, qui nesciat, opes industriâ comparandas, & parcimoniâ conservandas esse, omnes tamen inopes culpam ab ignavia & luxuria propria in regimen civitatis, tanquam re privatâ publicis exactionibus detrita, transferre solent. Debent autem homines considerare, non modo laborandum esse iis quibus patrimonium non est, ut vivant, sed etiam pugnandum, ut laborent. Unusquisque Judæorum qui tempore *Esdrae* muros *Hierusalem* ædificabant, unâ manu faciebat opus, alterâ tenebat gladium. In omni civitate cogitandum est, manum quæ gladium tenet, esse *regem*, vel *curiam summam*, & ab industria civium, non minus alendam esse, illâ quâ quisque fortunam suam

privatam fabricatur; *vestigalia* autem & *tributa* nihil aliud esse, præter mercedem eorum qui armati vigilant, ne industria singulorum incurfu hostium impediatur; nec magis justam querimoniam esse eorum, qui paupertatem suam pensionibus publicis imputant, quam si dicerent, inopes se fieri propter solutionem debitorum. Sed nihil horum cogitat maxima pars hominum; patiuntur enim idem quod in morbo qui appellatur *incubus*, qui ortus ab ingluvie, facit tamen homines putare se invadi, & magno pondere opprimi & suffocari. Quod autem ii qui videntur sibi totâ civitatis mole oppressi, proni ad seditiones sint, quodque novis rebus delectentur quibus præsentis nocent, fatis per se manifestum est.

X. Altera animi ægritudo civitatibus noxia, eorum est, qui otio abundantes, carent dignitate. Ad honores & claritudinem naturâ quidem omnes contendunt, illi vero maximè qui minime rerum necessariorum sollicitudine distringuntur. Hos enim partim ad differendum inter se de republicâ, partim ad historicorum, oratorum, politicorum, aliorumque librorum facilem

Ad seditionem disponit ambitio.

lectionem otium cogit. Inde autem contingit, ut ad res maximi momenti administrandas, & ab ingenio, & à doctrina instructos se esse arbitrentur. Quoniam autem non omnes sunt, quod sibi videntur esse, & si essent, non tamen omnes propter multitudinem ad munera publica adhiberi possent, necesse est multos præteriri. Hi igitur contumeliam sibi fieri existimantes, nihil magis in votis habere possunt, tum invidiâ in sibi prælatos, tum emergendi spe, quam ut consilia publica eventus infelices sortiantur. Ideoque mirum non est, si rerum novarum occasiones cupidis animis operiantur.

Ad seditionem disponit spes successus.

XI. Inter affectus seditiosos numeranda est etiam *spes vincendi*. Sint enim homines quantum quis voluerit, opinionibus paci & regimini civili repugnantibus imbuti, sint quantum fieri potest, injuriis & contumeliis, ab iis qui in autoritate sunt, læsi, & laceffiti, si tamen *vincendi spes* nulla, aut non satis magna appareat, nulla sequetur seditio; dissimulabunt singuli, & gravia potius ferent quàm graviora. Ad hanc *spem* necessario requiruntur quatuor, *numerus, instrumenta, mutua fiducia, &*

duces. Sine numero magno magistratibus publicis resistere non seditio, sed desperatio est. Per instrumenta intelligo *arma & comineatum*, quæ si absint, numerus nihil valet, sicut neque arma sine *mutuâ fiduciâ*, neque hæc omnia sine unione, sub *duce* aliquo, cui obedire, non ut obligati quod se ipsius imperio submiserint, (supposuimus enim hoc ipso capite, huiusmodi homines nescire se obligari ultra id quod sibi met ipsis rectum & bonum visum fuerit), sed propter existimationem virtutis, & prudentiæ militaris, vel similitudinem affectuum, sponte velint. Quatuor hæc si hominibus præsentia molestè ferentibus, & jus actionum suarum proprio iudicio metientibus, in propinquo sint, ad seditionem & civitatis confusionem præterea nihil deest præter aliquem, *qui ipsos acuat & concitet.*

XII. *Catiline*, quo nemo unquam magis ad seditiones factus fuit, character apud *Sallustium* hic est, quod haberet *eloquentiæ satis, sapientiæ parum*. Separat ille *sapientiam* ab *eloquentia*, hanc homini ad turbas nato, ut necessariam attribuens, illam ut pacis dictatricem abjudicans. *Eloquen-*

*Virtus
quæ opus
est ad se-
ditiones
excitan-
das, sola
eloquentia
est sine sa-
pientia.*

tia autem duplex est, altera sententiae & conceptuum animi perspicua & elegans explicatrix, oriturque partim à rerum ipsarum contemplatione, partim à verborum in propria & definita significatione acceptorum intelligentia; altera est affectuum animi (quales sunt *spes*, *metus*, *ira*, *miseri-cordia*) commotrix, oriturque ex usu verborum metaphorico, & ad affectus accommodato. Illa ex veris principiis, hæc ex jam receptis opinionibus, qualescunque eæ sint, orationem texit. Illius ars Logica; hujus Rhetorica est. Illius finis veritas est; hujus victoria. Utraque suum usum habet, illa in deliberationibus; hæc in hortationibus. Illa enim à *sapientia* nunquam disjungitur; hæc verò ferè semper. Quod autem hujusmodi *eloquentia potens*, separata à rerum scientia, hoc est, à sapientia, verus character sit eorum qui populum ad res novas sollicitant & concitant, ex ipso opere quod faciendum habent, facile colligitur. Neque enim imbuere populum absurdis illis opinionibus paci & societati civili contrariis possent, nisi ipsi easdem tene-rent; quod ignorantiae majoris est, quàm quæ possit cadere in hominem

sapientem : quis enim qui nescit unde leges vim suam derivent ? quæ sint *justi, injusti, honesti, inhonesti, boni, mali*, regulæ ? quid pacem inter homines conciliet & conservet, quid destruat ? quid sit *suum*, quid *alienum* ? quid denique sibi fieri velit (ut idem alteri faciat) vel mediocriter sapiens existimandus est ? Quod autem auditores suos, ex stultis insanos reddere possunt ; quod facere possunt ut quibus malè est, pejus, quibus rectè, malè esse videatur ; quod spem amplificare, pericula extenuare, præter rationem iidem possunt, id ab eloquentia habent, non ab ea, quæ res sicut sunt, ita explicat, sed ab altera illa quæ commovendo animos, facit apparere omnia, qualia ipsi animis prius commotis ea conceperunt.

XIII. Ad disponendum civium animos ad *seditiones*, multi etiam eorum qui bene erga civitatem affecti sunt, dum dictis opinionibus conformem doctrinam adolescentibus in scholis, & omni populo è cathedris insinuant, per inscitiam cooperantur. Qui vero dispositionem illam in actum perducere volunt, totum ambitionis laborem in eo ponunt, primum

Quomodo stultitia vulgi, & eloquentia ambitiosorum, concurrant ad rem publicam dissolvendam.

ut male affectos in *factionem* & *conspirationem* conjungant; deinde ut ipsi in *factione* plurimum polleant. In *factionem* conjungunt, dum inter-nuncios se & interpretes faciunt con-siliorum & actionum singulorum, no-minantque personas & loca ad con-veniendum, & de iis rebus, quibus regimen civitatis, prout sibi videbi-tur commodum, reformetur, delibe-randum. Ut vero in *factione* ipsi do-minentur, *factio* in *factione* habenda est; scilicet seorsim cum pauciori-bus conventus secretos habere oportet, ubi ordinare possint, quid postea in conventu generali proponendum sit, & à quibus, & quid quisque eo-rum, & quo ordine debeat dicere, & quomodo potentissimos & existi-matione apud *factionis* vulgus floren-tissimos ad suam sententiam possint trahere. Atque hoc modo cum *fac-tionem* satis magnam habeant, in qua per eloquentiam dominantur, inci-tant eam ad res capeffendas, atque ita rempublicam aliquando quidem opprimunt, nimirum, cum *factio* contraria nulla sit, plerumque vero lacerant, & bellum civile introdu-cunt. Concurrunt enim *stultitia* & *eloquentia* ad subversionem civitatis,

eo

eo modo quo conspirarunt quondam (ut est in fabula) filiae *Pelia* regis Thessaliae cum *Medeâ*, contra patrem suum. Volentes illae decrepito seni restituere adolescentiam, consilio *Medeae* in frustra concisum igni coquendum imponunt, exspectantes frustra dum revivisceret. Eodem modo vulgus stultitiâ suâ, velut puellae *Peliae*, cupientes civitatem veterem renovare, ducti eloquentiae ambitiosorum hominum tanquam beneficio *Medeae*, eam factionibus divisam incendio saepius consumunt quàm reformant.

CAPUT XIII.

De officiis eorum qui summum imperium administrant.

I. Distinguitur summi imperii jus ab exercitio. II. Salus populi suprema lex. III. Imperantium est respicere ad utilitatem plurimum communem, non ad hujus vel illius propriam. IV. Per salutem intelligi omnia commoda. V. Queritur an regum officium sit saluti animarum civium suorum providere, prout ipsis secundum conscientiam propriam optimum videbitur. VI. Salus populi in quo

K

consistat. VII. Exploratores necessarios esse ad defensionem populi. VIII. Milites, arma, praesidia, pecuniam tempore pacis parata habere, necessarium etiam ad defensionem populi. IX. Recta institutio civium in doctrina civili, paci conservandae necessaria. X. Onera publica aequaliter distribuere, paci conservandae conducibile. XI. Aequitatis naturalis esse, ut pecuniae taxentur, pro ratione eorum quae quisque consumit, non quae possidet. XII. Ad pacem conservandam conducere, ambitiosos premere. XIII. Et factiones dissolvere. XIV. Ad locupletandos cives conducere leges, quibus artes lucrativae foveantur, & quibus sumtus coercean- tur. XV. Non esse plura ex legibus definienda, quam postulat civium & civitatis commodum. XVI. Pœnas non majores sumendas quam quae legibus praefinitae sunt. XVII. Civibus contra judices corruptos jus reddendum.

*Distingui-
tur summi
imperii jus
ab exerci-
tio.*

I. **A**PPARENT ex haëtenus dictis in unoquoque civitatis genere officia civium & subditorum; & quid summi imperantes in eos possint. Ipsorum autem imperantium officia, & quo modo in subditos gerere se debeant, nondum dictum est. Distinguendum autem est inter summi imperii jus & exercitium. Possunt enim separari, ut puta, cum is qui habet jus, vel non possit, vel

nolit litibus judicandis, vel rebus deliberandis, ipse interesse. Reges enim aliquando per ætatem res gerere non possunt, quandoque etiam etsi possunt, rectius tamen esse judicant, contenti electione ministrorum & consiliariorum, imparium per eos exercere. Ubi autem separantur *jus & exercitium*, ibi regimen civitatis simile est regimini mundi ordinario, quo Deus, primus omnium motor, effectus naturales producit per ordinem causarum secundarum. Ubi vero qui jus regni obtinet, omnibus judiciis, consultationibus, actionibusque publicis ipse interesse vult, ibi administratio talis est, ac si Deus præter naturæ ordinem, se ipsum ad materiam omnem immediatè applicaret. De officiis igitur eorum qui summum imperium, sive proprio, sive alieno jure administrant, hoc capite summatim & breviter dicemus. Neque enim instituti mei est, in ea descendere quæ principes alii ab aliis diversa agere possint; hoc enim politicis practicis in singulis civitatibus relinquendum est.

II. Imperantium autem officia omnia hoc uno dicto continentur: *Salus populi suprema lex.* Quamquam enim

ii qui summum inter homines imperium obtinent, legibus propriè dictis, hoc est, hominum voluntati subjici non possunt; quia summum esse, & aliis subjici, contradictoria sunt, *officii* tamen eorum est rectæ rationi, quæ lex est naturalis, moralis, & divina, quantum possunt, in omnibus obedire. Quoniam autem imperia pacis causa constituta sunt, & pax propter salutem quæsitæ, qui in imperio positus, eo aliter quam ad salutem populi uteretur, faceret contra pacis rationes, hoc est, contra legem naturalem. Sicut autem salus populi legem dictat, per quam principes cognoscunt *officium*; ita etiam artem docet, per quam iidem comparant beneficium. Potentia enim civium, potentia est civitatis, id est, ejus qui summum in civitate habet imperium.

Imperantium est respicere ad utilitatem plurimum communem, non ad hujus vel illius propriam. III. Per populum intelligitur hoc loco, non persona una civilis, nempe ipsa civitas quæ regit, sed multitudo civium qui reguntur. Civitas enim non sui, sed civium causa instituta est. Neque tamen *hujus & illius* ratio habenda est, non enim imperans, quatenus talis, civium saluti aliter prospicit, quàm per leges quæ universales sunt; ideoque *officio* satisfecit,

si toto conatu id egerit, ut per salutare constitutiones quamplurimis rectè sit, & quam diutissimè; neque male cuiquam, nisi suâ culpâ, aut casu cui provideri non potuerat; expedit autem aliquando saluti plurimorum, ut male iis sit qui mali sunt.

IV. Per salutem autem intelligi debet non sola vitæ qualitercumque conservatio, sed quatenus fieri potest vita beata. Nam eo fine homines in civitates *institutas* sponte coiere, ut possent, quantum conditio fert humana, jucundissimè vivere. Facerent ergo ii qui summum imperium in eo genere civitatis administrandum in se susceperunt, contra legem naturæ, quia contra fiduciam eorum qui imperii administrationem eis commiserunt, si non studerent, quantum legibus fieri potest, ut cives bonis omnibus, non ad vitam modo, sed etiam ad delectationem abunde instruantur. Qui vero armis imperia acquisiverunt, cupiunt omnes, ut subditi sui viribus tam animi quam corporis idonei sint ut ipsis serviant; quare contra finem & scopum proprium facerent si non conarentur, ut iis non modo ea quibus vivere, sed etiam quibus fortes esse possint, præbeantur.

Per salutem intelligi omnia commoda.

*Queritur,
an regum
officium
sit, salutis
animarum
civium
suorum
providere,
prout ipsis
secundum
conscien-
tiam pro-
priam op-
timum vi-
debitur.*

V. Inprimis autem ad *salutem æternam* plurimum interesse principes omnes credunt, quales de Deo teneantur opiniones, qualisque ei cultus exhibeatur. Quo supposito, quæri potest utrum summi imperatores, & quicunque sunt, sive unus sive plures, qui summum civitatis imperium administrant, non peccent contra legem naturæ, si talem doctrinam, & talem cultum quem ipsi civibus ad *salutem æternam* necessario conducere credunt, non faciant doceri & exhiberi, vel contrariam doceri vel exhiberi permittant? Manifestum est facere eos contra conscientiam, & velle, quantum in se est, æternam civium perditionem. Nam, si non vellent, rationem non video, quare committerent, (cum summi existentes cogi non possint,) ut ea docerentur & facerent, propter quæ damnandos eos esse credunt. Difficultatem autem hanc in medio relinquemus.

[Salus populi in quo consistat.

VI. Commoda civium quæ hanc tantum vitam spectant, in quatuor genera distribui possunt. 1. ut ab hostibus externis defendantur. 2. ut pax interna conservetur. 3. ut quantum cum securitate publica consistere potest, locupletentur. 4. ut libertate

innoxia perfruantur. Amplius enim ad felicitatem civilem, quam ut à bello externo & civili tuti, opibus industria partis frui possint, summi imperatores conferre non possunt.

VII. Ad defensionem populi duo *Exploratores ne-*
 necessaria sunt, *præmoneri & præ-* *cessarios*
muniri. Status enim civitatum inter *esse ad de-*
se naturalis, id est, hostilis est. Neque *fensionem*
 si pugnare cessent, idcirco pax di- *populi.*
 cenda est, sed respiratio, in qua hostis alter alterius motum vultumque observans, securitatem suam non ex pactis, sed ex viribus & consiliis adversarii æstimat. Atque id jure naturali, ut capit. 2, articulo 10, ex eo quod pacta in statu naturali quoties justus metus intercedit sunt invalida, ostensum est. Necessarium igitur est ad civitatis defensionem, primum, ut sit qui omnium eorum qui civitati nocere possunt, quantum fieri potest, consilia & motus *exploret & præsentiat.* Sunt enim sibi *exploratores* ad eos qui summum imperium administrant, idem quod radii lucis ad animam humanam; atque in visione politica, quàm in naturali rectius dicemus, species rerum externarum sensibiles intelligibilesque ad animam, (hoc est, eos qui summum imperium civi-

tatis administrant) ab aliis non animadversas per aërem transportari; ideoque non minus necessarii sunt ad salutem civitatis, quam lucis radii ad salutem hominis. Vel si comparentur araneorum telis, quæ extensæ undique subtilissimis filis, motus externos ipsis intus in cavernulis suis residentibus significant; non magis ii qui imperant, quid ad subditorum suorum defensionem imperato opus est, sine *exploratoribus*, quam illæ quando exeundum, & quo accurrendum sit, sine filis suis scire possunt.

Milites,
arma,
præsidia,
pecuniam,
tempore
pacis pa-
rata habe-
re, neces-
sarium
etiam ad
defensio-
nem popu-
li.

VIII. Deinde ad defensionem populi requiritur necessario ut sint *præmuniti*. Præmuniri autem est, militibus, armis, classe, propugnaculis, antequàm instet periculum, comparatis, & pecunia jam comportata instrui. Nam milites conscribere, arma conquirere, post acceptam cladem, si non impossibile, saltem ferum est. Similiter propugnacula & præsidia non antè locis opportunis constituere, quam fines invadantur, simile est rusticorum, ut dixit Demosthenes, qui ignari artis gladiatoriae, ab una parte corporis ad aliam, ictibus moniti clypeos transferunt. Qui vero pecuniam ad milites alendos, & cæte-

ras exercituum impensas, tunc imperari satis opportunè putant, quando periculum incipit apparere, illi certè non considerant quam difficile sit tam magnam pecuniæ vim ab hominibus tenacibus subito corradere. Nam omnes ferè, quod semel in bonis suis numeraverunt, ita suum & sibi proprium esse judicant, ut injuriam sibi fieri putent, quoties vel minimam ejus partem coguntur in publicum erogare. Ex eo autem quod à portoriis & rerum venalium vectigali ad ærarium accedit, pecunia satis magna ad civitatem armis defendendam subito confici non potest. Pecunia itaque belli causâ, si civitatem salvam esse volumus, tempore pacis congerenda est. Cum ergo explorare hostium consilia, arma & præsidia tenere, pecuniam in promptu habere, imperantibus ad salutem civium necessaria sint, salutem autem civium omni conatu procurare lege naturæ principes teneantur, sequitur, non modo licitum eis esse, exploratores emittere, milites alere, propugnacula ædificare, & pecuniam in eas res exigere, sed etiam ea non facere, illicitum. Quibus etiam addi potest quicquid ad potentiam externorum à quibus metuant,

K §

vel arte vel vi minuendam, conducere videbitur: obligantur enim rectores civitatum, mala quæ metuunt, curare pro viribus, ne contingant.

Recta institutio civium in doctrina civili, paci conservandæ necessaria.

IX. Ad conservationem autem pacis internæ, multa requiruntur, quia multa concurrunt (ut capite præcedente ostensum est) ad eam perturbandam. Ostendimus ibi alia esse quæ disponunt animos ad seditionem, alia quæ dispositos movent & excitant. Inter ea quæ disponunt, numeravimus primo loco quasdam pravas doctrinas. Hos igitur eradicare ex animis civium, & contrarias insinuare, officium eorum est, qui summa imperia administrant. Quoniam autem opiniones non imperando, sed docendo, non terrore pœnarum, sed perspicuitate rationum animis hominum inferuntur, leges quibus huic malo obviandum est, non in errantes, sed in ipsos errores constituendæ sunt. Errores illi quos præcedente capite cum quiete civitatis consistere non posse affirmavimus, in animos rudium irreperunt partim è concionatorum cathedris, partim à sermonibus quotidianis hominum propter rei familiaris laxitatem studiis vacantium; & in animos horum à docto-

ribus adolescentiæ suæ in academiis publicis. Quare etiam vice versa, si quis sanam doctrinam introducere voluerit, incipiendum ei est ab academiis. Illic fundamenta doctrinæ civilis vera, & verè demonstrata jacienda sunt, quibus imbuti adolescentes, plebem postea privatim & publicè instruere possint. Id autem tanto alacrius & potentius facient, quanto ipsi de veritate eorum quæ docent & prædicant, certiores erunt. Siquidem enim propositiones propter consuetudinem audiendi, quamquam falsæ, nec magis intelligibiles, quam si quis vocabula sorte ex urna extracta copularet, hodie receptæ sunt, quanto magis imbiberent homines, propter eandem causam, doctrinas veras, intellectui suo & rerum naturæ conformes? Officii igitur summorum imperantium esse arbitror, elementa vera doctrinæ civilis conscribi facere, & imperare ut in omnibus civitatis academiis doceantur.

X. Secundo loco disponere cives ad seditionem ostendimus, ægritudinem animi ab *egestate*; quam quidem egestatem licet à luxuria vel ignavia propria profectam, imputant tamen

*Onera publica
æqualiter
distribuere,
paci
conser-
vando*

*conducibi-
le.*

pensionibus publicis exhausti & oppressi. Fieri tamen potest aliquando ut querimonia illa iusta sit, nimirum cum onera civitatis civibus inæqualiter imponuntur. Quod enim omnibus simul leve onus est, si multi se subtrahunt, cæteris grave, imò intolerabile erit. Neque homines tam onus ipsum, quam inæqualitatem graviter ferre solent. Maxima enim ambitione de immunitate certatur, & in eo certamine minus felices magis felicibus tanquam victi invident. Ad tollendam ergo iustam querimoniam, quietis publicæ interest, & per consequens ad officium pertinet imperantium, ut onera publica æqualiter ferantur. Præterea, cum id quod à civibus in publicum confertur, nihil aliud sit præter emtæ pacis pretium, rationis est, ut ii qui æquè pacis participant, æquas partes solvant, vel pecunias, vel operas reipublicæ contribuendo. Lex autem naturalis est (per art. 15, cap. 3,) unusquisque in jure aliis distribuendo, omnibus æqualem se præbeat; quare imperantes, ut onera civitatis civibus æqualiter imponant, lege naturali obligantur.

*Æquitatis
naturalis*

XI. Æqualitas autem hoc loco intelligitur, non pecuniæ, sed oneris,

hoc est, æqualitas rationis inter onera & beneficia. Quamquam enim pace omnes æqualiter fruuntur, non tamen beneficia à pace omnibus æqualia sunt. Nam alii plus, alii minus bonorum acquirunt. Et rursus alii plus, alii minus consumunt. Quæri igitur potest, an debeant cives in publicum contribuere, pro ratione eorum quæ lucrantur, an eorum quæ consumunt, hoc est, an personæ taxari debeant, ut pro ratione opum contribuant, an res ipsæ, ut contribuat quisque pro ratione eorum quæ consumit. Sed si consideremus ubi pecuniæ conferuntur pro ratione opum, ibi eos qui æqualia lucrati sunt, non æqualia possidere, propterea quod alter parta per parcimoniam conservat, alter per luxuriam dissipat, ideòque beneficio pacis æqualiter gaudentes, civitatis onera non æqualiter sustinere: & ex altera parte, ubi res ipsæ taxantur, ibi unumquemque dum rem privatam consumit, partem civitati debitam pro ratione eorum non quæ habet, sed quæ beneficio civitatis habuit, eo ipso quod sua consumit, imperceptibiliter persolvit: dubium amplius non est quin prior ille modus pecunias imperandi contra æquitatem, & proin-

esse, ut pecunie taxentur, pro ratione eorum quæ quisque consumit, non quæ possidet.

de contra officium imperantium sit, posterior autem rationi & officio eorum consentaneus.

Ad pacem conservandam conducere, seditiosos premere.

XII. Tertio, officere paci publicæ diximus, ægritudinem animi quæ oritur ex *ambitione*. Sunt enim qui cum sibi præ cæteris sapere, & magis ad res gerendas idonei videantur, quam ii qui rempublicam in præsentia administrant; virtus sua quantum civitati prodesse queat, quando aliter ostendere non possunt, ostendunt nocendo. Quoniam autem tolli ex animis hominum ambitio & honorum aviditas non potest, officii imperantium non est, ut in id incumbant. Possunt autem præmiorum & poenarum constanti applicatione facere, ut homines sciant, viam ad honores non esse per vituperationem regiminis præsentis, neque per factiones, & auram popularem, sed per contraria. Viri boni sunt, qui consulta patrum, qui leges iuraque servant. Hos si honoribus ornari, factiosos vero ab iis qui summa imperia administrant, puniri & contemptui haberi, constanti tenore videremus, parendi quam obstandi major ambitio esset. Accidit tamen aliquando, ut, sicut equo propter ferociam, ita civi contumaci

propter potentiam blandiendum sit. Sed ut illud sefforis, ita hoc imperatoris jam pene excussi est. Loquimur autem hic de iis quorum auctoritas & potentia integra est. Horum officium esse, inquam, obediens cives fovere, factiosos quantum possunt imperio premere, neque enim alio modo potentia publica, nec enim sine ea civium quies conservari potest.

XIII. Si vero factiosos homines coërcere, multo magis factiones ipsas dissolvere & dissipare ad officium pertinet imperantium. *Et factiones dissolvere.* **FACTIONEM** autem voco, multitudinem civium, vel *pactis* inter se, vel unius alicujus potentiam, absque ejus vel eorum qui summum imperium obtinent, auctoritate unitam. Est itaque *factio* tanquam civitas in civitate: sicut enim unione hominum in statu naturali fit civitas, ita civium unione novâ, fit factio. Secundum hanc definitionem, multitudo civium qui externo cuicumque sive principi, sive civi, simpliciter obedituros se obstrinxerunt, vel qui pacta aut foedus inter se mutuae defensionis contra omnes homines fecerunt, non exceptis iis qui summam potestatem habent in civi-

tate, *factio* est. Etiam gratia apud plebem si tanta sit ut per eam comparari exercitus possit, nisi obsidibus, aut alio pignore publice caveantur, *factionem* continet. Atque idem de divitiis privatis dicendum est, si sint immodicæ, quia pecuniæ obediunt omnia. Siquidem ergo verum sit, civitatum inter se statum naturalem & hostilem esse, principes qui *factionem* permittunt, idem faciunt, ac si hostem intra mœnia reciperent. Quod est contra civium salutem, & propterea etiam contra leges naturales.

Ad locupletandos cives conducere leges quibus artes lucrative foveantur, & quibus sumtus coercantur.

XIV. Ad locupletandos cives necessaria duo sunt, *labor* & *parsimonia*; conducit etiam tertium, nempe terræ aquæque *proventus naturalis*; est autem & quartum, *militia*, quæ rem civium quandoque auget, sæpius vero attenuat; priora duo sola necessaria sunt. Potest enim civitas in insula maris constituta, non majore, quam ut habitationi locum præstet, sine semente, sine piscatura, solâ mercaturâ & opificiis ditescere; sed non est dubium, si habeant territorium, quin ditiores eodem numero, vel æque divites majore numero esse possint. Quartum autem, nimirum *militia*, in numerum qui-

dem olim venit artium lucrativarum, sub nomine *litrice*, sive *prædatorie*. Et genere humano ante constitutionem civitatum per familias disperso, iusta & honorifica habita est. Est enim nihil aliud prædatio, quàm quod parvis copiis geritur bellum. Et magnæ civitates nominatim *Romana* & *Atheniensis* spoliis belli, vectigalibus externis, & territorio armis acquisito, ita aliquando rempublicam auxerunt, ut tenuioribus civibus non modo nullam pecuniam publicam imperarint, sed etiam pecuniam & agros viritim diviserint. Hujusmodi autem divitiarum incrementa in rationes minimè referenda sunt. Est enim, quod ad lucrum spectat, militia sicut alea, qua plurimi rem suam labe-
factant, paucissimi ampliorem reddunt: cum ergo tria tantum sint, *proventus terræ & aquæ, labor & parsimonia*, quæ conducunt ad civium locupletationem, circa ea tantum versabitur officium imperantium. Ad primum utiles erunt leges, quæ favent artibus quibus terræ & aquæ proventus reddantur meliores; quales sunt *agricultura & piscatura*. Ad secundum utiles sunt leges omnes quibus ignavia prohibeatur, industria

excitetur, *ars navigandi* (per quam commoda totius mundi solo penè labore emta in unam civitatem comportantur,) item *mechanica* (sub qua omnes excellentium opificiorum artes comprehendo,) & *scientiæ mathematicæ*, nauticæ & mechanicæ fontes, in honore habeantur. Ad tertium utiles sunt leges illæ, quibus sumtus tam in cibos quam in vestes, & universim in res omnes, quæ usu consumuntur, immodici prohibeantur. Quoniam autem leges tales ad fines supra dictos utiles sunt, pertinet etiam ad officium imperantium eas sancire.

XV. Libertas civium non in eo sita

Non esse est, ut legibus civitatis exemti sint, pluræ legibus definienda, quàm possulat civium & civitatis commodum.

est, ut legibus civitatis exemti sint, vel ut ii qui civitatis summam potestatem habent, non possint leges ferre quascunque volent. Sed quoniam omnes motus & actiones civium legibus nunquam circumscriptæ sunt, neque circumscribi propter varietatem possunt, necesse est, ut infinita pene sint quæ neque jubentur, neque prohibentur; sed facere vel non facere suo quisque arbitrio potest. In his unusquisque dicitur suâ frui libertate, atque in hoc sensu libertas hoc loco intelligenda est, nempe pro juris naturalis parte ea quæ

civibus à legibus civilibus permiffa & relicta eft. Sicut aqua ripis undique conclusa ftagnat & corrumpitur, undique aperta expanditur, & quo plures exitus invenit, eo liberior fluit: ita quoque cives fi nihil injuffu legum facerent, torperent; fic omnia diffiparentur: & quo plura legibus indeterminata relinquuntur, eo majore fruuntur libertate. Utrumque extremum vitiofum eft: non enim ad actiones hominum tollendas, fed dirigendas, inventæ leges funt; fic neque ripas ad fiftendum curfum fluminis, fed ad dirigendum natura ordinavit. Mensura hujus libertatis ex bono civium & civitatis capienda eft. Quare contra officium eorum qui imperant, & legum ferendarum auctoritatem habent, in primis eft, ut plures leges funt, quam ad bonum civium & civitatis neceffario conducant. Nam cum de eo quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quàm per scientiam legum homines deliberare foleant; ubi leges plures funt, quàm ut earum facile meminiffe poffimus, & per eas prohibentur ea quæ ratio per fe non prohibet? neceffe eft ut per ignorantiam, fine ulla prava intentione, in-

cidant tamen in leges, tanquam in laqueos, contra libertatem innoxiam, quam imperantes civibus conservare lege naturali obligantur.

*Pœnas non
maiores
sumendas
quàm quæ
legibus
præfinitæ
sunt.*

XVI. *Libertatis* civitati innoxia, & singulis civibus ad beate vivendum necessaria, pars magna etiam est, ut pœnæ nullæ timendæ sint, nisi quas prævidere aut expectare possint. Præstatur autem hoc, ubi vel nullæ omnino pœnæ legibus definiuntur, vel majores definitis non exiguntur. Ubi nullæ definiuntur, ibi is qui primus legem transgressus est, pœnam expectat indefinitam, sive arbitrariam, supponiturque metus ejus infinitus, quia mali infiniti. Præcipit autem lex naturæ iis qui legibus civilibus non subjiciuntur, per ea quæ diximus cap. 3, articulo 11, ideòque summis imperantibus in ultione, & pœnis sumendis, spectandum esse non malum præteritum, sed bonum futurum: peccantque pœnarum arbitrariarum aliam mensuram habentes, quàm utilitatem publicam. Ubi vero pœna definita est, sive lege præscripta, ut quando verbis disertis ponitur, *qui sic facit, sic patietur*; sive praxi, ut quando pœna, lege non præscripta, sed (arbitraria ab initio) deter-

minata est postea per punitionem primi delinquentis, (æquè enim transgredientes æqualiter puniri jubet æquitas naturalis:) ibi pœnam, quàm quæ lege definitur, majorem exigere, contra legem naturæ est. Finis enim punitionis est, voluntatem homini non cogere, sed formare, & talem facere, qualem eam esse cupit is qui pœnam statuit. Et deliberatio nihil aliud est nisi commodorum & incommodorum facti quod aggredimur, tanquam in balance ponderatio, ubi quod præponderat, necessariò secundum inclinationem suam procedit. Siquidem ergo legislator pœnam minorem crimini appendit, quàm ut libidini metus præponderet, libidinis supra metum pœnæ excessus quo crimen committitur legislatori attribuendus est, hoc est, summo imperanti; ideòque si punit majori pœnâ, quàm ipse legibus præfinivit, punit in alio quod peccavit ipse.

XVII. Etiam ad innoxiam & necessariam civibus *libertatem* pertinet, ut quæ jura legibus sibi quisque concessa habet, iis sine metu frui possit. Frustra enim est *suum* ab *alieno* legibus distingui, si falso judicio, latrocinio, vel furto rursus confundantur.

*Civibus
contra ju-
dices cor-
ruptos jus
redde-
dum.*

Contingit autem falsa judicia, latrocinia, & furta fieri, ubi iudices corrumpi possunt. Metus enim quo homines à male faciendo deterrentur, non ab eo oritur quod poenæ statuuntur, sed quod exiguntur. Futurum enim ex præterito æstimamus, quæ rarò fieri solent, raro expectantes. Si igitur iudices muneribus, gratia, vel etiam misericordia corrupti poenas lege debitas sæpe remittant, atque eo modo improbis spem faciant impunitatis, bonis civibus à sicariis, latronibus, veteratoribusque obsessis, neque conversari inter se, neque omnino se movere liberum erit; imò civitas ipsa dissolvitur, & redit cuique jus se ipsum suo arbitratu protegendum. Præcipit igitur lex naturæ summis imperantibus, ut iustitiam non modo ipsi exerceant, sed etiam ut iudices à se positos, idem facere poenis cogant, hoc est, querelis civium aurem præbeant, & delegent, quoties opus est, iudices extra ordinem qui de ordinariis cognoscant.

CAPUT XIV.

De legibus & peccatis.

I. Lex quomodo differt à consilio. II. Quomodo differt à pacto. II. Quomodo à jure. IV. Divisio legum in divinas & humanas, & divinarum in naturales & positivas, & naturalium in leges singulorum hominum, & gentium. V. Legum humanarum id est, civilium divisio in sacras & sæculares. VI. In distributivam & vindicativam. VII. Distributivam & vindicativam non esse species legum, sed partes. VIII. Omni legi pœna appensa intelligitur. IX. Præcepta Decalogi de parentibus honorandis, de homicidio, adulterio, furto, & falso testimonio, leges civiles esse. X. Impossibile esse lege civili quicquam jubere contra legem naturæ. XI. Legi essentielle esse ut cognoscatur & ipsa & legislator. XII. Unde cognoscatur legislator. XIII. Ad cognoscendam legem necessaria sunt promulgatio & interpretatio. XIV. Legis civilis divisio in scriptam & non scriptam. XV. Leges naturales non esse leges scriptas; neque responsa jurisprudentum, neque consuetudinem esse leges per se, sed per consensum summæ potestatis. XVI. Peccati nomen latissime acceptum quid significet. XVII. Pec-

cati definitio. XVIII. Differentia inter peccatum infirmitatis & malitiam. XIX. In quo genere peccati contineatur atheismus. XX. Quid sit crimen læsæ majestatis. XXI. Crimine læsæ majestatis non leges civiles, sed naturales violari. XXII. Ideoque non jure imperii sed jure belli puniri. XXIII. Obedientiam non rectè distingui in activam & passivam.

Lex quomodo differat à consilio.

I. **LEX** ab iis qui vim verborum minus morosè pensitant, aliquando cum consilio, aliquando cum pacto, aliquando cum jure confunditur. Confundunt legem cum consilio, qui putant, monarcharum officium esse consiliarios non modo audire, sed etiam iis obedire; tanquam si consilium capere, nisi etiam quod consultum est fiat, frustra esset. Distinctio inter consilium & legem petenda est à differentia inter consilium & mandatum. Jam CONSILIUM est præceptum, in quo ratio quare paremus, sumitur ab ipsa re quæ præcipitur. MANDATUM autem est præceptum in quo parendi ratio sumitur à voluntate præcipientis. Propriè enim non dicitur, Sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas. Cum vero legibus obediatur non propter rem ipsam, sed

sed propter voluntatem præcipientis, *lex*, non *consilium*, sed *mandatum* est; definiturque hoc modo: *LEX* est *mandatum* *jus personæ* (sive *hominis*, sive *curiæ*) *cujus præceptum continet obedientie rationem*. Ut præcepta Dei respectu hominum, civitatis respectu civium, & universaliter omnium potentium respectu eorum qui non possunt resistere, eorum leges dicendæ sint. Differunt ergo multifariam inter se *lex* & *consilium*. *Lex* enim ejus est, qui potestatem habet in eos quibus præcipit: *consilium*, ejus qui potestatem non habet. Facere id quod *lege* præcipitur, *officii*, quod *consilio*, *arbitrii* est. *Consilium* diripitur ad finem ejus cui præcipitur, *lex* autem ad finem ejus qui præcipit. *Consilium* non nisi *volentibus* datur, *lex* etiam *nolentibus*. Denique *jus consiliarii* tollitur arbitrio ejus cui *consilium* dat, *jus legislatoris* non tollitur arbitrio ejus cui imponitur *lex*.

II. *Legem* cum *pactō* confundunt ii qui leges putant nihil aliud esse quam *ὁμολογήματα*, sive formulas vi-
 vendi, communi consensu hominum determinatas. Inter quos est *Aristoteles* qui *legem* hoc modo definit,

Quomodo
differat a
pactō.

L

Νόμος ἐστὶ λόγος ὠρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα, id est, *lex est oratio definita juxta consensum communem civitatis, indicans quomodo singula oportet agere.* Quæ definitio non est *legis* simpliciter, sed *civilis*. Manifestum enim est *leges divinas* non esse ortas à consensu hominum, neque etiam *naturales*: nam si à consensu hominum originem haberent, etiam eorundem consensu abrogari possent; sunt autem immutabiles. Neque verò est ea definitio legitima *legis civilis*; civitas enim eo loco sumitur, vel pro una persona civili, unam habente voluntatem, vel pro multitudine hominum, quorum unicuique sua voluntas privata libera est. Si pro unâ personâ, illud *communi consensu*, non rectè ponitur; non enim habet una persona *consensum communem*. Neque oportebat ponere *indicans* quid facto opus esset, sed *jubens*. Civitas enim civibus quæ indicat, imperat. Intellexit ergo per civitatem, multitudinem hominum communi consensu (puta scripto suffragiis confirmato) formulas vivendi indicantem: hæ autem nihil aliud sunt præter mutua pacta, quæ non ante quemquam

obligant, neque ideo leges sunt, quam constituto imperio summo, quod possit cogere, cautum ei sit erga cæteros qui aliter ea observaturi non sunt. *Leges* itaque, juxta definitionem hanc *Aristotelis*, nihil aliud sunt quam nuda & invalida pacta, quæ tum demum, cum sit qui potentiam civitatis jure exercet, *leges* fient vel non fient, illius arbitrio. Confundit ergo *pacta* cum *legibus*, quod non oportuit; est enim *pactum promissum*; *lex mandatum*. In *pactis*, *faciam* dicitur; in *legibus*, *fac*. *Pactio* (*) obligamur; *lege* obligati tenemur. *Pactum* obligat *per se*; *lex* obligatum tenet virtute *pacti* universalis de præstanda obedientia. Ideoque in *pactio*, prius determinatur quid faciendum est, quam ad faciendum obligamur; sed in *lege* ante obligamur ad faciendum, quid verò faciendum sit, determinatur post. Debebat igitur *Aristoteles* definire *legem civilem* hoc modo, *lex civilis est oratio definita per voluntatem civitatis, singula imperans quæ oportet facere*. Quæ eadem est cum eâ quam attulimus supra, cap. 6, articulo 9, nimirum *leges civiles esse ejus* (sive hominis, sive curiæ) *qui in civitate sum-*

ma potestate praeeditus est, de civium futuris actionibus mandata.

Annot.
ad p. 243.

(*) Pacto obligamur, &c.] *Visum est aliquibus, idem esse obligari & obligatum teneri, & proinde distinctionem in verbis aliquam, in re nullam esse. Clarius ergo hoc dico. Pacto obligari hominem, id est, propter promissionem prestare debere. Lege vero obligatum teneri, id est, metu poenae quae in lege constituitur, ad praestacionem cogi.*

Quomodo
à jure.

III. *Legem cum jure confundunt ii qui quod jure divino permixsum est, facere perseverant, quamquam lege civitatis prohibeatur. Quod lege divinâ prohibetur, lege civili permitti non potest, nec quod lege divina imperatur, prohiberi potest lege civili. Veruntamen quod jure divino permittitur, id est, quod jure divino fieri potest, nihil impedit, quo minus idem lege civili prohibeatur. Leges enim inferiores libertatem à superioribus relictam restringere possunt, quamquam ampliare non possunt. Est autem jus, libertas naturalis, à legibus non constituta, sed relictâ. Remotis enim legibus, libertas inte-*

gra est; hanc primo restringit *naturalis lex & divina*; residuam restringunt *leges civiles*; & quæ legi civili superest, restringi rursus potest à *constitutionibus* particularium urbium & societatum. Multum ergo interest inter *legem & jus*; *lex* enim *vinculum*, *jus* *libertas* est, differuntque ut contraria.

IV. *Lex* omnis dividi potest; primum pro diversitate autorum in *divinam & humanam*. *Divina* autem pro duobus modis, quibus Deus voluntatem suam hominibus notam facit, duplex est: *naturalis* (sive *naturalis*) & *positiva*. *Naturalis* ea est, quam Deus omnibus hominibus patefecit per *verbum* suum *æternum* ipsis innatum, nimirum *rationem naturalem*. Atque hæc est ea *lex*, quam toto hoc libro explicare conatus sum. *Positiva* est, quam Deus nobis patefecit per *verbum propheticum*, quo locutus est ad homines tanquam homo; quales sunt *leges* quas tradidit *Judeis* circa *politiam & cultum* *divinum*; possuntque appellari *leges divine civiles*, quia civitati *Israëlitarum* populi sui peculiaris peculiares erant. Rursus *naturalis* dividi potest in *naturalem hominum*, quæ sola obti-

Divisio
legum in
divinas &
humanas;
& divina-
rum in na-
turales &
positivas;
& natura-
lium in le-
ges singu-
lorum ho-
minum &
gentium.

nuit dici *lex natura*, & naturalem *civitatum*, quæ dici potest *lex gentium*, vulgo autem *jus gentium* appellatur. Præcepta utriusque eadem sunt: sed quia civitates semel institutæ induunt proprietates hominum personales, *lex* quam loquentes de hominum singulorum officio, *naturalem* dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus, sive gentibus, vocatur *jus gentium*. Et quæ *legis* & *juris naturalis* elementa hactenus tradita sunt, translata ad *civitates* & *gentes* integras, pro *legum* & *juris gentium* elementis sumi possunt.

*Legum
humana-
rum, id
est, civi-
lium, di-
visio in sa-
cras & sæ-
culares.*

V. *Humana lex omnis civilis est.* Nam extra civitates status hominum hostilis est, in quo quia alter alteri non subjicitur, leges præter dictamina rationis naturalis, quæ *lex divina* est, nullæ sunt. In civitate verò, sola civitas, hoc est, homo, vel curia cui summum civitatis imperium committitur, legislator est, civitatis autem leges civiles sunt. *Civiles leges* possunt dividi pro diversitate subjectæ materiæ in *sacras* & *seculares*. *Sacræ* sunt quæ pertinent ad religionem, hoc est, ad ceremonias & cultum Dei, (nimirum quæ & quo ritu personæ, res, loca, consecranda sunt,

quæ opiniones circa numen divinum publicè docendæ, & quibus verbis ritibusque supplicationes faciendæ sunt, & similia) & nulla lege divinâ positivâ definiuntur. Nam *leges civiles sacrae sunt humane* (quæ & *ecclesiasticae* dicuntur) circa res *sacras*; *seculares* autem generali nomine *civiles* appellari solent.

VI. Rursus *lex civilis* pro duobus legislatoris officiis, quorum alterum est *judicare*, alterum *cogere* ut iudiciis acquiescant, duas habet partes, alteram *distributivam*, alteram *vindicativam*, sive *pœnariam*. *Distributiva* est, qua jus suum cuique distribuitur, hoc est, quæ regulas omnium rerum constituit, quibus sciamus quid nobis, quid aliis proprium sit, ita ut nos nostris uti & frui alii non impediant, neque nos impediamus illos ne utantur & fruantur suis; & quid cuique licitum sit facere vel omittere, quid illicitum. *Vindicativa* est qua quæ pœnæ sumendæ sunt de iis qui legem violant, definitur.

VII. *Distributiva* autem & *vindicativa* non sunt duæ legum species, sed ejusdem legis duæ partes. Siquidem enim lex nihil amplius dicat, quàm, verbi gratia, *tuum esto, quod*

In distributivam, & vindicativam.

Distributivam & vindicativam non esse species legum, sed partes.

tu tuo reti cepisti in mari, frustra est. Quamquam enim alter eripiat tibi quod cepisti, non impedit quin adhuc tuum sit; nam in statu naturæ ubi omnia omnium sunt communia, idem est & *tuum* & *alienum*; ita, quod lex definit esse *tuum*, *tuum* erat etiam ante legem, & post legem *tuum* esse non definit, quamquam ab alio possessum. Nihil ergo lex agit, nisi ita intelligatur, ut sic *tuum* sit, ut omnes alii prohibeantur, ne impediant quominus omni tempore eo possis tuo arbitratu secure uti & frui. Hoc enim est quod requiritur ad proprietatem bonorum, non ut quis iis possit uti, sed possit solus, quod fit prohibendo alios ne sint impedimento. Sed frustra etiam prohibent, qui metum pœnarum non incutiunt: frustra ergo lex nisi utramque partem contineat, & illam quæ *prohibet* injurias fieri, & illam quæ facientes *punit*. Harum prima quæ *distributiva* dicitur, *prohibitoria* est, & loquitur ad omnes; secunda, quæ *vindicativa* vel *pœnaria* appellatur, mandatoria est, & loquitur tantum ad ministros publicos.

Omni legi
pœna ap- VIII. Ex quo etiam intelligitur,
omni legi civili annexam esse pœnam,

vel explicitè vel implicitè. Nam ubi ^{pena in-}
 pœna neque scripto, neque exemplo ^{telligitur.}
 alicujus qui pœnas legis transgressa
 jam dedit, definitur, ibi subintelli-
 gitur pœnam arbitrariam esse, nimi-
 rum, ex arbitrio pendere legislatoris,
 hoc est, summi imperantis; frustra
 enim est lex, quæ impunè violari
 potest.

IX. Quoniam autem à legibus ci- ^{Præcepta}
 vilibus oritur, tum quod unusquis- ^{Decalogi,}
 que jus *suum* sibi proprium & ab ^{de paren-}
 alieno distinctum habeat, tum etiam ^{tibus hono-}
 quod prohibeatur aliena invadere; ^{randis, de}
 sequitur, præcepta hæc, *Honorem* ^{homicidio,}
parentibus, legibus definitum non de- ^{adulterio,}
negabis: hominem quem vetant leges ^{furto, &}
occidere, non occides: Legibus vetitum ^{falso testi-}
concubitum fugies: Rem alienam do- ^{monio, le-}
mino invito non auferes; Leges & ju- ^{ges civiles}
dicia falso testimonio non frustrabere, ^{esse.}
 esse leges civiles. Leges naturales ea-
 dem præcipiunt, sed implicitè: nam
 lex naturalis (ut cap. 3, art. 2, dic-
 tum est) jubet observari *pacta*, ideo-
 que etiam obedientiam præstare,
 quando obedientiam pacti fuerint,
 & alieno abstinere, quando quid sit
 alienum, lege civili definitum fuerit,
 cives autem omnes (per cap. 6, art.
 13,) obedientiam præstare mandatis

eius qui habet summam potestatem, hoc est, legibus civilibus, ex ipsa civitatis constitutione *paciscuntur*: etiam ante quam violari possunt. Nam lex naturali obligabat in statu naturali, ubi primò (quia natura omnia omnibus dedit) nihil alienum erat, & proinde alienum invadere, impossibile; deinde ubi omnia communia erant, quare etiam concubitus omnes liciti; tertio, ubi status belli erat, ideoque licitum occidere; quarto, ubi omnia proprio cujusque judicio definita erant, ideoque honores etiam paterni; postremo ubi nulla judicia publica erant, & propterea nullus usus testimonii dicendi, neque veri neque falsi.

Impossibile esse lege civili quicquam jubere contra legem naturæ.

X. Cum ergo obligatio ad leges illas observandas antiquior sit quam ipsarum legum promulgatio, utpote contenta in ipsa civitatis constitutione, virtute legis naturalis quæ prohibet violari pacta, lex naturalis omnes leges civiles jubet observari. Nam ubi obligamur ad obedientiam antequam sciamus quid imperabitur, ibi universaliter & in omnibus obedire obligamur. Ex quo sequitur, legem civilem nullam, quæ non sit la-

ta in contumeliam Dei (cujus respectu ipsæ civitates non sunt sui juris, nec dicuntur leges ferre) contra legem naturalem esse posse. Nam etsi naturæ lex prohibet furtum, adulterium, &c. si tamen lex civilis jubeat invadere aliquid, non est illud furtum, adulterium, &c. Nam Lacedæmonii olim cum permitterent pueris certa lege furripere bona aliena, ea bona non aliena, sed propria furripientis esse jusserunt; ideoque tales surreptiones non erant furta: similiter ethnicorum copulationes sexuum, secundum leges suas conjugia erant legitima.

XI. Ad essentiam legis necessarium est, ut civibus duo innotuerint, primum quis homo, vel quæ curia summam potestatem, hoc est, legum ferendarum jus habet. Secundum, quid ipsa lex dicat. Is enim qui nunquam cognovit, aut cui, aut ad quid tenetur, obedire non potest, & perinde est ac si non teneretur. Non dico necessarium esse ad essentiam legis, ut vel hoc vel illud perpetuò cognitum sit, sed tantum ut cognitum semel fuerit: quod si postea civis obliviscatur, vel juris quod is habet qui legem fert, vel ipsius

Legi essentiale esse, ut cognoscatur ipsa & legislator.

legis, id non impedit quominus teneatur obedire, cum potuerit meminisse, si voluntatem obediendi, prout naturalis lex jubet, habuisset.

Unde cognoscatur legislator.

XII. *Cognitio legislatoris* dependet ab ipso cive; nam sine consensu & pacto suo proprio, vel expresse vel subaudito, jus legislationis conferri in neminem potuit. Expresse, quando cives ab initio formam regendæ civitatis inter se constituunt, vel quando promisso suo submittunt se alicujus imperio; vel saltem subaudito, ut quando utuntur beneficio imperii, & legum alicujus, ad protectionem & conservationem sui adversus alios. Cujus enim imperio concives nostros obedire postulamus bono nostro, illius imperium legitimum esse, eâ ipsâ postulatione confitemur. Ideoque ignorantia potestatis legum ferendarum obtendi nunquam potest; unusquisque enim quod ipse fecit, fecisse se cognovit.

Ad cognoscendam legem necessaria sunt promulgatio & interpretatio.

XIII. *Cognitio legum* dependet à legislatore, qui eas promulgare debet; aliter enim non sunt leges. Est enim lex legislatoris mandatum; mandatum autem est declaratio voluntatis; non ergo lex est, nisi voluntas legislatoris declaretur; id quod

CAPUT XIV. 253

fit *promulgatione*. In *promulgatione* autem duo constare debent, quorum alterum est, ut is vel ii qui legem promulgant, vel habeant ipsi jus legislationis, vel id faciant autoritate ejus vel eorum qui habent. Alterum est ipsa legis sententia. Primum autem quod leges promulgatæ procedant ab eo qui summum habet imperium, constare, hoc est sciri accuratè & philosophicè loquendo non potest, nisi ab iis qui ab ore ipsius imperantis eas accipiunt; cæteri credunt; sed credendi rationes tantæ sunt, ut non credere vix sit possibile. Et in civitate quidam *democratica*, ubi legibus ferendis unusquisque interesse, si velit, potest, qui absens fuerit, præsentibus credere debet. Sed in *monarchiis* & *aristocratiis*, quia paucis mandata *monarchæ* & *optimatum* præsentibus & coram audire conceditur, illis paucis necesse erat potestatem facere, ea cæteris promulgandi. Et sic *edicta* & *decreta* principum esse credimus, quæ pro talibus vel scripto, vel voce eorum quorum id munus est, nobis proponuntur. Sed tamen cum credendi causas habeamus has, vidisse quod princeps, vel curia summa talibus *consiliariis*, scri-

bis, preconibus, sigillis, & similibus argumentis ad voluntatem suam declarandam constanter usus sit; quod nunquam auctoritatem illis detraxerit; quod de iis qui huiusmodi promulgationi non credentes legem transgressi sunt poenae sumtæ fuerint; non modo qui sic credens obediverit *edictis & decretis* per illos editis, ubique terrarum excusatur, sed etiam qui non credens non obediverit, punitur. Nam permittere ut hæc constanter fiant, satis manifestum signum, & declaratio voluntatis ejus qui imperat; satis perspicua est; modo nihil in *lege*, edicto seu *decreto* contineatur, quod summæ potestati ipsius imperantis deroget. Non est enim putandum, eum velle potestati suæ à quibuscunque ministris suis quicquam detrahi, dum voluntatem retinet imperandi. *Sententia vero legum*, ubi de ea dubitatur, petenda est ab iis quibus à summa potestate commissa est *causarum cognitio*, sive *judicia*. *Judicare* enim nihil aliud est quam *leges* singulis casibus *interpretando* applicare. Quibus autem id munus commissum est, eodem modo cognoscitur, quo cognoscimus qui

sint ii, quibus commissa est auctoritas leges promulgandi.

XIV. Rursus lex *civilis*, pro duplici modo promulgandi, duorum generum est: *scripta*, & *non scripta*. Legis civilis divisio in scriptam & non scriptam.
Per *scriptam* intelligo eam quæ voce sive signo aliquo alio voluntatis legislatoris indiget ut fiat lex. Legum enim genus omne & naturâ & tempore coævum est generi humano, & propterea inventione literarum & scribendi arte antiquius. Non ergo *legi scriptæ* necessaria est *scriptio*, sed vox; hæc sola ad *essentiam*, illa ad *recordationem legis* adhibita est. Nam ante inventas literas ad memoriam adjuvandam, *leges* in metra redactas cantitari solitas esse legimus. *Non scripta* est ea, quæ non alia indiget promulgatione præter vocem naturæ, sive rationem naturalem, quales sunt *leges naturales*. Lex enim naturalis, quamquam à civili distinguatur, quatenus voluntati præcipit, tamen quod ad actiones attinet, civilis est; exempli gratia, hæc, *Non concupisces*, quæ pertinet tantum ad animum, lex naturalis tantum est; hæc verò, *Non invades*, & naturalis, & civilis est. Cum enim regulas præscribere universales, quibus omnes futuræ lites quæ forte

infinಿತæ sunt, dijudicari possint, impossibile sit, intelligitur, in omni casu *legibus scriptis* prætermisso sequendam esse *legem æquitatis naturalis*, quæ jubet æqualia æqualibus distribuere: atque hoc, vi *legis civilis*, quæ pœnas etiam de iis exigit qui scientes & volentes, *leges naturales* facto transgrediuntur.

Leges naturales non esse leges scriptas: neque responsa jurisprudentum, neque consuetudinem esse leges per se, sed per consensum summæ potestatis.

XV. His intellectis, apparet primum, *leges naturales*, quamquam in libris philosophorum descriptæ fuerint, non esse ob eam rem vocandas leges scriptas; neque scripta jurisprudentum esse leges, ob defectum auctoritatis summæ; neque etiam *responsa prudentum*, id est, *judicium*, nisi quatenus consensu summæ potestatis in consuetudinem abierint; tunc autem inter *leges scriptas* habenda esse; non propter consuetudinem ipsam, (quæ vi sua legem non constituit) sed propter voluntatem summi imperantis; quæ ex eo arguitur, quod *sententiam*, sive æquam sive iniquam, in consuetudinem ire perpessus est.

Peccati nomen latissime acceptum, quid significet.

XVI. *Peccatum* significatione latissimâ comprehendit omne *factum*, *dictum*, & *volitum* contra rectam rationem. Unusquisque enim media ad

finem quem sibi met ipsi proponit, ratiocinando quærit; si ergo rectè ratiocinetur, (hoc est, incipiens à principiis evidentissimis texat discursum ex consequentibus continuò necessariis) progredietur itinere directissimo, aliter deviabit; id est, *faciet, dicet, vel conabitur* aliquid contra finem proprium: quod cum fecerit, dicetur ratiocinando quidem *errasse*, actione verò & voluntate *peccasse*; nam *peccatum* ita sequitur *erratum*, sicut *voluntas intellectum*. Atque hæc est vocis acceptio generalissima, qua continetur omne *factum imprudens*, sive contra legem, ut, alienam domum evertere; sive non contra legem, ut propriam, super arenam ædificare.

XVII. Ubi vero de *legibus* sermo est, ibi *peccati* nomen arctius est, *Peccati definitio*, significatque non omne factum contra rectam rationem, sed illud tantum quod *culpatur*, atque ob eam causam *malum culpæ* appellatur. Nec tamen si quid culpetur, *peccatum* statim, aut *culpa* dicenda est, sed si cum ratione culpetur. Quærendum igitur est, quid sit cum *ratione culpæ*, & quid contra rationem. Ea est natura hominis, ut unusquisque

id quod ipse sibi cupit fieri, *bonum*; quod fugit, *malum* vocet: itaque diversitate affectuum contingit, ut quod alter *bonum*, alter *malum*; & idem homo quod nunc *bonum*, mox *malum*, & eandem rem, in se ipso *bonam*, in alio *malam* esse dicat. *Bonum* enim & *malum* delectatione & molestiâ nostrâ, (vel eâ quæ nunc est, vel quæ expectatur) omnes æstimamus. Quoniam jam prosperè facta inimicorum (quia honorem, rem, & potentiam eorum augent) & æqualium (propter certamen honorum) *molesta* omnibus, adeoque *mala* & videntur, & sunt; soleantque homines, *malos putare*, hoc est, *culpam attribuere* iis, unde sibi *malum* advenit, fieri non potest, ut quæ facta culpanda, quæ non culpanda sint, consensu singulorum quibus non eadem placent & displicent, definiatur. Possunt quidem convenire in generalia quædam, veluti *furtum*, *adulterium*, & similia, esse *peccata*; tanquam dicerent *mala* omnes vocare ea quibus nomina imponunt, quæ in malam partem accipi solent. Sed non quærimus an furtum sit peccatum; quærimus quid furtum dicendum sit, & sic de cæ-

teris similibus. Siquidem igitur quid ratione culpandum sit, in tanta diversitate censentium, non sit mensurandum per rationem unius, magis quàm alterius, propter æqualitatem naturæ humanæ; neque ratio ulla existat præter rationes *singulorum*, & rationem *civitatis*; sequitur quid sit *ratione culpandum*, definiendum esse à civitate; ut *culpa*, hoc est, PECCATUM sit, quod quis fecerit, omiserit, dixerit, vel voluerit contra *rationem civitatis*, id est contra leges.

XVIII. Facere autem aliquis potest contra leges per infirmitatem humanam, etiamsi eas implere cupiat, tamen ejus factum, ut contra leges rectè culpatur & peccatum dicitur. Sunt autem qui leges negligunt, quotiesque lucri impunitatisque spes apparet, nullâ pactorum & datæ fidei conscientiam retinentur, quin eas violent. Horum non modò facta, sed etiam ingenia adversa legibus sunt. Qui per infirmitatem tantum peccant, etiam quando peccant, *viri boni* sunt; hi vero etiam quando non peccant, *mali* sunt. Quamquam autem utrumque, & actio & animus, legibus repugnet,

Differentia inter peccatum infirmitatis & malitiam.

differentibus tamen appellationibus, repugnantiae illae distinguntur. Nam actionis irregularis *ἀδίκημα*, *iniuste factum*; animi, *ἀδικία* & *κακία*, *injustitia* & *malitia*. Illa perturbatae mentis *infirmetas*; hæc animi sedati *pravitas*.

In quo
genere
peccati
contineatur
arbitris-
mus.

XIX. Si quidem autem peccatum non sit, quod non sit contra aliquam legem, neque lex ulla sit, quæ non sit mandatum ejus qui summum habet imperium; neque quisquam summum imperium habeat, quod non sit ei nostro consensu delatum: quo modo peccare dicetur is qui vel non exsistere Deum, vel non gubernare mundum affirmaverit, vel aliam contumeliam in ipsum vomuerit? Dicit enim, *se voluntatem suam Dei voluntati nunquam subjecisse, ut quem ne esse quidem opinatus fuerit. Et quamquam opinio sua erronea esset, ideoque etiam peccatum; numerandam tamen esse inter peccata imprudentiae, sive ignorantiae, quæ puniri jure non possunt.* Oratio hæc eo usque admittenda esse videtur, ut hujusmodi peccatum, quamquam sit maximum damnosissimumque, referri tamen debeat (*) ad peccata imprudentiae; sed ut per imprudentiam aut ignorantiam excusandum sit, absurdum est.

C A P U T XIV. 261

Punitur enim atheus sive à Deo immediate, sive à regibus sub Deo constitutis; non ut subditus punitur à rege, propterea quod leges non observaverit; sed ut hostis ab hoste, quod leges noluerit accipere; hoc est, jure belli, ut gigantes θεομάχοι. Hostes enim inter se sunt, quicunque neque communi imperanti, neque alter alteri subjiciuntur.

(*) Referri tamen debeat ad peccata imprudentiæ] *Quod atheismus non ad injustitiam, sed ad imprudentiam retulerim, à pluribus reprehensum est: imo à nonnullis in eam partem acceptum, tanquam atheis non satis acrem adversarium me ostenderim. Objiciunt præterea, quod cum Deum esse ratione naturali sciri posse dixerim alicubi, confiteri deberem, peccare eos, saltem contra legem naturæ, itaque non imprudentiæ tantum, sed etiam injustitiæ reos esse. Ego vero ita atheis inimicus sum, ut legem aliquam juxta quam condemnare eos injustitiæ possem, & diligentissime quaesiverim & vehementer cupiverim; sed cum nullam invenerim, quiesivi proxime, quo nomine, tantopere Deo exosi, homines ab ipso appellarentur.*

Annot.

ad p. 260.

Annot. *Deus autem de atheo sic loquitur; dixit insipiens in corde suo: non est Deus. Itaque peccatum eorum in eo genere collocavi, in quod genus ab ipso Deo relatum fuerat. Deinde atheos hostes Dei esse ostendo; nomen autem hostis, quam injusti, aliquando atrocius esse puto. Postremo justè & à Deo, & à summis imperantibus eo nomine puniri posse confirmo, itaque peccatum hoc nullo modo excuso neque extenuo. Quod autem Deum esse ratione naturali sciri posse dixerim, ita accipiendum est, non tanquam omnes id scire posse putaverim; nisi quoniam ratione naturali quam proportionem habeat sphaera ad cylindrum, invenit Archimedes, ex eo sequi putant, quemlibet ex vulgo idem invenire potuisse. Dico igitur, etsi ab aliquibus Deum esse, lumine rationis sciri possit, tamen homines in voluptatibus, vel divitiis, vel honoribus perquirendis continuo occupatos, item homines qui rectè ratiocinari non solent, vel non valent, vel non curant, denique insipientes, in quo numero athei sunt, scire id non posse.*

Quid sit crimen læ- XX. Quoniam à vi pacti quo civis singuli singulis ad obedientiam

civitati, hoc est, summo imperanti, *scē majestatis.*
 sive is unus homo, sive una curia
 sit, absolutam & universalem (qua-
 lem sup. capite & articulo defini-
 mus) præstandam obligantur, de-
 rivatur obligatio ad singulas leges
 civiles observandas, ita ut illud pac-
 tum contineat in se leges omnes si-
 mul; manifestum est civem qui pac-
 to generali obedientiæ renunciave-
 rit, omnibus simul legibus renun-
 ciare. Quod malum tanto gravius est
 quolibet peccato uno, quanto pec-
 care *semper*, gravius est quam *semel*.
 Atque hoc est peccatum illud quod
 vocatur CRIMEN LÆSÆ MAJESTA-
 TIS, & est factum vel dictum quo
 civis, seu subditus, declarat non
 esse sibi amplius voluntatem, ei ho-
 mini vel curiæ cui commissum est
 summum civitatis imperium, obe-
 diendi. Et factum quidem, hujusmodi
 voluntatem declarat civis, quando
 vim infert vel inferre conatur per-
 sonis eorum qui vel summum impe-
 rium habent, vel habentium man-
 data exsequuntur, quales sunt prodi-
 tores, regicidæ, & qui arma contra
 civitatem gerunt, vel ad hostes du-
 rante bello transfugiunt. Dicto autem
 voluntatem eandem ostendunt qui

directè negant, se, aut cives cæteros, ad talem obedientiam obligari, vel in toto, ut qui diceret, non esse iis obediendum (salvâ obedientiâ, quam debemus Deo) simpliciter, absolute & universaliter, vel in parte, ut si quis diceret, non esse iis jus suo arbitrio bellum gerendi, pacem faciendi, milites conscribendi, pecunias exigendi, magistratus & ministros publicos eligendi, leges ferendi, controversias determinandi, pœnas statuendi, vel aliud aliquod sine quo consistere civitas non potest. Atque hæc & similia dicta & facta, crimina læsæ majestatis, ex vi legis, non civilis, sed naturalis sunt. Potest autem esse ut aliquid, quod factum ante legem civilem latam non erat crimen læsæ majestatis, sit tamen, si fiat post. Ut si lege declaretur, pro signo obedientiæ civilis renunciatæ habendum esse (hoc est pro crimine læsæ majestatis) si quis vel monetam cuderit, vel sigilla civitatis adulteraverit; is qui postea id fecerit, reus majestatis non minus est quam ille alter, minùs tamen peccat, quia non omnes leges simul, sed unam tantum legem violat; nam lex vocando crimen majestatis, id quod naturâ

naturâ non ita est, nomen quidem invidiosum, & fortè pœnam majorem in reum jure statuit, sed ut peccatum ipsum gravius sit, non efficit.

XXI. Peccatum autem id, quod *Crimine læsæ majestatis non leges civiles, sed naturales violari.* per legem naturalem crimen læsæ majestatis est, legis naturalis transgressio est, non civilis. Cum enim obligatio ad obedientiam civilem, cujus vi leges civiles validæ sunt, omni lege civili prior sit, sitque crimen læsæ majestatis naturaliter nihil aliud quam obligationis illius violatio, sequitur, crimine læsæ majestatis violari legem quæ præcessit legem civilem: nempe naturalem, qua prohibemur violare pacta & fidem datam. Quod si quis princeps summus legem civilem in hanc formulam conciperet, *non rebellabis*, nihil efficeret. Nam nisi prius obligentur cives ad obedientiam, hoc est, ad non rebellandum, omnis lex invalida est; obligatio autem quæ obligat ad id, ad quod antè obligati erant, superflua est.

XXII. Sequitur ex hoc, puniri *Ideoque rebelles, proditores, & cæteros læsæ majestatis convictos, non jure civili, sed jure naturali, hoc est, non ut cives belli puniri, sed ut civitatis hostes, nec jure ri.*

M

imperii sive dominii, sed *jure belli*.

Obedien-
tiam non
recte dis-
tingui in
activam
& passivam.

XXIII. Sunt qui facta contra legem civilem, quando poena ipsa lege definitur, expiari putant, si poenam volentes subeant, neque reos esse coram Deo violatae legis naturalis (quamquam violando civiles leges, violamus quoque naturales, quæ jubent civiles observari) eos qui poenam solverunt, quam lex exigebat. Tanquam lege non vetaretur factum, sed poena pretii loco proponeretur, quo licentia faciendi ea quæ lege prohibentur, venundaretur. Per eandem rationem possent inferri etiam, nullam omnino legis transgressionem peccatum esse, sed quam suo periculo libertatem quisque emerit, eam jure habere. Sciendum autem est, verba legis duplici sensu intelligi posse. Altero, ut duas partes (prout dictum est supra articulo 7) contineat, nempe prohibentem absolute, ut, *non facies*; & vindicantem, ut, *qui facit, poenas dabit*. Altero, ut unum contineat conditionale, ut, *non facies, nisi poenas velis solvere*. Et sic lex non simpliciter, sed conditionaliter prohibet. Si primo modo intelligitur, qui facit, peccat, quia quod lege

vetitum est facit. Si secundo, non peccat, quia facere, vetitum non est implenti conditionem. Nam in primo sensu omnes facere prohibentur; in secundo ii soli, qui se pœnæ subtrahunt. In primo sensu, legis pars vindicativa non reum obligat, sed magistratum pœnas exigere; in secundo obligatur ad pœnas exigendas ipse qui pœnas debet; ad quas solvendas si capitales, aut alioqui graves sint, obligari non potest. Utro verò sensu lex accipienda sit, ab arbitrio dependet ejus qui summum habet imperium. Ubi ergo de sententia legis dubitatur, quia certissimus non peccare qui non faciunt, peccatum erit, si facimus, utcunque lex postea explicari possit. Nam quod dubitas an sit peccatum necne, id facere, cum abstinere liberum sit, contentio legum est; ideoque per cap. 3, art. 28, peccatum contra legem naturalem. Inanis igitur est distinctio illa *obedientie in activam & passivam*, quasi pœnis humano arbitrio positae expiari possit, quod peccatum est contra legem naturalem, quæ est lex Dei; aut quasi non peccent, qui peccant suo damno.

CAPUT VV.

De regno Dei per naturam.

I. Propositio sequentium. II. In quos dicatur Deus regnare. III. Verbum Dei triplex: ratio, revelatio, prophetia. IV. Regnum Dei duplex, naturale & propheticum. V. Jus quo regnat Deus situm est in omnipotentia ejus. VI. Idem ex scriptura sacra. VII. Obligationem obedientiæ Deo præstandæ procedere ab imbecillitate humana. VIII. Leges Dei in regno naturali esse eas, quæ 2 & 3 cap. supra recitatae sunt. IX. Honor & cultus quid sunt. X. Cultum consistere vel in attributis vel in actionibus. XI. Et esse alium naturalem, alium arbitrarium. XII. Alium jussum, alium spontaneum. XIII. Quis sit cultus finis seu scopus. XIV. Quænam sint leges naturales circa Dei attributa. XV. Quænam sint actiones quibus exhibetur cultus naturaliter. XVI. In regno Dei naturali, civitatem posse cultum Dei instituere arbitrio suo. XVII. Regnante Deo per naturam solam, legum omnium interpretem esse civitatem, id est, eum hominem vel curiam, quæ habet sub Deo civitatis imperium summum. XVIII. Dubitationes quædam sublatae. XIX. In regno Dei naturali, quid sit peccatum, & quid crimen læsæ majestatis divinæ.

I. **Q**Uod status naturæ, hoc est libertatis absolutæ, qualis est eorum qui neque regnant neque regnantur, anarchia sit & status hostilis; Quod præcepta quibus talis status evitatur, sint *leges naturæ*; Quod civitas existere sine summo imperio non possit; Quod iis qui summum imperium obtinent, obediendum sit simpliciter, id est, in omnibus quæ mandatis Dei non repugnant: in antecedentibus, & ratione, & sacræ scripturæ testimoniis comprobatum est. Deest ad integram civilis officii cognitionem hoc unicum, ut sciamus quæ sint leges sive mandata Dei. Aliter enim sciri non potest, utrum ea quæ jubemur facere autoritate imperii civilis, sint contra leges Dei, necne. Ex quo contingere necesse est, ut vel nimiam obedientiam erga civitatem contumaces simus erga maiestatem divinam; vel metu peccandi in Deum incurramus in contumaciam erga civitatem. Ut utrumque hunc scopulum effugiamus, necessaria est cognitio legum divinarum. Quoniam verò legum cognitio dependet à cognitione regni, dicendum est in sequentibus de *regno Dei*.

Propositio sequentium.

M 3

In quos
Deus dica-
tur regna-
re.

II. Psal. 96. v. 1. *Dominus regnavit, exultet terra*, dicit Psalmista. Et rursus idem Psalmista, Psal. 98. v. 1. *Dominus regnavit, irascantur populi; qui sedet super Cherubin; moveatur terra*. Scilicet velint nolint homines, Deus est Rex universæ terræ; neque si sint qui *existentiam* ejus, vel *providentiam* negaverint, ideo folio suo excutitur. Quamquam autem Deus homines universos ita per potentiam regat, ut nemo possit quidquam facere quod ille factum nolit, non est tamen hoc, propriè & accuratè loquendo, regnare. Regnare enim dicitur non qui *agendo*, sed qui *loquendo*, id est, *præceptis & minis* regit. In regno igitur Dei pro subditis habemus, non corpora inanimata, neque irrationalia, licet potentiae divinae subjiciantur; quia *præcepta & minas* Dei non intelligunt; neque etiam *atheos*, quia Deum esse non credunt; neque eos qui Deum esse credentes, eum tamen inferiora hæc regere non credunt: nam & hi quamquam regantur à potentia Dei, *præcepta* ejus nulla agnoscunt, neque minas metuunt. Soli igitur in regno Dei censendi sunt, qui ipsum & rectorem omnium rerum esse, & *præcepta* ho-

minibus *dedisse*, & *pœnas* in transgressores *statuisse* agnoscunt. Cæteros non subditos, sed hostes Dei appellare debemus.

III. Regere autem *præceptis* non dicitur, nisi qui regendis præcepta sua apertè declarat. Nam *præcepta* regentium leges sunt iis qui reguntur. *Leges* autem non, nisi quæ perspicuè promulgantur, ita ut omnis tollatur ignorantiae excusatio. Leges suas homines quidem *verbo* sive *voce* promulgant, nec alio modo voluntatem suam universaliter significare possunt. Dei autem *leges* triplici modo declarantur. Primò *per tacita recte rationis dictamina*. Secundò, *per revelationem immediatam*, quæ intelligitur fieri *per vocem supernaturalem*, vel *per visionem*, vel *somnium*, vel *inspirationem* seu *afflatum divinum*. Tertiò, *per vocem alicujus hominis*, quem Deus per vera miracula edita, ut fide dignum, cæteris commendavit. Is autem cujus voce sic utitur Deus ad voluntatem suam aliis significandam, vocatur *PROPHETA*. Tres hi modi dici possunt *triplex verbum Dei*, nimirum, *verbum rationale*, *verbum sensibile*, & *verbum propheticum*. Quibus respondent tres modi

Verbum Dei triplex: ratio, revelatio & prophetia.

quibus audire Deum dicimur, *ratiocinatio recta, sensus & fides. Verbum Dei sensibile* ad paucos factum est, neque Deus per revelationem hominibus loquutus est, nisi viritim, & diversis diversa; neque ullæ leges regni hoc modo populo ulli promulgatæ fuerunt.

*Regnum Dei duplex, naturale & propheti-
sum.*

IV. Pro differentiâ autem quæ est inter *verbum Dei rationale & propheticum*, Deo regnum duplex attributum est: *naturale*, in quo regit per dictamina rectæ rationis; quodque universale est, in omnes qui divinam agnoscunt potentiam, propter naturam rationalem omnibus communem; & *propheticum*, in quo regit etiam per *verbum propheticum*; quod peculiare est, propterea quod non omnibus dedit leges positivas, sed populo peculiari, & certis quibusdam hominibus à se electis.

*Jus quo regnat Deus situm est in omni-
potentia
ejus.*

V. In *regno naturali* regnandi & puniendi eos qui leges suas violant, jus Deo est à sola *potentia irresistibili*. Jus enim omne in alios vel à *natura* est, vel à *pactō*. Quomodo jus regnandi ex *pactō* oritur, ostensum est capite 6. A *natura* autem idem jus derivatur, eo ipso quod à natura non sit sublatum. Cum enim per naturam jus

esset omnibus in omnia, unicuique erat jus in omnes regnandi ipsi naturæ coævum; causa autem quare inter homines id abolitum fuerit, alia non erat præter mutuum metum, ut supra capite secundo, articulo 3, ostensum est; dictante scilicet ratione decedendum esse à jure illo propter conservationem humani generis; quia æqualitatem hominum inter se quoad vires & potentias naturales necessario consequeretur bellum; cum bello autem generis humani perniciēs conjuncta est. Quod si quis cæteros potentiā in tantum anteisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure sibi à natura concessio decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi jus domini in cæteros omnes propter potentiæ excessum, quia & se & illos conservare potuisset. Iis igitur quorum potentiæ resisti non potest, & per consequens Deo *omnipotenti*, jus dominandi ab ipsa *potentia* derivatur. Et quotiescunque Deus peccatorem punit, vel etiam interficit, etsi ideo puniat quia peccaverat, non tamen dicendum est, non potuisse eum eundem juste affligere, vel etiam occidere, etsi non peccasset. Neque si

voluntas Dei in puniendo, peccatum antecedens respicere possit, ideo sequitur quod affligendi vel occidendi jus non à *potentia divina* dependeat, sed à *peccato hominis*.

*Idem ex
scriptura
sacra.*

VI. Quæstio ista disputationibus antiquorum nobilitata, *quare bonis mala & malis bona contingunt*, eadem est cum hac nostra, *quo jure Deus bona & mala hominibus dispenseret*. Et difficultate suâ non solum vulgi, sed etiam philosophorum, & quod majus est, sanctorum hominum, de divina providentia fidem vacillare fecit. Psal. 72. v. 1, 2. *Quam bonus (inquit David) Israël's Deus his qui recto sunt corde, mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*. Et Job, quam acriter cum Deo expostulabat, quod *justus* cum esset, tantis tamen calamitatibus affligeretur? Solvit difficultatem hanc, in casu Job, ipse Deus vivâ voce, & jus suum argumentis non à peccato ejus, sed à potentia propria desumptis, confirmavit. Ita enim disputarunt inter se Job, & amici ejus, ut hi illum reum facerent, propterea quod puniretur; ille horum accusationem argumentis ab inno-

centia sua redargueret. Atqui Deus cum & illum & hos audivisset, expostulationem illius refutat, non iniustitiæ aut peccati alicujus ipsum damuando, sed propriam potentiam explicando. Job. 38, vers. 3 & sequentibus. *Ubi (inquit) eras tu, quando ponebam fundamenta terre? &c.* De amicis autem Job 42, 7, *iratum se ait contra eos quod non locuti fuerint rectum coram eo, sicut servus ejus Job.* Sententiæ huic consentanea est ea quam dixit Servator noster in casu ejus qui cæcus natus erat, eum interrogantibus discipulis an ipse peccasset, quod nasceretur cæcus, an parentes, respondit, Job. 9, vers. 3. *Neque hic peccavit, neque parentes ejus; sed ut manifestarentur opera Dei in illo.* Quamquam autem dictum sit, Rom. 5, 12, *mortem intrasse in hunc mundum per peccatum*, non sequitur quin Deus jure suo potuerit homines & morbis & morti obnoxios fecisse, etiamsi nunquam peccassent, quemadmodum cætera animalia mortalia fecit & morbosa, etiamsi peccare non possunt.

VII. Quod si jus regnandi habeat Deus ab omnipotentia sua, manifestum est, obligationem ad præstan-

*Obligatio-
nem obe-
dientiæ
Deo præ-*

*standæ
procedere
ab imbecil-
litate hu-
mana.*

dam ipsi obedientiam, incumbere hominibus propter (*) imbecillitatem. *Obligatio* enim quæ ex pacto oritur, de qua dictum est capite secundo, hîc ubi jus imperandi, nullo intercedente pacto, a natura oritur, locum habere non potest. Sunt autem *obligationis naturalis* duæ species; Una ubi libertas impedimentis corporeis tollitur; juxta quam cœlum & terram & creaturas omnes communibus suæ creationis legibus obedire dicimus. Altera ubi tollitur spe & metu; juxta quam, infirmior potentiori cui resistere se posse desperat, non potest non obedire. A secundo hoc obligationis genere nascitur, hoc est, à metu, sive imbecillitatis propriæ (respectu divinæ potentiæ) conscientia, quod in regno Dei naturali, ad obediendum Deo obligemur; dictante scilicet ratione, omnibus Dei potentiam & providentiam agnoscentibus non esse calcitrandum contra stimulum.

Annot.

(*) Propter imbecillitatem] Si cui durum hoc videbitur, illum rogo ut tacitâ cogitatione considerare velit, si essent duo omnipotentes, uter utri obedire obligaretur. Confitebitur, credo, neutrum neutri obligari. Hoc si verum

est, verum quoque est quod posui, homines ideo Deo subiectos esse, quia omnipotentes non sunt. Etenim Servator noster Paulum admonens (qui eo tempore ecclesie hostis erat) ne contra stimulum calcitraret, obedientiam ab illo, eo nomine videtur exegisse, quod ad resistendum satis virium non haberet. Annot.

VIII. Quoniam verbum Dei per naturam solam regnantis, aliud non supponitur præter rectam rationem, leges autem regum ab eorum verbo solo cognosci possunt, manifestum est, leges Dei per solam naturam regnantis, solas esse *leges naturales*; nempe illas quas cap. 2 & 3 enumeravimus, & à rationis dictatis deduximus, *humilitatem, æquitatem, iustitiam, misericordiam*, cæterasque *virtutes morales pacis conciliatrices*, quæ pertinent ad officia hominum erga se invicem; & illas quas ratio recta dictaverit præterea, circa honorem & cultum divinæ majestatis. Quæ sint illæ *leges naturales*, sive *virtutes morales*, non est opus repetere. Quos honores autem, & quem cultum divinum, id est, quas *leges sacras* eadem dictet *ratio naturalis*, videndum est. *Leges Dei in regno naturali esse eas, quæ 2 & 3 cap. suprà recitatae sunt.*

*Honor &
cultus quid
sint.*

IX. HONOR, proprie loquendo, nihil aliud est quam opinio alienæ potentie conjunctæ cum bonitate. Et honorare aliquem, idem est quod magni æstimare. Et sic honor non in honorato, sed in honorante est. Honorem autem in opinione situm consequuntur necessario tres affectus: amor, qui ad bonitatem; spes & timor, qui ad potentiam referuntur. Ex his autem oriuntur actiones externæ, quibus potentes placari, & propitii fieri solent, & quæ sunt ipsius honoris effectus, ideoque & signa naturalia. Sed nomen honor translatum est etiam ad effectus illos honoris externos; quo sensu, honorare eum dicimur, de cujus potentia testamur, verbis vel factis, nos egregiè sentire; ut honor idem sit quod cultus. CULTUS autem est actus externus honoris interni signum. Et quos officiis placare si irati sint, vel utcunque propitios nobis reddere studemus, eos colere dicimur.

*Cultum
consistere
vel in at-
tributis,
vel in ac-
tionibus.*

X. Signa animi omnia, vel verba sunt vel facta; ideoque cultus omnis, vel verbis vel factis constat. Utraque autem ad tria genera referuntur; quorum primum, laus est sive predi-

catio bonitatis; secundum prædicatio potentie præsentis, quod est magnificare, μεγαλυνσις; tertium prædicatio felicitatis sive potentie in futurum etiam securæ, quæ μακαρισμός dicitur. Honorum, inquam, unumquodque genus, non in verbis modo, sed etiam in factis spectari potest. Verbis autem laudamus celebramusque tunc, quando fit per propositionem, sive dogmaticè, hoc est, per attributa, sive nomina, quod enunciative & categoricè laudare vel celebrare dici potest; ut cum dicimus illum quem honoramus esse liberalem, fortem, sapientem. Factis vero, quando fit per consequens, sive per hypothesin, ut gratiarum actione, quæ bonitatem; obedientiâ, quæ potentiam; congratulatione, quæ felicitatem supponit.

XI. Sive autem verbis, sive factis, aliquem celebrare velimus, inveniemus alia quæ honorem apud omnes significant, qualia sunt inter attributa, nomina virtutum & potentialium generalia, quæ in malam partem accipi non possunt. Ut bonus, pulcher, fortis, justus, & similia. Inter actiones autem obedientia, gratiarum actio, preces, aliaque ejus generis, quibus agnitio potentiæ &

*Et esse
alium na-
turalem,
alium ar-
bitrarium.*

virtutis semper subintelligitur. Alia quæ honorem apud quosdam significant, apud alios vero contumeliam, vel neutrum; qualia sunt in *attributis* nomina quæ ad virtutes vel vitia, honesta vel inhonesta, pro diversitate opinionum diversè referuntur, ut quod occiderit inimicum, quod fugerit, quod sit philosophus, quod orator, & similia, quæ apud alios in honore, aliis contemptui habentur: in *factis*, ea quæ dependent à consuetudine loci, vel præscriptis legum civilium; ut inter salutandum caput nudare, calceos deponere, corpus inclinare, stantem, prostratum, vel genibus innixum aliquid petere, ceremoniarum formulæ, & similia. *Cultus* autem ille qui apud omnes & semper honorificus est, *naturalis*, alter vero qui loca & mores sequitur, *arbitrarius* dici potest.

*Alium
jussum,
aliud
spontaneum.*

XII. Porrò *cultus* esse potest *imperatus*, scilicet jussu ejus qui colitur; & potest esse *spontaneus*, nimirum talis qualis videbitur colenti, si *imperatus*, actiones quæ adhibentur, non significant honorem ut *tales*, sed ut *imperata*: significant enim *obedientiam* immediatè, obedientia *potentiam*; ita ut *cultus imperatus* con-

sistat obedientiâ, *spontaneus* solâ naturâ actionum fit honorificus; quæ si honoris significativæ sint apud spectantes, *cultus*, aliter *contumelia* est. Rursus *cultus* vel *publicus*, vel *privatus* esse potest. *Publicus* autem *spontaneus* esse respectu colentium singulorum non potest; respectu civitatis potest. Cum enim quod spontaneè fit, arbitrio fiat facientis, non esset cultus unus qui exhiberetur, sed tot cultus quot colentes, nisi unius imperio arbitria omnium unirentur. *Privatus* autem *spontaneus* esse potest, si exhibeatur secretò: quod enim palam fit, vel legibus, vel verecundia coërcitum est, quod naturæ *spontanei* adversatur.

XIII. Ut autem quis sit *colendi* alios *scopus* & *finis* cognoscatur, consideranda causa est, quare homines cultu gaudeant. Sumendum autem est, quod alias ostendimus, *gaudium* in eo situm esse quod quis virtutem, vim, scientiam, formam, amicos, divitias, aut quamcumque aliam *potentiam* suam, vel tanquam suam, contempletur, neque aliud esse præter *gloriam*, seu triumphum animi putantis se honorari, hoc est, amari & timeri, hoc est, servitia & auxilia

*Quis sit
cultus finis
seu scopus.*

hominum præstò habere. Quoniam verò homines, quem honorari, id est, pro potente haberi, ab aliis vident, potentem esse credunt, contingit honorem cultu propagari; & potentiae existimatione, potentiam acquiri veram. *Finis* ergo ejus qui se coli vel jubet, vel patitur, is est, ut quamplurimos eo modo sibi vel amore vel metu obedientes reddat.

*Quænam
sint leges
naturales
circa Dei
attributa.*

XIV. Ut sciamus autem, quem *cultum* Dei assignet *ratio naturalis*, incipiamus ab *attributis*. Ubi imprime manifestum est, attribuendam ei esse *existentiam*. Voluntas enim honorandi eum quem non putamus esse, nulla esse potest. Deinde philosophos qui ipsum mundum, vel mundi animam (id est partem) dixerunt esse Deum, indignè de Deo loquutos esse: non enim quicquam ei attribuunt, sed omnino esse negant: nam per nomen illud, *Deus*, intelligitur *mundi causa*; dicentes autem *mundum esse Deum*, dicunt *nullam esse ejus causam*, hoc est, *Deum non esse*. Similiter eos qui mundum non creatum, sed æternum esse asserunt, quoniam æterni causa esse non potest, *causam mundi esse*, id est, *Deum esse negare*. Indigne item de Deo sentire, qui

otium ipsi attribuentes, mundi generisque humani regimen eidem auferunt. Nam ut omnipotentem esse fateantur, si tamen inferiora hæc non curet, locum habet apud eos tritum illud, *quod supra nos, nihil ad nos*; cumque non sit, propter quod eum ament, aut timeant, illis certe est tanquam non existeret. Præterea in *attributis* quæ significant *magnitudinem & potentiam*; ea quæ finitum, seu determinatum aliquod significant, minime signa esse animi honorantis; non enim Deum dignè honoramus, si minus ei *potentie* aut *magnitudinis* attribuimus quàm possumus. Finitum autem omne minus est quam possumus; finito enim majus semper assignari & attribui facillimè potest. Non igitur Deo tribuetur *figura*, omnis enim *figura finita*; neque dicetur concipi, sive comprehendere imaginatione, vel quacunque facultate animæ nostræ; quicquid enim concipimus, *finitum* est. Et quamquam vox hæc *infinitem* significet conceptum animi, non tamen sequitur conceptum nobis aliquem esse *rei infinite*: quando enim dicimus aliquid esse *infinitem*, non aliquid in re significamus, sed impotentiam in animo nostro; tanquam

si diceremus nescire nos, an & ubi terminetur. Neque dici de Deo honorifice, quod *idea ejus* animo nostro insit, *idea* enim conceptus noster est, conceptus autem nisi *finiti* non est. Neque quod habeat *partes*, aut quod sit *totum* aliquid, quæ attributa quoque *fnitorum* sunt. Neque quod in *loco* aliquo sit; in *loco* enim non est, nisi quod undiquaque *fines* & terminos habeat magnitudinis. Neque quod *moveatur* aut *quiescat*, utrumque enim supponit *esse in loco*. Neque plures esse Deos, quia nec plura infinita. Porro circa *attributa felicitatis*, indigna Deo ea esse quæ significant *dolorem* (nisi intelligantur, non pro affectu, sed per metonymiam pro effectû) qualia sunt *pœnitentia*, *ira*, *misericordia*: vel *egestatem*, ut *appetitus*, *spes*, *concupiscentia*: & *amor* ille qui & *cupido* dicitur; signa enim *indigentiae* sunt, cum intelligi non possit, ut quis *appetat*, *speret*, *cupiatve*, nisi ea quibus caret, *indigetque*; vel *facultatem passivam*, pati enim potentiae limitatae est, & quæ dependet ab alio. Quando igitur attribuimus Deo *voluntatem*, non est intelligenda similis nostræ; qui *appetitus rationalis* dicitur. Deus

enim si appetat, indiget; quod contumelia est dicere; sed supponendum est aliquid analogum quod concipere non possumus. Similiter quando attribuimus ei *visionem* & cæteros *sensuum actus*, vel *scientiam* & *intellectum*, quæ in nobis nihil aliud sunt quàm suscitatus à rebus externis, organa prementibus animi tumultus, non est putandum aliquid tale accidere Deo; signum enim est potentiae ab alio *dependentis*, id quod non est beatissimum. Illum igitur qui nolit attribuere Deo alia nomina, quam jubet ratio, oportet uti nominibus, quæ vel negativa sunt, ut *infinitus*, *æternus*, *incomprehensibilis*, vel superlativa, ut *optimus*, *maximus*, *fortissimus*, &c. vel indefinita, ut *bonus*, *justus*, *fortis*, *creator*, *rex*, & similia; eo sensu, ut non velimus, quid sit, dicere, (quod esset cum limitibus nostræ phantasie circumscribere); sed propriam admirationem & obedientiam confiteri, quod humilitatis est, & proprium animi honorantis, quantum potest. Unicum enim ratio dictat *naturæ* significativum Dei nomen, *existens*, sive simpliciter, *quod est*, unumque *relationis* ad nos, nempe *Deus*, quo con-

continetur & *rex*, & *dominus*, & *pater*.

Quenam
sint actio-
nes quibus
cultus ex-
hibetur
naturali-
ter.

XV. Circa *actiones externas* quibus Deus colendus est (quemadmodum & circa *attributa*) generalissimum rationis præceptum est, ut sint signa animi honorantis; sub quo continentur, primò, *preces*. Qui fingit sacros auro vel marmore vultus, non facit ille Deos; qui rogat, ille facit. Sunt enim *preces* signa spei; spes vero *potentie* & *bonitatis* divinæ agnitio est.

Secundo, *gratiarum actio*, quæ ejusdem affectus signum est, nisi quod beneficium *antecedant preces*, *gratie consequantur*.

Tertio, *dona*, id est, *oblaciones* & *sacrificia*; sunt enim *gratiarum actiones*.

Quarto, *non jurare per alium*. Est enim juramentum hominis contra se ipsum, si fallat; iræ imprecatio ejus, qui & scire, utrum fefellerit, necne, & punire quamvis potentem potest. Id quod solius Dei est. Siquidem enim homo aliquis esset, cui neque abscondi subditorum suorum *malitia*, neque resistere potentia humana posset, sufficeret fides data, sine juramento; quæ violata posset ab homine vin-

dicari; neque igitur juramento esset opus.

Quinto, *de Deo consideratè loqui*. Signum enim *timoris* est; timor autem *potentie* confessio est. Sequitur ex præcepto hoc: *non esse utendum Dei nomine temere, aut frustra*; utrumque enim inconsideratum est. *Non esse jurandum ubi non est opus*; est enim frustra. Opus autem non est nisi inter civitates, ad vitandum, vel tollendum certamen per vim, quod oriri necesse est, ubi promissis fides deest, vel in civitate ad judiciorum certitudinem. Item *non esse disputandum de divina natura*. Suppositum enim est, in regno Dei *naturali solâ ratione omnia inquiri*, hoc est, ex principiis scientiæ naturalis. His autem tantum abest, ut sciamus naturam Dei, ut ne quidem nostri corporis, aut cujusque creaturæ proprietatis satis assequi possimus. Ex hujusmodi igitur disputationibus nihil provenit, præterquam quod ad modulum conceptionum nostrarum nomina divinæ majestati temere imponamus. Sequitur quoque (quod attinet ad jus regni Dei) inconsideratam & temerariam loquutionem esse eorum qui dicunt, *hoc vel*

illud non consistere cum justitiâ divinâ. Nam & homines contumeliæ ducunt si filii sui jus eorum disputent, aut justitiam aliter quàm imperatis suis metiantur.

Sextò, in *precibus, gratiarum actionibus, sacrificiisque* quidquid exhibetur, oportere esse in suo genere optimum, & honoris significativum; nimirum orationem esse non subitam, aut levem, aut plebeiam, sed pulchram & bene compositam. Nam etsi absurdum erat, quod ethnici Deum sub imagine colerent, non tamen à ratione alienum erat, quod carminibus & musicâ in sacris uterentur. Item *victimas pulchras & donaria magnifica*, & quæ aguntur, vel submissionis vel gratitudinis significativa, vel beneficiorum acceptorum memorativa esse; proficiscuntur enim hæc omnia à studio honorandi.

Septimò, *Deum non solum secretò, sed palam & publice in conspectu hominum coli oportere.* Etenim cultus eo maxime placet, ut dictum est suprâ, articulo 13, quod gignat honorem in aliis. Nisi ergo alii videant, quod in cultu gratissimum est, perit. Postremò, summo conatu *observandas esse leges naturales.* Etenim Domini

mini imperium parvi pendere, superat omnes alias contumelias; sicut & è contrario, omnibus sacrificiis acceptior est obedientia. Atque hæ sunt legum naturalium circa cultum Dei præcipuæ, earum (inquam) quas dictat ratio hominibus singulis. Totis autem civitatibus, quarum unaquæque una est persona, eadem ratio naturalis præterea imperat *cultus publici uniformitatem*. Nam quæ actiones fiunt à singulis secundum rationem privatam, eæ civitatis actiones non sunt, neque ergo civitatis cultus: quod autem fit à civitate, fieri intelligitur ejus, vel eorum qui summum habent imperium, ideoque consensu civium simul omnium, id est, *uniformiter*.

XVI. *Leges naturales* circa cultum divinum, quæ præcedente articulo numerantur, signa honoris naturalia tantum exhiberi præcipiunt. Considerandum autem est, duo esse genera signorum; alterum *naturalium*, alterum *pactitiorum*, sive ex constituto expresso, vel tacito. Quoniam jam in omni linguâ, *nominum* sive *appellationum* usus ex constituto oritur, etiam ex constituto poterit mutari. Quod enim dependet & vim suam

*In regno
Dei naturali,
civitatem posse
cultus Dei
instituere
arbitrio suo.*

N

derivat à voluntate hominum, eorundem consentientium voluntate mutari, vel aboleri potest. *Nomina* ergo quæ ex constituto hominum obtinuerunt Deo *attribui*, eorundem constituto cessare possunt: quod autem constituto hominum potest fieri, id constituere civitati licet. Jure ergo civitas (hoc est ii qui totius civitatis potestatem habent) quæ *nomina* sive *appellationes* Deo *honorificæ* sint, quæ non sint, hoc est, quæ doctrinæ de natura & operationibus Dei publicè tenendæ, vel profitendæ sunt, judicabit. Actiones autem significant non ex constituto hominum, sed naturaliter, sicut effectus sunt signa suarum causarum; quarum quædam semper signa sunt contemptus eorum, eoram quibus fiunt; nimirum quibus ostentatur corporis immundities, & quæcunque pudet facere coram iis quos reveremur. Aliæ semper signa sunt honoris, ut, accedere & alloqui decenter & humiliter, cedere devia, vel de alio quocunque commodo. Nihil in his mutare civitas potest. Sed infinitæ aliæ sunt, quæ, quod attinet ad honorem aut contumeliam, adiaphoræ sunt; eæ verò in signa honoris à civitate & institui possunt,

& institutæ revera honorificæ sunt. Ex quo intelligi potest, civitati obediendum esse, quicquid jusserit pro signo honorandi Deum, id est, pro cultu usurpari, modo id in signum honoris institui possit; quia honoris signum est, quod jussu civitatis pro tali usurpatur.

XVII. Regnante Deo per solam naturam, quæ sint leges ejus, tam sacræ quam seculares, diximus jam. Quoniam autem nemo est, quin falli ratiocinando possit, contingatque circa plerasque actiones, homines discordi sententiâ esse, quæri ulterius potest, quemnam *rectæ rationis*, hoc est, legum suarum *interpretem* Deus esse voluerit. Et de *legibus* quidem *secularibus*, id est, de iis quæ pertinent ad justitiam & mores hominum versus homines, ex antè dictis de civitatis constitutione, rationi consentaneum esse demonstravimus, *judicia* omnia esse penes civitatem; *judicia* autem nihil aliud esse, quam legum interpretationes: & per consequens *legum interpretes* ubique esse civitates, hoc est, eos qui civitatum habent imperium summum. De *legibus* autem *sacris* considerandum est, quod supra cap. 5, art. 13, demonf-

Regnante Deo per naturam solam, legum omnium interpretem esse civitatem, id est, eum hominem, vel curiam, quæ habet sub Deo civitatis imperium summum.

travimus, singulos cives tantum juris in eum vel eos qui imperium habent civitatis, quantum transferre potuerunt, transtulisse. Potuerunt autem transferre jus decernendi de modo quo Deus honorandus sit; ergo & transtulerunt. Quod autem id potuerint, ex eo manifestum est, quod modus honorandi Deum ante constitutam civitatem ab uniuscujusque *ratione privatâ* petendus erat: unusquisque autem *rationem privatam*, *rationi totius civitatis* submittere potest. Præterea si singuli propriam rationem in colendo Deo sequerentur, in tanta diversitate colentium, alter alterius cultum indecorum, vel etiam impium judicaret; neque alter alteri Deum honorare videretur; non esset ergo *cultus*, ne is quidem qui maximè cum ratione congrueret, propterea quod natura *cultus* in eo consistit, ut sit *signum honoris interni*: signum autem non est nisi quo aliquid innotescit aliis; neque ergo signum honoris est, nisi quod aliis sic videtur. Rursum signum verum est, quod consensu hominum fit signum, ergo etiam honorificum est, quod consensu hominum, id est, jussu civitatis fit signum honoris: non est ergo contra volun-

tatem Dei, per solam rationem declaratam, exhibere ipsi signa honoris quæ imperabit civitas. Possunt ergo cives jus decernendi de modo colendi Deum, in eum vel eos transferre, qui civitatis habent imperium summum. Imò debent; alioquin enim, omnes absurdæ opiniones de natura Dei, ceremoniæque omnes ridiculæ, quæ apud ullas gentes exstiterent, in eadem simul civitate conspicerentur; ex quo contingeret unicuique credere, cæteros omnes Deum contumeliâ afficere. Itaque de nemine rectè dici posset, quod Deum coleret: nemo enim Deum colit, id est, honorat externè, nisi is qui ea facit, quibus aliis appareat honorare. Concludi itaque potest, *legum naturalium*, tant *sacrarum* quam *secularium*, regnante Deo per solam naturam, *interpretationem*, dependere ab autoritate civitatis, hoc est, ejus hominis, vel curiæ, cui concessum est summum civitatis imperium; & Deum, quicquid imperat, per ejus vocem imperare. Et, è converso, quod ab iis imperatur & circa modum honorandi Deum, & circa secularia, imperari à Deo.

*Dubitatio-
nes quæ-
dam subla-
te.*

XVIII. In contrarium autem interrogare quis poterit, primo, an non sequatur, obediendum civitati esse, si directè imperat, Deum contumeliâ afficere, vel prohibeat colere? Dico, non sequi, neque esse obediendum; nam contumeliâ afficere, aut non omnino colere, à nemine intelligi potest pro modo colendi: neque etiam habuit quisquam ante civitatem constitutam, eorum, qui Deum regnare agnoverunt, jus negandi honorem ipsi inde debitum: neque ergo jus talia imperandi in civitatem transferre potuit. Deinde, si quærat, an obediendum civitati sit, si imperet aliquid dici, vel fieri, quod non est directè in Dei contumeliam, sed ex quo per ratiocinationem consequentiæ contumeliosæ possunt derivari; veluti si imperetur Deum colere sub imagine, coram iis qui id fieri honorificum esse putant? Certè faciendum (*) est. Cultus enim instituitur in signum honoris: sic autem colere, signum honoris est, & honorem Dei propagat apud eos quibus pro signo habetur. Vel si imperetur Deo nomen attribuere; quod non intelligimus quid significet, aut quomodo cum hoc ipso

nomine, *Deo*, cohæreat; id quoque faciendum est; quia quæ facimus honoris causâ, nec intelligimus aliter se habere, si pro signis honoris accipiuntur, signa honoris sunt, ideòque, si ea facere recusamus, recusamus Dei honorem propagare. Idem sentiendum est de omnibus *attributis & actionibus* circa cultum Dei mere rationalem, quæ cadere in controversiam, vel disputari possunt. Quamquam enim hujusmodi imperata possunt esse interdum contra rectam rationem, ideoque peccata in iis qui imperant, non tamen sunt contra rectam rationem, neque peccata in subditis, quorum in rebus controversis recta ratio est ea quæ submittitur rationi civitatis. Postremò, si is homo vel curia cui commissa est summa potestas civitatis, jubeat se coli *attributis & actionibus* illis, quibus colendus est Deus, quæri potest an obediendum sit. Multa sunt quæ & Deo & hominibus communiter attribui possunt; nam & homines laudari, & magnificari possunt; multæque actiones, quibus & Deus & homines coli possunt. Sed *attributorum & actionum* significationes tantum spectandæ sunt. *Attributis* ergo

quibus significamus sentire nos, hominem aliquem ita imperium habere, ut à Deo non dependeat, vel esse immortalem, vel potentiæ infinitæ, & similibus, quamquam jubeant reges, abstinendum est; sicut & *actionibus* idem significantibus, ut precari absentem, rogare ea quæ solus Deus dare potest, ut pluvias & serenitatem; offerre ei quæ solus Deus accipere potest, ut holocausta; vel cultum exhibere, quo major exhiberi potest, ut sacrificium. Hæc enim eo tendunt, ne Deus regnare existimetur, contra id quod ab initio supponitur. Cæterum genuflexio, prostratio, vel aliusquicunque actus corporis adhiberi licitè potest, etiam in cultu civili: possunt enim significare agnitionem potestatis civilis tantum. Cultus enim divinus à civili, non motu, situ, habitu, aut gestu corporis distinguitur, sed sententiæ de eo qui colitur declaratione; ut si prosternamus nos ante aliquem animo declarandi eo signo quod habemus eum pro Deo, cultus divinus est: si idem facimus in signum agnitionis imperii civilis, cultus civilis est. Neque distinguitur *cultus divinus à civili* per ullam actionem quæ intelligi solita est sub nomi-

nibus λατρεία & δαεία, quorum prius fervorum officium, posterius sortem denotans, nomina sunt ejusdem numero actionis.

(*) Certè faciendum est.] Dixi- Annot.
 mus capitis praesentis articulo 14, qui ad p. 294.
 Deo terminos attribuunt, facere eos
 contra legem de cultu Dei naturalem.
 Jam qui Deum colunt sub imagine, ter-
 minos illi statuunt, faciunt ergo quod
 faciendum non est, & locus hic priori
 videtur esse contrarius. Sciendum igitur
 est primò, non illos qui imperio
 coacti sic colunt, Deo terminos assigna-
 re; sed qui imperant: nam qui inviti
 colunt, revera colunt, sed eo in loco
 stant vel procumbunt in quo loco stare
 vel procumbere à legitimo imperante
 jussi sunt. Secundo, faciendum esse dico,
 non semper & ubique, sed supposito
 nullam aliam esse colendi Deum regu-
 lam praeter dictamina humana ratio-
 nis; nam tunc voluntas civitatis pro
 ratione est. At in regno Dei per pac-
 tum, sive antiquum, sive novum, ubi
 expresse prohibetur Idololatria, etsi ci-
 vitas sic colere jubeat, tamen facien-
 dum non est. Quae si consideraverit,
 qui repugnantiam putavit esse aliquam
 inter articulum hunc & decimum quar-
 tum, ita putare desinet.

XIX. Ex iis quæ dicta sunt colligitur, regnante Deo per solam rationem naturalem, peccare subditos, primò, si violant leges morales illas, quæ explicatæ sunt cap. 2 & 3. Secundo, si violant leges sive mandata civitatis in iis rebus quæ pertinent ad justitiam. Tertio, si non colant Deum κατὰ τὰ νόμιμα. Quartò, si non confiteantur coram hominibus verbis & factis, unum esse Deum optimum, maximum, beatissimum, totius mundi, mundanorumque regum regem supremum: hoc est, si Deum non colunt. Quartum hoc peccatum in regno Dei naturali, per ea quæ dicta sunt capite præcedente, articulo 2, *lese divine majestatis crimen* est. Est enim negatio divinæ potestatis, sive *atheismus*. Procedunt enim peccata hic similiter ac si supponeremus aliquem hominem esse supremum regem, qui absens regnaret per proregem, contra quem peccarent quidem illi qui proregi non obedirent in omnibus, excepto si regnum sibi ipsi arrogaret, vel alii tradere voluerit; illi verò qui ita absolutè eidem obedirent, ut illud non exciperent, rei majestatis dicerentur.

CAPUT XVI.

De regno Dei per pactum vetus.

- I. *Veram religionem (superstitione exterarum nationes occupante) instituit Deus per Abrahamum.*
- II. *Pactum inter Deum & Adamum, prohibita est disputatio de mandatis superiorum.*
- III. *Pacti inter Deum & Abrahamum formula.*
- IV. *In pacto illo continetur agnitio non simpliciter, sed ejus qui apparuit Abrahamo.*
- V. *Leges quibus Abrahamus tenebatur, aliae non erant praeter leges naturae, & legem circumcisionis.*
- VI. *Abrahamus verbi Dei & legum omnium apud suos interpretes erat.*
- VII. *Subditi Abrahami peccare non potuerunt ipsi obediendo.*
- VIII. *Pactum Dei cum populo Hebraeo ad montem Sinai.*
- IX. *Inde regimen Dei nomen regni sortitum est.*
- X. *Quanam leges Judaeis à Deo impositae sint.*
- XI. *Quid sit, & quomodo cognoscendum verbum Dei.*
- XII. *Quodnam fuerit verbum Dei scriptum apud Judaeos.*
- XIII. *Potestatem interpretandi verbum Dei, & summam potestatem civilem conjunctas fuisse in Mose, dum viveret.*
- XIV. *Easdem conjunctas fuisse in summo sacerdote, vivente Josua.*
- XV. *Easdem conjunctas fuisse in summis sacerdotibus usque ad Saulem.*

regem. XVI. *Easdem conjunctas fuisse in regibus usque ad captivitatem. XVII. Easdem fuisse in sacerdotibus post captivitatem. XVIII. Apud Judæos, negatio providentiæ divinæ & Idololatria, sola erant crimina læsæ majestatis divinæ; in cæteris omnibus, principibus suis parere debeant,*

Veram religionem (superstitione cæteras nationes occupante) instituit Deus per Abrahamum. I. **H**abet hoc humanum genus, ab imbecillitatis propriæ conscientiæ & admiratione eventuum naturalium, ut plerique credant esse omnium rerum visibilium. Opificem invisibilem Deum, quem etiam metuunt sentientes non esse sibi satis tutelæ in se ipsis. Cæterum, ut eum rectè colerent, imperfectus usus rationis & affectuum vehementia obstitere. Metus autem invisibilium, quando à recta ratione separatur, superstitio est. Hominibus itaque sine speciali Dei auxilio, utrumque scopulum effugere *atheismum & superstitionem*, penè erat impossibile: hæc enim à metu sine rectâ ratione, ille à *rationis opinione* sine metu proficiscitur. Maximam itaque partem hominum facile occupavit *Idololatria*; & coluerunt Deum omnes pene gentes sub *imaginibus & figuris* rerum finitarum, spectraque sive phantasmata, forte ex

metu dæmonia appellantes, coluere. Placuit autem divinæ majestati (ut in historia sacra scriptum legimus) ex genere humano unum per quem ad verum sui cultum homines perduceret, evocare *Abrahamum*, illi se supernaturaliter revelare, & cum illo atque illius semine celeberrimum illud inire pactum, quod appellatur *pactum*, & *fædus*, & *testamentum antiquum*. Is igitur religionis veræ caput est; is *post diluvium unum esse Deum Creatorem universi* primus docuit. Et ab eo *regnum Dei per pacta* initium sumit. Joseph. Antiq. Jud. lib. 1, cap. 7.

II. Initio mundi regnavit quidem Deus, non solum naturaliter, sed etiam per *pactum*, super *Adamum & Evam*; ut videatur nullam voluisse odedientiam præstari sibi, præter illam quam dictaret ratio naturalis, nisi per *pactum*, id est, ex ipsorum hominum consensu. Quoniam autem *pactum* hoc statim irritum factum est, neque unquam post renovatum, non est inde *regni Dei* (de quo hoc loco agimus) deducenda origo. Hoc tamen obiter notandum præcepto illo de non comedendo de arbore *scientiæ boni & mali*, (sive *judicatio de bono*

Pactum inter Deum & Adamum, prohibita est disputatio de mandatis superiorum.

& malo prohibita sit, sive esus fructus alicujus arborei) Deum postulasse præceptis suis obedientiam simplicissimam, sine disputatione, an *bonum* vel *malum* esset quod præciperetur; fructus enim arboris, si mandatum absit, nihil habet in natura sua, quo esus ejus moraliter *malus*, hoc est, *peccatum* esse possit.

Pacti inter
Deum
& Abrahamum
formula.

III. Pactum autem inter Deum & Abrahamum hac formulâ initum est. Gen. 17, vers. 7, 8. Statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus tuis fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus & seminis tui post te in sempiternum. Daboque tibi & semini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaan in possessionem æternam. Quo verò Abrahamus & semen ejus memoriam fœderis hujus conservare posset, necessaria erat signi institutio. Adjecta ergo est pacto *circumcisio*, sed tamen ut signum tantum, vers. 10. Hoc est pactum meum quod observabis inter me & te, & semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputii vestri ut sit in signum fœderis inter me & vos. Pactum ergo est, ut Abrahamus agnoscat, Deum esse Deum

ipsius & feminis ejus, hoc est, illi submittat se regendum; & ut Deus det *Abrahamo* hæreditatem terræ illius in qua tunc habitabat, sed ut peregrinus; utque *Abrahamus* in signum memoriale hujus pacti curaret se & semen ejus masculinum *circumcidi*.

IV. Cum verò *Abrahamus* etiam ante pactum Deum agnovisset mundi creatorem & regem, (neque enim de *existentia*, neque de *providentia* Dei unquam dubitavit:) quomodo superfluum non erat, quod obedientiam sibi naturâ debitam voluerit Deus pretio & per *contractum* acquirere, promittendo scilicet *Abrahamo* regnum terræ *Chanaan*, hac lege, ut acciperet eum pro Deo suo, cum jure naturali id jam ante esset? Illis itaque verbis, *ut sim Deus tuus & feminis tui post te*, non intelligitur satisfieri huic pacto ab *Abrahamo*, solâ agnitione potestatis & domini, quod Deus habet in homines naturaliter, hoc est, agnoscendo Deum indefinitè, quod *rationis naturalis* est, sed oportere eum agnoscere definitè illum qui dixerat ipsi, Gen. 12, vers. 34. *Egredere de terra tua*, &c. Gen. 13, vers. 14. *Leva oculos*.

In pacto illo continetur agnitione Dei, non simpliciter, sed ejus qui apparuit Abrahamo.

&c. Qui apparuit ei, Gen. 18, v. 1, sub specie trium virorum coelestium: & Gen. 15, vers. 1, per visionem: & vers. 3, per somnium, quod *fidei est*. Qua specie apparuerit Deus *Abrahamo*, quali sono eum alloquutus sit, non explicatur; constat tamen, credidisse *Abrahamum*, vocem illam fuisse vocem Dei, & revelationem veram, & voluisse à suis coli illum qui sic eum alloquutus erat, pro Deo universi Creator; fidemque ejus in eo sitam fuisse, non quod crediderit Deum esse, aut in promissis *veracem esse*, id quod credunt omnes, sed quod non dubitaverit Deum fuisse illum, cujus vocem & promissa audierat. Et Deum *Abrahami* significare, non simpliciter Deum, sed Deum illi *apparentem*, quemadmodum cultus quem *Abrahamus* debebat Deo, eo nomine non erat cultus *rationis*, sed *religionis & fidei*; nec quem *ratio*, sed quem Deus *supernaturaliter* revelaverat.

Leges quibus Abrahamus tenebatur, aliae non erant praeter leges naturae, & legem cir-

V. Leges autem *Abrahamo* à Deo, vel ab *Abrahamo* familiae suae positae, tunc vel post, seculares vel sacras, (excepto mandato de *circumcisione* quod in ipso pacto continetur) nullas legimus. Ex quo manifestum est, non fuisse alias leges, aut cul-

tum quibus *Abrahamus* tenebatur, *cumcīfio-*
præter leges naturales, & cultum ra-
tionalem, & circumcīfionem.

VI. Erat autem *legum* omnium in- *Abraha-*
terpres, tam sacrarum quàm secu- *mus, ver-*
larium, apud suos *Abrahamus*, non *bi Dei, &*
modò naturaliter, quatenus legibus *legum om-*
uteretur naturalibus tantum, sed *nium, apud*
etiam ex ipsa pacti formula, quâ pro- *suos inter-*
mittitur ab *Abrahamo* obedientia, *pres erat.*
non pro se tantum, sed etiam pro
femine suo. Quod frustra fuisset nisi
filii ejus illius mandatis obedire te-
nerentur. Atque quod dicit Deus,
Gen. 18, vers. 18. *Benedicendæ sunt*
in illo omnes nationes terræ: scio enim
quod præcepturus sit filiis suis & do-
mini suæ post se, ut custodiant viam
domini & faciant judicium & justi-
tiam: quomodo intelligi potest, nisi
filii & domus ejus teneri ad obedien-
tiam illius mandatis præstandam sup-
ponerentur?

VII. Sequitur hinc, subditos *Abra-* *Subditi*
hami ipsi obediendo peccare non po- *Abrahami*
tuisse, modò *Abrahamus* non impe- *peccare*
rasset *Dei existentiam* vel *providentiam* *non potue-*
negare, vel facere aliquid, quod esset *runt, ipsi*
expresse contra honorem Dei. In cæ- *obediendo.*
teris rebus omnibus *verbum Dei* ex
illius solius ore petendum erat, ut

legum omnium & verborum Dei interpretis. Deus enim *Abrahami* quis fuerit & quomodo colendus, ab *Abrahamo* solo doceri poterant. Qui vero post *Abrahami* mortem subditi erant imperio *Isaaci* aut *Jacobi*, sine peccato per eandem rationem ipsis in omnibus paruere, quamdiu pro Deo & rege suo agnoscerent & profiterentur *Deum Abrahami*. Prius enim Deo simpliciter se submiserant, quàm *Abrahamo*; prius autem *Abrahamo*, quàm *Deo Abrahami*; & rursus prius *Deo Abrahami*, quàm *Isaaco*. In subditis itaque *Abrahami*, unicum erat crimen *læsæ majestatis divinæ*, negare Deum; sed in posteris eorum, *læsæ majestatis* crimen hoc quoque erat, *negare Deum Abrahami*, hoc est, colere Deum aliter quàm ab *Abrahamo* est institutum, nimirum sub imaginibus (c) manu-factis, prout fecerunt cæteræ nationes, quæ propter eam causam appellabantur *Idololatæ*. Atque hucusque subditi circa mandata principum suorum, quid faciendum & quid fugiendum erat, satis facillè dignoscere potuerunt.

Annot. (c) Sub imaginibus manu-factis]
Vide cap. 15, art. 14, ubi cultum

talem irrationalem esse ostendimus. At Annot.
si jussu civitatis fiat, cui verbum Dei
scriptum non est cognitum neque re-
ceptum, cultum talem cap. 15, art.
18, ostendimus esse rationalem. Cate-
rum ubi Deus regnat per pactum, in
quo, ne sic colant, expresse cavetur,
ut per pactum Abrahami; ibi sive in-
jussu sive jussu civitatis fiat, male fit.

VIII. Ut pergamus jam, ductum *Pactum*
 sequendo scripturæ sacræ, idem *pac-* *Dei cum*
tum renovatum est, Gen. 26, vers. *populo He-*
 3, 4. cum *Isaaco*; & Gen. 28, vers. *bræo ad*
 14, cum *Jacobo*, ubi Deus se appel- *montem*
 lat non simpliciter *Deum*, quem na- *Sinai.* -
 tura esse dictat; sed distinctè, *Deum*
Abrahami & Isaaci: & post, idem
pactum renovaturus per *Mosen* cum
 toto populo *Israëlis*, Exod. 3, vers.
 6. *Ego, inquit, sum Deus patris tui,*
Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus
Jacob. Deinde cum populus ille confi-
 titisset in deserto prope montem *Sinai*,
 non modo liberrimus, sed etiam sub-
 jectionis humanæ propter memoriam
 recentem servitutis *Ægyptiacæ* inimi-
 cissimus, *pactum* illud antiquum pro-
 positum est omnibus redintegran-
 dum, hac formula, Exod. 19, vers.
 5. *Si ergo audieritis vocem meam &*

custodieritis pactum meum (nimirum pactum initum cum Abrahamo, Isacco, & Jacobo) eritis mihi in peculium ex cunctis populis; mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Respondit autem omnis populus simul, vers. 8. Cuncta quæ loquutus est Dominus, faciemus.

Inde regimen Dei, nomen regni sortitum est.

IX. In hoc fœdere animadvertenda est inter alia, appellatio *regni* non ante usurpata. Quamquam enim Deus & per naturam, & per pactum cum Abrahamo esset ipsorum rex, debebant tamen ei obedientiam & cultum naturalem tantum, quatenus subditi ipsius; religiosum verò qualem instituit Abrahamus, quatenus subditi Abrahami, Isaaci, vel Jacobi suorum principum naturalium; ipsi enim verbum Dei nullum acceperant præter illud naturale verbum rectæ rationis, neque pactum inter Deum & ipsos ullum intercesserat, nisi quatenus voluntates eorum includerentur in voluntate Abrahami, ut principis sui. Jam verò per pactum initum ad montem Sinai, consensu habito singulorum, fit *regnum Dei* super eos *institutivum*. Ab hoc tempore initium habet celeberrimum illud in scriptu-

ris facris, & scriptis theologorum regnum Dei: atque huc spectat, quod cum Israëlita regem exposcerent, dixit Deus Samueli, 1 Sam. 8, vers. 7. *Non te abjecerunt, sed me, ne regnem super eos; & quod dixit Samuel Israëlitis, 1 Sam. 12, vers. 12. Dixistis, Rex imperabit nobis, cum Dominus Deus vester regnaret in vobis, & quod dicitur Jerem. 31, vers. 31. Pactum quod pepigi, &c. cum ego dominatus sum eorum; atque etiam doctrina Judæ Galilæi, cujus mentio fit apud Joseph. Ant. Jud. lib. 18, cap. 2, his verbis: Quarta autem studium sapientiæ sectantium via primus autor fuit Judas Galilæus. Hi cætera cum Phariseis consentiunt, nisi quod constantissimo libertatis amore flagent, credentes solum Deum, Dominum habendum ac principem, & facilius vel exquisitissima pœnarum genera laturi, unâ cum cognatis suis ac carissimis, quàm mortalem aliquem appellare Dominum.*

X. Jure regni per pactum sic constituto, videndum proximo loco est, quænam eis Deus proposuerit *Quænam leges Judæis à Deo impositæ sint.* *leges Judæis à Deo impositæ sint.* Eæ verò omnibus notæ sunt, nimirum Decalogus, & illæ aliæ tam judiciales quàm ceremoniales, quæ ha-

bentur à vicesimo capite *Exodi* usque ad finem *Pentateuchi*, & obitum *Mosis*. *Legum* autem in universum per manum *Mosis* traditarum, aliæ sunt quæ naturaliter obligant, ut quæ à Deo, quatenus *Deo nature*, latæ sunt, & vim suam obtinuerunt etiam ante *Abrahamum*. Aliæ quæ obligant ex vi *pacti* initi cum *Abrahamo*, utpote latæ à Deo, quatenus *Deo Abrahami*, quæ vim suam habuerunt ante *Mosen*, propter *pactum* illud prius. Aliæ verò obligant ex *pacto* illo solo quod postremum, initum est cum ipso populo, utpote latæ à Deo quatenus *rege peculiari Israëlitarum*. Primi generis sunt omnia præcepta *Decalogi* quæ pertinent ad mores, qualia sunt, *Parentes honorabis; non occides; non mæchaberis; non furaberis; non dices falsum testimonium; non concupisces*. Sunt enim leges naturales. Præterea præceptum *de non assumendo Dei nomine in vanum*; est enim pars cultus naturalis, ut ostensum est capite præcedente, articulo 15. Item secundum *de non adorando per imaginem* à se ipsis factam; est enim & hoc religionis naturalis, ut eodem articulo ostenditur. Secundi generis est præceptum *Decalogi* primum, *de non ha-*

bendis diis alienis; in eo enim consistit essentia pacti Abrahami, per quod Deus nihil aliud exigit, quam ut ipse Deus ipsius esset & seminis ejus. Item præceptum de sanctificando sabbato. Est enim instituta septimi diei sanctificatio in memoriam creationis hexemeræ, ut apparet ex his verbis, Exod. 31, v. 17. Pactum est (subauditur sabbatum) sempiternum inter me & filios Israël, signumque perpetuum: sex enim diebus fecit Dominus cælum & terram, & in septimo die ab opere cessavit. Tertii generis sunt leges politicae, judiciales, ceremonialesque, quæ spectabant ad Judæos solos. Primi & secundi generis leges in tabulis lapideis scriptæ, nempe Decalogus, in ipsa arca conservabantur: cæteræ scriptæ in totius legis volumine reponebantur in arca latere, Deut. 3, v. 26, hæ enim retenta fide Abrahami poterant mutari, illæ non poterant.

XI. *Leges Dei omnes sunt verbum Dei, sed non è converso omne verbum Dei est lex. Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxit te de terra Ægypti. Verbum Dei est, lex non est. Neque omne id quod ad verbum Dei declarandum; unà cum ipso enun-*

*Quid sit,
& quomodo
cognoscendum
verbum
Dei.*

ciatur, aut scribitur, statim *verbum Dei* est. Nam, *hec dicit Dominus*, non est Domini vox, sed præconis, sive prophetæ. Id omne & solum *verbum Dei* est, quod Deum loquutum esse pronuuciavit propheta verus. Scripta autem prophetarum comprehendunt tam quæ Deus, quam quæ ipse propheta dicit, ideo *verbum Dei* appellantur; quia *verbum Dei* continent. Quoniam autem *verbum Dei* id omne & solum est, quod pro tali exhibetur à vero propheta, sciri quid sit *verbum Dei*, antè non potest, quam cognoscatur quis sit propheta verus; nec *verbo Dei* credi, quàm credatur prophetæ. *Mosi* à populo *Israëlitico* creditum est propter duas res, *miracula & fidem*; utcunque enim magna & evidentissima *miracula* operatus fuerat, non tamen ei credidissent, saltem non credendum erat, si ad alium cultum eos ex *Ægypto* evocasset, quàm ad cultum *Dei Abrahami, Isaaci, & Jacobi*, patrum suorum. Fuiſſet enim contra pactum ab illis cum Deo initum. Similiter duæ res sunt, nimirum *prædictio futurorum supernaturalis*, quod est ingens miraculum, & *fides in Deum Abrahami liberatorem eorum ex Ægypto*,

to,

to, quas Deus omnibus *Judæis* pro
notis veri prophetæ habendas propo-
suit. Cui alterutra harum deest, is
propheta verus non est, nec pro verbo
Dei habendum est, quod pro tali
obtendit. Si desit fides, reprobatur
his verbis: Deut. 13. vers. 1, 2, 3,
4, 5. *Si surrexerit in medio tui pro-*
pheta, aut qui somnium vidisse se dicat,
Et prædixerit signum atque portentum,
Et evenerit quod loquutus est, Et dixe-
rit tibi: eamus, Et sequamur Deos
alienos, &c. Propheta ille, aut fictor
somnia interficietur. Si prædictio
eventuum desit, rejicitur his verbis;
Deut. 18. vers. 21, 22. *Quod si taci-*
ta cogitatione responderis, quomodo
possum intelligere, quod verbum Domi-
nus non est loquutus? Hoc habebis si-
gnum. Quod in nomine Domini pro-
pheta ille prædixerit, Et non evene-
rit, hoc Dominus non est loquutus,
sed per tumorem animi sui propheta
confinxit. Jam quod verbum Dei sit
id quod per verum prophetam pro
tali enunciatur, & quod verus pro-
pheta apud *Judæos* fuerit, cujus fides
vera erat, & cujus prædictionibus
eventus respondebant, extra contro-
versiam est. Sed quid sit sequi Deos
alienos, & utrum eventus, qui præ-

O

ditionibus respondere affirmantur, eis verè respondeant, necne; multas controversias pati potest, præsertim in prædictionibus quæ obscure atque ænigmaticè eventum præsignificant, quales sunt prædictiones prophetarum ferè omnium, ut qui non palam, sicut Moses, sed *per ænigmata & figuras Dominum vident*. Num. 12, vers. 8. De his autem judicari aliter non potest quam per *rationem naturalem*; dependet enim judicatio illa ex interpretatione prophetæ & comparatione ejusdem cum eventu.

Quodnam fuerit verbum Dei scriptum.

XII. Pro verbo Dei scripto habebant *Judei* librum legis totius, qui appellabatur *Deuteronomium*; usque autem ad captivitatem, quantum ex historia sacra colligi potest, illum solum; nam liber hic traditus est ab ipso *Mose* sacerdotibus asservandus & reponendus in latere arcæ fœderis, & à regibus describendus, Deut. 3, vers. 9, 26, idemque longo post tempore autoritate regis *Josia* pro verbo Dei recognitus, 2 Reg. 23, vers. 1. Cæteri verò libri testamenti veteris quando fuerint in canonem primum recepti, non apparet. Quod autem attinet ad prophetas, *Isaiam* & cæteros, cum prædicerent non nisi ea

quæ vel in captivitate, vel post captivitatem futura erant, eorum scripta non potuerunt pro prophetis illico haberi, propter legem suprâ citatam ex Deut. 18. vers. 21, 22, quâ juebantur *Israëlitæ* ne pro propheta haberent, nisi eum cujus prædictionibus eventus responderent. Atque hinc fortè est quod *Judæi*, quos interfecerunt, cum prophetarent, eorum scripta post, propter eventum prædictionum, pro prophetis, hoc est pro verbo Dei habuerunt.

XIII. Cognito, quæ fuerint sub pacto veteris leges, & quod verbum Potestatem interpretandi verbum Dei, & summam potestatem civilem conjunctam fuisse in Mose dum viveret. divinum ab initio receptum; considerandum deinceps est, penes quem, vel quos, de scriptis prophetarum post surgentium, an recipienda essent pro verbo Dei, id est, an eventus prædictionibus responderent, necne, judicandi, & apud quem, vel quos leges jam receptas & verbum Dei scriptum interpretandi resideret autoritas; id quod per singula tempora & mutationes reipublicæ Israeliticæ investigandum est.

Manifestum autem est potestatem hanc, vivente Mose, totam fuisse penes ipsum. Nam si ipse *interpret legum & verbi* non esset, oportet ut

munus illud pertinuerit vel ad *singulos* privatim, vel ad congregationem sive *synagogam* plurium, vel ad *summum sacerdotem*, vel ad alios *prophetas*. Primo, munus illud minimè fuisse privatorum hominum, aut congregationis ex illis compositæ, ex eo constat, quod non adhibiti, imò prohibiti fuerint gravissimis minis, ne aliter quàm per *Mosen*, *Deum* audirent. Nam scriptum est, *Sacerdotes autem & populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum, ne fortè interficiat illos: descenditque Moses ad populum, & omnia narravit eis*. Exod. 19, 24, 25. Deinde quod neque singuli, neque congregatio debeat prætere, quod Deus per illos loquutus sit, & per consequens, quod ipsi *verbum Dei interpretandi* jus habeant, ortâ occasione ex seditione *Core*, *Dathan*, *Abiron*, & ducentorum & quinquaginta *synagogæ* procerum, manifestè & expresse declaratur. Nam contententibus illis, Dominum non minus loqui per ipsos quam per *Mosen*, sic arguunt: *sufficiat vobis: quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus; cur elevamini super populum Domini?* Num. 16. v. 3. Quid autem de hac controversia

statuerit Dominus, ex eo intelligitur quod *descenderunt* (Core, Dathan & Abiron) *vivi in infernum*, & ignis egressus à Domino interfecit ducentos quinquaginta viros, *ibid.* v. 33 & 35.

Secundò, auctoritatem illam non fuisse penes Aaronem summum sacerdotem, manifestum est ex simili controversia inter ipsum unà cum Maria sorore, & Mosen. Quæstio enim erat an Deus per *Mosen* solum loquutus fuerit, an etiam per ipsos, hoc est, an solus *Moses*, an etiam ipsi *verbi Dei interpretes* essent. Sic enim dixerunt: Num per *Mosen* loquutus est Dominus? non & nobis similiter loquutus est? Num. 12, v. 2. Deus autem hos increpavit, distinxitque inter *Mosen* & alios prophetas. Siquis (inquiens) fuerit inter vos propheta, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum; at non talis servus meus *Moses*, &c. Ore enim ad os loquor ei, & non per anigmata & figuras Dominum videt; quare ergo non timuistis? &c. *ibid.* v. 6, 7, 8. Postremò, quod interpretatio verbi Dei, vivente *Mose*, non fuerit penes prophetas alios quoscunque, ex eo colligitur, quod jam citavimus de excellentia ejus super omnes alios; & ex

ratione naturali, quandoquidem ejusdem prophetæ est, mandata Dei & ferre & explicare; aliud autem *verbum Dei* tunc non erat præter illud, quod per *Mosen* annunciatum est. Et ex eo etiam quod propheta eo tempore alius exstiterit nemo, qui ad populum prophetaverit, præter 70 seniores, qui per *spiritum Mosi* prophetaverunt. Atque id quoque injuriæ factum credebat *Josua*, *Mosis* tunc minister, post successor, donec consentiente *Mose* factum sciret. Id quod ex ipso textu scripturæ manifestum est. *Descendit Dominus per nubem, &c. auferens de spiritu, qui erat in Mose, & dans septuaginta viris.* Num. 11, v. 25. Postquam autem nunciatum esset, quod prophetarent, dixit *Josua* ad *Mosen*: *Domine mi, prohibe eos.* *Moses* autem respondit, *quid emularis pro me?* &c. Cum ergo *Moses* solus *verbi Dei* nuncius esset, neque erat munus interpretandi penes *privatos*, nec penes *synagogam*, nec penes *sacerdotem*, nec penes *alios prophetas*; restat, *interpretem verbi Dei* unum fuisse *Mosen*, qui summam etiam potestatem habebat in rebus civilibus. Certamen autem *Core*, & cæterorum conjuratorum contra *Mo-*

sen & Aaronem; & Aaronis cum fo-
rore contra Moſen, ſuſcitatum fuiſſe
non propter animarum ſuarum ſalu-
tem, ſed propter ambitionem & re-
gnum in populum.

XIV. Tempore *Jofue interpretatio* *Eaſdem*
legum & verbi Dei erat penes *Eleaza-* *conjunctas*
rum ſummum ſacerdotem, eundem- *fuſſe in*
que regem ſub Deo abſolutum. Id *ſummo ſa-*
quod colligitur primò ex ipſo pacto, *cerdote,*
in quo reſpublica Iſraëlitarum appel- *vivente*
latur regnum ſacerdotale, vel, ut re- *Jofuâ.*
citatur 1 Pet. 2, 9, ſacerdotium re-
gale: quod nullo modo dici poterat,
nifi per institutionem & pactum po-
puli poteſtas regia intelligeretur eſſe
penes ſacerdotem. Neque repugnat
antè dictis, ubi non Aaron ſed Moſes
regnum ſub Deo habuit: cum neceſſa-
rium ſit ubi unus homo inſtituit rei-
publicæ futuræ formam, illum unum,
regnum pro ſuo tempore moderari
(ſive monarchia, ſive ariſtocratia,
ſive democratia ſit) quod inſtituit;
& habere potentiam omnem in præ-
ſens, quam aliis tributurus ſit in fu-
turum. Habuiſſe autem Eleazarum
ſacerdotem non modo ſacerdotium,
ſed etiam imperium ſummum, expreſſe
habetur per ipſam Jofuæ ad admi-
niſtrationem rerum vocationem. Sic

enim scriptum est: *Tolle Josuam filium Nun, &c. qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine, & dabis ei praecepta cunctis videntibus, & partem gloriae tuae, ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israël. Pro hoc, si quid agendum est, Eleazar sacerdos consulat Dominum; ad verbum ejus egredietur, & ingredietur ipse, & omnes filii Israël cum eo.* Num. 27, v. 18, 19, 20, 21. Ubi consulere Deum, quicquid agendum sit, hoc est, verbum Dei interpretari, & in nomine Dei imperare in omnibus, pertinet ad Eleazarum; Egredi autem & ingredi ad verbum ejus, hoc est, ei obedire, pertinet & ad Josuam & ad omnem populum. Notandum quoque est vocem illam, *partem gloriae tuae*, aperte significare, non habuisse Josuam potestatem æqualem ei quam habuerat Moses. Interim manifestum est, etiam tempore Josue, potestatem summam civilem, & auctoritatem interpretandi verbum Dei, fuisse ambas in eadem persona.

XV. Post mortem Josue sequuntur tempora judicium usque ad Saulem regem; in quibus manifestum est jus regni à Deo instituti mansisse apud sacerdotem. Erat enim regnum ex

*Easdem
conjunctas
fuisse in
summo sa-
cerdote us-*

sacerdotem.

pacto *sacerdotale*, id est, regnum ^{que ad} Dei per sacerdotem; atque tale esse ^{Saulem re-} debuit, usque dum forma illa à po- ^{gem.} pulo ipso, consentiente Deo, mutaretur: id quod non est factum antequam petentibus regem consensisset Deus, dixissetque Samueli: *Audi populum in omnibus quæ loquuntur tibi: non enim te, sed me abjecerunt, ne regnem super eos.* 1 Sam. 8. v. 7. Potestas itaque civilis summa debebatur *jure*, ex institutione Dei, sacerdoti summo. Facto autem potestas illa in prophetis erat, quibus (à Deo extraordinarie suscitatis) Israelitæ (gens prophetarum avida) propter existimationem prophetiæ protegendos se & judicandos subjecerunt. Ratio hujus rei erat, quod institutione regni Dei sacerdotalis, etsi poenæ statutæ fuerint & magistratus qui judicarent, jus tamen poenas sumendi dependebat ab arbitrio privato. Et penes dissolutam multitudinem & singulos erat, punire vel non punire, prout à privato zelo excitarentur. Ideoque Moses imperio proprio morte multavit neminem; sed quando interficiendus aliquis esset, unus vel plures, in eum vel eos, (autoritate

divina, dicendoque, *Hoc dicit Dominus*) multitudinem concitavit. Erat autem conforme hoc naturæ regni Dei peculiaris. Ibi enim verè regnat Deus, ubi legibus, non hominum, sed Dei metu obeditur. Et si quidem homines tales essent, quales esse debent, optimus is esset civitatis status. Sed hominibus quales sunt regendis, necessaria est potentia (qua & jus comprehendendo & vires) cogendi. Et propterea etiam ab initio per *Mosen* præscripsit Deus leges futuris regibus, Deut. 17, v. 14, & *Moses* ultimus ad populum verbis prædixit, *Novi quod post mortem meam inique agetis & declinabitis citò de via, quam præcepi vobis.* Deut. 31. 29. Cum ergo secundum hanc prædictionem surrexit alia generatio, quæ non noverat Dominum & opera, quæ fecerat cum Israel, fecerunt filii Israel malum in conspectu Dei, & servierunt Baalim, Jud. 2. 10, 11, scilicet abjecerunt regimen Dei, hoc est, sacerdotis per quem Deus regebat, & postea cum ab hostibus vincerentur & servitute premerentur, Dei voluntatem non amplius à sacerdote, sed à prophetis expectavere. Hi igitur judicabant Israel de facto, jure autem

obedientia eorum debita erat *sacerdoti summo*. Quamquam igitur *regnum sacerdotale* post mortem Moſis & Joſue ſine viribus erat, non erat tamen ſine *jure*. Quod autem ad eundem ſacerdotem pertineret *interpretatio verbi Dei*, ex eo manifeſtum eſt quod Deus poſt tabernaculum, & arcam fœderis conſecratam, non amplius loquutus ſit in monte *Sinai*, ſed in tabernaculo fœderis, à propitiatorio quod erat inter cherubinos, quò præter ſacerdotem nemini accedere licebat. Siquidem igitur *jus regni* ſpectetur, ſimul erat *ſummum imperium civile*, & *verbum Dei interpretandi autoritas* in ſacerdote; ſi vero *factum* conſideres, ſimul erant in prophetis qui *Iſraelitas* judicabant. Nam, ut *judices*, autoritatem habebant civilem; ut *prophete*, interpreta- bantur verbum Dei; atque ita omni modo hucusque duæ illæ poteſtates inſeparabiles exſtitere.

XVI. Conſtitutis regibus, dubium non eſt, quin *autoritas civilis* penes reges eſſet. Cum enim regnum Dei per ſacerdotem, petentibus *Iſraelitis* & conſentiente Deo, finitum eſſet; quod notat etiam Hieronymus loquens de libris *Samuelis*: Samuel (in-

*Eaſdem
conjunctas
fuiſſe in
regibus uſ-
que ad cap-
tivitatem.*

quit) mortuo *Heli*, & occiso *Saul*,
veterem legem abolitam monstrat.
Porro in *Sadoc* atque *David* novi sa-
cerdotii & novi imperii sacramenta
testantur, jus, quo reges governa-
bant, in ipsa populi concessione fun-
datum fuisse. Sacerdos id tantum jure
poterat quod Deus juberet, rex au-
tem jure poterat quicquid poterat jure
unusquisque in se. Illi enim *Israélite*,
jus de omnibus judicandi, & pro om-
nibus *bellum gerendi* concesserunt; in
quibus duobus continetur quidquid
juris ab homine in hominem trans-
ferri potest. *Judicabit* (inquiunt) *nos*
rex noster, & *egredietur ante nos* &
pugnabit bella nostra pro nobis. 1. Sam.
8, v. 23. *Judicia* ergo penes reges
erant. *Judicare* autem nihil aliud est
quam *leges ad facta interpretando ap-
plicare*; ad eosdem ergo pertinebat
legum interpretatio. Et quia præter
legem Mosaicam, aliud verbum Dei
scriptum usque ad captivitatem non
agnoscebatur, penes regem etiam erat
autoritas interpretandi verbum Dei.
Imò siquidem verbum Dei pro lege
recipiendum sit, quamquam fuisset
aliud verbum Dei scriptum præter
legem Mosaicam, cum interpretatio
legum esset penes reges, interpreta-

tio ejus debebat esse penes eosdem. Quando *Deuteronomium* (in quo continebatur *lex Mosaiica*) longo tempore perditum, rursus inventum erat, consulere quidem Dominum sacerdotes *de libro illo*; non autem autoritate sua, sed præcipiente *Josia*, nec immediate, sed per *Holdam* prophetissam. Ex quo apparet autoritatem admittendi *libros pro verbo Dei*, non fuisse penes *sacerdotem*. Neque tamen sequitur, autoritatem illam fuisse penes prophetissam; quia de prophetis, utrum pro veris habendi essent, necne, judicabant alii. Quorsum enim dedit Deus notas & signa omni populo, quibus prophetæ veri à falsis distinguerentur, nimirum prædictionum eventum, & conformitatem cum religione à Mose instituta, si illis notis uti non liceret? Autoritas ergo admittendi *libros pro verbo Dei*, penes regem erat, adeoque liber ille legis approbatus & receptus fuit autoritate *Josia* regis, ut apparet ex 4 Reg. 22 & 23, ubi narratur, convocasse eum regni ordines, nempe *senes, sacerdotes, prophetas, & omnem populum*; & coram ipsis *librum legisse, & verba fœderis ejus fuscitasse*, hoc est, fecisse, ut *fœdus illud agnitum fuerit*.

pro *federe Mosaico*, id est pro *verbo Dei*, & denuo receptum & confirmatum ab Israelitis. Erat ergo etiam temporibus regum potestas civilis, & potestas *discernendi verbum Dei* à *verbo hominum*, & *verbum Dei interpretandi*, omnis penes ipsos. Prophetæ missi erant non cum autoritate, sed formâ & jure præconum seu prædicatorum, de quibus auditores judicabant: siquidem, qui ipsius facilia perspicuè docentibus non ausculta-
rent, punirentur, non sequitur ex eo, obligatos fuisse reges omnia sequi, quæ illi Dei nomine sequenda dicerent. Quanquam enim interfectus fuerit *Josia* bonus rex Judæ, quod sermonibus Dei ex ore *Nechao* regis Ægypti non obediverit, id est, quod bonum consilium, quamquam ab hoste videretur proficisci, respueret, non tamen dicet quisquam, fuisse *Josiam* ullo vinculo *legum divinarum* vel *humanarum* obligatum credere *Pharaoni* *Nechao* regi Ægypti, quod diceret, *Deum sibi loquutum esse*. Quod autem objicere quis possit, reges propter defectum doctrinæ rarò satis idoneos esse ad libros antiquos, quibus *verbum Dei* continetur, interpretandum; atque ob eam rem non æquum

esse, munus illud ab eorum auctoritate dependere; obijcere idem possit contra sacerdotes & omnes mortales; possunt enim errare; licetque essent sacerdotes cæteris hominibus naturâ & artibus melius instructi, sunt tamen reges satis idonei ad tales interpretes sub se constituendos. Atque ita, quamquam reges non interpretentur ipsi verbum Dei, tamen interpretandi munus ab eorum auctoritate dependere potest; & qui ideo auctoritatem illam regibus abjudicant, quod ipsum munus exercere non possint, idem faciunt ac si dicerent, non debere auctoritatem docendi Geometriam à regibus dependere, nisi ipsi fuerint geometræ. Reges orasse pro populo, populo benedixisse, templum consecrassse, sacerdotibus præcepisse, sacerdotes officio suo amovisse, alios constituiisse legimus. Sacrificia quidem non obtulerunt, quia id Aaroni & filiis hereditarium erat. Manifestum autem est, fuisse sacerdotium, sicut vivente *Mose*, ita per omne tempus à *Saule* rege ad captivitatem Babylonicam, non magistrærium, sed ministerium.

XVII. Post reditum à servitute Babylonica, renovato & signato *fœdere* *Easdem fuisse in*

sacerdoti-
bus post
captivita-
tem.

restitutum est *regnum sacerdotale*; quale erat à morte *Josue* ad initium regum; nisi quod non habetur expresse, quod *Esdra* (cujus auspiciis *Judei* reduces statum suum ordinabant) aut cuiquam alii præterquam ipsi Deo jus tradiderint imperii. Videtur potius reformatio illa nihil aliud esse, quam singulorum de iis quæ in libro legis scripta erant, observandis vota & promissa nuda. Veruntamen fortè non ex populi intentione) ex pacto, quod tum renovabant, (nam pactum erat idem cum eo quod factum est ad montem *Sinai*) erat ille status *regnum sacerdotale*, hoc est, suprema autoritas civilis & sacra unica erat in sacerdotibus. Utcunque autem ambitione eorum qui de sacerdotio contenderunt, & interventu principum externorum, ita turbatum postea sit usque ad tempora *Servatoris nostri Jesu Christi*, ut ex historiis temporum illorum sciri non possit, ubi autoritas illa resideret; constat tamen, non fuisse illis temporibus potestatem interpretandi verbum *Dei* à summa potestate civili separatam.

Apud Ju-
daeos ne-
gatio pro-
videntiæ

XVIII. Ex his facile cognitu est, quid *Judæis* per omne tempus ab *Abrahamo* ad *Christum* circa mandata

principum suorum faciendum erat. *divinae, & idololatriæ, solæ erant crimina læsæ majestatis divinae: in cæteris omnibus, principibus suis parere debebant.*
 Sicut enim in regnis merè humanis, magistratui subordinato obediendum est in omnibus, præterquam cum mandata ejus continent in se crimen læsæ majestatis, ita in regno Dei, principibus *Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Mosi, sacerdoti, regi* cuique pro tempore suo obediendum in omnibus erat; nisi ubi mandata eorum continebant *crimen læsæ majestatis divinae*. Crimen vero læsæ majestatis divinae erat, primo, *negatio providentiæ divinae*: erat enim hoc, negare Deum esse regem per naturam. Deinde *idololatria*, sive cultus deorum, non *aliorum*, (unus enim est Deus) sed *alienorum*, hoc est, cultus, quamvis unius Dei, sub aliis nominibus, attributis, ritibusque, quam qui ab *Abrahamo & Mose* instituti erant. Erat enim hoc *negare Deum Abrahami* esse eorum regem per pactum cum *Abrahamo* & ipsis initum. In cæteris rebus omnibus obediendum erat, & siquidem rex vel sacerdos habens summum imperium jussisset aliud aliquid contra leges, peccatum erat illud ejus qui summum habebat imperium, non subditi; cujus officium est mandata superiorum non disputare, sed exsequi.

CAPUT XVII.

De regno Dei per pactum novum.

- I. Vaticinia de Christi dignitate. II. Vaticinia de Christi humilitate & passione. III. Jesum esse ILLUM CHRISTUM. IV. Regnum Dei per pactum novum non esse regnum Christi, ut Christi, sed ut Dei. V. Regnum Dei per pactum novum, cæleste esse, & incipere à die judicii. VI. Regimen Christi in hoc mundo non fuisse imperium, sed consilium, sive regimen per doctrinam & persuasionem. VII. Pacti novi promissa utrinque quænam sint. VIII. Leges à Christo nullæ additæ præter institutionem sacramentorum. IX. Pænitemini, baptizamini, serva mandata, & similes formulæ non sunt leges. X. Pertinet ad auctoritatem civilem definire, quid sit peccatum injustitiæ. XI. Pertinet ad auctoritatem civilem definire, quid conducat ad pacem & defensionem civitatis. XII. Pertinet ad auctoritatem civilem judicare (quando opus est) quæ definitiones, & quæ illationes, veræ sunt. XIII. Pertinet ad officium Christi docere moralia, non ut theoremata, sed ut leges; remittere peccata; & docere omnia quorum non est scientia propriè dicta. XIV. Distinctio tempo-*

CAPUT XVII. 333

*ralium à spiritualibus. XV. Verbum Dei
 quotupliciter intelligatur. XVI. Non
 omnia quæ habentur in scriptura sacra
 pertinere ad canonem fidei christianæ.
 XVII. Verbum legitimi interpretis sa-
 crarum scripturarum esse verbum Dei.
 XVIII. Autoritas interpretandi scrip-
 turas eadem est, quæ determinandi fidei
 controversias. XIX. Ecclesiæ plures si-
 gnificationes. XX. Quid sit ecclesia cui
 attribuuntur jura, actiones, & similia
 personalia. XXI. Civitas christiana idem
 quod ecclesia christiana. XXII. Plu-
 res civitates non constituunt unam ec-
 clesiam. XXIII. Ecclesiastici qui.
 XXIV. Electionem ecclesiasticorum
 spectare ad ecclesiam, consecrationem
 ad pastores. XXV. Potestatem pecca-
 ta pœnitentibus remittendi, non pœni-
 tentium retinendi, spectare ad pasto-
 res; sed de pœnitentia judicandi, ad
 ecclesiam. XXVI. Excommunicatio
 quid, & in quos cadere non potest.
 XXVII. Interpretationem scripturæ de-
 pendere ab autoritate civitatis. XXVIII.
 Christianam civitatem scripturas inter-
 pretari debere per pastores ecclesia-
 sticos.*

I. DE Jesu Christo servatore nostro, *Vaticinîa*
 qui regnum Dei per pactum novum *de Christî*
 restitutus erat, partim dignitatem *dignitate.*
 ejus regalem, partim humilitatem &
 passionem prænunciantes, multæ in

testamento vetere exstant prophetiæ non obscuræ. De dignitate inter alias hæ; benedicens Deus Abrahamo promittit ei filium Isaac, additque: Et reges populorum orientur ex eo. Gen. 17, vers. 16. Jacobus benedicens filio suo Judæ: non auferetur (inquit) sceptrum de Juda. Gen. 49, vers. 10. Deus ad Mosem; prophetam (inquit) suscitabo eis ex medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba mea in ore ejus; loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur, in nomine meo audire noluerit, ego ultor exsistam. Deut. 18, vers. 18. Isaias: Dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipit & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel. Isa. 7, vers. 14. Idem: Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus: & vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Isa. 9. 6. Rursus: Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet: requiescet super eum spiritus sapientiæ, &c. Non secundum visionem oculorum judicabit; neque secundum auditum aurium ar-

guet, sed judicabit in justitia pauperes, &c. & percutiet terram virgâ oris sui, & spiritu labiorum interficiet impium. Isa. 11, vers. 1, 2, 3, 4, 5. Præterea ejusdem Isaia capitibus 51, 52, 53, 54, 56, 60, 61, 62, penè nihil aliud continetur præter descriptionem adventus & operum futuri Christi. Jeremias: Ecce dies veniet, dicit Dominus, & feriam domui Israel & domui Judæ fœdus novum, &c. Jer. 31, vers. 31. Baruch: Hic est Deus noster, &c. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est. Bar. 3, vers. 36, 38. Ezechiel. Suscitabo super eas pastorem unum qui pascat eas, servum meum David, & faciam cum eis pactum pacis. Ezech. 34, vers. 23. Daniel: Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum pervenit, & dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi, & tribus & linguae ipsi servient, potestas ejus potestas æterna. Dan. 7, vers. 13. Aggæus: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum & terram, & mare & aridum, & movebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.

Agg. 2, vers. 7, 8. Zacharias sub visione *Jesu* magni sacerdotis: *Adducam servum meum orientem*, &c. Zachar. 3, vers. 8 & rursus: *Ecce vir oriens nomen ejus*. Zach. 6, vers. 12. Et rursus: *Exulta satis filia Sion, jubila filia Jerusalem, ecce rex tuus & salvator*. Zach. 9, vers. 9. His aliisque vaticiniis permoti, exspectarunt Judæi Christum, regem à Deo mittendum, qui ipsos redimeret, & præterea omnibus gentibus imperaret. Imo in totum imperium Romanum vaticinium emanaverat (quod etiam in favorem inceptorum suorum, etsi falso interpretatus est imperator Vespasianus) ex *Judea venturum, qui rerum potiretur*.

Vaticinia
de Christi
humilitate
& passione.

II. Vaticinia autem de humilitate & passione Christi, inter alia hæc sunt. Jesaïæ: *Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatum*. Jesa. 53, vers. 4. Et mox: *Oblatus quia ipse voluit, & non aperuit os suum, sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se, obmutescet*, &c. vers. 7. Et rursus: *Abscissus est de terra viventium, propter scelus populi percussus eum*, &c. vers. 8. Et

ideo dispartiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam & cum sceleratis reputatus est, & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit, vers. 12. Et Zachariæ: Ipse pauper ascendens super asinam, & super pullum filium asinae. Zach. 9, vers. 9.

III. Imperante Tiberio Cesare prædicare coepit fervator noster **JESUS** ^{Jesum esse illum Christum.} Galilæus, filius (ut putabatur) Josephi, annuncians populo Judæorum regnum Dei ab ipsis expectatum appropinquasse; & esse se regem, id est, **CHRISTUM ILLUM**, legem explicans: apostolos duodecim, & discipulos septuaginta, secundum numerum principum tribuum, & septuaginta seniorum, (ad similitudinem Moysi) in ministerium assumens; viam salutis per se & per illos docens, templum purgans, signa ingentia faciens, & ea omnia adimplens, quæ prophetæ de futuro Christo vaticinati fuerant. Hunc Phariseis (quorum doctrinam falsam, & simulatam sanctitatem reprehenderat) & per eos populo invisum, regni affectati accusatum, & crucifixum, descriptâ ejus genealogiâ, nativitate, doctrinâ,

morte & resurrectione, comparandoque ea quæ fecit, cum iis quæ prædicta fuerunt, verum fuisse CHRISTUM, & regem à Deo promissum, & ad renovandum inter ipsos & Deum pactum novum à Deo patre missum, & ostendunt evangelistæ, & christiani omnes consentiunt.

Regnum Dei per pactum novum, non esse regnum Christi, ut Christi, sed ut Dei.

IV. Ex eo quod CHRISTUS à Deo patre missus fuerit ad percutiendum fœdus inter ipsum & populum, manifestum est, etsi Christus patri suo æqualis sit quoad naturam, minorem tamen fuisse quoad jus regni. Etenim munus tale propriè loquendo, non regium est, sed proregium, quale erat regimen Moïsi. Regnum enim non ejus, sed patris erat: id quod CHRISTUS significavit ipse, cum ut subditus baptizaretur, & apertè professus est, quando orare docuit: *pater noster, &c. adveniat regnum tuum.* Et ubi dixit: *non bibam, &c. usque in diem illum, cum bibam illud vobiscum novum in regno patris mei.* Matth. 26, v. 29, & Sanctus Paulus: *sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur; unusquisque autem in suo ordine; primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt; deinde* finis,

finis, cum tradiderit regnum Deo & patri. I Cor. 15, vers. 22, 23, 24. Idem tamen appellatur etiam regnum Christi. Nam & mater filiorum Zebedæi rogavit CHRISTUM dicens: Dic, sedeant hi duo filii mei unus ad dextram tuam & unus ad sinistram in regno tuo. Matth. 20, vers. 21. Et latro in cruce: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Luc. 23, vers. 42. Et sanctus Paulus: Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator &c. non habet hereditatem in regno Christi & Dei. Eph. 5, vers. 5. Alibi: testificor coram Deo & Jesu Christo qui iudicaturus est vivos & mortuos per adventum ipsius & regnum ejus. 2 Tim. 4, vers. 1. Et: liberavit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste, vers. 18. Neque mirandum est idem regnum utrisque tribui; quum uterque pater & filius, idem sit Deus; & pactum novum de regno Dei non sit propositum in nomine PATRIS, sed in nomine PATRIS, FILII & SPIRITUS SANCTI, ut unius Dei.

V. Regnum autem Dei, cujus restituendi causa CHRISTUS à Deo ^{Regnum Dei per} Patre missus est, non antè initium ^{pactum no-}

P

*num cœ-
leste esse,
& incipe-
re à die
judicii.*

sumit quàm ab adventu ejus secun-
do, nimirum à die judicii, cum ven-
turus est in majestate comitantibus
angelis. Promissum enim est aposto-
lis, in regno Dei, judicatu-
ros se duodecim tribus Israël. *Vos qui se-
quuti estis me in regeneratione, cum
sederit filius hominis in sede majestatis
sue, sedebitis & vos judicantes duo-
decim tribus Israël.* Matth. 19, vers.
29. Id quod præstandum non est
nisi in die judicii: nondum ergo est
CHRISTUS in sede majestatis sue.
Neque tempus quo CHRISTUS in ter-
ris versatus est, regnum dicitur, sed
regeneratio, hoc est, renovatio, sive
restitutio regni Dei, & evocatio eo-
rum qui in regnum futurum reci-
piendi erant. Et ubi dicitur, *cum ve-
nerit filius hominis in majestate sua,
& omnes angeli cum eo, tunc sedebit
super sedem majestatis sue, & congre-
gabuntur ante eum omnes gentes, &
separabit eos ab invicem, sicut pastor
segregat oves ab hædis,* Matth. 25,
vers. 21, manifestè colligitur, nullam
futuram separationem, quoad locum,
subditorum Dei ab ipsius hostibus;
sed permixtim victuros esse usque in
adventum CHRISTI futurum. Id
quod confirmatur etiam per compara-

tionem regni cœlorum cum tritico zizaniis mixto, & cum reti omne genus piscium comprehendente. At regnum propriè dici non potest multitudo hominum ex subditis & hostibus simul promiscuè habitantibus. Præterea apostoli, cùm servatorem nostrum interrogarent, an in eo tempore quo ascenderet in cœlum, restitutus esset regnum Israël, aperte testabantur, putare se tunc, cum CHRISTUS ascenderet, regnum Dei nondum advenisse. Porro verba CHRISTI, *non est regnum meum de hoc mundo. Et: non bibam* &c. *donec regnum Dei veniat. Et: non misit Deus filium suum in hunc mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per illum. Et: si quis non audierit verba mea, & non custodierit, ego non judico eum: non enim veni, ut judicem mundum, sed salvificem mundum. Et: homo, quis me constituit judicem, aut divisorem inter vos?* & ipsa appellatio regni cœlestis idem testatur. Idem colligitur ex verbis prophetæ Jeremiæ loquentis de regno Dei per pactum novum: *non docebit vir ultra proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum,*

ait Dominus. Jerem. 31, vers. 34. Id quod de regno hujus mundi intelligi non potest. Regnum igitur Dei cuius constituendi causa CHRISTUS in hunc mundum venit; de quo prophetae vaticinati sunt, & de quo orantes dicimus; *adveniat regnum tuum*, (si subditos ab hostibus loco separatos, si judicia, si majestatem habere debet, prout est prædictum), ab eo tempore incipiet, in quo Deus oves ab hœdis separabit; in quo apostoli judicabunt 12 tribus Israël; in quo CHRISTUS veniet in majestate & gloria; in quo denique omnes cognoscent Deum, ita ut non opus sit doceri, id est, in secundo CHRISTI adventu, sive die judicii ultimi. Quod si regnum Dei restitutum jam esset, nulla ratio reddi posset quare CHRISTUS, completo opere propter quod missus est, iterum veniret, aut quare sic precaremur: *adveniat regnum tuum.*

Regimen Christi in hoc mundo non fuisse imperium, sed consilium, sive regimen per doctrinam VI. Quamquam autem *regnum Dei* per CHRISTUM *federe novo* constituendum, coeleste fuerit, non est ideo putandum eos qui in CHRISTUM credentes pactum illud inirent, non fore etiam in terris ita regendos, ut in fide sua & obedientia pacto promissa perseverarent. Frustra enim

fuiſſet regnum cœleſte, & promiſſa patria, niſi in ipſam perducendi eſſemus. Perduci autem non poſſunt, niſi qui in via diriguntur. *Mofes* cum inſtituiſſet *regnum ſacerdotale*, ipſe per totum tempus peregrinationis uſque ad ingreſſum terræ promiſſæ, etſi non eſſet ſacerdos, populum tamen rexit & conduxit. Eadem ratione Servatoris noſtri eſt, (quem ſimilem *Mofi* ea in re Deus eſſe voluit) quatenus à patre miſſi, cœleſtis civitatis futuros cives, etiam in hac vita ita regere, ut in illam pervenire & ingredi poſſint, etiamſi regnum non ejus propriè, ſed patris fuerit. Sed regimen quo fideles ſuos in hac vita CHRISTUS regit, non eſt propriè *regnum*, ſive *imperium*, ſed *munus paſtoritium* ſive *juſ docendi*, id eſt, non dedit ei Deus pater poteſtatem *judicandi de meo & tuo*, ſicut regibus terræ; nec poteſtatem *cogendi per pœnas*, neque *leges ferendi*; ſed mundo oſtendendi & *docendi viam & ſcientiam ſalutis*, hoc eſt, *prædicandi & explicandi* quid faciendum iis eſt, qui in *regnum cœlorum* intraturi ſunt. Quod non habuerit CHRISTUS poteſtatem à patre ad *judicandum* in quæſtionibus *mei & tui*, hoc eſt, in omnibus

questionibus juris, inter eos qui non crediderunt, satis ostendunt verba illa CHRISTI suprâ citata: *Homo, quis me constituit judicem aut divisorem inter vos?* Et ratione confirmatur; cum enim CHRISTUS missus fuerit ad pactum inter Deum & homines *percutiendum*, neque obligatur quisquam ad obedientiam præstandam ante pactum initum, si judicasset de *questionibus juris*, nemo sententiæ ejus teneretur obedire. Sed cognitionem juris non fuisse CHRISTO commissam in hoc mundo, neque inter fideles, neque inter infideles, ex eo apparet, quod jus illud sine controversia pertineat ad *principes*, quamdiu auctoritati eorum à Deo non derogatur: non autem derogatur ante diem judicii, ut apparet ex verbis sancti Pauli loquentis de die judicii: *Deinde finis* (inquit) *cum tradiderit regnum Deo & patri, cum evacuaverit omnem principatum & potestatem, & virtutem.* I Cor. 15, vers. 24. Secundo, verba Servatoris nostri, *Jacobum & Johannem*, ubi dixissent, *vis dicamus ut ignis descendat de cælo & consumat illos?* (nimirum) *Samaritanos, qui euntem in Jerusalem noluerunt hospitio accipere*) increpan-

tis dicentisque: *Filius hominis non venit animas perdere sed salvare; & illa: ecce mitto vos, ut oves in medio luporum. Excutite pulverem, & similia, & verba illa: Non misit Deus filium suum in hunc mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per illum. Et illa, si quis audierit verba mea & non custodierit, ego non iudico eum, non enim veni, ut iudicem mundum, &c.* ostendunt non fuisse datam ei potestatem quemquam condemnandi, aut puniendi. Legitur quidem: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio; illud verò cum intelligi possit & debeat de die iudicii futuri, antecedentibus non repugnat. Quod denique missus non sit ad leges novas ferendas, neque ergo fuerit ex officio & missione legislator propriè dictus, sicuti neque Moses, sed lator & promulgator legum paternarum (Deus enim, non Moses neque CHRISTUS ex pacto rex erat) ex eo colligitur, quod dixerit: Non veni solvere, nimirum leges antea à Deo latas per Moysen, quas statim interpretatur) sed adimplere. Et: Qui solverit unum de mandatis illis minimis & docuerit sic homines, minimus vo-*

cabitur in regno cælorum. Non ergo habuit CHRISTUS à Patre sibi commissam auctoritatem regiam aut imperatoriam in mundo, sed consiliariam & doctrinalem tantum; id quod significat ipse tum ubi vocat *apostolos* non venatores, sed piscatores hominum; tum ubi comparat regnum Dei grano sinapis & fermento abscondito in farina.

*Pacti novi
promissa
utrimque
quænam
sint.*

VII. Promisit Deus primum *Abrahamo* semen numerosum, possessionem terræ *Chanaan*, & benedictionem gentium in semine ejus, ea lege ut ipse & semen ejus ei servirent; deinde femini *Abrahami* secundum carnem *regnum sacerdotale*, regimen liberrimum, in quo nulli humano imperio subjiciendi erant, ea lege ut servirent Deo *Abrahami* eo ritu quem doceret *Moses*; postremo & illis & omnibus gentibus *regnum cæleste*, & æternum, ea lege ut servirent Deo *Abrahami* eo ritu quem doceret CHRISTUS. Pacto enim novo, hoc est, *christiano*, conventum est ex parte hominum, ut Deo servirent *Abrahami*, eo ritu quem doceret JESUS: ex parte Dei, ut remitteret illis peccata, & in regnum cæleste ipsos introduceret. De regno cæ-

lesti, quale fuerit, diximus supra articulo quinto. Appellari autem solet, quandoque *regnum cælorum*, quandoque *regnum gloriæ*, quandoque *vita æterna*. Quod requiritur ex parte hominum, nempe servire Deo, prout docuerit CHRISTUS, duo continet, *obedientiam Deo præstandam*, (hoc enim est servire Deo) & *fidem in JESUM*, nempe ut credamus, JESUM esse ILLUM CHRISTUM à Deo promissum; ea enim sola causa est, quare illius potius quam alterius sequenda sit doctrina. *Obedientiæ* autem loco in sacris scripturis sæpissimè ponitur *pœnitentia*, propterea quod CHRISTUS ubique docet, voluntatem apud Deum pro facto haberi: *pœnitentia* autem obedientis animi signum est infallibile. His intellectis, eas esse *fæderis christiani* condiciones quas diximus; nempe ex parte Dei, dare hominibus remissionem peccatorum & vitam æternam; ex parte hominum pœnitere, & credere in JESUM CHRISTUM: ex multis locis scripturæ sacræ evidentissimè apparebit. Primò verba illa: *Appropinquavit regnum Dei, pœnitementi & credite evangelio*, Marc. 1, vers. 15, continent pactum totum. Similiter

illa: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertia die, & predicari in nomine ejus pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma. Luc. 24, vers. 46, 47, & ista: Pœnite mini & convertimini, ut deleantur peccata vestra, ut cum venerint tempora refrigerii, &c. Act. 3. vers. 19. Aliquando vero altera pars proponitur expresse, altera subintelligitur, ut hic: Qui credit in filium habet vitam eternam; qui incredulus est filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. Joh. 3, vers. 36. Ubi fides exprimitur, pœnitentia tacetur. Et in prædicatione CHRISTI, pœnite mini: appropinquavit enim regnum Dei. Matth. 4, vers. 17. Ubi pœnitentia exprimitur, subauditur fides. Sed manifestissime & formalissimè contractus novi, partes ibi explicantur, ubi princeps quidam regnum Dei tanquam licitans, Servatorem nostrum interrogat: Magister bone, quid faciens vitam eternam possidebo? Luc. 18, vers. 18. Proponit autem primo CHRISTUS partem pretii unam, nempe observationem præceptorum, sive obedientiam, quam cum præstitisse se ref-

C A P U T XVII. 347

pondisset, adjungit alteram, *unum*,
inquirens, *deest*; omnia quaecunque
habes vende, & da pauperibus, &
habebis thesaurum in caelo, & veni
sequere me, vers. 22. Hoc fidei erat.
Is itaque non satis credens CHRISTO
& thesauris coelestibus tristis abiit.
Continetur autem idem pactum his
verbis: *Qui crediderit & baptisatus*
fuert, saluus erit; qui vero non cre-
diderit, condemnabitur. Marc. 16,
vers. 15, 16. Ubi fides exprimitur,
penitentia in baptizatis supponitur.
Et his, *nisi quis renatus fuerit ex*
aqua & Spiritu Sancto, non potest
introyre in regnum Dei. Joh. 3, v. 5.
Ubi renasci ex aqua idem est quod
regeneratio, id est conversio ad
CHRISTUM. Quod autem duobus lo-
cis proximè citatis, aliisque requira-
tur *baptismus*, intelligendum est, si-
cut *circumcisio* erat ad pactum vetus,
ita esse *baptismum* ad pactum novum.
Cum ergo illa non ad essentiam, sed
ad memoriam *pacti veteris*, ut cere-
monia & signum pertinuerit (quod
in deserto omissum est) similiter etiam
haec, non ad essentiam initi foederis
novi, sed ad memoriam & signum
adhibita est; & modo voluntas adsit,
per necessitatem omitti quoad actum

potest; *pœnitentia* autem & *fides*, quæ de essentia *pacti* sunt, semper requiruntur.

Leges à Christo nullæ additæ, præter institutionem sacramentorum.

VIII. In *regno Dei* post hanc vitam *leges* futuræ nullæ sunt; tum quia neque legibus locus est, ubi peccato non est; tum etiam quia *leges à Deo* nobis datæ sunt, non ut in coelo, sed ad coelum dirigamur. Quas igitur *leges CHRISTUS*, (non ipse sanxit, nam *autoritatem legislativam*, ut supra articulo sexto ostensum est, assumere sibi noluit, sed) pro paternis proposuit, id nunc inquiramus. Habemus autem locum *scripturæ* ubi *leges Dei* usque ad id tempus traditas, omnes contrahit in præcepta duo: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: diliges proximum tuum sicut te ipsum: in his duobus mandatis universa lex pendet, & prophete.* Matth. 22, v. 37, 38, 39, 40. Horum quidem primum datum antè est per *Mosen* totidem verbis. Deut. 6. vers. 5. Secundum autem etiam ante *Mosen*: est enim *lex naturalis*, initium habens cum ipsa natura rationali. Est

autem utrumque simul omnium legum summa; nam continentur omnes leges cultus divini naturalis in his verbis, *diliges Deum*: & omnes leges cultus divini, ex pacto veteri debiti, in eo quod dicitur: *diliges Deum tuum*, hoc est, Deum quatenus regem peculiariter *Abrahami* & seminis ejus: & omnes leges naturales & civiles his verbis: *diliges proximum tuum, sicut te ipsum*. Nam qui diligit Deum, & proximum, animum habet obediendi & divinis & humanis legibus. Amplius autem quam animum obediendi Deus nihil exigit. Habemus alium locum, ubi CHRISTUS *leges interpretatur*, nempe quintum, sextum, & septimum sancti Matthæi capita integra. Eæ verò leges omnes habentur vel in *decalogo*, vel in *lege morali*, vel continentur in *fide Abrahami*, ut continetur in *fide Abrahami* illa de non repudianda uxore: illud enim, *erunt duo in carne una*, neque à CHRISTO primo, neque à Mose, sed ab *Abrahamo* traditum est, qui primus mundi creationem prædicavit. Leges igitur quas CHRISTUS in altero loco contrahit, in altero explicat, aliæ non sunt quam illæ, ad quas tenentur

omnes mortales qui agnoscunt Deum *Abrahami*. Præter has nullam legem à CHRISTO traditam legimus præter institutionem sacramentorum *baptismi & eucharistiæ*.

*Pœnitenti-
ni, bapti-
zamini,
serva
mandata,
& similes
formulae,
non sunt
leges.*

IX. Quid ergo dicetur de præceptis hujusmodi: *Pœnitentini, baptizamini, serva mandata. Credite evangelio. Venite ad me. Vende omnia quæ habes, da pauperibus, sequere me, & similibus?* Dicendum est non esse *leges*, sed vocationem ad *fidem*, quale est illud *Jesaiæ*, *venite, emite absque argento & absque ulla commutatione vinum & lac*. *Isa. 55, vers. 1.* Neque si vocati non veniunt, propterea peccant contra ullam legem, sed contra prudentiam tantum; neque punietur *infidelitas*, sed peccata priora. Quare sanctus *Johannes* de incredulo dicit: *ira Dei manet super illum*; non dicit: *ira Dei veniet super illum*. Et: *Qui non credit, jam judicatus est, quia non credit*; non dicit: *judicabitur*, sed *jam judicatus est*. Imo non satis concipi animo potest, remissionem peccatorum, beneficium esse à *fide*, nisi etiam è contrariò intelligatur, punitionem peccatorum damnum esse ab *infidelitate*.

C A P U T XVII. 351

X. Ex eo quod Servator noster *Pertinet ad auctori-
tatem ci-
vilem de-
finire, quid
sit pecca-
tum injus-
titiae.*
principum subditis & civitatum ci-
vibus, nullas leges praescripsit distri-
butivas, hoc est, regulas nullas de-
dit, quibus civis scire & dignoscere
possit, quid sit *suum* sibi proprium,
quid *alienum*, neque quibus formu-
lis, verbis, circumstantiisve *dari*,
tradi, *invadi*, *possideri* rem oporteat,
ut *accipientis*, *invadentis*, vel *possi-
dentis* jure existimetur, intelligendum
necessario est, non tantum apud in-
fideles inter quos ipse CHRISTUS ju-
dicem se & *distributorem* esse negavit,
sed etiam apud christianos, cives
singulos regulas illas accipere debere à
civitate, hoc est, ab eo homine vel
eà curià quæ civitatis summum ha-
bet imperium. Sequitur ergo legibus
illis: *non occides*, *non machabere*, *non
furabere*, *parentes honorabis*, nihil
aliud præcepisse, quam ut cives & sub-
diti suis principibus & summis impe-
rantibus in quæstionibus omnibus,
circa *meum*, *tuum*, *suum*, *alienum*,
absolute obedirent. Etenim præcepto,
non occides, non omnis occisio pro-
hibetur; nam qui dixit, *non occides*,
idem dixit: *occidatur is qui fecerit
opus in sabbato*. Exod. 35, vers. 2.
Neque omnis occisio causa inaudita;

dixit enim: *occidat unusquisque fratrem & amicum & proximum suum*, Exod. 32, vers. 27, & occisa sunt tria & viginti millia hominum. Neque omnis occisio hominis innocentis; vovit enim Jephthe, *quicumque fuerit egressus, &c. eum holocaustum offeram Domino*, Jud. 11, vers. 31, & votum ejus Deo acceptum est. Quid ergo prohibetur? Hoc tantum, ne quis occidat quemquam, quem occidere non sit ipsi jus, id est, nemo occidat nisi id facere *suum* sit. Jubet ergo lex CHRISTI, circa occisionem, & proinde etiam circa omnem læsionem hominis & circa poenas statuendas, soli civitati obedire. Similiter præcepto, *non mæchabere*, non prohibetur omnis concubitus, sed tantum cum *aliena*; quæ vero *aliena* est, judicatio ad civitatem pertinet, & per regulas quas præscribet civitas, determinanda est. Imperatur ergo præcepto hoc mari & foeminæ, servare fidem, quam dederint mutuò, ex præscripto civitatis. Pariter præcepto, *non furabere*, non prohibetur omnis rei invasio, aut clandestina ablatio, sed alienæ tantum; jubetur ergo civis hoc unum, ne invadat aut surripiat quicumquam,

quod invadi aut furripi prohibet civitas; & in universum non vocare quicquam *homicidium*, *adulterium*, vel *furtum*, nisi quod fiat contra leges civiles. Postremo, cum jussit CHRISTUS parentes honorare, nec præscripsit quibus ritibus, quibus appellationibus, quali obedientia honorandi sunt, intelligitur honorandos esse voluntate quidem & internè, ut filiorum suorum reges & dominos, externè verò non ulterius, quàm permittit civitas, quæ *suum* cuique (sicut & res alias) *honorem* assignabit: cum autem natura justitiæ in eo consistat, ut *suum* cuique tribuatur, manifestum est, ad civitatem pertinere etiam christianam, quid sit justitia, & quid injustitia, sive peccatum contra justitiam, determinare. Quod autem ad civitatem pertinet, id pertinere censendum est ad eum vel eos qui habent summum civitatis imperium.

XI. Porro quoniam Servator noster civibus nullas indicavit leges circa civitatis regimen, præter leges naturæ, hoc est, præter mandatum obedientiæ civilis, non potest civis quicquam privatim determinare, quis sit amicus, vel quis hostis publicus.

Pertinet ad auctoritatem civilem definire, quid conducat ad pacem & defensionem civitatis.

quando bellum, quando foedus; quando pax, quando induciæ ineundi-
dæ sint; neque qui cives, quæ & quorum hominum autoritas, quæ doctrinæ, qui mores, quæ orationes, quæ combinationes & quorum hominum, salutis civitatis vel commodæ vel adversæ sint. Hæc ergo & similia omnia, à civitate, id est, à summis imperantibus, si opus sit, discenda sunt.

*Pertinet
ad autori-
tatem ci-
vilem, ju-
dicare
(quando
opus est)
quæ defi-
nitiones,
& quæ il-
lationes
veræ sint.*

XII. Præterea, hæc omnia, propugnacula, domos, templa ædificare; pondera ingentia movere, ferre, tollere; maria tutò transmittere; machinas ad omnem vitæ usum construere; orbis terrarum faciem, siderum cursus, anni tempestates, temporum rationes, & denique naturam rerum cognoscere; jura naturalia & civilia callere; scientiæque omnes, quæ philosophiæ nomine comprehenduntur, partim ad vivendum, partim ad bene vivendum necessariae sunt. Horum scientia (quia CHRISTUS eam non tradidit) ratiocinatione, id est, texendo consequentias initio sumpto ab experiētiis, addiscenda est. Sed ratiocinationes hominum, interdum rectæ, interdum erroneæ sunt: & proinde id quod

concluditur & tenetur pro veritate, quandoque veritas, quandoque error est. Errores autem, etiam circa philosophica hæc, aliquando nocent publicè, magnarumque seditionum & injuriarum occasionem præbent. Oportet igitur, quoties repugnans bono publico & paci communi controversia de his rebus oritur, esse aliquem qui de ratiocinatione, id est, an quod infertur, rectè inferatur, necne, sententiam ferat, ut controversia finiatur. Nullæ autem in hanc rem datæ regulæ sunt à CHRISTO; neque enim venit in hunc mundum ut doceret *logicam*. Reliquum igitur est, iudices talium controversiarum eosdem esse, quos Deus per naturam prius instituerat, nimirum eos qui à summo imperante in unaquaque civitate constituuntur. Porro si controversia, de eorum quæ in usu communi sunt, nominum sive appellationum significatione accurata, & propria, i. e. de definitionibus suscitetur, ita ut ad pacem civitatis, vel ad juris distributionem opus sit, ut determinetur, pertinebit determinatio ad civitatem, nam huiusmodi definitiones ex observatione diversorum conceptuum,

ad quos significandos appellationes illæ diversis temporibus & causis adhibentur, homines ratiocinando expiscantur. Decisio autem quæstionis, an quis rectè ratiocinatus fuerit, civitatis est. Exempli causa; si mulier partum ediderit formæ insolitæ, vetet autem lex hominem occidere, nascitur quæstio an partus sit homo. Quæritur ergo quid sit homo? Nemo dubitat, quin judicabit civitas, idque nulla habita ratione definitionis Aristotelicæ, quod homo sit animal rationale. Atque hæc (nimirum *jus, politia, & scientiæ naturales*) subjecta sunt de quibus CHRISTUS præcepta tradere, aut quicquam docere, præter hoc unum, ut in omnibus circa illa controversiis cives singuli civitatis suæ legibus & sententiis obedirent, ad officium suum pertinere negat. Hoc tamen meminisse oportet, eundem CHRISTUM ut Deum potuisse jure non modo docere, sed etiam imperare quæ voluit.

*Pertinet
ad officium
Christi docere moralia, non ut theorematum, sed ut leges,*

XIII. Officii Servatoris nostri summa erat, viam docere, & media omnia ad salutem & vitam æternam; mediorum autem ad salutem unum est, *justitia & obedientia civilis, & observatio omnium legum naturalium.*

Doceri autem possunt hæc duobus *remittere*
 modis; altero, ut theorematata per *peccata,*
 rationem naturalem; deducendo jus *et docere*
 & leges naturales à principiis con- *omnia quo-*
 tractibusque humanis; atque doctri- *rum non*
 na ea sic tradita, examini potestatum *est scien-*
 civilium subjecta est: altero, ut le- *tia propriè*
 ges, per auctoritatem divinam, osten- *dicta.*
 dendo, talem esse voluntatem Dei;
 atque hoc modo docere, ad eum so-
 lum pertinet, cui voluntas Dei su-
 pernaturaliter cognita est, hoc est,
 ad CHRISTUM. Secundo, ad officium
 CHRISTI pertinebat condonare pœ-
 nitentibus peccata; nam id ad ho-
 minum, qui jam peccaverant, salu-
 tem necessarium erat, neque ab alio
 fieri potuit. Non enim pœnitentiam
 sequitur remissio peccatorum natura-
 liter, (ut debita) sed dependet (ut
 gratuita) à voluntate Dei superna-
 turaliter revelanda. Tertio, ad Christi
 officium pertinebat, docere ea man-
 data Dei omnia, sive circa cultum,
 sive circa dogmata fidei, quæ ratione
 naturali sciri non possunt, sed reve-
 latione tantum; qualia sunt ipsum
 esse Christum; *regnum suum non esse*
terrestre, sed cæleste; esse præmia et
pœnas post hanc vitam; animam esse im-
mortalem; sacramenta tot et talia fore,
 & similia.

*Distinctio
tempora-
lium à spi-
ritualibus.*

XIV. Ex iis quæ dicta sunt in articulis proxime præcedentibus, non est difficile distinguere inter *spiritualia* & *temporalia*. Cum enim per *spiritualia* ea intelligantur quæ fundamentum habent in autoritate & officio CHRISTI, neque nisi ea CHRISTUS docuisset, sciri possent; sintque cætera omnia temporalia; sequitur definitionem & sententiæ lationem, circa *justum* & *injustum*, cognitionem controversiarum omnium circa *media pacis* vel *defensionis publicæ*, & examen doctrinarum librorumque in omni *scientia rationali*, *juris esse temporales*. Quæ verò à CHRISTI verbo & autoritate tantum dependentia, *mysteria fidei* sunt, eorum judicationem *juris esse spiritualis*. Definire autem, quid sit *spirituale*, quid *temporale*, quoniam Servator noster distinctionem illam non tradidit, rationis inquisitio est, pertinetque ad *jus temporale*. Quamquam enim sanctus Paulus multis in locis distinguat inter *spiritualia* & *carnalia*, vocetque *spiritualia* ea quæ sunt *spiritus*, nimirum *sapientiam*, *sermonem scientiæ*, *fidem*, *facultatem sanandi morbos*, *operationem miraculorum*, *prophetiam*, *discretionem spirituum*, *scientiam lin-*

guarum, interpretationem sermonum, Rom. 8. 5. 1. Cor. 12. 8. 9. omnia per Spiritum sanctum supernaturaliter inspirata, & ea quæ animalis homo non potest intelligere, sed ille tantum qui cognovit sensum Christi: 2. Cor. 2. 14, 15, 16, bona verò fortunæ carnalia vocet, Rom. 15. 27, & eos qui homines sunt, carnales: 1. Cor. 3. 1, 2, 3. non tamen definivit, neque regulas dedit, quibus sciamus quid à ratione naturali, quid à supernaturali inspiratione proficiatur.

XV. Cum igitur constet Servatorem nostrum judicandi determinandique controversias omnes circa *temporalia*, summam auctoritatem commisisse, vel potius non abstulisse principibus, iisque qui in singulis civitatibus summum obtinent imperium. Videndum deinceps est, cui commiserit similem auctoritatem circa *spiritualia*. Id quia sciri non potest nisi ex *verbo Dei & ecclesie traditione*, inquirendum proximo loco est, quid sit *verbum Dei*, quid illud interpretari, quid *ecclesia* sit, & quid *ecclesie voluntas & mandatum*. Ut omittamus, quod *verbum Dei* in scriptura sacra ponatur aliquando pro *filio Dei*, accipitur ea vox tripliciter. Primò

*Verbum
Dei quo-
tupliciter
intelliga-
tur.*

propriissimè pro eo quod Deus loquutus est; sic verbum Dei est quicquid loquutus est Deus ad *Abrahamum & patriarchas*, *Mosè* & *prophetas*; vel Servator noster ad discipulos & alios quoscunque. Secundo, quicquid dictum est ab hominibus jussu vel impulsu Spiritus Sancti; quo sensu agnoscimus, scripturas sacras esse *verbum Dei*. Tertio quidem in novo testamento frequentissimè *verbum Dei* significat doctrinam evangelicam, sive *verbum de Deo*, sive *verbum de regno Dei* per CHRISTUM. Ut ubi dicitur CHRISTUS prædicasse *evangelium regni*, Matth. 4. v. 23. Ubi apostoli dicuntur prædicare *verbum Dei*. Act. 13. v. 46. Ubi verbum Dei appellatur *verbum vite*, Act. 5. v. 20. *verbum evangelii*. Act. 15. vers. 7. *verbum fidei*, Rom. 10. vers. 8. *verbum veritatis*, (addita interpretatione) id est, *evangelium salutis*, Ephes. 1. 13. Et ubi appellatur *verbum apostolorum*. Dicit enim sanctus Paulus: *Si quis non obedit verbo nostro*, &c. 2. Thess. 3. v. 14. Quæ loca intelligi aliter non possunt quam de doctrina evangelica. Similiter ubi dicitur *verbum Dei disseminari, crescere, & multiplicari*, Act. 12. v. 24, & cap. 13;

13, v. 49, id de ipsa voce Dei, vel apostolorum concipere difficile est; de doctrina facile. Atque in hac tertia acceptione, *verbum Dei* est omnis quæ hodie è cathedris docetur, & in theologorum libris continetur *doctrina de fide christiana*.

XVI. Jam scriptura sacra, ut quam agnoscimus à Deo inspiratam, tota *verbum Dei* est in secunda acceptione. Et innumera ejusdem loca in prima. Et cum maxima pars ejus versetur in *regni cælestis* vel prædictione, vel præfiguratione ante CHRISTI incarnationem, vel in evangelizatione & explicatione, post etiam in tertia significatione, ubi *verbum Dei* sumitur pro *verbo de Deo*, id est, pro *evangelio*, scriptura sacra est *verbum Dei*, ideoque etiam *canon & regula omnis doctrina evangelicæ*. Quoniam autem in iisdem scripturis multa leguntur *politica, historica, moralia, physica*, & alia quæ nihil omnino spectant ad *mysteria fidei*, ea loca etsi veram doctrinam contineant, & canon sint talium doctrinarum, non tamen canon esse possunt *mysteriorum religionis christianæ*.

XVII. Et quidem *verbi Dei*, non vox, & littera, doctrinæ christianæ

Non omnia quæ habentur in scriptura sacra pertinere ad canonem fidei christianæ.

Verbum legitimum

Q

*interpretis
scriptura-
rum esse
verbum
Dei.*

canon est, sed sententia vera & genuina; non enim regitur animus per scripturas nisi intellectas. Scripturis igitur, ut fiant canon, interprete opus est. Sequitur autem hinc duorum alterum, aut verbum interpretis esse verbum Dei, aut canonem doctrinæ christianæ non esse verbum Dei. Horum posterius falsum esse necesse est. Doctrina enim quæ nulla ratione humana, sed per revelationem divinam tantum sciri potest, regula esse non potest nisi divina. Quem enim fate- mur scire non posse, an doctrina aliqua vera sit necne, ejus sententiam in eadem doctrina pro regula habere impossibile est. Prius igitur verum est, *verbum interpretis scripturarum esse verbum Dei.*

*Autoritas
interpre-
tandi scri-
pturas ea-
dem est
que deter-
minandi
fidei con-
troverfias.*

XVIII. Interpretes autem is cujus sententiæ tantum honoris defertur, ut habeatur pro *verbo Dei*, non est quilibet qui ex lingua hebræa & græca ver- tit scripturam auditoribus suis Lati- nis, latine; Gallis, gallicè; & cæteris singulis vernaculè; non enim est hoc interpretari. Est enim ea universim sermonis natura, ut quamquam inter signa quibus conceptus nostros aliis patefacimus, principem locum merea- tur, non tamen id munus explere

solus sine ope multarum circumstantiarum possit. Habet enim viva vox præsentes interpretes, nimirum tempus, locum, vultum, gestum, consilium loquentis, atque etiam ipsum qui loquitur, animum suum aliis verbis, quoties opus est, explicantem. Hæc interpretationis adjumenta in scriptis veteris ævi desiderata revocare, neque ingenii quotidiani, neque sine eruditione & rerum antiquarum summa peritia omnino ingenii est. Non sufficit igitur ad interpretationem scripturarum, ut quis linguam calleat qua loquuntur. Neque interpretres scripturæ canonicus unusquisque est, qui commentarios in eas scribit. Possunt enim homines errare, possunt etiam eam vel ad ambitionem suam inflectere, vel in servitutem præjudiciis suis trahere etiam repugnantem: unde sequetur, habendam esse sententiam erroneam pro *verbo Dei*. Etiam si autem accidere hoc non posset, tamen statim ut commentatores hi discesserint, commentarii eorum explicationibus, & procedente tempore, explicationes expositionibus, expositiones novis commentariis indigebunt sine fine, ut nullo modo doctrinæ christianæ ca-

non sive regula, qua controversiæ religionis determinandæ sint, consistere possit in quacunque interpretatione scriptâ. Restat ut interpres canonicus debeat esse aliquis, cujus munus legitimum sit, ortas controversias, *verbum Dei* in ipsis judiciis explicando, terminare; & cujus propterea auctoritati standum, non minus sit quam eorum, qui scripturam ipsam pro canone fidei primi nobis commendaverunt, idemque sit *interpres scripturæ*, & *doctrinarum* omnium *iudex supremus*.

*Ecclesiæ
plures si-
gnificatio-
nes.*

XIX. Quod ad nomen attinet *ecclesiæ*, ab origine idem sonat quod latinè *concio*, sive conventus civium, sicut & *ecclesiastes* idem quod *concionator*, id est, is qui ad conventum loquitur. Quo sensu legimus in Actis apostolorum *ecclesiam legitimam*, & *ecclesiam confusam*, Act. 19. v. 32, 40, illam pro cœtu convocato, hanc pro concursu populi per tumultum. Cæterum per *ecclesiam christianorum* in scriptura sacra intelligitur interdum quidem conventus, interdum vero ipsi christiani, etsi non actu congregati, siquidem in cœtum introire, & communicare cum congregatis concessum sit. Exempli causa: *dic ecclesiæ*,

Matth. 18. v. 17, de congregata intelligitur; aliter enim *dicere* aliquid *ecclesie* impossibile est. Sed, *devastavit ecclesiam*, Act. 8. v. 3, de non congregata. Sumitur autem *ecclesia* aliquando pro baptizatis, sive fidei christianæ professoribus, sive illi sint interne christiani, sive simulate; ut ubi legimus aliquid dictum, vel scriptum, ad *ecclesiam*, vel dictum, decretum, factum ab *ecclesia*; aliquando autem pro *electis* tantum, ut ubi dicitur *sancta & immaculata ecclesia*. Ephes. 5. v. 27. Non autem sunt electi, quatenus militant, proprie dicta *ecclesia*; nam convenire nesciunt, sed sunt *ecclesia futura*, nimirum in die illa in qua à reprobis segregati triumphaturi sunt. Rursus *ecclesia* sumi aliquando potest pro omnibus simul christianis collectivè; ut ubi CHRISTUS vocatur *caput ecclesie*, & *caput corporis ecclesie*. Eph. 5. v. 23. Col. 1. v. 18. Aliquando pro partibus ejus, ut *ecclesia Ephesi*, *ecclesia quæ est in domo ejus*, *septem ecclesie*, &c. Postremò, *ecclesia* prout pro cœtu actu congregato sumitur, pro diverso fine congregandi, significat aliquando eos qui congregantur ad deliberationes & judicia, quo sensu vo-

catur etiam concilium & synodus; aliquando eos qui conveniunt in domum orationis ad colendum Deum, qua significatione ponitur I Cor. 14. v. 4, 5, 23, 28. &c.

*Quid sit
ecclesia,
cui attri-
buuntur
jura, ac-
tiones, &
similia,
persona-
lia.*

XX. *Ecclesia* autem, cui attribuuntur *personalia*, & propria *jura actionesque*, & de qua necesse est intelligi illa; *dic ecclesia; qui non obedierit ecclesie; & ejusmodi omnes loquendi formulas; definienda* ita est ut intelligatur ea voce *multitudo hominum qui pactum novum cum Deo per Christum inierunt*, (hoc est, multitudo eorum qui susceperunt sacramentum baptismi) *quæ multitudo, & jure in unum locum convocari possit ab aliquo, & eo convocante, adesse omnes vel per se, vel per alios obligantur*. Nam multitudo hominum, si coire in unum cœtum, ubi opus est, non potest, una *persona* dicenda non est. *Ecclesia* enim neque loqui, neque discernere, neque audire potest, nisi ut cœtus. Quæ à singulis dicta sunt, nempe tot sententiæ ferè, quot capita, unumquodque eorum hominis unius, non *ecclesia* dictum est. Porro si cœtus fiat, sed illicitus, considerabitur ut nullus. Nemo igitur eorum qui adsunt in tumultu, de-

creto cæterorum tenebitur, præsertim verò si dissenserit: neque itaque *ecclesia* talis decernere aliquid potest; tum enim decernere aliquid multitudo dicitur, cum unusquisque decreto majoris partis obligatur. Oportet igitur ad *ecclesie* (cui quidem *personalia* tribuimus) definitionem accedere, ut possit non modo congregari, sed & jure. Præterea, etsi sit, qui jure cæteros convocet, possint tamen qui vocantur, jure non venire, (id quod accidere potest inter homines, quorum alius alii non subjicitur) non est illa *ecclesia persona* una. Nam quo jure ii qui ad tempus & locum, quo vocantur, conveniunt, *una ecclesia*, eodem etiam ii qui ad alium locum à se constitutum confluent, *alia ecclesia* est. Et quilibet *homodoxorum* numerus *ecclesia* est, & per consequens tot *ecclesie* erunt, quot sunt opiniones diversæ; hoc est, eadem multitudo hominum erit simul & *una* & *plures ecclesie*. Itaque *ecclesia* nisi ubi certa & cognita, hoc est, legitima potestas sit, per quam singuli per se vel per alios in cœtu adesse obligentur, una non est. Atque unitate legitimæ potestatis convocandi synodos & conventus christiano-

rum, non uniformitate doctrinæ, fit una & capax functionum *personalium*; quæ alioquin est multitudo, & *persona* in plurali, utcunque opinionibus consentientes.

Civitas christiana, idem quod ecclesia christiana.

XXI. Iis quæ dicta jam sunt, necessariâ connexionē adhæret, *civitatem christianorum* hominum, & *ecclesiam* eorundem, prorsus eandem rem esse, duobus nominibus propter duas causas appellatam. Nam *materia civitatis & ecclesiæ* eadem est, nimirum iidem homines christiani. *Forma* autem quæ consistit in legitima potestate eos convocandi, eadem quoque est; constat enim, singulos cives obligari eo venire, quo à civitate convocantur. Quæ vero *civitas* vocatur, quatenus conflatur ex *hominibus*, eadem quatenus constat ex *christianis*, *ecclesia* nominatur.

Plures civitates non constituunt unam ecclesiam.

XXII. Cum iisdem cohæret & hoc, *si plures sint civitates christi-
ane, eas simul omnes ecclesiam personaliter unam non esse.* Possunt quidem consensu mutuo una fieri, sed non aliter, quam ut fiant etiam una civitas. Convenire enim nisi ad certum tempus & locum constitutum, non possunt. Sunt autem personæ, loca, & tempora conventuum juris civilis; neque quif-

quam civis, vel externus, pedem in ullum locum inferre jure potest, nisi permittente civitate, quæ loci domina est. Quæ vero nisi permittente civitate fieri jure non possunt, ea si jure fiant, fiunt per auctoritatem civitatis. Est certe *ecclesia universa* unum *corpus mysticum*, cujus caput est CHRISTUS, sed eadem ratione qua omnes simul homines Deum rectorem mundi agnoscentes, unum regnum, & *una civitas* sunt, quæ tamen neque *una persona* est, neque unam actionem aut sententiam communem habet. Præterea ubi dicitur CHRISTUS esse *caput corporis ecclesie*, manifestè apparet, dictum id esse ab apostolo de electis, qui quamdiu in hoc mundo sunt, potentiâ tantum *ecclesie* sunt, quæ actu antè non erit, quam a reprobis quidem segregentur, inter se verò congregentur in die judicii. *Ecclesia romana* permagna olim fuit; sed fines imperii egressa non est. Neque ergo *universa*, nisi eo sensu quo dictum etiam est de *romana civitate*, orbem jam totum victor romanus habebat, cum non haberet partem ejus vicesimam. Postquam autem imperium civile in partes discerptum fuit, singulæ civitates inde exortæ, toti-

Q 5

dem erant *ecclesiae*, & quam habuit in eas *ecclesia romana* potestatem, ea tota pendere potuit ex ipsarum auctoritate, quæ excussis imperatoribus, doctores tamen romanos habere contentæ sunt.

Ecclesiastici qui.

XXIII. *Ecclesiastici* appellari possunt, qui munus in *ecclesia* exercent publicum. Munerum autem erat aliud *ministerium*, aliud *magisterium*. *Ministrorum* munus erat inservire mensis, procurare bona *ecclesiae* temporalia, portionesque (quo tempore divitiarum omni abolitâ proprietate de communi alebantur) in singulos distribuere. *Magistri* autem pro ordine, alii *apostoli*, alii *episcopi*, alii *presbyteri*, hoc est, majores natu sive seniores, appellabantur; non tamen ut *presbyteri* nomine *etas*, sed *officium* distingueretur. Fuit enim *Timotheus* presbyter, quamquam juvenis; sed quia plerumque *seniores* ad *magisteria* adhibebantur, nomen *ætatis* ad significandum munus usurpatum est. Iidem *magistri* pro diversitate munerum vocabantur alii *apostoli*, alii *prophetae*, alii *evangelistae*, alii *pastores* seu *doctores*. Et opus quidem *apostolicum* universum erat; *propheticum* autem, revelationes pro-

prias in *ecclesia* proponere; *evangelisticum*, prædicare, sive præcones esse evangelii apud infideles; *pastoritium*, docere, confirmare & regere animos eorum qui jam crediderant.

XXIV. In *electione ecclesiasticorum* Electio-
 duo considerata sunt; *electio* per- nem eccle-
 sonarum, & consecratio sive insti- astico-
 tutio, quæ & ordinatio appellatur. Pri- rum spec-
 mos *apostolos* duodecim ipse CHRIS- tare ad ec-
 TUS & *elegit* & *ordinavit*. Post ascen- clesiam;
 sionem CHRISTI, *Matthias* in locum consecra-
Judæ proditoris sussepectus est, *ecclesiâ* tionem ad
 (quæ ex hominibus circiter centum pastores.
 & viginti tunc temporis congregata
 est) duos eligente: *statuerunt enim*
duos, *Joseph* & *Matthiam*; sed Deo
 ipso forte unum *Matthiam* approban-
 te. Atque duodecim hos appellat sanc-
 tus Paulus *magnos* & *primos apostolos*,
item apostolos circumcisionis. Postea ad-
 diti duo alii *apostoli*, *Paulus* & *Barna-*
bas: ordinati quidem à doctoribus &
 prophetis *ecclesiæ antiochenæ* (quæ erat
ecclesiâ particularis) per impositionem
 manuum, electi verò jussu spiritus
 sancti. Quod fuerint ambo *apostoli*,
 constat ex decimo quarto Actorum,
 versu 13. Quod *apostolatam* ex eo re-
 ceperunt, quod jussu spiritus sancti
 à prophetis doctoribusque *ecclesiæ*

antiochenæ segregati fuerint ad opus Dei, ostendit ipse sanctus Paulus, qui distinctionis causa vocat se *apostolum segregatum in evangelium Dei*. Rom. 1. v. 1. Sed si quærat^{ur} ulterius, *qua autoritate* factum sit, ut pro jussu spiritus sancti receptum sit, quod prophetæ & doctores illi profectum à spiritu sancto esse dixerint, respondendum necessario est, *autoritate ecclesie antiochenæ*. Prophetæ enim & doctores antequam admittantur, examinandi sunt ab ecclesia; dicit enim sanctus Johannes, *nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt, quoniam multi pseudo-propheta exierunt in mundum*. A qua autem ecclesia, nisi ad quam scripta est ea epistola? Similiter reprehendit sanctus Paulus *ecclesias Galatiæ* quod judaizarent, Gal. 2. vers. 14, etiamsi viderentur ipsi id facere auctore Petro; nam cum dixisset, se Petrum ipsum reprehendisse his verbis: *si tu, cum judæus sis, gentiliter vivis & non judaice, quomodo gentes cogis judaizare?* non multo post interrogat ipsos, dicens: *hoc solum à vobis volo discere: ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Gal. 3. vers. 2. Ex quo patet id quod

reprehendit in *Galatis* fuisse judaïsmum, quamquam *Petrus apostolus* judaizare cogeret. Cum igitur, quos doctores sequeretur *ecclesia*, non *Petri*, neque ergo hominis erat determinare, etiam *ecclesie antiochene* auctoritati innitebatur doctorum & prophetarum suorum electio. Quoniam autem per doctorum, sic electorum, impositionem manuum, spiritus sanctus segregavit sibi apostolos, *Paulum* & *Barnabam*; manifestum est, summorum in *ecclesia* qualibet doctorum consecrationem & impositionem manuum ad ejusdem *ecclesie* doctores pertinere. *Episcopos* autem, qui & *presbyteri* vocati erant, etsi non omnes *presbyteri* *episcopi*, ordinaverunt tum *apostoli*, (nam *Paulus* & *Barnabas* cum docuissent in *Derbe*, *Lystra*, & *Iconio*, *presbyteros* constituerunt per singulas *ecclesias*, Act. 14. vers. 22.) tum etiam *episcopi* alii: *Titus* enim in *Creta* relictus est a *Paulo*, ut constitueret per civitates *presbyteros*: Tit. 1. vers. 5. Et *Timotheo* dictum est: noli negligere gratiam Dei quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum *presbyterii*; 1. Tim. 4, v. 14. Eisdemque datæ regulæ sunt circa pres-

byterorum electionem. Non autem intelligi id potest, nisi de ordinatione eorum qui ab ecclesia eligerentur. Constituire enim doctorem in ecclesia, nisi ecclesiâ permittente, nemo potuit. Nam ipforum *apostolorum* munus erat, non imperare, sed docere; & quamquam qui commendati ab *apostolis* vel *presbyteris* fuerant, propter existimationem commendantium non rejicerentur, cum tamen sine *voluntate ecclesiæ* eligi non possent, etiam per *autoritatem ecclesiæ* electi censebantur. Similiter ministri qui *diaconi* vocantur, ab *apostolis ordinati*, ab ecclesia tamen *electi* erant. Nam cum septem *diaconi* eligendi ordinandique erant, non eos eligebant *apostoli*, sed *considerate*, inquiunt, *fratres*, *viros ex vobis boni testimonii septem*, &c. atque illi elegerunt Stephanum, &c. & statuerunt eos ante conspectum *apostolorum*. Act. 6. vers. 3, 6. Constat itaque ex consuetudine ecclesiæ sub *apostolis*, ecclesiasticorum omnium ordinationem quidem, sive consecrationem, quæ fit per orationem & manuum impositionem, ad apostolos & doctores spectasse, electionem verò ordinandorum ad ecclesiam.

Potesta-

XXV. De potestate solvendi &

ligandi, id est, *peccata remittendi & retinendi*, dubium esse non potest, quin ea data sit à Christo futuris tunc pastoribus, eodem modo quo præsentibus apostolis. Data autem est apostolis omnis potestas remittendi peccata quam ipse habuit Christus: sicut ad pastores: sed ego mitto vos: Joh. 20. v. 21. subjungitque; quorum remisistis peccata, remittuntur, & quorum retinueritis, retenta sunt. v. 23. Sed quid sit solvere & ligare, siue peccata remittere & retinere, dubitationem habet. Primum enim peccata ejus retinere, qui baptizatus in remissionem peccatorum verè poenitens est, videtur contra ipsum pactum novi Testamenti, neque ergo à Christo fieri, nedum à pastoribus posse. Remittere autem non poenitenti, videtur esse contra voluntatem Dei patris, à quo Christus ad convertendum mundum, hominesque ad obedientiam reducendum missus est. Deinde si pastoribus singulis eo modo remittere & retinere peccata concessum esset, omnis metus principum & magistratuum civilium, unàque omne regimen civile destrueretur. Dictum enim est à Christo, immo etiam natura ipsa

tem peccata poenitentibus remittendi, non poenitentiam retinendi, spectare
 ad pastores: sed de poenitentia judicandi, ad ecclesiam.

dictat: *nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Matth. 10. v. 28. Neque est quisquam ita mente captus, ut non potius mallet iis qui *peccata remittere & retinere* possunt, quàm regibus potentissimis obtemperare. Neque tamen ex altera parte existimandum est, *remissionem peccatorum* nihil aliud esse præter exemptionem à pœnis ecclesiasticis; quid enim mali habet excommunicatio præter consequentem ex ea pœnam æternam; vel boni, in ecclesiam recipi, si extra eam esset salus? Tenendum igitur est, *pastores habere potestatem peccata verè & absolute remittendi, sed pœnitentibus; & retinendi, sed impœnitentium.* Dum autem putant homines, pœnitere nihil aliud esse quàm ut facta sua quisque condemnet, mutetque consilia; quæ sibi met ipsis peccata esse & culpam habere videantur; orta est opinio, posse esse pœnitentiam ante confessionem peccatorum coram hominibus; & esse pœnitentiam non effectum, sed causam confessionis. Atque inde difficultas dicentium, peccata eorum, quos pœnitet, jam remissa

esse in baptismo, non pœnitentiam omnino remitti non posse; contra scripturam est, & contra verba *Christi* dicentis, *quorum remisistis*, &c. Sciendum igitur primo loco ad difficultatis hujus solutionem, peccati veram agnitionem esse ipsam pœnitentiam. Nam qui scit se peccasse, scit se errasse; errare autem velle impossibile est; itaque qui scit se peccasse, nollet factum; id quod est pœnitere. Deinde ubi dubium esse potest, an quod factum est, peccatum sit, necne; considerandum est, pœnitentiam non antecedere confessionem peccatorum, sed subsequi. Pœnitentia enim non est, nisi de peccato agnito. Oportet igitur pœnitentem, & factum agnoscere, & cognoscere quod sit peccatum, hoc est, quod sit contra legem. Si quis igitur, quod à se factum est, putet non esse contra legem, impossibile est ut ejus pœniteat. Ergo ante pœnitentiam necessaria est factorum ad legem applicatio. Ad legem autem sine interprete facta applicare, frustra est; non enim verba legis, sed sententia legislatoris, actionum regula est. Est autem legis interpretes certè homo vel homines; non enim judex est unus-

quisque facti sui, an sit peccatum necne. Itaque explicandum factum est, de quo dubitatur, an sit peccatum, ante hominem vel homines. Atqui hoc facere, confessio est. Jam, quando legis interpretes judicaverit, factum ejus esse peccatum: si acquiescat peccator judicio, statuaturque apud se, non facere amplius, poenitentia est. Atque hoc modo vera poenitentia aut non est, aut confessionem non antecedit, sed sequitur. His ita explicatis non est intellectu difficile, qualis illa sit potestas *solvendi & ligandi*. Cum enim in remissione duo sint; alterum, *judicium* sive *condemnatio*, qua factum judicatur esse peccatum; alterum, (ubi condemnatus judicio acquiescens obediverit, id est, poenituerit) *peccati remissio*, vel (si non poenituerit) *retentio*: primum eorum, id est, judicare an sit peccatum, ad *interpretem legis*, id est, *judicem summum*; secundum, remissio vel retentio peccati pertinet ad *pastorem*; & est illa ipsa, de qua agitur *potestas ligandi & solvendi*. Atque hanc veram fuisse sententiam nostri Servatoris in ejusmodi potestatis institutione, ex 18 capite sancti Matthæi, v. 15, 16, 17, 18, sic apparet: dis-

cipulos alloquens: *si peccaverit*, inquit, *in te frater tuus*, vade & corripe eum inter te & ipsum solum. (Notandum obiter est, si peccaverit in te, idem esse quod si injuriam tibi fecerit, ideoque loqui Christum de iis quæ pertinent ad tribunal civile) addit, *si te non audierit* (hoc est, si neget fecisse, vel si factum confessus, fecisse injustè neget (*adhibe tecum adhuc unum aut duos*. Quod si hos non audierit, dic ecclesiæ. Quare autem ecclesiæ, nisi ut ipsa judicet an peccatum sit necne? Quod si ecclesiam non audierit, hoc est, si sententiæ ecclesiæ non acquieverit, sed sustinuerit, non esse peccatum, quod ea peccatum esse judicaverit, hoc est, si non pœnituerit, (nam certum est, pœnitere facti neminem, quod non existimat esse peccatum) non dicit, *dic apostolis*, ut sciamus, sententiam definitivam in quæstione an sit peccatum necne, relinqui non illis, sed ecclesiæ; sed *sit tibi*, inquit, *sicut ethnicus & publicanus*, hoc est, tanquam extra ecclesiam, tanquam non baptizatus, id est, tanquam is cujus peccata retinentur. Baptizabantur enim omnes christiani in remissionem peccatorum. Quoniam autem quæri

poterat, quis haberet tantam potestatem, quanta est baptismi beneficium impœnitentibus auferendi, ostendit *Christus*, eos ipsos quibus autoritatem dederat pœnitentes baptizandi in remissionem peccatorum, & faciendi ex ethnicis christianos, autoritatem quoque habere peccata eorum qui ab *ecclesia* judicarentur impœnitentes, retinendi, eosque ex christianis reddendi ethnicos; ideoque statim subjungit: *amen dico vobis, quæcunque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo, & quæcunque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo.* Ex quo intelligi potest, potestatem solvendi & ligandi, sive remittendi & retinendi peccata, quæ & potestas clavium dicitur, aliam non esse à potestate data alio loco his verbis: *euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filii, & spiritus sancti:* Matth. 28. v. 19. Et quemadmodum pastores baptismum negare non possunt ei quem *ecclesia* dignum censet, ita neque retinere peccata ejus quem *ecclesia* absolvendum judicat; neque etiam remittere peccata ejus quem *ecclesia* pronunciat esse contumacem. Et de peccato quidem judicare, *ecclesie* est:

pastorum verò, *judicatos* ab ecclesia *ejicere*, vel intra eam recipere. Ita sanctus Paulus ad ecclesiam corinthiam: *nonne de iis*, inquit, qui intus sunt, vos *judicatis*? ipse tamen fornicarium ab ecclesia separandum pronuntiavit: ego quidem, inquit, *absens corpore*, *præsens autem spiritu*, &c.

XXVI. Actus retentionis peccatorum is est qui vocatur ab ecclesia *excommunicatio*, & a sancto Paulo, *trahere satanæ*. Nomen *excommunicatio-*
nis idem sonans quod ἀπὸ συνάγωγης ποιεῖν, è *synagoga ejicere*, tractum videtur à lege Mosaica, qua eos qui à sacerdote leprosi judicati sunt, extra castra seorsim habere imperatum est, donec rursus sacerdotis judicio mundi, & certis ritibus (inter quos erat corporis lavatio) purificati essent. Levit. 13, vers. 46. Progrediente inde tempore Judæis mos erat, eos etiam qui transibant à *gentilismo* ad *judaïsmum*, tanquam immundos, non recipere, nisi prius *lavatos*; & dissentientes à doctrina *synagoga*, *synagogâ ejicere*. Ad similitudinem hujus ritus transeuntes ad christianismum (sive Judæi essent, sive Gentes) non nisi per *baptismum* in ecclesiam recipiebantur; & dissentientes

Excommunicatio
quid, &
in quos ca-
dere non
potest.

ab ecclesia, communione ecclesiae privabantur. Tradi autem Satanae ideo dicebantur, quia quod extra ecclesiam erat, id omne regno Satanae comprehendebatur. Finis hujusmodi disciplinae erat, ut destituti ad tempus gratia & privilegiis ecclesiae spiritualibus, humiliarentur ad salutem. Effectus autem quoad secularia is erat, ut *excommunicatus* non modo coetibus sive ecclesiis, & participatione mysteriorum prohiberetur, sed tanquam noxius contagione, etiam peior ethnico, à cæteris christianis singulis fugeretur. Nam cum ethnicis commisceri permisit apostolus; cum his ne cibum quidem una sumere, I Cor. 5, v. 10, 11. Quum ergo talis sit *excommunicationis* effectus, manifestum est primo loco, civitatem christianam non posse excommunicari. Est enim civitas christiana, ecclesia christiana; ut ostensum est supra articulo 21, & ejusdem extensionis. Ecclesia autem excommunicari non potest; vel enim excommunicabit se ipsam, quod est impossibile, vel excommunicabitur ab alia ecclesia, eaque vel universali, vel particulari; universalis autem ecclesia cum persona non sit (ut ostensum est articulo 22)

neque ergo agat aut faciat quicquam, *excommunicare* neminem potest. *Particularis* autem *ecclesia*, *excommunicando* *aliam ecclesiam* nihil agit, nihil mutat: quorum enim *communis* non est coetus, eorum *excommunicatio* esse non potest; neque si *ecclesia* aliqua, puta *Jerosolymitana* *aliam*, puta *Romanam* *excommunicasset*, non illam magis *excommunicasset* quam se ipsam. Nam qui *aliam* sua *communione* privat, se quoque privat *communionem* illius. Secundo, *neminem posse civitatis alicujus absolutæ, cives simul omnes excommunicare, vel templorum usum vel cultum Dei publicum eis interdicerem*. Non enim *excommunicari* possunt ab *ecclesia*, quam ipsi constituunt; siquidem enim id facerent, non modo non *ecclesia*, sed ne *civitas* quidem essent, dissolverenturque sua sponte: id verò non est *excommunicari*, neque *interdici*. Quod si ab *alia ecclesia excommunicentur*, habendi sunt illi *ecclesie* tanquam *ethnici*. Sed *ethnicos*, per doctrinam *Christi*, nulla *ecclesia christiana* prohibere potest, quin congregent se, & inter se *communicent*, prout eorum *civitatibus* visum fuerit, præsertim si coeant ad colendum *Christum*, quamquam

id fiat ritu & modo singulari. Ergo neque *excommunicatos*, qui ut ethnici tractandi sunt. Tertio, *excommunicari non posse principem*, qui habet *summum civitatis imperium*. Neque enim per doctrinam *Christi* subditus unus, vel plures simul, principi suo quamquam ethnico loca publica, aut privata interdicere, aut introitum in quemcumque coetum negare potest, aut prohibere, ne faciat quicquid in sua ditione voluerit. Est enim crimen læsæ majestatis in omni civitate, civi cuicumque, vel quotcumque civibus simul, auctoritatem sibi quamcunque in totam civitatem arrogare. Qui vero auctoritatem arrogant sibi in eum qui habet civitatis summum imperium, eandem arrogant in ipsam civitatem. Præterea, princeps summus, si christianus sit, hoc amplius habet ut civitas, cujus voluntas continetur in ipsius voluntate, id ipsum sit, quod vocamus *ecclesiam*. Neminem igitur *excommunicat ecclesia*, nisi quem *excommunicat auctoritate principis*. Sed princeps non *excommunicat se ipsum*, non igitur *excommunicari potest à subditis suis*. Potest quidem esse, ut coetus civium rebellium, vel proditorum, pronunciet principem

pem summum esse *excommunicatum*, sed non *jure*. Multo minus princeps à principe *excommunicari* potest: esset enim hoc non *excommunicatio*, sed potius indictio belli per convicium. Nam cum una non sit *ecclesia* quæ conflatur ex civibus duarum civitatum absolutarum, propter defectum (ut dictum supra est articulo 22) potestatis ritè conveniendi in unum cœtum, illi qui unius ecclesiæ sunt, non tenentur obedire alteri, neque ergo propter inobedientiam possunt *excommunicari*. Quod autem dicat aliquis, principes, cum *ecclesiæ universalis* membra sint, posse etiam *universalis ecclesiæ* autoritate *excommunicari*, locum non habet, propterea quod *ecclesia universalis* (ut dictum est articulo 22) non est *una persona*, de qua possit dici, quod *fecerit, decreverit, statuerit, excommunicaverit, absolverit*, & similia personalia; neque habet rectorem ullum in terris, cujus jussu convenire & deliberare possit. Nam rectorem esse *ecclesiæ universalis*, & posse eam convocare, idem est ac rectorem esse & dominum omnium per universum orbem christianorum, id quod nemini conceditur, præterquam soli Deo.

R

*Interpre-
tationem
scripturae
dependere
ab autori-
tate civi-
tatis.*

XXVII. Ostensum est supra articulo 18, auctoritatem *interpretandi scripturas sacras* non consistere in eo quod interpretes possit impunè sententiam quam inde elicit, aliis vel scripto vel viva voce exponere & explicare, sed in eo quod non sit aliis contra sententiam ejus faciendi aut docendi jus; ita ut *interpretatio* de qua agimus, idem sit quod *poteslas* (in omnibus controversiis per scripturam sacram determinandis) definiendi. Nunc ostendendum est auctoritatem illam pertinere ad singulas *ecclesias*, & dependere ab auctoritate ejus, vel eorum qui habent summum imperium, modo sint christiani. Si enim ab auctoritate civili non dependeat, dependere eam oportet vel ab arbitrio singulorum civium, vel ab auctoritate externa. Ne verò ab arbitrio dependeat singulorum, prohibent inter alia, consequutura inde incommoda & absurda. Quorum præcipuum est hoc, quod non modò omnis tolleretur (contra præceptum *Christi*) obedientia civilis, sed etiam omnis societas & pax humana (contra leges naturales) dissolveretur. Cum enim scripturam sacram singuli interpretentur sibi, id

est, unusquisque judicem se faciat, quid Deo placeat, quid displiceat, non ante principibus obedire possunt quàm ipsi de mandatis eorum, utrum conformia sint scripturæ necne, judicaverint. Atque sic vel non obediunt, vel obediunt propter iudicium proprium, hoc est, sibi obediunt, non civitati. Tollitur ergo obedientia civilis. Rursus cum unusquisque propriam sequatur sententiam, necesse est controversias quæ oriuntur, innumerabiles fore, neque determinabiles: unde inter homines (qui natura sua dissensionem omnem habent pro contumelia) nasceretur primo odium, deinceps jurgium & bellum; atque ita omnis periret societas & pax. Habemus præterea in exemplum, id quod sub lege vetere circa librum legis observari voluit Deus, nimirum scribi quidem, publicè haberi & canonem doctrinæ divinæ esse voluit: sed non inde à singulis, sed à solis sacerdotibus definiri controversias. Est denique præceptum Servatoris nostri, ut si quid oriatur offensionis inter singulos, ut *audiant ecclesiam*. Itaque *ecclesiæ* munus est controversias determinare. Non ergo singulorum, sed *ecclesiæ* est

scripturas sacras interpretari. Ut sciamus autem auctoritatem *interpretandi verbum Dei*, hoc est, omnes quaestiones de Deo & religione determinandi, non spectare ad personam quamcunque externam, perpendendum imprimis est, quid momenti ea potestas habeat in animis civium, civilibusque actionibus. Neminis enim ignotum esse potest, actiones hominum voluntarias necessitate naturali ipsorum sequi opiniones quas habent de bono & malo, praemiis & poenis; ex quo fit ut obedientiam illis quorum arbitrio vel felices vel miserrimos in aeternum futuros se credunt, praestare necessario velint. Quorum autem arbitrio, quae doctrinae & quae actiones necessariae sunt ad salutem, statuitur, eorum arbitrio expectant homines felicitatem vel perditionem aeternam; iis igitur in omnibus rebus obsequuntur. Quod cum ita sit, manifestissimum est cives qui se obligari credunt, circa eas doctrinas quae ad salutem necessariae sunt, auctoritati externae acquiescere, non constituere civitatem per se, sed esse externi illius subditos. Neque ergo, etsi princeps aliquis summus tantum auctoritatis alii

cuicumque scripto concederet, ita tamen ut imperium civile retinuisse intelligeretur, scriptum tale validum erit; nec quicquam transferet quod ad retinendum, & bene administrandum imperium, sit necessarium. Nam per cap. 2, art. 4, *transferre jus nemo dicitur, nisi dederit signum idoneum voluntatis transferendi*; qui verò *voluntatem retinendi* imperium aperte significavit, non potest dedisse signum idoneum transferendi media ad imperium necessaria. Non erit igitur huiusmodi scriptum signum voluntatis, sed ignorantiae in contrahentibus. Secundo, considerandum est quam absurdum sit civitatem, vel summum imperantem conscientias civium regendas committere hosti. Sunt enim, ut supra ostensum est cap. 5, art. 6, inter se in statu hostili quicumque in unitatem personae non coaluerunt. Neque obstat quod non semper pugnent: (nam & inter hostes induciæ fiunt) sufficit ad hostilem animum, quod diffidentia sit, quod civitatum, regnorum, imperiorum fines, praesidiis armati, statu vultuque gladiatorio se mutuo, etsi non feriant, ut hostes tamen intueantur. Postremo, quam iniquum est id postulare, quod

ipſa poſtulandi ratione juris alieni eſſe confiteris? Interpreter ſum ſcripturæ ſacræ, tibi, qui civitatis alienæ civis eſ. Qua ratione? Quibus pactis inter me & te? Autoritate divina. Unde cognita? Ex ſacra ſcriptura; en librum, lege. Fruſtra, niſi & eandem mihi interpreter; mei ergo juris eſt, & cæterorum ſingulorum civium, ea interpretatio; id quod negamus ambo. Reſtat ergo quod in omni eccleſia chriſtiana, hoc eſt, in omni civitate chriſtiana, ſcripturæ ſacræ interpretatio, hoc eſt, *jus controversias omnes determinandi* dependeat & derivetur ab autoritate illius hominis, vel cœtus, penes quem eſt ſummum imperium civitatis.

*Chriſtiana-
nam civi-
tatem
ſcripturas
interpre-
tari debere
per paſto-
res eccle-
ſiaſticos.*

XXVIII. Quapropter omnino duo ſunt genera controverſiarum, unum circa *ſpiritualia*, hoc eſt, circa quæſtiones fidei, quarum veritas ratione naturali inveſtigari non poteſt; quales ſunt quæſtiones *de natura & officio CHRISTI, de præmiis & penis futuriſ, de reſurrectione corporum, de natura & officiis angelorum de ſacramentis & cultu externo, & ſimilia;* alterum circa quæſtiones ſcientiæ humanæ, quarum veritas ratione naturali, & ſyllogiſmis elicitur, ex pac-

tis hominum & definitionibus (id est, receptis usu, & consensu communi, vocabulorum significationibus) quales sunt quæstiones omnes *juris* & *philosophie*. Exempli causa, quando in *jure* quæritur, an sit promissum & pactum, necne? Id nihil aliud est quam quærere an verba talia, tali modo prolata, appellentur communi usu & consensu civium *promissum*, aut *pactum*; quod si sic appellantur, verum est pepigisse; aliter, falsum. Veritas ergo ea dependet à pactis & consensu hominum. Similiter quando quæritur in *philosophia*, an idem possit esse totum in pluribus simul locis; determinatio quæstionis dependet à cognitione communis consensus hominum, circa significationem vocabuli *totius*; siquidem enim homines quando dicunt, totum esse alicubi, significant communi consensu, intelligere se, nihil esse ejusdem alibi; falsum est, idem esse in pluribus simul locis. Veritas ergo ea dependet à consensu hominum, eademque ratione in cæteris omnibus *juris* & *philosophie* quæstionibus. Et qui contra hunc communem circa rerum appellationes consensum hominum, ex obscuris scrip-

turæ locis aliquid statui posse judicant, tollendum judicant & sermonis usum, & unà omnem societatem humanam. Dicit enim qui vendiderit totum agrum, esse totum uno cespite, & reliquum tanquam non venditum retinebit: imo ipsam tollit rationem, quæ nihil aliud est præter veritatis per talem consensum factæ investigatio. Hujusmodi itaque quæstiones non necesse est ut determinet civitas per interpretationem scripturæ sacræ; non enim pertinent ad *verbum Dei*, eo sensu quo sumitur verbum Dei pro *verbo de Deo*, id est, *doctrina evangelica*; neque obligatur, qui habet *ecclesiæ imperium*, ad hujusmodi judicia adhibere *doctores ecclesiasticos*: quæstionibus autem fidei, id est *de Deo*, quæ captum humanum superant, decidendis, opus est benedictione divina (ne possimus falli, saltem in necessariis) per *impositionem manuum* ab ipso CHRISTO derivanda. Nam cum ad salutem æternam obligemur ad doctrinam supernaturalem, & quam propterea intelligere est impossibile, ita destitui, ut falli possimus in necessariis, repugnat æquitati. *Infalibilitatem* hanc promisit Servator nos-

C A P U T XIV. 393

ter (in iis rebus quæ ad salutem sunt necessariæ) *apostolis* usque ad diem iudicii, hoc est, *apostolis & pastoribus* ab apostolis successivè per *impositionem manuum* consecrandis. Obligatur ergo quatenus christianus, is qui habet civitatis imperium, scripturas sacras, ubi quæstio est de *mysteriis fidei*, per *ecclesiasticos* ritè ordinatos interpretari. Et sic in civitatibus christianis iudicium & *spiritualium & temporalium* pertinet ad auctoritatem civilem. Et is homo vel coetus qui summum habet imperium, caput est & *civitatis & ecclesie*: una enim res est *ecclesia & civitas christiana*.

C A P U T XVIII.

*De necessariis ad introitum in regnum
cælorum.*

I. Proposita difficultas de repugnantia obediendi Deo & hominibus, tollenda per distinctionem inter necessaria & non necessaria ad salutem. II. Omnia necessaria ad salutem contineri in fide & obedientia. III. Qualis sit ea quæ requiritur obedientia. IV. Quid sit fides,

R 5

Et quomodo distinguatur à professione, à scientia, Et ab opinione. V. Quid sit credere in CHRISTUM. VI. Unicum articulum, JESUM ESSE CHRISTUM, necessarium esse ad salutem, probatur ex scopo evangelistarum. VII. Ex prædicatione apostolorum. VIII. Ex facilitate religionis christianæ. IX. Ex eo quod sit fundamentum fidei. X. Ex disertissimis CHRISTI Et apostolorum verbis. XI. In eo articulo contineri fidem veteris testamenti. XII. Fides Et obedientia quomodo concurrant ad salutem. XIII. In civitate christiana, nullam esse repugnantiam inter mandata Dei Et civitatis. XIV. Doctrinas quæ hodie controvertuntur de religione, spectare plerasque ad jus regnandi.

*Proposita
difficultas
de repu-
gnantia
obediendi
Deo Et ho-
minibus,
tollenda
per distinc-
tione
inter ne-
cessaria Et
non ne-
cessaria ad
salutem.*

I. **A**utoritatem omnem in rebus secularibus derivare ab autoritate ejus qui summum habet imperium, sive is unus homo sit, sive unus cœtus, in confesso semper fuit. Eandem in spiritualibus ab autoritate ecclesie dependere ex proximè antecedentibus manifestum est; & præterea hoc, civitatem omnem christianam esse ecclesiam hujusmodi autoritate præditam. Ex quibus colligere etiam quantumlibet ingenio tardus potest, in civitate christiana, (hoc est, in civitate cujus summum imperium habet princeps vel cœtus christianus) omni-

*nem uniri sub Christo potestatem tam
 secularem quàm spirituales; ideoque
 in omnibus, iis esse obediendum.
 Contra autem, quia obedire oportet
 Deo magis quàm hominibus, orta est
 difficultas, quo pacto obedientia tutò
 iis præstari possit, si quando impe-
 ratum fuerit aliquid quod CHRISTUS
 fieri prohibet. Causa difficultatis est,
 quod cum Deus non amplius per
 CHRISTUM & prophetas vivâ voce
 nos alloquatur, sed per scripturas sa-
 cras, quæ à diversis diversè accipiun-
 tur, sciunt quidem quid reges impe-
 rant & ecclesia congregata; utrum
 verò id quod imperant sit contra
 imperata Dei, necne, id nesciunt,
 sed fluctuante obedientia inter pœ-
 nas mortis temporalis & spiritualis,
 tanquam navigantes inter Scyltam &
 Charybdin incurrunt sæpe in utram-
 que. Qui verò necessaria ad salutem,
 à non necessariis rectè distinguunt,
 nullam huiusmodi dubitationem ha-
 bere possunt. Siquidem enim manda-
 tum principis vel civitatis tale fit,
 ut obediri ei possit sine jactura salutis
 æternæ, injustum est non obedire,
 & locum habent præcepta apostolica:
Servi, obedite per omnia dominis car-
*nalibus. Filii, obedite parentibus per**

omnia: Col. 3, v. 20, 22, & mandatum CHRISTI: Super cathedram Moſis ſederunt ſcribe & Pharifei, omnia ergo quaecunque dixerint vobis ſervate & facite: Matth. 23, v. 2. Contra, ſi facere juſſerint quæ puniuntur morte æterna, inſanum eſt, non potius mori mortem naturalem, quàm obediendo mori in æternum. Et locum habet quod dicit CHRISTUS; Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere, Matth. 10, v. 28. Videndum itaque eſt quæ ſint ea omnia quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria.

*Omnia
neceſſaria
ad ſalutem
contineri
in fide &
obedien-
tia.*

II. Sunt autem *neceſſaria* ad ſalutem omnia duabus virtutibus comprehenſa, *fide & obedientia*. Harum poſterior ſi perfecta eſſe poſſet, ſola ſufficeret, ne damnaremur; ſed quia, & jam diu omnes rei ſumus contumaciæ adverſus Deum in Adamo, & præterea ipſi actu peccavimus, non ſufficit *obedientia ſine remiſſione peccatorum*. Ea vero, unaque introitus in regnum cœli, *fidei præmium eſt*. Aliud ad ſalutem requiritur nihil. Non enim clauditur regnum Dei, niſi peccantibus, id eſt iis qui debitam legibus Dei *obedientiam* non præſtiterunt; neque illis, ſi credant

articulos necessarios fidei christianæ. Jam si cognoverimus in quibus constat *obedientia*, & qui sint *articuli necessarii fidei* christianæ, manifestum una erit, quæ civitatum principumque jussu facere, & quibus abstinere debeamus.

III. Per *obedientiam* autem, hoc loco significatur non *factum*, sed *voluntas & studium*, quo proponimus conari quantum possumus, obedire in futurum. Quo sensu vox *obedientiæ* æquivalet *pœnitentiæ*. Consistit enim *pœnitentiæ* virtus non in dolore, qui peccati recordationem comitetur, sed in conversione in viam, & instituto non peccandi amplius, sine quo dolor ille non pœnitentis, sed desperantis esse dicitur. Quoniam autem qui Deum amant, non possunt non velle obedire legi divinæ, & qui amant proximum, non possunt non velle obedire legi morali, quæ consistit, ut supra capite 3 ostensum est, in *superbiæ, ingratiitudinis, contumeliæ, inhumanitatis, inclementiæ, injuriæ*, similiumque offensus prohibitione, quibus proximi læduntur. Itaque voci *obedientiæ* æquivalet etiam *amor*, sive *charitas*; etiam *iustitia*, (quæ conf-

*Qualis sit
ea quæ re-
quiritur
obedientiæ.*

tans voluntas est suum cuique tribuendi) æquivalet eidem. Jam sufficere ad salutem *fidem* & *pœnitentiam* manifestum est; primum ex ipso *foedere baptismi*; nam interrogantibus *Petrum* iis, qui ab ipso die *pentecostes* convertebantur, *quid faciemus?* Respondit; *pœnitementi, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu in remissionem peccatorum*: Actor. 2, vers. 38. Nihil ergo ad obtinendum baptismum, hoc est, introitum in regnum Dei, faciendum aliud erat, nisi *pœnitere* & *credere* in nomen *Jesu*. Pacto enim quod fit in baptismo, promittitur regnum cœlorum. Deinde ex verbis *CHRISTI* respondentis ad principem interrogantem, quid faciens vitam æternam possideret: *Mandata nosti, non occides, non machaberis, &c. quod obedientie; &, vende omnia quæ habes, veni & sequere me, quod fidei erat.* Lucæ 18, v. 20. Marc. 10, v. 18. Et ex eo quod dicitur *jussus* (non quilibet, sed *justus*) *ex fide vivet*: est enim *justitia* voluntatis dispositio eadem quæ *pœnitentia* & *obedientia*. Et ex verbis sancti *Marci*: *Quoniam impletum est tempus, & appropinquavit regnum Dei, pœnitementi & credite*

evangelio; quibus non obscure significatur, non opus esse ad ingressum in regnum Dei, aliis virtutibus præter *pœnitentiam* & *fidem*. *Obedientia* itaque quæ ad salutem *necessariò* requiritur, nihil aliud est præter *voluntatem* sive *conatum* *obediendi*, id est faciendi secundum leges Dei, id est, secundum leges morales quæ eadem omnibus sunt, & leges civiles hoc est mandata imperantium in rebus *temporalibus*, & leges ecclesiasticas in *spiritualibus*; quæ duo genera legum in diversis civitatibus & ecclesiis sunt diversa, & cognoscuntur promulgatione vel sententiis publicis.

IV. Ut sciamus, quid sit *fides christiana*, definienda est in universum *fides*, & à cæteris animi actibus quibuscum vulgò confundi solet, distinguenda. *Objectum fidei* universaliter sumptæ, nimirum *id quod creditur*, semper *propositio* est, (id est, oratio affirmans vel negans) quam veram esse concedimus. Sed quoniam conceduntur propositiones propter diversas causas, accidit huiusmodi concessionibus diversè nominari. Concedimus autem quandoque propositiones, quas tamen in animum non recipimus.

Quid sit fides, & quomodo distinguatur à professione, à scientia, & opinione.

Idque vel ad tempus, nimirum, tantisper donec ex consideratis consequentiis, earum veritatem examinaverimus, quod vocatur *supponere*; vel etiam simpliciter, ut metu legum, quod est *profiteri*, vel *confiteri* signis externis; vel obsequii spontanei causa, quod faciunt homines animo civili erga eos quos reverentur, & erga alios studio pacis, id quod simpliciter *concedere* est. Propositiones autem quas pro veris recipimus, concedimus semper propter aliquas rationes nostras. Ex verò derivantur vel ab ipsa *propositione*, vel a *persona proponentis*. Derivantur autem ab ipsa *propositione*, revocando in memoriam, quibus rebus significandis nomina, ex quibus propositio conflatur, communi consensu usurpantur; quod si fiat, assensus quem præbemus dicitur *scire*. Si verò recordari non possimus, quid certò per ea nomina intelligendum sit, sed modò hoc videtur, modò illud, tum dicimur *opinari*. Exempli causa: si propositum sit, *duo & tria esse quinque*; revocando autem in memoriam ordinem nominum numeralium, ita consensu communi eorum qui ejusdem sunt linguæ, (quasi pacto

CAPUT XVIII. 401

quodam societati humanæ necessario) constitutum esse, ut quinarium totidem unitatum nomen sit, quot in binario & ternario continentur simul sumtis; ac assentiatur quis, verum id ideo esse, quia 2 & 3 simul idem sunt quod 5: dicetur assensus ille *scientia*. Et scire veritatem istam nihil est aliud quàm agnoscere, esse eam à nobis ipsis factam. Quorum enim arbitrio & loquendi lege numerus.. vocatus est binarius, ... ternarius, & ... quinarium, eorum arbitrio factum est ut vera sit propositio: *binarius & ternarius simul sumti faciunt quinarium*. Similiter si meminerimus quid sit quod vocatur *furtum*, & quid *injuria*, *sciemus* ex ipsis vocibus, an verum sit, *furtum esse injuriam*, necne? *Veritas* idem est quod *vera propositio*; *vera* autem est *propositio*, in qua *nomen consequens*, quod vocatur à logicis *predicatum*, complectitur amplitudine sua *nomen antecedens*, quod vocatur *subjectum*; & *veritatem scire*, idem quod esse eam à nobismet ipsis ipsa nominum usurpatione factam, *meminisse*. Neque temerè olim à Platone dictum est, *scientiam esse memoriam*. Accidit autem inter-

dum, ut voces, etsi certam & eã constituto definitam habeant significationem, usu tamen vulgari, ad ornandum vel etiam fallendum particulari studio à propriis significationibus ita divellantur, ut conceptus propter quos rebus impositæ fuerunt, revocare in memoriam difficultatem magnam habeat, neque nisi acri iudicio & diligentia maximâ superandam. Accidit quoque plurimas voces nullam habere propriam sive determinatam & eandem ubique significationem, atque intelligi non sua vi, sed signorum aliorum simul adhibitorum. Tertio, nomina quædam sunt rerum inconceptibilium. Earum ergo rerum quarum ipsa sunt nomina, conceptus nulli sunt. Et propterea propositionum, quas constant, veritatem ex ipsis nominibus frustra quærimus. In his casibus dum considerando vocum definitiones veritatem alicujus propositionis investigamus, prout spes est inveniendi, putamus eam aliquando veram, aliquando falsam. Quorum utrumque seorsim, *opinari* dicitur, atque etiam *credere*, ambo simul *dubitare*. Quando verò rationes nostræ propter quas assen-

timur propositioni alicui, non *ab ipsa propositione*, sed à *persona proponentis* derivantur, ut quem ita peritum judicamus ut non fallatur, neque causam videmus quare velit fallere; assensus noster, quia nascitur non à nostræ, sed alienæ scientiæ *fiducia*, *fides* appellatur. Et quorum fiducia credimus, *illis* vel *in illos credere* dicimur. Ex iis quæ dicta sunt apparet differentia, primum, inter *fidem* & *professionem*: illa enim cum assensu interno semper conjungitur, hæc non semper. Illa animi persuasio interna, hæc obedientia externa est. Deinde inter *fidem* & *opinionem*; hæc enim nostræ rationi innititur, illa alienæ existimationi. Denique inter *fidem* & *scientiam*: hujus enim est propositionem examinatione communitam & mansam lentè admittere; illius autem integram deglutire. Prodest ad scientiam explicatio nominum, quibus id quod inquirendum est proponitur, imò unica via ad *scientiam* est *per definitiones*; ad *fidem* autem nocet hoc. Nam quæ supra caput humanum credenda proponuntur, nunquam explicatione evidentiora, sed contra obscuriora & creditu difficiliora fiunt. Acciditque ho-

mini, qui *mysteria fidei* ratione naturali conatur demonstrare, idem quod ægroto qui pilulas salubres, sed amaras, vult prius mandere, quam in stomachum demittere; ex quo fit ut statim revomantur, quæ alioqui devoratae eum sanassent.

*Quid sit
credere in
Christum.*

V. Vidimus ergo quid sit *credere*. *Credere autem in CHRISTUM* quid est? vel, *fidei in CHRISTUM* quænam propositio est objectum? Quando enim dicimus, *credo in CHRISTUM*, significamus quidem, cui, non autem *quid* credimus. Est autem *credere in CHRISTUM* nihil aliud quam credere *JESUM esse CHRISTUM*, nimirum *ILLUM* qui secundum *Mosis & prophetarum* Israëlitarum vaticinia venturus erat in hunc mundum, ad *instituendum regnum Dei*. Id verò satis apparet ex verbis ipsius *CHRISTI* ad Martham: *Ego sum* (inquit) *resurrectio & vita*; qui *CREDIT IN ME*, *etiamsi mortuus fuerit, vivet*; & *omnis qui vivit, & CREDIT IN ME*, *non morietur in æternum*. *Credis hoc?* *Ait illi*; *Utique, domine, ego credidi, quia TU ES CHRISTUS filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.* Joh. 11, vers. 25, 26, 27. Quibus verbis videmus *CREDERE IN ME*,

explicari per *QUIA TU ES CRISTUS*. Est ergo *credere in CHRISTUM* nihil aliud, quam credere ipsi JESU dicenti, se esse *CHRISTUM*.

VI. Concurrentibus ad salutem *fide* & *obedientiâ*, utraque *necessario*, qualis sit ea *obedientia*, & cui debita, monstratum est supra art. 3. *Articuli* autem *fidei*, quinam requirantur, id nunc inquirendum est. *Dico* autem, alium articulum *fidei* (*) *præter* hunc, *JESUM ESSE CHRISTUM* homini christiano, ut *necessarium* ad salutem, requiri nullum.

Unicum articulum
Jesum esse Christum, necessarium esse ad salutem, probatur ex scopo evangelistarum.
Annot.
p. 407.

Distinguendum autem est, ut supra art. 4, inter *fidem* & *professionem*. *Professio* ergo plurium dogmatum (si jubeatur) *necessaria* esse potest; est enim pars *obedientiæ* legibus debita: sed non quærimus jam de *obedientia necessaria* ad salutem, sed de *fide*. Probatur autem primo, ex scopo evangelistarum, qui erat per descriptionem vitæ Servatoris nostri illum unum articulum stabilire. Sciemus autem talem fuisse scopum & consilium evangelistarum, si observemus ipsam historiam. Sanctus Matthæus, incipiens à genealogia ejus, ostendit *JESUM* esse ex genere Davidis; natum ex Virgine, cap. 1; à

magis ut regem Judæorum adoratum; ab *Herode* eadem de causa quæsitum ad necem, cap. 2. Regnum ejus & à *Johanne Baptista* & à se ipso prædicatum, cap. 3, 4; leges docuisse, non ut scribæ, sed ut qui haberet auctoritatem, cap. 5, 6, 7; morbos miraculosè sanasse, cap. 8, 9; *apostolos* præcones regni in omnes Judææ partes ad prædicationem regni dimisisse, cap. 10; nunciis à *Johanne* quærentibus, an is esset Christus, necne, respondisse referrent quæ vidissent, nempe miracula, quæ in CHRISTUM solum competerent, cap. 11. Regnum suum argumentis, parabolis, & signis apud pharisæos & alios comprobasse, & declarasse, cap. 12 & seqq. usque ad 21, salutatum fuisse in regem cum ingrederetur Jerosolymam, cap. 21; se Christum illum esse, contra pharisæos sustinuisse; alios de *pseudo-Christis* præmonuisse; regnum suum quale esset parabolis ostendisse, cap. 22, 23, 24, 25; captum & accusatum fuisse eo nomine, quod se regem esse dixerit; crucique titulum inscriptum, HIC EST JESUS REX JUDÆORUM, cap. 26, 27; denique post resurrectionem dixisse *apostolis*, *datam*

sibi esse omnem potestatem in cælo & in terra, cap. 28. Quæ omnia eo pertinent ut credamus, Jesum esse illum Christum. Talis erat ergo in describendo evangelio scopus sancti Matthæi; qualis autem erat hujus, talis erat cæterorum evangelistarum; id quod seorsim sanctus Johannes in fine evangelii sui expressè habet: Hæc, inquit, scripta sunt, ut sciatis, quia Jesus est Christus filius Dei viventis, Joh. 29, 31.

(*) Dico autem, alium articulum fidei præter hunc.] *Assertionem hanc quam novitate sua theologis plerisque displicere posse video, etsi satis in sequentibus confirmatam, amplius tamen explicare, operæ pretium esse duxi. Primo igitur cum articulum hunc, Jesum esse Christum, solum ad salutem necessarium esse dico, non dico, solam fidem ad salutem necessariam esse, sed requiro etiam justitiam sive obedientiam legibus Dei debitam, hoc est, voluntatem rectè vivendi. Secundo non nego, quin multorum aliorum articulorum professio, si modo professio eorum ab ecclesia impetretur, ad salutem quoque necessaria sit, sed cum fides interna, professio externa sit, illam propriè fidem, hanc*

Annot.
ad p. 405.

[[Annot.

obedientiae partem esse dico, ita ut articulus ille ad fidem internam, non autem ad professionem Christiani solus sufficiat. Postremo, quemadmodum, si veram & internam poenitentiam peccatorum, solam, ex parte iustitiae, ad salutem necessariam esse dixissem, tamen pro paradoxo habendum non fuisset, quoniam in ea iustitiam, obedientiam, atque animum ad omnes virtutes reformatum contineri intelligimus; ita, cum fidem unius articuli sufficere ad salutem dico, mirandum minus est, cum in eo tot alii articuli comprehendantur. Nam verba haec, Jesus est Christus, significant, Jesum esse illum quem Deus venturum in mundum ad regnum suum instaurandum promiserat per prophetas, hoc est, Jesum esse filium Dei Creatoris caeli & terrae, natum ex Virgine, mortuum pro peccatis eorum qui essent in illum credituri; esse Christum, id est, regem, revixisse (nam alioqui regnaturus non est,) iudicaturum mundum & remuneraturum eorundem opera; aliter enim rex esse non potest; item resurrecturos esse homines: nam absque hoc ad iudicium venturi non sunt. Itaque unico hoc articulo totum continetur symbolum apostolorum: quod tamen sic contrahendum
ideo

ideo existimavi, quod viderem, propter hunc solum, sine cæteris, qui ex eo per consequentiam deducuntur, per multos tum à Christo, tum ab apostolis ejus in regnum Dei admissos fuisse: ut latro in cruce, ut eunuchus à Philippo baptizatus, ut duo millia hominum ad ecclesiam à sancto Petro simul aggregata. Si quibus autem hoc displicet, quod eos omnes, qui articulo qualicunque, ab ecclesia definito, assensum internum non præbent, (nec tamen contradicunt, sed si jubeantur, concedunt) non damnatos in æternum censeam, quid illis faciam, nescio. Nam ut sententiam mutem, scripturæ sacræ, quæ sequuntur, testimonia apertissima impediunt.

Annot.

VII. Secundò probatur idem ex prædicatione apostolorum, erant enim regni præcones, nec Christus eos misit ad prædicandum aliud quam regnum Dei, Luc. 9, vers. 2. Actor. 15, vers. 6. Quid autem post Christi ascensionem fecerint, intelligi potest ex eorum accusatione. Trahebant (inquit sanctus Lucas) Jasonem & quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: quod hi sunt, qui urbem concitant, & huc venerunt, quos suscepit Jason: & hi omnes contra de-

Ex prædicatione apostolorum.

S

creta Caesaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum, Act. 17. vers. 7. Etiam subjectum concionum apostolicarum quale fuerit, apparet ex his verbis: De scripturis (subaudi veteris Testamenti) adaperiens, & insinuans, quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis, & quia HIC EST JESUS CHRISTUS, Act. 17. v. 3.

Ex facilitate religionis christianæ.

VIII. Tertiò, ex iis locis quibus eorum quæ à Christo ad salutem requiruntur, declaratur facilitas. Nam si ad salutem necessariò requiratur assensus animi internus veritati omnium & singularum propositionum, quæ circa fidem christianam hodie vel controvertuntur, vel à diversis ecclesiis diversè definitæ sunt, nihil esset religione christiana difficilius. Quomodo ergo verum esset, *jugum meum suave est, & onus meum leve?* Matth. 11. vers. 30, & *parvulos in eum credere?* Matth. 18. v. 6, & *placuisse Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes?* 1 Cor. 1. v. 21. vel quomodo satis ad salutem instructus fuit latro pendens in cruce, cujus fidei confessio continebatur his verbis: *memento mei, cum veneris in regnum tuum.* Vel ipse sanctus Paulus unde tam citò ex hoste doctor christianorum fieri potuit?

C A P U T XVIII. 411

IX. Quarto, ex eo quod articu- ^{Ex eo}
lus ille fidei fundamentum sit, neque ^{quod sit}
alii fundamento ipse innitatur. ^{funda-} Si quis ^{mentum fi-}
vobis dixerit, ecce hic est Christus aut dei.
illic, nolite credere: surgent enim pseu-
do-Christi, & pseudo-prophetae, &
dabunt signa magna, &c. Matth. 24,
vers. 23. Ex quo sequitur, propter
fidem hujus articuli, negandam esse
fidem signis & prodigiis. Licet nos
aut angelus de caelo, ait apostolus,
evangelizet vobis praterquam quod
evangelizavimus vobis, anathema sit.
Gal. 1. 8. Ergo propter hunc articu-
culum neganda esset fides ipsis aposto-
lis & angelis, (puto ego & ecclesiae)
si contrarium docerent. Carissimi,
nolite (inquit sanctus Johannes) omni
spiritui credere, sed probate spiritus si
ex Deo sunt, quoniam multi pseudo-
prophetae exierunt in mundum. In hoc
cognoscitur spiritus Dei; omnis spiritus
qui confitetur JESUM CHRISTUM VE-
NISSE in carne, ex Deo est, &c. Joh.
4. Est ergo articulus ille, mensura
spirituum, secundum quam autoritas
doctorum vel recipitur vel rejicitur.
Negari quidem non potest, quin à
doctoribus didicerint omnes qui ho-
die christiani sunt, fuisse JESUM,
qui ea omnia fecit, quibus Christus

esse agnosceretur: non tamen sequitur, eosdem articulum illum doctoribus credere, vel ecclesiæ, sed ipsi Jesu. Erat enim ille articulus *ecclesiâ christianâ* prior, etsi cæteri omnes posteriores fuerint. Et *ecclesia* super illum, non hic super *ecclesiam* fundatus est. Matth. 16. v. 18. Præterea ita est articulus ille, *Jesus est Christus*, fundamentalis, ut cæteri omnes dicantur à sancto Paulo illi superædificari: *fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesus Christus*, (hoc est, *Jesus est Christus.*) Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, &c. uniuscujusque opus manifestum erit. Si cujus opus manserit, quod superædificat, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit. 1 Cor. 3. v. 11, 12, &c. Ex quibus patet, per fundamentum intelligi articulum hunc, JESUM ESSE CHRISTUM. Non enim superædificatur super personam *Christi*, argentum, fœnum, stipula, &c. quibus significantur doctrinæ. Et posse falsas doctrinas fundamento superstrui, nec tamen ut damnentur, qui eas docuerint.

C A P U T XVIII. 413

X. Postremo, quod articulus ille *Ex diser-*
 solus necessario tenendus sit *tissimis*
Christi &
apostolo-
rum ver-
bis.
terna, evidentissimè ex plurimis sa-
 cræ scripturæ locis, quocunque in-
 terprete, probari potest. *Scrutamini*
scripturas, quia vos putatis in ipsis
vitam æternam habere, & illæ sunt
quæ perhibent testimonium de me. Joh.
 5, 39. Intelligit autem Christus scrip-
 turas solius Testamenti veteris: non-
 dum enim scriptum erat Testamen-
 tum novum. Jam verò testimonium
 de Christo in veteri Testamento nul-
 lum aliud exstat, præter quam quod
 venturus erat rex æternus tali loco,
 talibus parentibus nasciturus, talia
 docturus, quibus rebus ut signis di-
 gnoscendus erat. Quæ omnia hoc
 unum testantur; JESUM qui ita na-
 tus ea docuerit & fecerit, esse CHRIS-
 TUM. Alia igitur fides ad vitam æter-
 nam præter illum articulum non re-
 quirebatur. *Omnis qui vivit, & cre-*
dit in me, non morietur in æternum:
 Joh. 11, v. 25. Credere autem in Je-
 sum, (ut ibidem explicatur) idem
 est quod credere JESUM ESSE CHRIS-
 TUM. Qui ergo id credit non mo-
 rietur in æternum, & per consequens,
 articulus ille solus est ad salutem ne-
 cessarius. *Hæc scripta sunt ut creda-*

tis, quia JESUS EST CHRISTUS filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus, Joh. 20, v. 31. Quare, qui sic credit habebit vitam æternam; neque ergo opus habet aliâ fide. Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum venisse in carne, ex Deo est: 1. Joh. 4, v. 2; & omnis spiritus qui credit, quoniam JESUS EST CHRISTUS, ex Deo natus est: 1. Joh. 5. v. 1. &, Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam JESUS EST filius Dei? 1. Joh. 5. v. 1. Si igitur non sit opus aliud credere, ut quis sit ex Deo, natus ex Deo, & ut vincat mundum, quàm JESUM ESSE CHRISTUM, unicus ille articulus sufficit ad salutem. Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? dixit autem Philippus: si credis ex toto corde, licet. Respondens ait: credo filium Dei esse Jesum Christum. Act. 8. v. 36, 37. Si quidem ergo articulus ille ex toto corde, hoc est, fide internâ creditus, sufficit ad baptismum, sufficit etiam ad salutem. Præter hæc loca, alia innumera sunt quæ idem clare & expressè affirmant. Imò ubicunque legimus, Servatorem nostrum cujuspiam fidem laudasse, vel dixisse, fides tua te salvum fecit, vel sanasse

quempiam propter fidem, ibi propositio credita alia non erat quàm hæc, JESUS EST CHRISTUS, vel directè, vel per consequens.

XI. Quoniam autem credere *Jesum esse Christum* nemo potest, qui, cum sciat, per *Christum* intelligi regem illum qui à Deo promissus est per *Mosen* & prophetas in regem & servatorem mundi, non credat etiam *Mosi* & prophetis, neque credere his possit, qui non credit *Deum* & existere, & mundum gubernare, contineri necesse est fidem illam de Deo & de veteri Testamento, in fide hac Testamenti novi. Cum ergo in regno Dei per naturam crimen læsæ majestatis divinæ, solus esset atheismus, & negatio providentiæ divinæ; in regno autem per pactum vetus, etiam idololatria; jam in regno per pactum novum additur etiam apostasia, sive renunciatio hujus semel recepti articuli, *Jesum esse Christum*. Cæteris doctrinis, si modo à legitima ecclesia definitæ fuerint, non est sanè contradicendum: est enim peccatum inobedientiæ; obedientia autem ad salutem necessaria est. Cæterum ut credantur *fide interna*, ostensum est ampliter in proximè

In eo articulo contineri fidem veteris testamenti.

antecedentibus , necessarium non
esse.

Fides & obedientia quomodo concurrant ad salutem. XII. Partes in salute christiani perficienda *fides & obedientia* diversas habent ; hæc enim *potentiam* sive *capacitatem* contribuit , illa *actum* ; atque utraque suo modo justificare dicitur. *Christus* enim non omnibus , sed *pœnitentibus* , sive *obedientibus* , hoc est , justis (non dico *insontibus* , sed *justis* ; *justitia* enim est voluntas obediendi legibus , & convenire in peccatorem potest ; voluntas autem obediendi , obedientia est apud *Christum*) peccata remittit. Non enim quilibet , sed *justus ex fide vivet*. *Justificat* ergo *obedientia* quia *facit justum* , eo modo quo *temperantia* facit *temperatum* , *prudentia* *prudentem* , *castitas* *castum* , nimirum essentialiter : constituitque hominem in eo statu , ut veniæ capax sit. Rursus *Christus* non omnibus justis peccata condonare promisit , sed *solis credentibus ipsum esse Christum*. *Justificat* ergo *fides* , eo sensu quo *justificare* dicitur *judex* , qui *absolvit* , nimirum per *sententiam* quæ *actu* salvum facit. Atque in hac acceptione justificationis (est enim vox æquivoca) *justificat fides sola* ; in illa autem *sola obedientia* ; sed ne-

que iustitia sola, neque fides sola sola *salvificat*, sed simul ambæ.

XIII. Ex iis quæ hæcenus dicta sunt facile erit perspicere, quid sit officium civium christianorum erga summos imperantes. Qui quamdiu christianos esse se profitentur, subditis suis, ut Christum negent vel contumeliâ afficiant, imperare non possunt; nam si hoc imperarent, profiterentur se non esse christianos. Cum enim ostensum sit, & ratione naturali, & ex scripturis sacris, oportere cives principibus rectoribusque summis civitatis in omnibus obedire, præterquam in iis quæ sunt contra mandata Dei; & mandata Dei in civitate christiana, circa *temporalia* quidem, (id est, ea quæ ratione humana examinanda sunt) leges esse & sententias civitatis, prolatas ab iis, quibus legum ferendarum controversiarumque judicandarum autoritas à civitate commissa est; circa *spiritualia* verò, (id est, ea quæ per scripturam sacram definienda sunt) leges esse & sententias civitatis, hoc est ecclesiæ, (nam civitas christiana & ecclesia, ut ostensum est cap. præcedente, art. 20, eadem est res) pro-

In civitate christiana, nullam esse repugnantiam inter mandata Dei & civitatis.

latas à pastoribus ritè ordinatis, & qui à civitate in eam rem auctoritatem acceperunt; sequitur manifeste, in civitate christiana, obedientiam deberi summis imperantibus, in rebus omnibus tam *spiritualibus* quam *temporalibus*. Imperantibus autem non christianis, in *temporalibus* quidem omnibus eandem deberi obedientiam, etiam à cive christiano, extra controversiam est; in *spiritualibus* verò, hoc est, in iis quæ pertinent ad modum colendi Dei, sequenda est *ecclesia aliqua christianorum*. Etenim Deum non loqui in rebus supernaturalibus, nisi per scripturæ sacræ interpretes christianos, fidei christianæ est hypothesis. Quid autem? an principibus resistendum est, ubi obediendum non est? Minimè sane; hoc enim contra pactum est civile. Quid ergo agendum? Eundem ad Christum per martyrium. Quod si cui dictum durum videatur, certissimum est eum non credere ex toto corde JESUM ESSE CHRISTUM *filium Dei viventis*; (cuperet enim dissolvi, & esse cum Christo,) sed velle simulatâ fide christianâ pactam civitati obedientiam eludere.

C A P U T XVIII. 419

XIV. Mirabitur autem forte quis-
 piam, si excepto uno articulo, JESUM
 ESSE CHRISTUM, qui necessarius est
 ad salutem de fide interna, cæteri
 omnes pertineant ad obedientiam tan-
 tum, quæ quidem præstari potest,
 etsi quis non internè credat (modo
 cupiat credere, & externè profitea-
 tur, quoties opus est) quæcunque
 ab ecclesia proponuntur; unde factum
 sit ut tot sint hodie dogmata, quæ
 dicuntur omnia ita de fide esse, ut
 nisi ea quis credat internè, intrare
 in regnum cœlorum non possit. Quod
 si idem consideret, in plerisque con-
 troversis certamen esse de regno hu-
 mano, in aliquibus de quæstu, in ali-
 quibus de gloria ingeniorum, minus
 mirabitur. Quæstio de ecclesiæ proprie-
 tatibus, quæstio est de jure imperii;
 cognito enim quid sit ecclesia, co-
 gnoscitur una, cuius sit imperium
 in christianos. Nam si quælibet civi-
 tas christiana, ecclesia illa sit, quam
 omnem christianum illi civitati sub-
 jectum audire præcepit ipse Christus,
 tum civis quilibet tenetur civitati
 suæ, hoc est ei vel iis obedire, quo-
 rum est imperium summum, non
 modo in temporalibus, sed etiam in spi-

*Doctrinas
 quæ hodie
 contro-
 vertuntur
 de religio-
 ne, specta-
 re pleras-
 que ad jus
 regnandi.*

ritualibus. Sin quælibet civitas christiana non sit ecclesia illa, tum est aliqua alia ecclesia universalior, cui oportet obedire. Omnes igitur christiani illi obedire debent, sicut obedirent Christo si veniret in terras. Imperabit ergo illa vel per monarcham, vel per cœtum aliquem. Quæstio itaque est de *jure imperii*. Eodem spectat quæstio de *infallibilitate*; quisquis enim verè & internè crederetur ab universo genere humano non posse errare, certus imperii, tam temporalis quam spiritualis esset, nisi ipse nollet, in universum genus humanum: si dicat enim, obediendum sibi esse in *temporalibus*, eo quod putatur non errare, tale imperii jus ei conceditur. Eodem spectat privilegium interpretandi scripturas. Cujus enim est controversias, quæ ex diversa scripturarum interpretatione oriri possunt, determinare, ejus est omnes simpliciter controversias determinare: cujus autem est hoc, ejusdem est imperium in omnes qui agnoscunt, scripturas esse verbum Dei. Eodem spectat disputatio de *potestate remittendi & retinendi peccata*, sive de *autoritate ex-*

communicandi. Unusquisque enim, si mentis compos sit, obediēt in omnibus simpliciter ei cuius arbitrio credit se salvandum aut damnandum esse. Eodem spectat potestas *instituendi societates*; ab eo enim dependent, per quem existunt, qui quot monachos, tot habet subditos quamquam in civitate hostium. Eodem spectat quæstio *de iudice legitimi matrimonii*. Cuius enim est judicatio ea, ejus quoque est cognitio causarum de hæreditate & successione in omnia bona & jura, non modo privatorum hominum, sed etiam summorum principum. Eodem quodammodo spectat *cœlibatus ecclesiasticorum*. Cœlibes enim minus quam cæteri cohærent cum reliqua civitate. Et præterea incommodum non contemnendum est, necessarium esse principibus vel sacerdotium (quod magnum est vinculum civilis obedientiæ) amittere, vel regnum hæreditarium non habere. Eodem quoque spectat *canonizatio sanctorum*, quam ethnici *apotheosm* appellant; nam qui subditos alienos tanto præmio allicere potest, talis gloriæ avidos ad quidlibet audendum & faciendum inducere potest. Quid

enim nisi honorem apud posteros quæ-
siverunt *Decii*, aliique romani, qui
se devoverunt, & mille alii qui in
pericula incredibilia se conjecerunt?
Controversiæ de *purgatorio* & *indul-*
gentiis, de quæstu sunt. Quæstiones
de *libero arbitrio*, de *justificatione*, de
modo recipiendi Christum in sacramen-
to, philosophicæ sunt. Sunt & quæ-
stiones de ritibus non introductis, sed
relictis in ecclesia non satis purgata
à gentilismo: sed non est opus plu-
res enumerare. Sciunt omnes eam
esse naturam hominum, ut dissentien-
tes de quæstionibus, ubi agitur de
potentia, vel *lucro*, vel *præstantia in-*
genii, alteri alteros convicientur &
anathematizent. Non est ergo mi-
rum, si dogmata fere omnia, post-
quam incaluerint homines disputan-
do, dicantur ab his vel illis, *necessaria*
esse ad ingressum in regnum Dei,
non modò ut contumaciæ nomine
damnentur, qui ea non concedunt,
id quod post ecclesiæ sententiam ve-
rum est, sed infidelitatis: quod fal-
sum esse ostendi supra ex pluribus
evidentissimis scripturæ locis; quibus
addo hunc sancti Pauli: *Qui man-*
ducat, non manducantem non spernat;

C A P U T XVIII. 423

*qui non manducat, manducantem non
judicet. Deus enim illum assumpsit. Alius
judicat diem inter diem; alius autem
judicat omnem diem: unusquisque abun-
det in suo sensu. Rom. 14. v. 3. 6.*

F I N I S.

137437

VD 18

ULB Halle

3

006 305 458

R